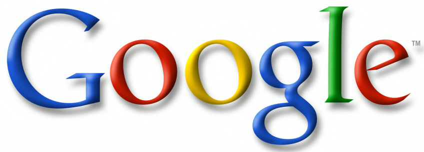

Z. Topelius.

RESEBREF

OCH

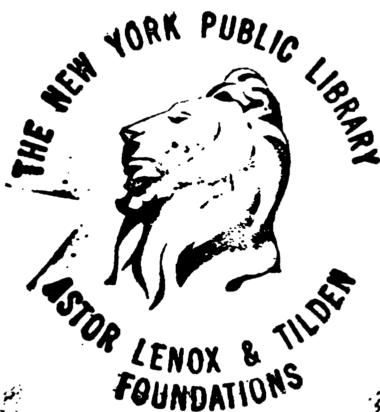
HÅGKOMSTER

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1903.

SAMLADE SKRIFTER

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

TJUGUFJÄRDE DELEN

RESEBREF OCH HÅGKOMSTER

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

SVENSKA VYER

1843.

*Till Mademoiselle Marie * **

Mademoiselle!

Ni har haft godheten anhålla om några teckningar från Sverige, flyktiga penseldrag, utkastade under en ganska liten utflygt ur boet. En bön af så älskvärda läppar tillåter ej några inkast. Jag hade visst många sådana i beredskap... jag ville säga er, att jag ritar illa och mycket flyktigt, att tiden ej tillåtit mig fixera föremålen på långt när så noggrant som jag önskat, att min blick öfver de flyende vyerna väl ofta varit ensidig och skef, att... förlåt, er blick gör mig stum. Ni, som är så god, skall ej tänka på allt det där.

Ett ber jag er om, Mademoiselle! vänta er ingen resebeskrifning. Jag är icke af dem, hvilka resa för att författa en resa. Jag har antecknat nästan intet, förr än nu, sedan intrycken blifvit några veckor gamla. Det kommer alldeles naturligt af vår finska långtänkthet: vi suomalaiser ha svårt att fixera och uttala eller nedskrifva vår erfarenhet och våra känslor i samma ögonblick de födas.

Se här några penndrag, sådana ni begärt och er godhet ej förkastar. Inga egyptiska pyramider eller grusade tempel på klassisk jord, inga fladdrande skildringar af en Pariservärld eller en Londoner aristokrati,

blott några strödda svenska vyer med mörk grönska och blå himmel, sådana Fahlcrantz älskar att måla, eller några mjuka bilder, sådana Westin gärna skapar på duken — i det hopp likväl, att ni ej förkrossar mig medelst en jämförelse med dessa herrar.

---

1. Öfver hafvet.

Minns ni hur det var er till mods, när ni första gången lämnade edra föräldrars lilla ljusgula hus med det röda tegeltaket i småstaden och satte er vid er mors sida i vagnen, för att fara till hufvudstaden, till den nya världen i ert lif, den brokiga, den mångskiftande världen... huru ert hjärta då slog så besynnerligt och det kom en tår i ert öga, ni vet än i dag inte om det var af glädje, sorg eller längtan! Ja, ja, ni minns det nog, hvarje träd, hvarje bäck, hvarje liten röd bondgård vid vägen kommer ni ihåg — och ert första inträde i den främmande staden, o det glömmer ni aldrig, om ni än blefve så gammal och grå som er farmor, den goda, hyggliga gumman. Och skulle ni glömma det, så läser ni uti »Illusionerna» och i »Emilis Hjertebanken» rätt lefvande och klart hur det var. Ni känner igen er där.

Men annorlunda är det, när en yngling första gången lämnar sina fäders land, vore det också ej på längre vikingafärder än öfver det lilla hafvet bort till några af sagan besjungna Mälarböljor. Då ser han med kärlek tillbaka på de furuklädda stränderna, där vännerna dröjande vifta sina hattar, han känner att han älskar sitt land framför alla land på jorden, holmarna, fjärdarna, hemlandets vänliga vikar försvinna för hans blickar, men

ej spanar ni en tår i hans öga. Han ser hemmet försvinna utan sorg, bedröfvelse får ej rum i ynglingahjärtat, om det är friskt och starkt, som det skall vara. Han ser med vidgade blickar utöfver lifvet, honom är till mods som stode han på en höjd och såge världen under sina fötter och han ville störta sig från höjden ned i den blåa rymden och prisgifva sig åt stormar och vindkast, hvarthän de än föra.

Från det gamla, goda och trefliga Åbo gled »Finland» hastigt ned utför Aurajokis gula Tiberböljor. Hastigt försvunno strändernas krökningar, det gamla slottets torn sjönko ned bakom kullarna, skärgården vidgade sig, mot aftonen blefvo fjärdarna större, de röda trähusen vid Degerby skymtade fram mellan träden, maskinen stoppades, en passagerare togs ombord, färden fortsattes. Få timmar därefter brusade den rykande kolossen fram öfver Ålands haf, det oroliga, illa beryktade, där så många likbleka resenärer spöklikt stapplat fram öfver det gungande däcket och skådat ned öfver relingen med ingalunda poetisk sinnesstämning. Nu sofva vågorna på det vida, hafvet låg som en silfverskifva i rolig glans, och den nedgående solens purpur och månens matta sömnlösa öga och stjärnornas bleka, halfskymda blickar spelade daguerrotypiskt i skimrande strålar öfver det blanka blå. På däcket sutto femtio passagerare sorglöst på soffor och bänkar, de sköna damerna anlitade schalar och kappor om värn mot nattkylan och gäspade sött bakom parasolletterna, herrarne kringvandrade med blossande cigarrer, champagnebuteljer smällde i aktersalongen, muntra sånger ljödo . . .

Men allt detta är alldagligt, vanligt, fast behagligt. Ni har själf rest på ångfartyg en vacker sommarnatt, då hvarje timmes blund synes er som en stöld från lifvets

korta glädje. Ty sina glada juninätter borde nordbon aldrig sofva bort, han borde, lik sydlänningen, äga sin siesta när middagssolen bränner hetast, sjunga med lärkorna om morgonen och om natten med talltrasten stämma sin älskliga visa för lifvets korta, drömlika, flyende behag.

Furusund klarerades klockan tre en vacker tisdagsmorgon. Svenska böljor slöto Finland i sina blåa armar. Det var ej främmande stränder, de voro ju, som våra egna sydfinska, bekransade med höga mörka furor, omgördlade med branta klippor af granit. Här och där ett halmtak mellan barrträden, stundom en villas hvita fasad vid en vänlig vik, en mötande vedskuta, anblicken af ett på afstånd rykande ångfartyg... det var allt. Det allvarsamma finska tycket följer skärgården alltintill Vaxholmen, som i bredd med Sveaborg förekommer som en lekstuga. Därefter ljusna vyerna mycket, stränderna få ett eget svenskt behag, al och ek befolka skogarna, bondstugorna blifva smått förnäma af sig, herrgårdar och villor framtitta allt tätare med höga, ljusa fönster mellan löfven, båtar och jakter vimla på fjärdarna, små ångfartyg plaska som änder öfver vikarna, det blir ett gladt, ett rörligt och behagfullt lif öfverallt. Och detta är svenskt. Vi känna på oss, att vi komma från vårt tröga, allvarsamma, slutna folk midt in i det svenska lifvets verksamma, öppna och glädtiga kretsar, från ett annat furusund till en annan vaxholme. Och anblicken af Stockholm...

Om den är mycket ordadt, men kanske ej för mycket. Framför oss ligger Mälarstaden med sina torn och sina hvita fasader på höjder och sluttningar — den prisgifver sig genast nästan hel och hållen åt våra blickar, den sträcker två armar, Norr och Söder benämnda, på ömse

sidor emot oss, där vi inkomma, som ville den genast bjuda oss sin öppna, redliga famn, ur hvilken vi en dag skola ha svårt att slita oss. Och äfven detta är svenskt. Ty med alla sina fel är svensken ett öppet, gladt och gästfritt folk, man känner honom så snart ända intill hjärtats botten, man har honom, liksom Stockholm, hel och hållen i en enda blick. Det är likväl vackert. — Så täck som den älskeliga grönska är, hvilken omgifver hans hufvudstad och blandar sina dofter midt i torgenas kvalm och gatornas parfymer, är äfven hans lynne i det glada, lätt, lekande, fullt af lif och behag. Som minnen från forna dagar stå i Stockholm de åldriga husen kvar med sina inskrifter, sina vapensköldar, sina höga gaflar; men det nya har dock öfverhand. Man är stolt öfver det förgångna, men allt lefvande inom Stockholms tullar andas en ny tids luft. Jag har skrifvit något därom och jag skickar er det i sitt något ovårdade skick i stället för en beskrifning öfver den mångtusende gången redan beskrifna staden. Haf godheten och var nöjd därmed för denna gång.

---

2. På Mälarstranden.

Det var en dag
utaf ljus och strålar
och gladt behag;
det var ett lif,
sådant skalden målar
till tidsfördrif.

Det var en stad
mellan höga branter
och vågors bad.
En grönska mild
såg från alla kanter
i sjön sin bild.

En himmel blå
göt sin klara, höga
strålglans därpå,
och varmt och godt
glödde solens öga
på stad och slott.

Och folket där
hade mycket roligt
bland allt besvär;
det var så lätt;
det var så förtroligt —
så var dess sätt.

Det var ändå
ej i forna tider
alldeles så;
ty folk och land
skifta, hvad det lider,
allt efter hand.

Då var det strid
uppå dessa stränder,
där nu är frid.
Svärd buro ju
dessa svenska händer,
som leka nu.

Med bister håg
stod en kraft, som, vaken,
i härnad låg.
Från Björkövåg
styrde svarta draken
till ledungståg.

En kämpaätt
spillde blod kring världen
med styrkans rätt;

och det var här
som den slipat svärden,
mot dessa skär.

O Mälarstrand,
hur du skiftat öde
allt efter hand!
Din glans är bytt,
dina kämpar döde —
och allt är nytt.

Så tänkte jag,
när sig solen sänkte
midsommardag;
men om ej rätt,
om ej sant jag tänkte,
förlåt mig det.

Förlåt mig det,
o du Mälarbölja,
så ljuf, så lätt!
Den vackra stad
dina vågor skölja
är ju så glad.

Jag älskar den,
jag de minnen aktar,
som bo där än,
och varm i håg
jag din lek betraktar,
o Mälarvåg.

---

3. Mosebacke.

Mademoiselle!

När ni från höjden af Mosebacke en skön sommarmorgon ser hela Stockholms herrlighet under edra fötter, där ni står som en gudinna upphöjd öfver jordens lilla myrstackslif, och nobla tankar stiga likt örnar inom er panna; hvad ville ni gifva för att äga all denna herrlighet? Hvad ville ni svara, om frestaren plötsligen framträdde till er på balkongen och hviskade betydelsefullt: »allt detta vill jag gifva dig — glans, höghet, makt, ära, guld, nöjen, njutning utan rast och ro — om du faller ned och tillbeder mig»! Hvad, tillbedja? Nej icke just det, blott älska nöjet öfver allting, den glänsande ytan, med hvad därtill hörer, därnäst och slutligen guldet såsom medel för båda. Hvad ville ni svara?

— Å ja, det vore icke så ledsamt att vara en dam af värld.

Nåväl! Då skulle frestaren föra er tillbaka till er barndoms dagar. Han skulle låta er födas inom den förnämsta borgareklassen, ty denna torde nu gälla mest i Sveriges hufvudstad. Er fader skulle vara af låg börd, utan ärfd förmögenhet, en klok och verksam man, som själf arbetat sig upp till stor rikedom, en ädel medborgare och god familjefar, men behäftad med ett enda litet fel:

fåfängans. Han ville lysa med er, han skulle gifva er den mest glänsande uppfostran, ni skulle lära all pensionens visdom, alla salongens talanger; kristendom skulle ni läsa en timme i veckan för hofpredikanten och från husliga omsorger skulle ni alldeles förskonas. Ni vore ett lyckans barn, vid femton år ägde ni att befalla öfver hundrade tillbedjare, otaliga nöjen; er loge på operan vore belägrad af beundrare, på börsbalen ägde ni den smickrande lyckan att af Hans Konglig Höghet Kronprinsen befallas till en fransäs eller af Prins Carl till en vals. Ni vore förtjusande och afundad — så vacker, så talangfull och så rik! För edra blickar vore lifvet en bal, himlen vore befolkad med cupidoner och jorden med löjtnanter. Ni vore mycket känslofull, ni skulle läsa Böttiger och applådera åt Günther. Stundom kunde det hända morgonen efter en bal, att den klara middagssolen, som blickade in i er sängkammare, funne edra kinder bleka; ert hjärta kunde kännas öde och tomt, ert lif, så lysande i quinquetternas sken, kunde synas er så obeskrifligt platt och tråkigt som en teaterlöfsal vid dagsljus. Men — ni toge då en i grönt marokin bunden roman af George Sand och hvilade på er emma i elegant morgondräkt; listan på dagens nöjen framräcktes er, ni valde ett, ni gjorde er toilett på den korta tiden af fyra timmar och...

Mademoiselle, ni vore mycket lycklig. När edra första blomstrande löjtnantsår vore förbi, räckte ni den vackra handen åt en medelålders grefve, lika upphöjd i rang som nedsänkt i skuld; er far vore stolt att kalla en grefvinna sin dotter. Ett nytt glänsande lif utbredde sig för er; ni reste med er man, ni skötte edra nöjen utan honom; han hade tillräckligt att syssla med den fatala oppositionen på riddarhuset. Ni blefve presenterad

på hofvet, edra söner blefve kammarjunkare, edra döttrar hoffröknar, ni vore lycklig intill lifvets slut, utom i de ögonblick, då ni tänkte på hvad ni var innan ni tillbad frestaren en sommarmorgon därborta på den lilla balkongen på Mosebacke.

Men låtom oss antaga, att ni haft mod att säga till honom ett befallande: vik hädan! Er lilla min var allvarsam men älskvärd vid dessa ord. Jag vill då säga er ett par ord om Stockholm här på balkongen i morgonsvalkan. Icke detaljer, icke utsikter eller andra märkvärdigheter vill jag peka uppå. Jag känner alltför litet Sveriges hufvudstad, men jag vill yppa för er hvad de säga, som känna den bättre än jag.

De säga, att Stockholm icke illa representerar det land och det folk, hvars residensort det har äran vara — ett öppet, bördigt, vackert land, och ett folk stolt, nästan för stolt öfver historiska minnen, men gärna hemfallet under det närvarande ögonblickets intressen, både små och stora — för öfrigt ett redligt, gästfritt och kraftfullt folk, snarböjdt för handling, otåligt, själfrådigt, demokratiskt ömtåligt, samt bekajadt med åtskilliga fördomar, hvilka jag här ej är sinnad specificera. Tillägge vi de egenheter, hvilka naturligen tillhöra en större stad — lyxen, lättsinnet och en högre bildnings förmåner — så igenkänne vi lätt svensken i stockholmaren. Han är godsint, öppen, gästfri och glad, lättsinnig, rörlig, verksam, mångordig, nyfiken, mycket nöjd med sig själf, fast ej alltid med sin ställning, svag för ytan i allt, lätt hänryckt af det vackra och glänsande, men likväl sällan misskännande det goda och ädla äfven under mindre älskvärda former. Rangsjukan har han lyckligen öfverlefvat, men dess lilla dotter titelsjukan har, jämte sin allsmäktiga mormoder fåfängan, innästlat sig i hans annars

vackra sällskapston. Kommer ni ihåg Uno von Trasenbergs: »fru sjukhuspersedelintendentskan»?

Man kunde lätt, likt Cederborgh, skrifva rätt trefliga och rätt långa böcker om stockholmaren. På det hela taget, torde han sedan Ottar Trallings dagar förblifvit sig mera lik än de flesta andra hufvudstadsbor. Gustaf den tredje skulle sakna sin Bellman — det unga Sverige har sitt Par Bricole och förlorade ej längesedan sin Wadman — men sitt glada folklif skulle han, med behöriga kostymförändringar, ännu stundom igenkänna på löfmarknaden eller under Djurgårdens besjungna ekar. Själfva de åldriga, oformligt höga husen i den egentliga staden, de trånga gatorna, de sekelgamla lindarna och ekarna, allt har ett särdeles konservativt tycke och förfelar ej att mångenstädes fasthålla sinnena vid det goda gamla. Källarne med sina sandade golf se merendels mycket antika ut och en stockholmare af den gamla stammen sätter sig helst vid de mest nötta borden. I allmänhet påminna de lägre borgareklasserna i Stockholm mycket om samma klasser i våra finska småstäder, synnerligen de vid kusterna. I båda länderna hafva dessa klasser ej synnerligen framskridit sedan trettio år, men i och med detsamma de glömt att tillegna sig tidens framsteg i bildning, hafva de äfven undgått att uppblåsas af dess anspråk och smittas af dess lyx. På det hela taget torde Stockholm mindre än de flesta andra, äfven ringare hufvudstäder hafva på sitt samvete lyxens fördömelse. Om samhällets grädde här, som annorstädes, jäser upp i snömos och skum, så förblifva däremot de vida talrikare lägre folkklasserna vid sin anspråkslösa stillhet, beskedliga och lugna »som mölken i pyttan», för att nyttja den finska prästens ord. Man säger att Stockholms välstånd de senare åren mycket lidit af de dåliga konjunkturerna

i den utrikes handeln och man klagar öfver de ganska betydliga silfvertransporter, hvilka nästan med hvarje utgående ångfartyg föras ur landet, både för kronans och enskildes räkning. Men trafiken har på ett förvånande sätt tilltagit i följd af den hastiga och bekväma ångfartygskommunikationen åt alla håll.

Ni torde kanske med något misstroende höra en främling tala så där om Stockholm efter blott några få veckors vistelse där, men det skall mindre förundra er om ni känner det öppna och förekommande i svenskens väsende, som gör, att man har honom så till sägande i en blick, hvarför också den älskvärda Lind i sin Vingåkersvisa i National-divertissementet lika sant som vackert sjunger om sitt folk:

Det folket det är godt i sin innersta rot,
och går man det till möte, så kommer det emot,
och så man vinner mer än halfva vägen.

Men, mademoiselle, kapitlet om Stockholm tar väl aldrig slut, om jag ej afbryter det tvärt. Om utsikten från Mosebacke vill jag nu ej tala, ni har den framför er, vacker, växlande och liflig. Det är längesedan solen rann upp i nordost ur Ålands haf och dess strålar bränna redan varma på Riddarholmskyrkans järnspira och gyllene kors. Ni tillåter att jag ledsagar er för att taga en glace i Strömparterrens svalka och jag utber mig att därunder få med strödda detaljer söka komplettera det gamla lilla jag hittills haft lycka meddela er om den redan tusen gånger förut och tusen gånger bättre beskrifna och besjungna Mälarstaden.

---

4. Djurgården.

Mademoiselle!

När ni för ganska få år sedan, i er första ungdoms späda knoppningsdagar, stundom med er tant och några vänner lämnade Stockholms stenhus bakom er och på den trefliga kullbåten gjorde en utflygt till Djurgården — till Mälarstadens älskliga hjärta — huru slog ej ert hjärta af barnslig glädje då! Ty ofördärfvade femtonåriga hjärtan älska ej trånga murar och stängda salar; balernas prakt och lampornas skimmer byta de gärna bort mot ekars svala skuggor och ljusgröna stränders glada frihet en solklar sommarkväll. Det var så »champetert» här, bedyrade er franska ma bonne; ni hoppade omkring som en liten fjolla i gröngräset, ni var alltför öfverdådig, sade er tant, men ni hade ju så roligt! Länge gick ni ej på de stora breda vägarna, ty där var dammigt af de många vagnarna och de sirliga löjtnanterne, hvilka karesserade sina hyrda hästar med ridspöet och tycktes säga till dem: »låt se om du är af Sleipners blod». Utan när ni en stund betraktat det brokiga vimlet af folk som älskade att föra större stat än ni, vek ni ett stycke undan upp på den täcka höjden vid Framnäs och Sirishof, tog fram ert lilla knyte med snask och satte er på den mjuka gräsmattan i sluttningen, därifrån ni bekvämt

kunde se trafiken på vägen nedanföre, utan att själf bemärkas just. Och såg ni då med rätt glada ögon på kadetten, som var er kavaljer under promenaden, så hände väl stundom att han i fyrsprång skyndade ned till värdshuset för att depensera sin sista riksdaler på några à la glacer åt er och edra vänner. Så satt ni då i den glada trefliga aftonsvalkan under ekarna och såg Stockholms sommar blomma omkring er, och blott när de kungliga vagnarna med sina hvitgalonerade förridare ilade förbi och prinsarne vänligt lyftade hatten för er, kom ni helt hastigt ihåg, att ni befann er i en kunglig hufvudstad och ej på någon vacker egendom långt borta från stora världens larm och praktfulla gyllne glans.

Ej bör ni undra, att stockholmaren är förtjust i sin Djurgård sommartid. Där är hans lynnes rätta hem — ty ut vill han, ut ur det trånga boet. I forna tider drog ju Mälarfolket hela sommarn ut i härnadståg; stockholmaren i våra dagar faller lätt med tycket på hvad utländskt är och lefver hemma gärna utom hus. Djurgården är hans respirationsorgan; där andas han behag och glädje, som äro hans själs behof; där är han lik sig själf. Stockholm är rikt på vackra omgifningar och konsten har förskönat mången ibland dem. Men Drottningholm står i förfallande prakt, det sköna Haga är förgätet, Ulriksdal är grånade invaliders sista fristad — mången annan vacker punkt besökes blott af lustfärdande ångfartyg. På Djurgården står Stockholms sommarlif i blom. Den storartade, högtsträfvande, stundom stela prakten får ej insteg där, allt går ut på täck, behagfull elegans. I Byströms villa stå konstens sublimaste skapelser omgifna af skalkaktiga kärleksgudar, och om själfva det kungliga Rosendal yttrar Marmier ganska träffande: »*c'est une*

villa de gentilhomme plus q'un palais de souverain». Ej för ro skull sjunger äfven Bellman:

Om denna parken
rår kärleksmonarken
och en kung.

Han sjöng ju på en tid när gratierna — pudrade och styfkjortlade, det är sant, men ändå gratier — lekte kring tronen. Hvarför liknade ej hela Gustaf III:s rike hans Djurgård och hans Haga! Lättare hade då regeringsbördan varit för hans snillrika lättsinne och han hade då ej slutat sitt glada lif i sorg och blod.

Sedan den tredje Gustafs och Bellmans dagar är den forna Valdemarsön blefven mycket förändrad. Ekar, lindar och lönnar äro desamma än; de tala om förflutna seklers minnen, men hvem förstår deras ord, när aftonvinden i solnedgången susar genom kronorna? Och än som förr »Brunnsvikens bölja klar i vattrade vågor sig drar». Men den nya tiden har byggt sina eleganta villor, värdshus och slott i den förr så landtliga grönskan, och det »gudomliga» fiskartorpet har fått medtäflare, i bredd med hvilka dess prisade skönhet tar sig ganska skral och föråldrad ut.

Vi inkomma på Djurgården öfver Lejonbryggan. Man härleder dess namn från ett lejon, som en tid hölls förvaradt därbredvid, men hvarför icke så gärna af alla de mustascherade lejon, hvilka ännu dagligen färdas däröfver, sökande hvem de uppsluka må? Då vi sålunda lyckligen inpasserat, vore väl frestelsen ej så ringa, att för ettusendeförsta gången beskrifva det tusen gånger förut beskrifna, från och med så minutiösa ting som Blåportens beryktade abborrar, till och med så ansenliga underverk som den berömda porfyrvasen på Rosendal,

den förträffligaste punschbål för tolffots dryckeskämpar, men nästan för storartad för nutidens fem fot höga limonadhjältar, helst sedan prosten Wieselgren omvändt hälften af Sveriges lejon till menlösa lamm i all dryckjom. Men — låtom oss stanna på den lilla kullen under de hundraåriga ekarna och betrakta den gröna bysten där på piedestalen af granit. Det är Byströms mästerverk, det är Bellman. Nu tiga hans läppar, marmorstel är den förr så lifliga blicken, lagern kring hans panna rörs ej mer af fläktarna, som komma fjärran från blommiga stränder. Men de nya släkten leka glada sina lekar kring Bellman än och sjunga de bästa af hans sånger. 1829 den 26 Juli vimlade den brokigaste, den rörligaste folkmassa kring denna byst, som då för första gången aftäcktes under hurrarop och sång och tal. Bland hopen var en gammal gumma; hon stödde sig på sin son, en medelålders man — tårarna stego oupphörligt i hennes ögon. Och tillställarne af den glada festen gingo fram till den gamla och firade henne på allt sätt med ord och gåfvor. Men gumman såg allt på bysten och grät och sade: »Jo jo, nog fira de honom nu, sedan han länge hvilat i grafven, men de skulle väl bråka mindre för honom, om de varit gifta med honom som jag!» — Ty Bellmans änka kunde ej glömma, att den firade skalden varit en stor slarf i sitt husliga lif. Hon talade likt *samtiden*, som gärna fäster sig vid små sidor hos stora män; och det unga släktet, som sjöng till Bellmans ära, var *eftervärlden*, som af den längesedan afsomnade allenast har det stora och oförgängliga i behåll och oafvändt riktat sin blick därpå. Nu äro de döda, både änkan och hennes son samt alla skaldens originaler. Ännu för något tiotal tillbaka skall en resande hafva besökt den besjungna Ulla Winblad, hvilken gammal och för-

fallen lefde i ett litet kyffe långt upp på Söder; men äfven hon tillhör numera endast sagan och sången — en odödlighet, den hon väl knappt nog i lifvet förtjenat.

Det berättas — jag vet ej med hvilken grund — att h. m. konungen är sinnad anlägga ett slags Valhalla invid Rosendal, i likhet med det konung Ludvig i Bajern nyligen invigt nära Donaustauf. Byster och statyer af Sveriges ädlaste och störste män skulle, dem till evärdelig åminnelse, där uppställas. En betraktelse ligger härvid nära. Äfven i denna tid äger Sverige några stora namn, omglänsta af snillets och vetenskapens gloria. Men fattigare synes det nu på stora män än i de flydda dagar — synes det väl blott därför så, att samtiden förbiser det verkligt höga och storsinnade hos de sina, på samma gång den afgudiskt dyrkar de afsomnade snillen? Eller har det upphöjda och ädla nu mindre än förr insteg i de nya släktens bröst? Man skulle icke tro det, då på tronen sitter en gubbe, så grånad i ära, att äfven Rysslands monark, så skarpsynt och öppen för det ädla och höghjärtade öfverallt, med nästan sonlig vördnad besökte den gamle kungen i hans hufvudstad — ett besök, som lika mycket hedrade båda dessa personer och som blifvit oförgätligt för alla Stockholms invånare.

Men solen nedgår bortom Brunnsvikens böljor och aftonkylan är farlig efter dagens hetta. Vi hafva denna gång betraktat få enskilda punkter af den kungliga Djurgården; men ni känner dem förut af böcker och af egen anblick. Jag älskar att blicka öfver det hela, Mademoiselle! Det är väl ofta nog en tråkig vana; jag skall en annan gång söka bortlägga den.

---

5. Ögonkast på konstens område.

Mademoiselle!

Ett folk kan vara ädelt och godt, det kan hafva erfarit mycket, lärt mycket, tänkt mycket och därunder med öppna klarsynta ögon betraktat andra nationers framsteg, och det kan likväl sakna mod att själf framträda i handling och verksamhet åt ett eller annat håll. Ett sådant folk kan gripas djupt af vetenskapens sanning och konstens ovanskliga skönhet, och likväl kan det stå stumt och icke våga säga ut eller gifva form åt hvad det älskar och högaktar i sin innersta själ. Ty fruktan binder det och det känner ej sin kraft. Men så länge det icke rör hand eller tunga i någon särskild gren af mänsklig verksamhet, så länge är dess bildning åt det hållet liflös, half. Och detta är händelsen med oss och vårt goda finska folk i fråga om *konst*. Oss fattas därutinnan endast mod och yttre impuls. Ett steg, och banan skall ligga för oss öppen i blånande fjärran.

Emedan det svenska folkets lynne, i motsats till vårt, så afgjordt är riktadt åt den praktiska och utåtliggande sidan i allt, har det ock, med ungefär samma teoretiska bildningsgrad som vi, likväl förr hunnit taga sina första steg på den konstnärliga banan. En mängd

namn kunde anföras till bevis. Men i stället ville ni, med förbigående af teater, musik och annat hörande, hafva godheten kasta en blick på kongl. akademiens för de fria konsterna exposition i Juni 1843.

Katalogen upptager tvåhundratrettio numror af femtioåtta artister, hvaribland sju fruntimmer. Samlingen af statyer, basreliefer och skulpturarbeten i trä, med mera dithörande, är fåtalig. *Qvarnström* synes i denna bransch vara ett namn som lofvar godt. Målningarna äro nu, som alltid, de talrikaste. Man förnyar bekantskapen med de ryktbara namnen *Kraft, C. J. Fahlcrantz, Westin, Sandberg*. Bland den sistnämndes kompositioner befinner sig äfven en etude till den altartafla, hvilken artisten målat för Vasa kyrka. Westin har inlämnat fyra numror. Praktfullast äro hans Årstider. Det veka, sammetsfina, som tillhör denne målares färgton, karakteriserar taflan ända till öfverdrift; mjukheten i alla konturer betager det hela den djärfhet och kraft, som ursprungligen synes ligga i grupperingen. Känner ni *Södermarks* porträtter? Här finnes en bild, som med välkända sköna ögon huldrikt betraktar finska landsmän. Och handen, som i fina ljusa handsken bjärt sticker af mot svarta sidenklädningen, det är ju samma hand som, medan den ännu var finsk, knöt kransarna åt 1840 års ynglingar i Helsingfors. Hvarför skänka vi bort våra rosor så?

Låtom oss gå utan ordning, ledda af nycken. *Cronstrand*, den celebre resanden, har riktat expositionen med sju numror på stället utförda grafiska teckningar af fornegyptisk arkitektur och skulptur. Trettiosex århundraden hafva skådat ned på Ammonstemplet i det åldriga Thebe, och nittonde seklet stafvar ännu på dess hieroglyfer. Men mysterierna nalkas sin upplösning; en tysk professor har utan Ariadnes tråd funnit vägen genom labyrintens

kamrar och snart återstår ingen hemlighet mera i arf åt kommande släkten.

Wickenbergs pensel har framtrollat ett leende landskap i förträffligt perspektiv och en familjescen, full af rörande behag. Man kan ej se ett ansikte mera fromt, undergifvet, kristligt resigneradt, än denna blinda gubbes, där han, omgifven af sina barn, tycktes träda fram från duken och lära oss försakelsens frid. — Den unge, nu i Rom vistande göteborgaren *Brusewitz* har lämnat ett intagande original, en ung kvinna från Frescati med dess lilla son. — *Wahlbom* har kallat Katarina Månsdotter lefvande på duken. Han låter henne i Reval omfamna sin landsflyktige son prins Gustaf, den irrande riddaren af Vasa. Grupperingen är förträfflig, färgerna förvillande lifliga. Har ni varit på Liuksiala och sett den hulda drottningens skugga tankfullt blicka ut mot den vackra fjärdens vågor i aftonskymningen?

Ekman — vår Ekman — målar för oss det inre af en röfvarkula, en bjärt och dyster fantasi. Ni känner ju Ekman? Det var han som biträdde professor Sandberg vid de sköna freskomålningarna i Upsala domkyrka, och det var åt honom ensam Sandberg förtrodde hemligheten af sin uppfinning att försäkra dessa målningars bestånd mot det nordiska klimatets hårdhet. Talangfull lik hela sin släkt, berättigar Ekman, som nu med kungligt understöd vistas utrikes, till de skönaste förhoppningar, såvida icke ryktet med någon grund påbördat honom en alltför vanlig oordentlighet, hvilket i sanning vore sorgligt. Säkert önskar ni, som jag, att ryktet denna gång måtte ljuga af gammal vana.

Då vi likväl omöjligt kunna stanna vid alla intressanta detaljer, må vi kasta en afskedsblick på artisterna af ert kön. Mad:lle *Maria Röhl* har väl blott inlämnat några

porträtter i svartkrita, men dessa utförda med en välkänd mästerlig talang, hvilken nyligen tillvunnit henne utmärkelsen att blifva inkallad till ordinarie ledamot i akademien för de fria konsterna. — Mad:lle *Plageman,* som inlämnat fjorton numror, torde böra nämnas för sin flit, om ej just för något annat. Landskap, blommor, fåglar, porträtter äro de föremål resp. sju artistiska damer valt med synbar förkärlek. Rätt så. Bör ni väl undra, att artister af ert kön gärna måla ljufva landskap, täcka blommor, vackra löjtnanter med de själfullaste mustascher, den mest romantiska uniform och den sublimaste hållning, eller en gudaskön Fingal, en smäktande Frithiof, med alla in- och utvärtes fullkomligheter, hvilka en friherrinna Knorring slösat på sin Axel Löwenstern? Svärmar icke all kvinnlig fantasi ditåt?

Intrycket af expositionen i sin helhet synes tillfredsställande, oaktadt man ej alltid varit noggrann i valet. Rättvisligen lär man ej kunna kalla detta mer än en begynnelse, en gryning på konstens horisont i Sverige. Jag önskar emellertid att vi ägde en dylik morgonstrimma och att, såsom en väckelse, den sedan någon tid omtalade konstexpositionen i Helsingfors måtte blifva verkställbar. Ty, Mademoiselle! då vi länge hafva ägt mod att uttala resultaterna af vår *vetenskapliga* bildning, hvarför skulle vi tveka att äfven inom *konstens* område skrida *from sounds to things,* från det tysta betraktandet till djärf och ädel verksamhet?

SÖDEROM ÖSTERSJÖN

1856.

Första serien.

(Helsingfors Tidningar September—Oktober 1856.)

Till Betty.

Nej, bästa Betty, ingen resebeskrifning. Har du någonsin farit i båt utför Uleå forsar? Snabb var färden; skummet yrde, floden brusade, stränderna sprungo förbi; där en granskog, där ett åkerfält, där en hydda, där en betande hjord; ett ögonblick, och de voro försvunna; farkosten ilade ständigt fram; hvirflarna ville beständigt sluka den; handen vid styret; ögat mot stäfven; ingen tid öfrig för vänner på stranden.

Betty — man skrifver icke midtuti forsen.

Kan likväl hända ibland, att man kommer till ett lugnare vatten. Färden saktas, hvirflarna lägga sig. Klippor, skogar och fält skrida långsammare förbi: man vågar bortvända ögat från stäfven, handen från styret, för att spana på stranden en älskad bild och nicka en hälsning åt fjärran hyddor. Ett kort ögonkast, en hastig hälsning — och åter begär styret sin säkra hand, och åter begär målet sin orubbliga blick. Ack, världen är så vid och lifvet så kort, och »Pärla vill inte hemma gå till kvällen».

Betty får således ingen resebeskrifning. Sök sådant i böcker. Läs Ida Kohl och de öfriga, som i långa år

studerat länder och folk. Andra göra klokast uti att lefva och lära, betrakta och tiga.

Blott från de lugnare strömdrag skickar jag dessa hastiga hälsningar, lösrifna blad som flyga med vinden norrut. Hvad skall Betty finna i dem? Några drag med blyerts, dem fantasien får färglägga bäst den behagar; på sin höjd en »sotografi» sådan Ekman eller Chiewitz på en kvart timme måla med sot öfver ljuset; men icke på långt när så vacker som deras.

Nu förstå vi hvarandra. Lef väl. Jag skrifver detta i Paris en kolsvart midsommarkväll.

Din vän

Gabriel.

---

1. Från nord till söder.

Engång för länge sedan bodde en familj i sju år bland Utsjoki lappar. Till slut fingo dessa landsflyktige hyperboreer lof att begifva sig söderut. När de kommo till Torneå, syntes dem att solen redan sken blidare öfver snön; när de kommo till Uleåborg, syntes dem att en ny vår sprang emot dem med öppnade armar; och när de slutligen kommo så oerhördt långt i söder som till sydliga Österbotten, så tyckte de att öfver dem hvälfde sig Italiens himmel, omkring dem blommade sydländernas grönska, och de tröttnade icke att betrakta barrskogarnas höjd och åkrarnas skördar och de betande hjordarna och de vackra byarna och folket, som i långa rader gick längs vägen till kyrkan om söndagsmorgonen.

Våra illusioner, Betty! Det är med södern som med regnbågen och med hoppet och med lyckan; vi jaga efter dem med vår längtans barnsliga åtrå, och när vi tro oss hafva dem fatt och stå midtuti dem, då ha de redan halkat bort ur vår famn och vikit allt längre och längre, från kulle till kulle, från strand till strand. I söder om oss är ett haf; bortom det hafvet tänka vi oss allting grönare och varmare. Ha vi ej flugit längre förut, hur väcker ej då det lilla steget från Helsingfors till Reval vår fröjd och beundran! Reval med de åldriga husen,

med de tidiga frukterna, med dess stenlösa slätter och tyska språk — det är södern för oss. Ännu icke, säger man till oss i Reval; res till Berlin, Lübeck, Hamburg, där är bättre, södern är där. Och vi resa dit; ännu icke, säger man oss; i Dresden, i Köln, vid Rhen, där är varmare, södern är där. Vi resa dit; ännu icke, säger man oss; i Paris, i Brüssel, där äro sommar och skönhet, södern är där. Vi resa dit; ännu icke, säger man oss; norr om Alperna och Pyrenéerna är ingen sydländsk sol. Och vi stiga öfver bergen; ännu icke, säger man oss; Medelhafvet är stort, segla däröfver, södern är där. Och vi landstiga på det heta Afrikas kust; ännu icke, säger man oss; Atlas är hög; stig öfver dess toppar, södern är där. Och vi komma till de stora öknar, brända af solen, där kamelerna smäkta i middagshettan; ännu icke; bortom dem är ännu en söder, och så beständigt, beständigt längre, tilldess vi åter komma i köld och snö bland sydpolens isar.

Våra illusioner! Ingen dödlig har ännu stått på en punkt där han icke haft bakom sig det förgångna och framför sig det tillkommande. Ingen dödlig har ännu upptäckt det land, där icke en nord är bakom, en söder framför. Hvar är den oförgängliga skönheten? Hvar är den eviga våren? Hvar är hoppets fullbordan? Hvar är längtans slutliga mål?

Ingen vet. Och likväl, Betty, tvifla icke, tro beständigt på hoppet. Utan det är ingen lycka och intet lif. Bort vill beständigt vår längtan; i själfva denna längtan hägra de förlorade paradis, och den aldrig uppnådda södern har till sist ändock i våra drömmar sin sannaste verklighet.

---

2. På Östersjön.

Långt bakom oss dånar återljudet af Sveaborgs kanoner. Den nyss blockerade hamnen öppnar sin trånga port; de tunga bergen vika tillbaka; det blåa glänsande hafvet utbreder sig omäteligt för vår syn i vårsolens sken, och frihet andas öfver dess salta vågor.

Bakom dessa berg bortsjunker ändå det käraste vi äga på jorden: vårt fäderneslands skogar och sjöar, de solglänsta taken af vårt lugna lyckliga hem och de sista tårade blickarna från älskade ögon, som följa oss, så länge ännu en strimma af ångarens rök kan skiljas från molnen vid den fjärran randen af hafvet. Huru är det möjligt att lämna bakom sig halfva sitt lif och hela sin kärlek och likväl icke sörja, icke sakna, utan draga ett lätt, djupt andedrag ur sitt vidgade bröst och gå ut i världen såsom en hemlös vind, den där icke vet hvadan han kommer och hvart han far? För det att frihet är lifvets första behof; för det att himmelens tak är högre än det mest älskade hem; för det att vida världen är större än skönaste barndomsdalar. Engång i lifvet måste hvarje människa känna sig fågelfri; engång måste hjärtats och tankens dämpade stormar blåsa ut i det oändliga; engång måste den dagliga vanans tumstock vidgas till större mått för det stora och sköna på jorden. Hvarje

spänstig själ behöfver engång en värld omkring sig för att växa ut till sin fulla höjd.

Fordom, när jag i skolan betraktade Åkermans karta, som den tiden gick och gällde för världens afbild, fick jag en ganska ringa tanke om Östersjön. Bottenhafvet, Ålands haf och Finska viken lärde mig sedan en bättre. Östersjön själf drog nu försorg om att öka sin reputation. Skummande i storm är han sannerligen ej att förakta. Vi hade med och mot med besked. »Hengist» vred sig liksom en mask; den gamle sachsaren krälade fram genom vågorna, men framåt gick han. Ombord var elände och sjösjuka. Lyckligtvis också biffstek, öl, finsk resignation och skymtar af muntert lynne. Man spådde, som vanligt, vackrare väder och smålog i sjuppskinn åt Tysklands väntade sol.

Detta haf är centern för hela nordens historia. Hvad allt har icke det sett under seklernas lopp! Feniciske kryssare, norrmännens vikingar, finska och estniska härjaretåg, Erik Väderhatts, Erik den heliges, Valdemar Seiers härtåg, Erik XIII:s sjöröfvare, hansestädernas väpnade köpmän, Otto Rud, Junker Thomas, Fleming, Gustaf Adolf, Kristian IV, Wachtmeister, Tordenskjold, Ehrenskiöld, Hoglands och Viborgs hjältar, Napier, Dundas, Plumridge — och, mellan dessa hafvets lejon och vargar, millioner fredliga segel, som längesedan slitits af stormen, millioner kölar, som bräckts emot bankar och grund, och ändock ständigt nya, som draga sitt strå uti världens myrstack. Huru ofta ha icke dessa vågor färgats af blod! Årtusenden igenom hafva konungar och hjältar kämpat om väldet på detta haf, som medförde väldet i norden, och den som ägt Finland har rotat på det sitt östersjövälde. Mot detta haf ha alla dess kuster och stater sträckt sin kärliga famn; det har varit deras makts

och rikedoms källa, deras förrådshus i nöd, deras aflopp i öfverflöd, deras bildnings åldriga vagga, deras äras moder och deras lyckas villkor. Det dricker sin näring ur tvåhundrade strömmar på alla sidor och törstar ändock beständigt och magrar och drager sig långsamt tillbaka från nordens stränder, men stiger i söder; och såsom det skapat hela nordens historia, skapar det och förändrar än i dag hela nordens geografi.

Dock — färden gick. Finska viken vidgades hastigt, Dagö och Ösel försvunno i fjärran, en omätelig blånande slätt utbredde sig ända mot Gotland. Mellan detta och Ölands kalkklippor kryssade Hengist ett dygn. Andra dagen hissades sotiga segel för sida vind, fiskare hvilade på årarna och utbjödo torsk; svenska vallen förtonade sig i norr; de ljusgröna åsarna af Bornholm vinkade med täcka byar att landa. Gladare såg ej Columbus den första elden på Guanahani, än vi betraktade några på stranden betande får. Bornholm och Sverige försvunno, Rügen skymtade förbi, vi påminte oss Rostocks bellmanska mumma och kikade på de hvita husen i Wismar. Icke långt därefter sågo vi Traves mynning, och så var den korta sagan om Östersjön slut.

---

3. Lübeck.

Majsol sken öfver Traves mynning; Östersjöns blåa slätt försvann bakom lind och bok; rader af vackra landthus och blommande trädgårdar smyckade stränderna. En doft kom emot oss från ros och jasmin; en ljusare, mjukare grönska log emot ögat. Det var vår första söder — glada, hoppfulla stodo vi midtuti Tysklands vår.

Detta Tyskland — jag kan förstå allt tadel, allt löje, allt missmod, som ständigt hagla ned däröfver från främlingar och dess egne, till tack för dess goda middagar och dess långa patriotiska tal — men jag kan ej förstå, huru det är möjligt att första gången trampa dess ädla jord utan en varm känsla af pietet, som går en till hjärtat. Denna jord är dock helig för mänskligheten; den har blifvit fuktad af dess ädlaste blod; den har gifvit lif åt evärdliga namn: Luther och Gutenberg, Leibniz och Humboldt, Klopstock och Schiller, Haydn och Mozart; här har sanningen vunnit sina skönaste segrar; här har hvar kulle en saga, hvar bäck ett minne, hvarje berg en ruin, hvarje fält ett slagfält, hvarje by en hågkomst, som utgör dess stolthet. Man trampar vid hvarje steg på berömda grafvar och på fotspår af det förgångna, för hvilka denna tidens skosulor äro för små. Hemma hos oss kan historiens mark förliknas vid en mo, ur hvars sköte höga, men glesa furor resa sig upp, och däremellan utbreder sig en ändlös slätt af enformig ljung. Här uppå

Tysklands historiska botten växa minnena täta och höga som tropikernas skogar; man armbågas med skuggorna för att komma fram bland de lefvande. Undra sedan att minnet här har blifvit en födkrok och att denna nation, »som skulle beherska världen, om den blott kunde beherska sig själf», beständigt kastas emellan självförgudningen af sin storhet och självförödmjukelsen af sin sorg, hvilken likt Promethei gam förtär dess inälfvor.

Det var Lübeck, »nordens Karthago», som engång satte sig före det djärfva mål att beherska Östersjön och göra alla dess kuster skattskyldiga. Flikarna af dess fana fladdra nu omkring norden i form af halsdukar och kattuner; spillrorna af dess storhet flyta kring Östersjön som fredliga handelsskepp. Själfva staden är en stad af spillror, aktningsbjudande genom sin forntida prägel. Gamla murar och befästade portar, götiska kyrkor och höga åldriga hus med spetsiga gaflar, allt detta är raggigt för nutidens blick; men det ger vördnadens intryck. Åtskilligt brytes nu ned för nyare anspråk, och rundtomkring staden breda sig täcka promenader, genom hvilkas grönska järnvägens ständiga buller larmar. Man skulle knappt tro, att den stad, från hvilken Finland hämtar sin mesta moderna grannlåt, är så gammaldags till sitt yttre och bebos af ett så flärdlöst, flitigt och enkelt folk. Jag är en af dem som hyst mången fördom mot Lübeck; det förtjenar dem icke, det är en god, redbar stad, och om det döper sina viner, så är det för att — Östersjön är så nära.

Blott tre timmars järnbana, och man har, med en krok åt söder, tillryggalagt den förr med alla eder i tyska språket fördömda vägen mellan Lübeck och Hamburg. Hals öfver hufvud kommer man från en tyst och fredlig småstad in på en af världsmarknadens största tummelplatser.

---

4. Hamburg.

Första intrycket af Hamburg är mäktigt. Jag stod en dag på Stintfang, en höjd ofvanför Elben. Vid dess stränder lågo de skönaste trädgårdar; rundtomkring smögo sig dessa herrliga gröna vallar, som äro Hamburgs förtjusning; här Alstern i en halfcirkel kring staden; där åter Elben med tjugu folkfyllda ångbåtar, som på en gång ilade utför strömmen till Altona, Rainvilles Garten och den höga kullen af Blankenese. Jag vände åter till staden; palats vid palats i ädel stil, med höga spegelfönster och glänsande butiker, skådade ned öfver de breda gatornas brokiga människovimmel. Kvällen kom, och mörkret föll öfver den stora staden. Gaslågorna tändes öfverallt och speglade sig i Alsterns tama glittrande våg. Ögat tjusades, hjärtat bedrogs. Jag sade till mig själf: Hamburg är ganska skönt!

Åter for jag till hamnen. Tusen skepp från alla delar af världen lossade och lastade vid dess kajer; Elben, här en tysk mil bred, hade knappt rum för kommande och farande. Jag såg de rika lagren af alla slags varor, som spridas kring världen, såg dessa tunna papper, som under namn af växlar mångfaldiga och omsätta handelns rörelsekapital. Jag trängdes på börsens gallerier mellan ett och två middagstiden. Därnere i salen brusade

en svart massa af tre- till fyratusen köpmän, skeppare, mäklare, spekulanter och affärsmän af alla slag. Det var en myrstack, det var en flughåf, det var ett haf. I denna sal omsättas hvar dag tio till tjugu millioner rubel silfver. Där äro redbarhet, punktlighet, affärsvana och klokhet; sådant bör erkännas. Jag lyftade finska bankens växlar på firman Salomon Heines kontor; det var ett urverk, nött, men pålitligt. Kontoret af två hvälfda rum var helt oansenligt, möblerna nästan fattiga, målningen afnött, den låga trätrappan alldeles murken. Där herskade dock en af desse mäktige penningefurstar, som regera världen. Jag beundrade konsten att samla skatter och sade, med svalnad förtjusning, men ännu med stor aktning: Hamburg är ganska rikt!

Dock, Betty, »hvad båtar det att vinna hela världen och taga skada till sin själ?» Det första som stötte mitt öga var palatsernas smutsfärg. Detta sköna praktfulla Hamburg, är det besudladt af girighetens dy? Är det sant, att Mammons gyllene kalf är den ende allsmäktige gud som Hamburg tillbeder? Är det sant, att allting här är falt för penningen: oskuld, kärlek, heder, människo-lycka, allt det som annars i lifvet ej kan med hela världens skatter betalas?

En liten blek och svarthårig jude, duglig och punktlig affärsman för resten, hörde så djärfva frågor med kallt smålöje.

— Hvad? — sade han, i det han med van hand förde ostron på ostron till munnen i Wilkens delikata Frühstückskeller — hvad? ha vi icke en lagbunden frihet, ett mönster af tolerans, ett välordnadt samhälle, en utmärkt polis, en mängd af rikt begåfvade välgörenhetsanstalter? Äro ej heder, arbetsamhet och redbarhet ett villkor för hela affärslifvet? Ha vi icke ett ärbart och indraget

familjelif, gästfrihet, vänskap, ordhållighet, tjenstaktighet? Är det ett fel att med drift och omtanke sträfva sig till uppkomst här i världen?

— Nej, sade jag; arbeta, förtjena, sälj rocken af kroppen och brödet ur munnen; jag vet att hamburgaren är i stånd därtill, och det bevisar blott att han är född till köpman. Men om detta uppslukar all eder åtrå, hvad han I då öfrigt för det heliga, stora och sköna i lifvet? Det rika Hamburg har gjort så mycket för materiella intressen, för allt det som bereder nytta och komfort; man bor praktfullt, man äter läckert, alla sinnen berusas — men är det allt? Hvad har Hamburg gjort till exempel för vetenskap, litteratur och konst?

— Vi ha ett stadsbibliotek om 225,000 volymer; Lessing har bott här länge och Klopstock i trettio år; mer än femtio musikkapeller spela alla dagar för allmänheten...

— Biblioteket, Lessing och Klopstock tillhöra det förra århundradet. Eder musik är bestämd att kittla örat, på det att hummern, champagnen och den fina havannan må smaka er desto bättre. Edra teatrar äro erkändt under kritik; jag har besökt en tafvelexposition; vasserra, taflor funnos där nog, mer än tusen numror, men en så lysande samling af medelmåttor kan säkert ingen småstad i Tyskland framvisa. Eder arkitektur är det bästa I hafven; det är en utsida, som imponerar. Men huru han I förnedrat de öfriga konsterna! I dessa danssalar, dessa slafmarknader, där snikenheten uppenbart, med lagens tillstånd på fickan, schackrar med människosjälar liksom med boskap — där låten I målaren anbringa sina täckaste taflor, där låten I musiken slösa sina mest tjusande toner, där legen I för några mark en försupen rimsnidare att i poesins namn förgylla det skändliga ockret med klingande verser...

Den lille svartmuskige mannen smålog ånyo med ett höfligt medlidande öfver en så stor intolerans.

— Hvad vill ni man skall göra? sade han med en axelryckning. — Man måste unna utkomst åt alla...

Vid dessa ord betalte mannen sina ostron på skilling och mark, tände cigarren, bugade rätt förbindligt och gick. Jag måste underrätta dig, min goda Betty, att man i hela den civiliserade världen, utom i Finland, röker på gatorna.

Andra dagen, som var en söndag, föll det mig in att se, huru detta folk, hvars kyrka är börsen och som sålunda har gudstjenst sex dagar i veckan, tillbringar den sjunde, då börsen är stängd och de vanliga kristna templen öppna. Ingen stor eller liten stad i Europa har så få kyrkor som Hamburg i proportion till sin folkmängd. Medan ofantliga byggnader uppförts efter branden, står den ärevördiga gamla Nikolaikyrkan ännu knappt halffärdig, och arbetet tycktes för närvarande hvila. Huru kan man också ha tid med allt på engång? Hamburgaren har så mycket att göra, han har så mycket att efterse nere på jorden, att han icke hinner lyfta sina ögon mot himmelen — om ej för att se hvad vind det blåser.

Godt, tänkte jag, kyrkorna äro få; de äro så mycket mer till trängsel fulla. I Katarinakyrkan skulle gudstjensten om en kort stund begynna. Några gamla gummor sutto där i tålig förbidan. I Petrikyrkan fortgick gudstjensten; orgeln spelade, två eller tre enstaka röster hördes från läktaren; prästen uppträdde i sin svarta kaftan med den styfva ringkragen och höll en uppbygglig predikan om tron: församlingen bestod af fem gamle borgare och sju eller åtta fruntimmer. I Michaeliskyrkan ungefär en lika talrik församling. Men utanföre voro

gatorna fulla med folk, fisksäljare och andre utbjödo sina varor i närheten af kyrkodörren, och gatpojkarne sprungo larmande efter en hop förbitågande militär.

Jag vill ej tro att det alltid är så. Hvarför skulle ej Hamburg, bland den stora mängden, också räkna månge som hylla kristendomen af öfvertygelse eller af vana? Det var således en tillfällighet nu, men en tillfällighet, hvilken, sammanställd med så mycket annat i denna sybaritiska stad för Mammons tillbedjan och sinnenas lust, nästan kom en att rysa.

Och när jag åter kom ut från de toma kyrkorna till de vimlande gatorna, de stolta palatsen, de glänsande butikerna, de sköna promenaderna, se Betty, då var all deras glans försvunnen, och jag tänkte uppå hvad det en dag skall blifva af detta stora födgeni, detta rika, välordnade och driftiga samhälle, med alla dess yttre företräden, när denna världens åtrå fullständigt uttagit sin rätt, när anden fullständigt flyktat ur denna raffinerade arbetsmaskin, när egoismen fullständigt har genomfrätt också detta bländande yttre skal... Då, Betty, ville jag långt hellre bo i ett torp af Österbottens eller Savolaks innersta moar, än i detta herrliga Hamburgs andlösa ödemark...

Min gode värd och f. d. helsingforsare Vohs, den ypperste af alla värdshusvärdar, måste förlåta, att hans läckra middag, ja självfva hans skandinaviska brännvinsbord, det enda söderom Östersjön, den dagen förlorat hela sin tjusningskraft. Med sitt vanliga fryntliga löje bjöd han snus åt gästerne; midtemot mig satt en engelsk Kresus, som inom en half timme slök sex rågade tallrikar och två buteljer vin, utan att säga ett ord, och strax invid honom hördes en tysk Sardanapalus fråga

sin granne, som läste tidningen, den bekanta hamburgska frågan:

— Ist heute was los?

— Ja, sade den andre, Ball im Apollosaal und Fechter von Ravenna.

— Apollo soll leben, svarade Sardanapalus med ett verkligen assyriskt småleende.

---

5. Fäktaren från Ravenna.

Hamburgs genius, förtörnad öfver den förkastelsedom främlingar från den arma norden vågade uttala öfver all dess herrlighet, rufvade på hämnd. Likasom af en slump förde han främlingarne bort till en teater af tredje rangen i förstaden S:t Pauli och lät dem där skåda det märkvärdigaste dramatiska stycke Tysklands litteratur har frambragt på de senaste tio åren — Halms ryktbara, länge anonyma, så mycket omtvistade och med rätta beundrade sorgespel »Der Fechter von Ravenna».

Föreställ dig, min goda Betty, en teater ungefär af samma storlek som den i Helsingfors, men något högre och med tre logerader. Vissa dunkla kvarlefvor låta ana, att salongen i bättre dagar varit prydd med förgyllningar, att logerna i en aflägsen forntid varit målade och invändigt öfverdragna med rödt kläde, att scen, ridå och dekorationer i samma försvunna gyllene ålder skådat lyckligare dagar. Allt det där är nu i det skick, att en teater i Kajana skulle dragit i betänkande att presentera sig i denna skepnad för sin publik. Skådespelarne, med ett eller par undantag af gäster från Altona, motsvara fullkomligt scenens och husets ämabla egenskaper. Vi besluta vid inträdet att gifva oss tålamod till första aktens slut; dock se, vi stanna kvar hela fem akter igenom och ha därunder knappt tid att gäspa.

Vi befinna oss i Rom år efter Kristi börd 41. Världen darrar för romarnes vapen, men Rom själf darrar för Caligula. Denne vansinnige och blodtörstige tyrann står framför oss i hela sin vildhet.

För två och trettio år sedan hade Arminius lyckats förena germanernes söndrade stammar och tillfogat romarne under Varus det blodiga nederlaget i Teutoburgerskogen. En tid därefter hade Arminius stupat, lönnmördad i inbördes fejd; hans änka Thusnelda fördes fången till Rom; hans späde son förgicks i okända öden; det korta skimret af Germaniens seger och endräkt försvann.

Det förslafvade Rom begynner emellertid att ledsna vid Caligulas dårskaper. Som vanligt måste blod flyta för att stilla dess rofdjurstörst, och fördenskull vill kejsaren tillställa stora fäktarespel. Alla Italiens berömdaste gladiatorer kallas till Rom och bland dem Glabrio, fäktmästaren i Ravenna, med sina elever. Välfödde och gödde, drifvas desse ynglingar som boskap till slaktbänken; man ser dem i deras råa vildhet nära att sönderslita hvarandra af svartsjuka för den sköna och lättsinniga Lycisca, fäktmästarens dotter. Dock pisken hviner kring deras skuldror; själfve Thumelicus, den vildaste och stoltaste bland dem alla, böjer sig som en slaf för mästarens aga.

Thusnelda uppträder, en hög och ädel kvinna, furstinna ännu i bojorna. Merovig, Arminii gamle vapenbroder, har funnit tillfälle att uppsöka henne och förkunnar att en allmän resning mot romarne är nära att utbrista bland Germaniens stammar. Men därtill fordras en anförare, kring hvars af alla vördade fana partierna kunde försonas. Det finns endast en sådan, om han lefver ännu, och denne ende är Arminii son. Hvar finna denna förlorade pant för Germaniens seger?

Dock — han är funnen. Merovig har lyckats utspana, att detta förlorade barn blifvit fördt till Ravenna och uppfostradt i den därvarande ryktbara fäktareskolan. Spaningen fortsättes och leder slutligen därhän, att Arminii förlorade son, Germaniens hopp, är ingen annan än den tjuguårige gladiatorn Thumelicus.

Modersfröjd och bäfvan! Thusnelda uppsöker sin son, förkunnar för honom hans ädla härkomst, hans stora bestämmelse att upprätta Germaniens ära och krossa Roms järnarm, som beständigt hotar dess frihet. Hon tviflar icke ett ögonblick, att ju sonen, värdig son af en stor fader, eldad af detta höga mål, och dessutom uppfödd med vapen i hand, skall med hänryckning förnimma den lysande bana, som honom väntar. Hon bedrager sig; Thumelicus hör henne med förundran, nästan med likgiltighet. Han förstår att denna främmande kvinna kallar sig hans mor; han till och med röres däraf; det öfriga förstår han icke, det är ett språk, vid hvilket han icke är van.

Och nu utvecklar sig denna skickligt förberedda märkvärdiga strid, som är styckets kärna och i sin psykologiska sanning framkallar den mest gripande effekt. Thusnelda talar till furstesonen, till Arminii son; ack, han finns icke mer; framför henne står Thumelicus, gladiatorn, som blifvit gödd med lammstek till slaktoffer på skådebanan och vand med pisken att lyda en herres befallning. Hon talar till den friborne germanen, och framför henne står den romerske slafven. Hon vädjar i sin förtviflan till ynglingens ärelystnad, och se, denna ärelystnad har redan ett annat mål: »Cesar själf skall se mig fäkta; tänk dig, moder, Cesar själf!»

Än mer: Caligula har blifvit underrättad om Thumelici härkomst. För att afleda honom från ett nytt

dåraktigt härtåg, ingifver man honom den tanken, att i Thusnelda och Thumelicus djupt förödmjuka de hatade germanerne. Till hämnd för Vari nederlag skall nu Arminii son, den romerske slafven, väpnad med sin faders svärd, uppträda och slaktas på arenan uti germanisk krigaredräkt, och Thusnelda skall, klädd som germanisk furstinna, vara vittne därtill.

Detta erfar Thusnelda. I de mest glödande ord besvär hon sin son att fly denna gränslösa förnedring, för att återvända med härsmakt från sitt befriade fädernesland och aftvå sin skymf uti romarnes blod. Förgäfves äro hennes, förgäfves Lyciscas böner och tårar. Så förfärligt djupt har uppfostrans och vanornas makt förslafvat Arminii son, att det som modern kallar den största skymf, det anser han för sin största ära. Att fäkta inför Cesar, att belönas af hopens jublande bifallsrop, att taga hämnd på sin medtäflare i Lyciscas ynnest — se där de motiver, som hos Thumelicus, fäktarn från Ravenna, väga mer än frihet, ära, fosterland, en faders minne och en moders tårar! Men icke blott detta.

— Gå! säger han till henne; gå till dina germaner, jag är en romare! Cesar har uppfödt mig, Cesar har klädt mig, Cesar har visat mig den största ära. Skulle jag visa mig ovärdig en sådan nåd!

Och Thusnelda går; hon går ändock med aktning för sin olycklige son; han skulle dock stupa för hvad han ansåg för sin pligt; germanisk ordhållighet förde honom till slaktbänken. En förtviflad tanke gryr hos Thusnelda. Caligulas hämnd skall förfela sitt mål; Arminii son skall ej blifva ett redskap till Germaniens skymf.

Stunden nalkas; fäktarespelen skola begynna. Mästaren unnar Thumelicus några ögonblicks hvila att stärka hans krafter. Thusnelda kommer; hård är striden i hennes

hjärta; gång efter gång ryggar hon med fasa tillbaka; då ljuder signalen till sonens, hennes och hennes lands förnedring; det ges intet val; med spartanskt hjältemod stöter hon Arminii svärd i den sofvande ynglingens bröst.

Nu kommer fäktmästaren att väcka den försumlige; nu kommer äfven Caligula. Han rasar, han hotar; men Thusnelda föraktar hans hot. Hon har räddat sin sons och sitt lands ära och genomborrar till sist sig själf för tyrannens fötter.

Då känner Caligulas raseri ej mera en gräns. I sin vildhet uttalar han denna vansinniga önskan, som eko fört genom häfderna, att romerska folket måtte hafva blott en enda hals. Självfva hans gunstlingar se sina lif i fara, och prefekten för hans lifvakt Chærea stöter, för att rädda sig själf, sitt svärd uti odjurets bröst.

Därmed är stycket slut. Döm själf om dess värde, förhöjdt af ett ädelt poetiskt språk, och om motiverna för dess framgång. Naturligtvis har det ock sina skarpa tadlare. Halm har haft sina skäl att i det längsta ej synas. Thusnelda, Thumelicus och Caligula äro förträffligt genomförda karaktärer, och fäktaren från Ravenna står eller faller med den satsen, att människan ej födes till sitt öde; det är lifvet som gör henne till hvad hon är.

6. Nordtyskland.

Norra Tyskland har trakter som kunna räknas till de fulaste i Europa. Man finner där, mellan de mera odlade, men alltid enformiga slättbygderna, stora ändlösa hedar, bevuxna med ljung eller nödvuxen tallskog, sparsamt bebyggda med enstaka landthus; trakter långt ödsligare än Tavastlands moar, emedan de sakna den stolta furan, som hos oss förlänar åt självfva ödemarken ett visst majestät. »Da werden wir erst recht schön schlafen», sade min granne i vagnen, en korpulent fru, som beklagade sig att hon förra natten ej kunnat sofva af bekymmer för preussiska tullens omilda beröring med hennes sköna »Putzsachen», som hon medfört från Hamburg. Och det var visst ett välment råd, som de fleste passagerarne höllo till godo. Hela sällskapet sof som hyrkuskar, rusade yrvakna upp vid stationerna, åt smörgåsar med skinka, tömde i hastigheten ofantliga stånkor med Weissbier eller Maitrank, satte sig åter och somnade ånyo, för att åter uppstiga, åter äta, åter dricka och åter somna. Så småtrefligt gick det ofta till på de nordtyska järnvägarna.

Tyskland har dock frambragt en Thaer, och dess jordbruk är säkerligen, näst Englands, det mest rationella i världen. Det förekom mig ofta förvånande, att ett så

flitigt folk skall låta naturen till den grad kujonera sig. Ha vi hos oss en ödslig hed, så är det för att vi ha långt mera land än vi ha människor och ha på sätt och vis råd att lämna stora sträckor åt kråkorna. I Tyskland åter armbågas folket på många orter af trängsel, tjugu- eller trettiotusen flytta årligen ut till Amerika, och likväl låter man naturen, midtibland odlingen, pluttra uppå sig så ofantliga sträckor ödemark. Hvad kan vara orsaken därtill? frågade jag en spannmålshandlare, som nyss gjort stora affärer i Stralsund. Sedan han ingått i allehanda förklaringar öfver omöjligheten att här något uträtta och jag i min tur berättat honom, att man i Finland icke kände några sådana omöjligheter, afbrötos vi tvärt af en tobakshandlare från Bremen, hvilken mycket allvarsamt förklarade, att alla dessa ödemarker härrörde från trettiåra kriget. Ofta sedan återfann jag i Tyskland samma tro: allt ödsligt eller förhärjadt, som man ej annars kunde förklara, skyllde man på trettiåra kriget. Någongång tillade katoliker vid frågorna om en ruin: »das haben die verfluchten Schweden gemacht.» »Und die verfluchten Finnen waren dabei,» tänkte jag vid mig själf. Det är dock godt ibland att vara förgäten.

I så litet romantiska nejder är det förlåtligt om man stundom kommer att tänka på — stängselskyldigheten. Föreställ dig, Betty, icke blott ett land där den minsta torparekoja är ett stenhus, utan ett land där ögat förgäfves söker en enda gärdesgård. Grindar vill jag ej tala om. Våra gode landsmän därhemma, som gärna ville stänga och spetsa hela Finland, om det vore möjligt, skulle vid en tysk anblick häpnande fråga, huru man då beter sig med oxar, får och annat okynnesfä. Ja, den frågan kan jag verkligen icke besvara; jag kan ej ens göra redo för om grisarna buro trianglar om halsen. Jag

kan blott intyga, att hvar gång man såg en skara af fyrbenta ströfva på ängar och landsvägar, hade de alltid en liten tvåbent i följe, och ingen där i landet begrep, att man borde årligen nedhugga några millioner halfvuxna träd, för att spara några piltar och små flickor i hvarje by besväret att gå i vall. Häckar voro där många att se, för att afstänga åkerfälten; man kunde tro att de likaså gärna voro där för prydnadens skull.

När man reser hemma hos oss, roa sig barnen att räkna kyrkorna. Det är lätt nog där, men söderom Östersjön blir det omöjligt. Hvarje by har sin egen kyrka. Det är vackert, så skall det vara. I de katolska länderna stå dessa kyrkor öppna hela dagen om, och hvar dag är där bön eller gudstjenst. Det är ännu vackrare. Hos oss är Gud ej hemma i sitt hus mer än två eller tre timmar i veckan.

---

7. Berlin.

Den stora staden ligger på en ännu större slätt, så torr och sandig som »das Stock-Preussenthum» själf. När stormen hviner däröfver från ost- eller västmakters område, hvirfla där moln af damm, som med en dunkel florshufva betäcka militärens ståtliga uniform, byråkratins gråpappersfysionomier och »de sköna själarnas» franska sidenmantiljer. Då dör allt lif på gatorna, då drar sig berlinaren inom sitt skal, till sina sköna teatrar, sina ännu skönare museer och sina litterära soiréer, där desamma sköna själarna icke mera äta filbunke, plommon och rökt kött, som i J. V. Snellmans tid för femton år sedan, utan te och franskt bröd som andra dödliga, men, likasom då, fortfara att göra musik och kritik samt i synnerhet — Witze. Och nu, likasom då, beskrifvas dessa soiréer af sakkunnige deltagare såsom utomordentligt poetiserande, emanciperande och — tråkiga.

Det är så godt att jag säger dig först som sist, goda Betty, på det du må rätta dig därefter, att jag aldrig varit någon beundrare af Preussen. Den staten har svällt som en vampyr af rof från sina grannar, och dess störste man, som bär tillnamnet den ende, har i grund föraktat sitt lands litteratur och i politiken följt

principer som i det enskilda lifvet skulle bragt hvar och en annan att stånda tjufsrätt. Hans ryttarestaty i brons af Rauch, som konstverk af mästerligt arbete, betraktar nu, i öster Unter den Linden, detta Berlin, som afgudar hans minne, men som med oförliknelig ironi placerat Lessing och Kant under svansen af hans häst. Det är förundransvärdt att höra, huru ringa sympati Preussen har att påräkna i det öfriga Tyskland; eller rättare, det är alls icke förundransvärdt. På basen af sin bekanta historiska uppkomst har det byggt en politik som i dag kurtiserar demokratin, i morgon envåldet; ena dagen färdig att utsträcka handen efter Tysklands kejsarekrona, andra dagen villig att vidhålla och medverka till den gamla splittringen; vacklande mellan öster och väster, utan att våga öppet ansluta sig till den ena eller den andra; rik på väckta förhoppningar, men ännu rikare på bittra missräkningar; lofvande rundt och hållande tunt; ihärdig i försöken att skapa en exklusiv preussiskhet, men icke i stånd att öfvertyga någon hvaruti denna eller dess företräden skulle bestå — sådan, Betty, är denna stat, som med en småstats själfviskhet gör anspråk på en stormakts inflytande, och Berlin vore icke Berlin, om det ej i mycket skulle representera dessa tendenser.

Ehrenberg har sagt om denna stad, att den är byggd på myriader döda infusionsdjurs kvarlefvor. Huru är det möjligt att byggas på myriader småaktigheter och icke själf i detta afseende röja någon känning af sitt ursprung? Saphir har vidare kallat Berlin »en stad som är stor», och detta uttryck träffar på spiken, ty i all dess storhet har Berlin ej förmått gifva sig i det yttre en stor stads anblick. Dessa långa, breda och reguliera gator göra, efter första betraktandet, ett intryck så mycket enformigare, som rörelsen ingalunda motiverar deras

dimensioner. Unter den Linden, med deras gröna alléer i midten och präktiga byggnader å båda sidor, äro onekligen vackra och vore det ännu mer, om de vore ensamma i världen och om man icke oupphörligen påmintes därom med pretention på beundran. Hvad som däremot ger ett långt varaktigare intryck är rikedomen af sköna statyer på allmänna platser, och i detta afseende står Berlin utan like i Tyskland, om icke möjligen München täflar om företrädet.

Jag längtar att säga dig något bättre om Berlin, och jag hoppas det blir tillfälle därtill vid tal om dess konstverk. Mycket har staden förkofrats på de femton åren sedan Snellmans resa, i synnerhet uti industri, hvilken man skildrade mig som mycket respektabel. Berlinarne själfva äro sig lika, sådane otaliga andra skildrat dem bättre än jag. Klokt folk bland dem själfva småler åt försöken att i böcker och broschyrer — »Das galante Berlin»; »Berlin wie es isst und trinkt» m. fl. — gifva dem en rätt självständigt utpräglad typ. Jag vore frestad att kalla dem ett folk till hälften sammansatt af kopior, till hälften af original, och detta originella besticker sig egentligen i en viss prosaisk förståndighet, som lefver och rör sig med självförnöjd platthet på karlsidan i Witz, på kvinnosidan i sentimentalitet. En fransk resande har sagt, att »kvinnan i Berlin återstår ännu att göra om» *(reste encore à refaire)*. Det är möjligt att han har rätt; jag har blott att ställa mot hans sats ett det älskligaste barn jag någonsin sett, en flicka om tolf år; kanske också just därför att hon var blott tolf år!

Justice à tous!

8. Berlins freskomålningar.

Bästa Betty, jag kom att nämna ett ord om Berlins samlingar. Det var i så måtto ett förhastadt ord, att jag ej ens i flyktig korthet här kan uppräkna ens de många sköna konstsaker, hvilka med rätta utgöra berlinarens stolthet. Hvartill tjenar också en mager beskrifning, utrustad med allehanda små tycken, känslor och utrop, om där ej finnes en stor sammanfattande blick, ett på långa studier byggdt omdöme och en i detalj gående noga bekantskap med de skildrade föremålen? Jag har ej lofvat dig mer än fragmenter, och se här ånyo ett dylikt.

Jag går således förbi det berömda universitetet med dess ryktbare herrar professorer och dess 1500 studenter — i förbigående sagdt, en skara af bleke svartmuskige apollosöner, ängslige och förläste piltar, utan en skymt af den hurtighet, vid hvilken vi äro vane. Jag går förbi biblioteket, slottet, tyghuset, skulptur- och målningsgallerierna och så många andra ståtliga samlingar, ja självfva det präktiga operahuset, och stannar först vid Cornelii och Kaulbachs freskomålningar, särskildt af intresse för oss, sedan också vi ha sköna konstverk i samma genre af Ekmans mästarehand i Åbo domkyrka.

Kommande från slottet öfver Lustgarten till trappan af museum, stannar man beundrande vid den berömda

amazongruppen, gjuten af Kiss. Hon sitter till häst, den stolta mön. Frustande af ångest och fruktan, reser sig under henne det ädla djuret på bakfötterna: en panter har huggit sina hvassa klor uti hästens bog och uppsliter med sina tänder hans breda bringa. Bakåt böjer sig sköldmön med sitt måttade spjut; hugget skall falla; hvems blir segern? Ingen vet. Men skön och kraftig är denna grupp, och det är dock endast en järnhård malm.

Ofvanföre, på den inre väggen af trappans pelaregång äro freskomålningarna, utförda efter Schinkels utkast »af Cornelius med flere». De äro lika poetiska i uppfinning som sköna i utförande, och man kan endast beklaga att ingen ståndpunkt finnes, nog passlig att se dem rätt. Se här en kort beskrifning af deras innehåll:

Till vänster: Man ser Uranus och stjärnornas dans. Saturnus och titanerne draga sig tillbaka i forntidens natt. »Månens moln på himmelen segla hvita som dufvor.» Jupiter, föregången af Dioskurerna, det nya ljusets utbredare, begynner en ny tid. Prometheus röfvar åt människan himmelens eld. Selene (månen) åker genom natten sin lysande vagn; himmelska gestalter biträda henne att aftäcka nattens slöja. Natten utbreder sin mantel, ur hvilken nya gestalter framskymta, och rundtomkring hvila hennes barn. Lifvets elementer utveckla sig; där är moderskärleken; där är det slumrande kriget; där är den milda freden med sina sånggudinnor; ett barn nedgjuter på jorden ett befruktande regn. Alla lifvets gestalter utveckla sig. Hanegället förkunnar den gryende dagen; med honom begynner sorgen. Man ser solens uppgång, Venus och Eros. Solguden stiger upp utur hafvet, och gracerna sväfva fram öfver dess strålande spegel.

Till höger. Då begynner lifvets morgon, lifvets vår. Man ser ett herdefolk och dess täflingsstrider.

Sånggudinnan och Psyche stränga skaldens lyra. Det blir sommar och middag. Man ser en skördefest, och den unge hjälten, som drager ut i härnad. Pegasus flyger öfver Helikons höjder; under hans hofvar upprinner fantasins källa, ur hvilken mänskorna dricka lifvets svalka. Parcerna trona i jordens innandöme, nymferna spela i skogen. Vis och allvarlig nalkas en lagstiftare där. Dock nu blir afton och höst. Vindrufvan skördas. Man ser bildhuggarekonsten och arkitekturen begynna. Hjältar komma med seger från striden. Fäderne vänta dem vid hemmets härd. Själfva ålderdomen fröjdar sig åt musernas dans. Den vise begrundar stjärnornas lopp. En gubbe sitter försjunken i elementernas åskådning. Sjömannen seglar ut i det månlysta hafvet. Natt och vinter herska öfver jorden. Men i detsamma begynner en ny dag, och barnen leka tankfulle på fädernes graf.

Sådant är innehållet af dessa freskomålningar, men om ej skönare, dock närmare gripna ur lifvet, äro de som Kaulbach ännu fortfar att måla i den storartade trappan till Nya museum. Dessa bestå i sex stora taflor, af hvilka fyra äro färdiga, den femte skizzerad och den sjette ännu icke börjad. Alla sex skola i sig förena hufvudmomenterna af människoslägtets historia. På den *första* ser man Babylons fall, konung Nimrod, stammarnas söndring, semiterne med deras hjordar, Chams efterkommande med deras afgudar, Jafets afkomlingar med blomman af människoslägtet, den kaukasiska stammen. På den *andra* ser man Greklands blomstringstid, Homerus, Hesiodus, Aeschylus, Sofokles, Alcæus. Bakom dem Parthenons pelare och Solon, jägare, krigare, Orfeus med lyran. Ur regnbågen framträder Jupiter och alla Olympens gudar. På *tredje* taflan ses Jerusalems förstöring; kejsar Titus och hans legioner; öfverste prästen, som

dödar sig och de sina; Ahasverus, den evige juden, som flyr förödelsen, och de förste kristne, som draga dädan till hedningarne. På *fjärde* taflan, än under arbete, ser man den ryktbara hunnerslagtningen. Den *femte* som skall föreställa korsfararne vid Jerusalem, och den sjette, hvars ämne ännu är obestämdt, gömmas båda ännu i mästarens pensel.

Detta allt, Betty, det är blott några droppar färg, inmängda i den då ännu våta kalkrappningen, men det är stort och sinnrikt tänkt, det är kraftigt och ädelt utfördt. Det är i få drag hela mänsklighetens lif.

---

9. Robert och Bertram.

De små teatrarna i Tysklands större städer ha gått framom många bland de stora i förmågan att kvickt, natursant och lefvande åskådligt framställa olika nyanser af folklifvet. Spelet är ofta mästerligt, hvarje allusion senteras i ögonblicket, och denna lifvade stämning hos hela publiken meddelar sig äfven åt den surmulne kritikus, som skulle ha mycket att invända mot stycket i öfrigt.

Du har så ofta hört talas om förbjudna pjeser, att du engång kan höra om en som icke är förbjuden. I samma land, där man är så skuggrädd för alla nutidens spöken, låter man två tjufvar och skojare på det befängdaste roliga sätt trotsa lagarna i Friedrich-Wilhelmstädter teatern, den tredje i rangordningen i Berlin.

Robert och Bertram heta dessa lustiga bröder. Man ser dem väl inspärrade inom lås och bom. Fängelset har tre våningar: i den öfversta logerar Robert, i den mellersta Bertram, i den nedersta fångvaktaren. Robert sågar ett hål i sitt golf. Fångvaktaren, yr i mössan efter ett kalas med sin systerson, kommer upp för att se hvad där är för ett buller. Mellersta rummet är tomt; Bertram har krupit upp till Robert. Fångvaktaren rusar upp till öfversta rummet, fångarne krypa ned i det mellersta, springa ut genom den olästa dörren

och stänga in fångvaktaren. Denne sitter nu i kurran, medan skälmarne nederst hålla till godo kalaset. Därpå rymma de godt och väl.

Blir så på landet ett bondbröllop. Dit komma också Robert och Bertram. Men gendarmer till häst äro dem i hälarna, knipa gunstigherrarne och spärra dem in i en vindskupa. Här narra de en ung flicka att släppa dem ut, roffa behändigt bondens penningeskrin och rida i fyrsprång bort på gendarmernes hästar.

En rik och fåfäng bankir ger en stor bal. Bland gästerne utmärka sig en spansk grefve och en italiensk sångare. Desse fine herrar med tölpfasoner äro inga andra än Robert och Bertram. Bankiren är förtjust och omfamnas så hjärtligen, att han afplockas alla sina juvelsmycken. Damerna äro förtjusta och plundras på alla deras dyrbarheter. Nu blir stor maskrad. Man ser grefve Manteuffel, röd, det förstås, i bredd med en vandrande stöfvel. Man ser den feta turken före kriget och den störmagra turken efter kriget i sällskap med lord Palmerston bredvid en stork och andra notabiliteter. Till slut blir alarm; alla äro bestulne. Robert och Bertram krypa in i en kakelugn och försvinna.

Därefter blir marknad och stor folkfest. Man håller just på att fylla en ofantelig luftballong. Två feta madamer från landet stryka omkring och stjäla till höger och vänster. Hvem skulle de vara, om icke Robert och Bertram? Slutligen bli de igenkända. Polis och gendarmer jaga dem. Men Robert och Bertram äro aldrig rådlösa. Just som de skola knipas, hoppa de i den fyllda luftballongens båt, afskära tåget och uppstiga till himmelens skyar under åskådarnes oändliga bravorop.

Föga uppbyggligt, men öfvermåttan roligt!

---

10. Dresden.

Sachsen är ett ädelt och högättadt land; dess historia sammanfaller med det bästa och skönaste Tysklands minne bevarar. Där det felat, har det felat genom oduglige eller despotiske regenter, som för sina själfviska planer gödt egen och främmande jord med landets renaste blod. Men sachsaren är så af hjärtat god, att han glömmer århundradens förtryck, när han kan fröjdas åt en enda lefnads ära. Han beundrar ännu i dag tyrannen, menedaren och vällustingen August II:s stora ryttarestaty af koppar på torget i Neustadt; kopparen är förgylld, statyn är vacker, och tyrannen, som kramade i sin järnhand sönder en hästsko, kallades August den starke.

Ja, detta land och detta folk ha ett tycke af *godhet,* som stundom i lifvets hårda strid kan vekna ända till svaghet, men som sprider omkring sig ett älskligt behag och lätt besticker främlingens öga, emedan det vinner hans hjärta. Naturens anlete är här så mildt. Trängd mellan kullar af den mjukaste grönska, slingrar sig Elbens strida fåra genom en fruktbar dal, där skördarna gunga för vinden och de första vinbergen, ännu en leksak, fägna den törstande vandrarens blick. Och på sluttningen af dessa kullar, omgifna af dessa skördefält, som i Dresdens allranärmaste grannskap behålla landsbygdens hela

enkelhet, höja sig villor och slott af den täckaste och renaste stil: ljusa boningar för bildningens skönaste lycka, upphöjda, om det är möjligt, öfver själfva afunden, emedan de ingen min hafva att herska eller trotsa, endast höja omgifningens skönhet till vinst och glädje för alla. Dresden är också beständigt en kär vistelseort för främlingar, af hvilka mången stannar för alltid kvar, för att se sin lefnads aftonsol gå ned bakom Loschwitz' ekar, där Schiller diktade sin Don Carlos.

Dresden är en tarflig stad, där man står tidigt upp och går tidigt till hvila. Lyx och förmätenhet ser man så litet som det är möjligt i en hufvudstad med mer än hundratusen invånare. Man sitter helt gemüthlich vid sitt kaffe på Brühlska terrassen eller vid sin kalla skinka och sitt förträffliga Waldschlösschen öl uti Elbpaviljongen. För två och en half groschen [1] hör man en vacker konsert, och för 15 groschen har man i den stora berömda hofteatern en afundsvärd sittplats. Hofvet, aristokratin och byråkratin göra föga väsen utaf sig. Finns där en framstående aristokrati, så är det konstens. Tala till hvem som helst i Dresden om målningsgalleriet och de öfriga sköna samlingarna uti Zwinger och Japanska palatset, och man skall svara dig med ögon som stråla af stolthet och kärlek.

— Haben Sie noch nicht die Madonna gesehen? frågade mig första dagen en liten flicka, som sålde körsbär.

— Noch nicht, svarade jag.

— Ei, das ist Schade, Sie sollen doch das nicht vergessen, inföll den lilla konstkännerskan, synbart förnöjd att kunna ge mig ett godt råd och veta någonting så vigtigt mer än jag visste.

[1] En groschen = 10 pfennige nuvarande tyskt mynt.
Utg.

Jag såg sedan målningsgalleriet och andra samlingar flitigt besökas af bönder, formän, simple arbetare och deras familjer, ofta äfven af halfvuxna barn. Sådant, Betty, bildar generationer, och vår gemensamme vän, den gamle Fröbel, säger att man skall lära barn »det goda genom det sköna».

Men efter många finnas bland de våra, som tro att konst och hedendom äro detsamma, förgätande att till exempel musik och måleri äro konster upprunna ur kristendomens eget sköte, så vill jag erinra därom, att detta samma Sachsen är den evangeliska lärans vagga och Luthers fädernesland. Den ödmjuka berömmelse, att midtibland vår tids och alla tiders villor nära inom sig en sann kristendom, skall väl ingen frånkänna Sachsen ännu i dag. Sällan i vårt eget land och midtibland dem som mest nitiskt ifrat för en praktisk kristendom, har jag bevittnat en gudstjenst mera värdig, andaktsfull, ur djupet af hjärtat gående, än uti Dresdens Kreuzkirche. Det katolska, det konstnärliga elementet, som Luther så visligen bibehöll, ehuru renadt och förenkladt, det fanns kvar och fanns där i en hög grad af fulländning, i måleri och kyrkosång. Hela församlingen i den tätt fyllda kyrkan sjöng med, sjöng i stämmor och sjöng rent. Hvilken skillnad, Betty, emot de missljud man får höra i våra kyrkor! Det hela, både predikan och mässa och psalmbok, var strängt lutherskt; var öfvertygad att kontrasten blef märkbar, när man, som jag, därförinnan besökt ett stort antal katolska kyrkor.

Ännu en sak, en yttre, men en ganska betecknande, visar huru man i Dresden tar kristendomen på fullt allvar. Jag hade på så mången annan ort varit vittne till, huru söndagen firades blott i kyrkorna, och knappt nog där, medan man därutanföre köpte, sålde och arbetade alldeles

som på hvardagar. I Dresden voro alla butiker stängda på söndagen, och allt arbete i hvila till klockan sex på aftonen. Än mer. Jag bodde vid Altmarkt, ett rymligt torg, som hela veckan igenom var uppfylldt af stånd, hvilka liknade våra marknadsstånd och tycktes ha placerat sig där med allo. Men nej, allt detta undanskaffades klockan sex på lördagsaftonen, och på söndagsmorgonen var torget slätt och tomt, som om där aldrig en marknad funnits.

Ack, konsten försyndar sig ofta och förgudar ofta sig själf, i stället för sitt ursprung. Skola väl därför dess ädla, dess ödmjuka verk förskjutas? Mot hvad har icke mänsklig själfviskhet brutit? Hvem är, som därför kastar första stenen på Thorvaldsen, Rafael, Mozart och Shakespeare?

---

11. Sixtinska madonnan.

Hennes historia är i korthet följande. Hon målades af Rafael i högsta fulländningen af hans konst (1518—1520) för svartmunkarnes kloster San Sisto i Piacenza och stod där som altartafla i mer än tvåhundra år. Kurprinsen af Sachsen, sedermera August III, såg henne där år 1733 och kunde sedan aldrig förgäta henne. Tjugu år därefter, år 1753, lyckades han, genom målaren Giovannini, köpa henne af klostret för tjugutusen dukater. Men munkarne, darrande för ansvar, läto förut venetianaren Nogari förfärdiga af henne en noggrann kopia, och denna gäller ännu på ort och ställe för originalet.

Renad från århundradens damm och uppställd i Dresdener galleriet, har Sixtinska madonnan blifvit världsberömd, såsom den högsta, den sublimaste skapelse målarekonsten någonsin frambragt. Taflan är nio kvarter och tre tum hög samt sju kvarter bred. I dess midt ser man jungfru Maria stående med Kristusbarnet på armarna och sväfvande på molnen. Till höger knäböjer den helige Sixtus, till vänster den heliga Barbara. Nederst likasom luta sig med armbågarna mot ramen två vingade änglabarn, och i bakgrunden mellan två gröna förhängen omstrålas madonnan af en gloria, som vid närmare betraktande består af otaliga änglahufvuden.

De 2,202 taflorna i Dresdener galleriet blefvo i sommar ordnade efter en ny och bättre metod, som hade till följd en ny och bättre katalog. Äfven madonnan var vid den tiden länge osynlig; men en blid stjärna fogade, att hon några dagar efter min ankomst ånyo framträdde, ensam i ett stort rum, i bättre dager än någonsin, försedd med en ny och praktfull ram samt — hvad som var något ovanligt — under glas. Dresdens alla konstkännare samlades omkring föremålet för allas beundran och tvistade om den nya uppställningens företräden eller brister. Många ogillade glaset; andra åter påstodo att färgnyanserna därigenom smulto bättre tillsamman.

Inför en bild med detta rykte träder man snarare med en fördom emot; det vill något säga, att kalla ett människoverk fullkomligt! Man nalkas med vördnad, det är man skyldig att göra, men man kommer också med det fasta beslut att icke låta förblända sig, icke tanklöst beundra något för det att tusende andra beundrat det förr.

Och när man med detta beslut för första gången ser Sixtinska madonnan, så förvånas man icke, häpnar icke; man kan ej undgå att finna denna tafla mycket skön, men det oupphinneliga, det sublima, det himmelska ser man ej strax. Det går en likasom när man första gången hör en symfoni af Beethoven; partierna fattar man, det hela behöfver tid för att klarna. Efteråt förstår man det bättre. Efteråt springer den gudomliga gnistan fram, och ju längre man fördjupar sig i betraktandet af denna öfvermänskliga höghet, desto mera fattas man af en undran, som gränsar till bäfvan. Det är icke snillet ensamt, som på detta arma förgängliga stycke väf har tryckt sin odödliga stämpel; det är något mer, det är en uppenbarelse, omedelbart fångad på duken ur ingifvelsens högsta andakt. Rafael, den utkorade, han

som bar ärkeängelns namn, både föddes och dog på en långfredag.

Betty kan annorstädes läsa mer om Madonna di San Sisto, ty om henne är mycket skrifvet. Jag har blott få ord att tillägga. Aldrig i detta lif får man se en sådan förening af oskuld och höghet, af den största ödmjukhet och det högsta majestät. Så kan endast Guds moder hafva sett ut, i den stund hon på sina armar bar världens frälsare. *Utan* detta barn är hon en svag dödlig kvinna, hvilken endast katolsk vantro kan upphöja till himlarnas drottning; *med* detta barn måste hon inför hvarje kristen lära stå hög, helig och ren, »full med nåd», såsom före och efter henne ingen kvinna har stått. Correggio och Murillo ha målat den *oskyldiga* Maria, så ljufvelig, så älsklig, som en ung moder i sin kärleks och sin sällhets lyckligaste ögonblick; Rafael har ännu därtill lagt Guds moders *majestät*, och medan man älskar den förra, står man inför den senare nästan med fruktan.

Man har beundrat Kristusbarnet på Rafaels tafla, och det är sant, detta barn har ett så sällsamt, öfverjordiskt uttryck, en blick så förklarad och genomträngande, att det tyckes skåda en tvärtigenom själens grund. Men icke mindre underbart djup är Marias blick. Den följer en hvart man går med så allvarliga och likväl så milda ögonkast, att man slutligen icke mera uthärdar anblicken; den genomborrar en, den skådar in uti hjärtats hemligaste tankar, afslöjar den täta masken öfver all dess syndiga lust och ställer en blott och bar, likasom inför Gud. Det är någonting fruktansvärdt, Betty, att stå inför en sådan tafla, när man vet med sig själf att man icke är ren. Man har för sina ögon den eviga sanningen att »blott de renhjärtade skola se Gud».

Därför vågar också ej Sancta Barbara på taflan, ännu ung och fläckad af jordens lidelser, att skåda upp till Kristus och Maria, utan sänker sina ögon mot jorden. Men Sixtus, martyren, gammal vorden i trons kamp, vågar se upp, och det göra äfven de små änglarna. Blott den första barndomen och den sista ålderdomen våga lyfta sina ögon upp till det heliga.

---

12. Sachsiska Schweiz.

Den som engång i sin lefnad sett Mont Blanc och hvilat en natt i Chamouni, kan gärna gå dessa rader förbi. Men då jag med någon säkerhet anar att Betty aldrig sett den eviga snön, så förmodar jag att hon ett ögonblick kan vara belåten med denna lilla förtjusande leksak, hvilken man kallar det Sachsiska Schweiz.

Från Dresden har man blott några timmars färd uppför Elben till en liten stad vid namn Wehlen. En vacker morgon i Juli landstego där en berlinare, en sachsare och en finne och beslöto att hushålla tillsamman, likasom fågeln, råttan och korfven i fabeln. Från Wehlen stego de ned i Uttewalder Grund, därifrån genom Wehlener och Zscherre Grund uppåt till det sköna Bastei; så vidare genom Amselgrund åt sidan från den vanliga turiststråten till de ensliga nejderna af ett enstaka mejeri; så vidare uppåt Hohnstein och Hockstein, där sällskapet ökades med två elsassare, två würtembergare och en hessare. Därifrån ned i afgrunderna af Wolfsschlucht samt under åska och regn genom den sköna Polenzdalen. Så åter himmelshögt till det herrliga Brand i den skönaste sommarkväll. Så åter djupt ned genom Tiefer Grund, för att tillbringa natten i det täcka Schandau. Därifrån bittida följande morgon med Stellwagen till Haidemühle; så upp till Kuhstall; därefter stretande uppför det ändlösa Kleine Winterberg och vidare upp till

Grosse Winterberg. Så nedåt öfver gränsen till Prebischthor samt vidare, beständigt nedåt, genom Bielas dal öfver Kamnitz å till Herniskretschen i Böhmen. Allt detta till fots, utom en half timmes färd i vagn. Slutligen åter på kvällen med ångbåt till Dresden. Papststein, Lilienstein och Königstein betraktades på afstånd. Reseintryck: en trött belåtenhet.

Hvilka vägar, Betty, på två dagar! Vi hängde knappt mera ihop, och voro dock glada som fåglar vid den äkta tokajer, som fås i Herniskretschen, men också endast där, för en thaler karafinen. Engelska damer i vida schäferhattar, alla med sin bok och sitt album i hand, det förstås, redo på små hästar (ponies). Öfverallt uti bergen vimlade harpspelare, tyrolersångare, och så snart man kom in i Böhmen, tiggare. Öfverallt spekulerade restaurationer och souvenirhandlare på turisternes börsar. Sedan trettio år lefver hela denna bergstrakt på främlingarnes besök; förut var den nästan okänd. Men nu bygger regeringen hvarje år nya broar öfver afgrunderna, så att många de skönaste utsikter först i senaste tid blifvit tillgängliga. Högsta punken är Grosse Winterberg, 1,710 fot öfver hafvet och 1,400 öfver Elben, som slingrar under dess fötter. Utsikten är storartad. Man ser där Sachsens Böhmens och Schlesiens bergtoppar: tre rikens store.

Tre ting fattades här för nordbons öga: graniten, barrskogarna och sjöarna. Stenarten är mest basalt, i de sällsammaste skepnader: än klippor i människohamn, än afbilder af björnar, hästar, vildsvin, än liknande ofantliga hopknutna mjölsäckar, än tornade i lodräta branter af hisnande höjd, än sänkande sig i terrasser nedåt de djupa dalarna, än stupande ned i mörka hålvägar, än hvälfda i hotande massor öfver vandrarnes hufvuden. Det hela är imponerande vildt, och det är just det som

tjusar den förfinade stadsbon. För en af oss, som sett nog af ödemarkerna, har ànblicken icke mera samma tjusning. Lika storartade vyer ha vi hos oss, och ingenting kan jämföras med Finlands sjöar, inom deras ram af furor, granar och buktande åsar. Vår granit brister ej som basalten. Vi nästan förakta denna bräckliga storhet, som förvittras af vårfloderna och hvarje ögonblick hotar att störta tillsamman. Vi småle åt dessa vattenfall, som för några groschen släppas ned genom en dammlucka. Våra berg svikta icke. Våra vattenfall kommenderas ej att rinna och stanna.

Dock blir man ofta orättvis, genom att mäta allt efter eget lands måttstock. Sachsiska Schweiz har sin skönhet, som icke ens afunden kan bestrida. När man från det mörka gråa kaos af Wolfsschlucht stiger upp i sommaraftonens glans på det höga Brand och ser långt under sina fötter Elbens strimma och skördefolket i deras pittoreska dräkter af rödt och hvitt, små som dockor på de leende ängarna, då vidgas hjärtat af denna lyckliga frid, som strömmar in däruti från naturens fägring, och vida i fjärran blå söker ögat aningens världar, skönare ännu än den skönaste verklighet.... Bland dessa klippor ljuder sången så frisk, vore det också från betalda läppar; i dessa klyftor har sagan ett guldland, hvarje hålväg ett kors, hvarje grotta en sägen, hvarje nyckfull lek af naturen sin diktade grund. Man förlåter sin förare, om han ramlar upp sin dagliga läxa med något för djärfva anspråk på åhörarens goda tro. Gärna för mig må dessa stenar vara förtrollade prinsar och denna grotta en prinsessas sofkammare; sagan har alltid en sanning, så snart hon växer i folktron upp ur naturens grund, och förgyller med sitt skimmer själfva ödemarkernas enslighet...

Andra serien.

(Helsingfors Tidningar Januari—Juni 1857.)

Vi ha ännu kvar ett stycke väg, min goda Betty. Om du vid dessa ändlösa utkast råkar tänka på »gubben och gumman, som hade en skinnpäls», så kan jag icke förhindra det. Jag tänker endast, att också genom dessa obetydliga skildringar blåser en fläkt af den vida världens friska luft, som vi så väl behöfva, där vi sju månader om året sitta blockerade af isen inom murarna af våra frusna haf. Tag således åter i härfvan och nysta med tålamod. Jag lofvar dig, som förut, att så litet som möjligt besvära dig med »gubben och gumman», d. v. s. berättarns person, men så mycket mera med »pälsen». Måtte den icke blifva dig alltför seg.

---

13. Leipzig, Fredrik II och Napoleon I.

Den stora och bördiga slätt, som genomflytes utaf den smala Elsterfloden, är likasom öfversållad med slagfält, på hvilkas längesedan förtorkade blod den prosaiska nutiden vallar får, trycker böcker och gör porslin. Här (vid Breitenfeld) slog Gustaf II Adolf den gamle korpralen; här segrade elfva år senare Lennart Torstenson; här spillrades i fyra dagars »Völkerschlacht» Napoleons härar, och mer än sextiotusen människor fuktade med sitt blod samma lera, af hvilken fabrikerna i Meissen nu göra tvättfat. Här (i Altranstadt) dikterade Carl XII sin lysande, men gagnlösa fred; här (i Hubertsburg) andades Tyskland ånyo efter sjuåra krigets förödelser. Man skulle tänka, att en så blodbestänkt och så ryktbar mark måste fostra idel bärsärkar. I stället lefver här ett flitigt, beskedligt folk, som dricker öl och äter cervelatkorf i Auerbachs världsberömda källare, använder på ett år mera trycksvärta än hela Finland på tio och samlar alla världens tungomål på modernare härtåg till Leipziger mässan.

Leipzig är icke en vacker, men en redbar stad, som främlingen måste respektera. Det har hundrafemtio bokhandlare, trettio tryckerier och mer än tvåhundra tryckpressar. Sådana firmor som Brockhaus och Voss göra föga väsen utaf sig, bo visst vackert och uppfylla två

långa gator, men ha så små skyltar, att Helsingfors bagare ha dem mycket större. I stället att skrifva ett register öfver Leipzigs märkvärdigheter, vill jag blott omtala tvenne taflor, som pryda dess »Städtliches Museum», hvilket är ett af de bättre, ty de gode bok- och ullhandlare visa här vänskap för mycket annat än debet och kredit af deras långa fakturor.

Man såg här Monte Rosa och Pæstum af Calames pensel; det var icke en tafla, det var naturen själf. Man såg två sjöstycken af Gudin; det var icke ett stycke väf, det var hafvets egna ljusgröna vågor, skummande uti storm. Man såg Verboeckhovens fårahjord, som trängde sig tillsamman under ett åskväder; Wickenbergs berömda isfiske; Destouches' förlägna lilla flicka, som sätter sig upp i bädden om morgonen — men först och sist stannade alla vid tvenne jätteskuggor, den ena innerst uti de små rummen, den andra ytterst vid ingången, båda midtemot hvarandra, så att de sågo på hvarandra genom filen af rum. Hvardera blickade mörk och hotfull emot den andra — tvenne århundradens storheter mötte trotsigt den ena den andra, täflande hvilken af dem vore störst i motgången.

På den ena taflan stod Fredrik II efter slaget vid Kollin, målad af Schrader. På den andra stod Napoleon I, fängslad på duken af Paul Delaroche, samtidens störste historiemålare, som nu i November fällde sin pensel för evigt. Preussaren satt där ensam på ett kullfallet träd vid foten af en klippa; hans segervana här var totalt förstörd, hans sluga planer blodigt genomkorsade; krona och rike förspillda; trollmakten af hans namn som härförare bruten i nederlag. Napoleon stod i Fontainebleau med pennan i handen, denna samma penna, med hvilken han undertecknat sin tronafsägelse och sin landsflykt, förlusten af hela sin lefnads mål, sitt krossade världs-

välde, Englands triumf och inbrottet af en ny tid; hvars medelpunkt icke mera var han. Desse män, omätligt stora och omätligt själfviska, hade i den stunden fallit för samma nemesis: den som griper till svärd, skall med svärd förgås. Men mätte man noga dem båda, så stod Napoleon där till sist oändeligt större. Fredrik satt där butter och styf; stryk var behållen gåfva, och därefter reste han sig åter, densamme som förr, en stor general, en slug diplomat och som regent en skicklig maskinist, men i allt hvad därutöfver gick en kall, en trångbröstad egoist, utan verklig nobless och därför utan verklig storhet — en man som såg stor ut blott därför att samtiden rundtomkring honom var så liten. Den andre åter — han som också reste sig ånyo, men blott för att störta än djupare och utandas sitt lif på kratern af en utbrunnen vulkan — i hans bleka, men intill det sista majestätiska drag, vid sidan af den blinda tro på ödet, som hos honom ersatte religion — och Fredrik II trodde knappt på ödet — där läste man ett fint, ädelt drag af mänsklig sorg tillika, som något försonade blickens djupa mörker. Man såg att med honom föll en idé — låt vara en idé som trotsat och förtryckt alla andra, men dock en världshistorisk idé, till hvilken Fredrik II aldrig förmådde höja sig, och därför föllo med honom endast eröfraren och preussaren, men med Napoleon föllo ett tidehvarf och en världsordning. Under så stora spillror begrafvas äfven den största själfviskhet, och historien, antingen hon står i Leipzigs museum eller ristar i marmorn sin yttersta dom, skall aldrig förneka Napoleon I storhetens pris, medan hon småler åt Fredrik II:s smickrande titel att heta *den ende.*

Och vidare ilade lokomotivet framåt Thüringer järnvägen förbi århundradens slagfält: Breitenfeld, Merseburg, Grossgörschen, Auerstädt, Jena, Lützen med Schweden-

stein, och vidare förbi de täcka, fredliga och skönare minnena af Weimar, Gotha, Erfurt, Wartburg, Eisenach, öfver Sachsens slätter och Thüringerwald nedåt Franken. Rundtomkring fortgick höbärgningen, ty det var i Juli. Halftrasiga barn bjödo ut blommor vid stationerna och hackade tänderna af köld — det var också i Juli, 1856 års sommar.[1] Vid herrnhuterkolonin Neudietendorf var ett kort uppehåll. Män i långa rockar och bredskärmade hattar betraktade bantågets brusande fart med orubbeligt lugn . . .

Ej länge därefter syntes spirorna af Frankfurts torn.

[1] Natten mot den 6 Juli föll termometern på några orter af Thüringerwald två grader under fryspunkten.

14. Frankfurt och Wiesbaden.

Staden skall föreställa tyska förbundets hufvud — detta märkvärdiga förbund, hvars

tretti fötter söka att
spatsera uti samma stöfvel,

(hvilken malis, i parentes, något degraderar Frankfurts bestämmelse). Det är en förnäm stad, det kan man tänka sig, och ingenstädes i världen har jag sett så stärkta löskragar, så välkammade peruker, så förtorkade pappersansikten, så många baroner, så styfva fröknar, så omsorgsfullt graderade »hohen, höchsten und allerhöchsten Herrschaften», därtill ännu så dryga betjenter, så utstyrda vagnar, så fina middagar, kort sagdt en sådan reflex af allehanda durchlauchtighet, som gör allt för att representera sin suveräna rang. Därtill är ännu Frankfurt en rik och vacker stad, med ståtliga hus och vackra trädgårdar, Bethmanns Garten, Danneckers Ariadne och sitt ärevördiga gamla rådhus »der Römer». Det har troligen många goda sidor: de moderna husen, butikerna, skyltarna, ofta också språket äro franska; för resten finner man mycket af Österrike, något af Preussen, åtskilligt af Bajern, diverse af de öfriga, men af Tyskland — ja, af Tyskland i bättre mening finner man litet eller intet.

Jag var en dag uti Wiesbaden, en half timmes järnväg från Mainz. Det är en stad af idel villor, hoteller och trädgårdar, allt grönt och glänsande hvitt — en stad med rätt goda viner, fastän den är byggd af bara vatten. 8,700 brunns- och badgäster vimlade i den sköna parken med dess dammar och svanor, i den småtäcka basaren, i de många Trinkhallarne och i den luftiga, praktfulla »Cursaal» med dess många statyer, som *nästan* fördunklade Helsingfors brunnssalong. Det är öfverflödigt att skildra en badort i Tyskland; därom kan du läsa i trettio romaner. Likväl kan jag ej neka, att jag hyste samma önskan som Gustaf Adolf i Aschaffenburg, att dessa vackra byggnader vore på rullar, vi skulle då hjälpas åt att rulla alltsamman till Helsingfors Brunnspark, och jag tänker mig hvilka stora ögon bolaget och herr Louis Kleineh skulle få en vacker morgonkvist, när allt detta, de 8,700 gästerne inberäknade, vore på sin behöriga plats!

---

15. Düsseldorf och de finske målarne.

Föreställ dig en stad, ungefär så stor som Helsingfors, med breda raka gator och vackra hus, genomskuren af en bred park af åldriga lindar, almar och ekar, vid sidan af Rhen, som skymmes af träd och hus. Allt synes så ljust, fridfullt och grönt; bittida på morgonen slår en näktergal uti lindens krona; orgelns toner ljuda från kyrkorna; taflor skymta i hvarje fönster; okonstlade, enkla, förnöjsamma, skynda människorna från morgonbönen till arbetet; klockan sex börjas dagen, klockan nio går man till hvila i bäddar med hvita sparlakan; man är på en gång femtio år framåt och femtio år tillbaka; lifvet har tillegnat sig det goda och vackra af en nyare tid, men glömt att tillegna sig dess förvända vanor, dess konstlade lefnadssätt och dess fördärfvade seder.

Denna stad är Düsseldorf, konstnärernes stad, som inom sitt lilla utrymme räknar sjuhundra målare och där några med penseln målat sig vackra stenhus, på samma sätt som skräddarne hos oss sytt ihop dem med nålen. Väl gömma sig också inom dessa fridlysta murar mänskliga sorger och lidelser inom artisternes lättrörda hjärtan: afunden, ärelystnaden, ett sviket hopp och vissnade illusioner. Men när man åt mänsklig ofullkomlighet betalar den tribut som henne tillkommer, så dröjer blicken ändå

till slut med kärlek och stor hugnad på Düsseldorf, ty så se den natur och det folk ut, där konsten trifves, föryngras och utbildar sig självständigt i en af samtidens utmärktaste målareskolor. Achenbachs och Lessings landskaper, Tiedemans historiemålningar, Knaus' genretaflor och så många andra af högt värde pryda dess fåtaliga, men utsökta samlingar, och hvarje år spridas härifrån en stor mängd utmärkta och dyrt betalade målningar till alla delar af Tyskland. Vid sidan af parken står ett ljust och vackert slott. Där tillbringar exfursten af Hohenzollern-Sigmaringen gladare dagar, än förut under den otacksamma bördan af en krona i våra dagar, och därför sålde han visligen hela sitt stora rike åt konungen af Preussen mot en anständig pension, som tillåter honom vara en mecenat för artisterne och en tyrann emot hararna, hvari han utan tvifvel gjort mycket rätt.

Här, midtibland svenske och i synnerhet norske nordbor — ty norrmännen ha stort anseende — ha finnarne Löfgren, Ekman och Holmberg med raskt mod gripit till penseln. Deras lilla klöfverstjälk har offrat ett af sina rikaste blad åt förgängelsen: Anders Ekman, fallen, som mången före honom, i sina förhoppningars ljusaste vår. Må båda de öfriga desto säkrare uppnå höjden utaf det oförgängliga.

Här finnes en lång gata, hvars ena sida, där fönsterna vetta mot norr, är uppfylld af målares atelierer. Deras lif kostar de flesta mindre än en tarflig student behöfver i Helsingfors. Åt en annan sida bor Löfgren, som slagit sig på »Heiligenmalerei» och behöfver, med finsk långsamhet, år för att begrunda en enda tafla, men då stiger den också mjuk och strålande fram på duken. Djärfvare och produktivare, med atelieren mot gården, bonings-

rummet mot parken, grönskan omkring sig, hoppet framför sig och hemlandets minnen tysta inom sig, bor Werner Holmberg, om hvilken det säges i Düsseldorf, att få unge målare kunna med så rask och riktig hand aflocka naturen hemligheterna af en molnig himmel, en grön skog, ett vexlande landskap och dessa förunderligt väl beräknade skuggor och dagrar, som utgöra den Düsseldorfska skolans mästareskap. Han har nu målat tyska landskap med snabb afsättning för två-, tre- till fyrahundra thaler stycket; det återstår för honom att fängsla på duken den finska naturen med dess så vidt skilda högnordiska tycke, och fördenskull, och för att återse de sina, kan han väl snart väntas på en utflykt till fäderneslandet, men om han där stannar, det står att betvifla, kanske knappast att önska. På sommaren gjorde han en resa till Schweiz.

Åtskillige norrmän och svenskar, förnämligast Wickenberg, äfven en och annan finne, såsom Steven-Steinheil och bröderne Wright, ha försökt sig med framgång uti det nordiska vinterlandskapet. Men dess säregnaste och praktfullaste taflor ha, förunderligt nog, ännu aldrig inspirerat en målares pensel. Hvar i hela naturen finner man något som kan jämföras med en af våra täta högstammiga barrskogar i klart månljus, där Kalevalas måne hänger i silfverglans på den mörka granens grenar? Säg mig någonting täckare än ett landskap i rimfrost, där en ny snöhvit skrud utaf fina nålar och löfverk kläder träden och alla föremål i mjukaste bomullsklädningar! Eller visa mig en praktfullare syn än en soluppgång i högvintern, när röken stiger lodrätt ur tusende skorstenar af en stad och färgas hvirflande röd emot fonden af den klara frostiga morgonhimmelen! Detta och mycket annat återstår ännu och borde vara tillräckligt att läggas till

grund för en alldeles ny skola i landskapsmålningen. Det nordiska sommarlandskapet har visst också sin egna tjusning, men i jämförelse med söderns är dess himmel för blek, dess grönska för matt eller för mörk. Vintern ensam är vår fulla, vår ojämförliga egendom, när det gäller att bjuda ämnen åt penseln; det är därifrån man en dag skall söka de taflor som förvåna världen.

16. Köln och dess domkyrka.

Rhenländarne äro af alla tyskar det vackraste folket; hvartannat barn är en skönhet, men vid äldre år bli dragen ofta för grofva. Fastän de i rykte för kvickhet stå mycket efter berlinarne, stå de öfver dessa i sundt omdöme och praktiskt förstånd och närma sig däruti mest af alla sina landsmän fransmännen, med hvilka de också i yttre sätt och inre sympatier ha granntycke. Ingenstädes har man såsom i rhenländerna skrattat åt det storlåtiga fransosenfresseriet och Beckers Rheinlied:

Sie sollen ihn nicht haben,
den freien deutschen Rhein,

och stockpreussiskheten, som dock borde vara lojal, har här mycket få beundrare. I konsten att röka goda skinkor och äta grundliga middagar står rhenländaren ej tillbaka för någon; man kan ännu lägga därtill, att allting hos honom, ända till hans kolossala tjockbenta hästar med lastvagnar, för hvilka tre finska hästpygméer skulle förgäfves streta, är något groflemmadt. Men vare sig af den myckna champagne, som ännu flödar i det forna konungariket Westfalen, eller af litet blandadt blod sedan »den stora nationen» huserade här i trakten, säkert är det, att en raskare och friare ande blåser öfver rhenländerna, än öfver större delen af det öfriga Tyskland.

»Ingen stad i Tyskland — säger Snellman i sin resa — har det mystiska behag som Köln. Lika gammal som kristendomen, har staden inom sina murar hyst Trajanus. Ännu finnas där minnesmärken från Konstantin den store, och Julianus uppbyggde åter dess förstörda befästningar.» — Så är det. Man kan säga, att från dessa grånade romareminnen, dessa väldiga hvalfbågar, dessa trånga gator med höga hus af forntida byggnadssätt skåda sjutton sekler ned på nutidens förgängliga myrstack. Staden har nu öfver hundratusen invånare. Men det som mest anslår, det är det gammaltyska, den rätt ärevördiga allvarliga tyskheten ifrån forna dagar. Det nu lefvande slägtet är annorlunda, men ändock ser man i Köln, att det vuxit upp bland seklernas minnen. Folket är både gladt och allvarligt, älskvärdt och dugligt, rent katolskt, något bigott, säga denna tidens fritänkare; kanhända, men det är dock bättre än att ingenting tro. En främling trifves mycket bra i Köln, fastän Rhen är dess enda naturskönhet. Vore jag tysk, skulle jag anse Köln för Tysklands rätta hufvudstad, fastän det ingen konung äger, allenast en jättekonung af sten — sin höga majestätiska dom.

År 1248 lades grunden; år 1322 hade man hunnit så långt att koret kunde begagnas till gudstjenst; sedan byggde man vidare ända till år 1498, och ändock var skeppet af kyrkan blott halffärdigt, ena tornet påbegynt, det andra uppfördt till tredjedelen af sin tillämnade höjd af femhundra fot. En ny Babels förbistring hindrade fulländningen af detta jätteverk intill år 1841, då en komité bildade sig för att utföra kyrkan efter dess ursprungliga plan, hvartill medel samlas i hela Tyskland. År 1856 hade byggnaden framskridit så långt, att *endast* tjugu år ännu beräknades återstå. Skeppet var under

tak och inredt till gudstjenst med nya praktfulla glasmålningar, förärade af konungarne Ludvig af Bajern samt Fredrik Wilhelm IV. Ena tornet hade uppnått nära sin fulla höjd intill spiran, det andra är åter påbegynt. Emedan den ljusgula sandstenen grånar när den blir äldre, kan man vid första ögonkastet särskilja de nybyggda delarna från de gamla, och dessa nya ha nu lagt vidpass en tredjedel till. Hvilket oskattbart material, denna sandsten, som med lätthet skäres, när den brytes ur klippan, och hårdnar med tiden till evighetsverk!

Jag vill spara dig alla utrop, min goda Betty. Blott det vill jag nämna, att man icke anar denna byggnads kolossala dimensioner, där den dock står mellan fyravånings stenhus som en klippa bland småstenar, förrän man står tätt under dess murar. Då hisnar man, då skulle dess ofantliga massa tynga en till jorden, om den icke vore tornad i så förunderligt lätta hvalf, så snillrikt harmoniska proportioner, att man på samma gång känner sig lyftad, fri och hög under känslan af all sin litenhet. Man kan om denna kyrka låna Geijers ord om Kalmarunionen, att den »ser ut som en tanke». Det ligger visst en djup kristen tanke i denna götiska arkitektur; den kastar människans förmätna själfviskhet som en matk i stoftet inför Guds allmakt, och på samma gång lyftar den ödmjukhetens blickar med tillit mot höjden. Det gudomligas art är sådan. Det förskräcker och tröstar, det förödmjukar och hänrycker. Det fordrar framför allt tillbedjan och självförsakelse, men på denna grund har det och ger det en makt som besegrar världen.

I detta tempel predikar stenen.

Snellman ogillar Kölner domens restauration, emedan han ogillar den tendens, »som ger det förflutna ett högre värde än det närvarande och tillkommande». Det kan

vara riktigt, om man ställer det förgångna där som en afgud — ett spöke, som ej vet af den tid som är. Men om man går tillbaka till dess bästa och högsta skapelser, för att ur dem hämta, likasom i urkällan, ett kraftigare och friskare lif för samtiden och samtidens egna, lika berättigade verk, så vet jag icke hvarför man skulle ringare akta Kölner domens fulländning, än till exempel restaurationen af Niebelungen Lied, Ossian och Kalevala. Jag tänker dock, att man vid en kyrka alltid måste vidhålla den kristna ståndpunkten. Och från denna ståndpunkt, om tyskarne vilja fullända domen till deras eget förherrligande, så blir det för dem ett Babels torn, och de skola med all sin Begeisterung skapa blott en större ruin. Men vidhålla de främst den kristna tanken att gemensamt förherrliga Gud i detta hans tempel af sten, då skola de fullända seklernas verk, och då skall denna kyrka *tillika* blifva hela nationens dyrbara minnesvård.

---

17. Rhen.

Hans namn är vida berömdt. Liksom Mississippi kallas han folkens fader, och liksom Ganges är han en helig flod, ty heligt är visst det, kring hvilket en nations kärlek och minnen samla sig alltifrån barndomen. Han födes schweizare och dör holländare, men hans lif och hans rätta varelse äro tyska. Fri och stark går han sin mäktiga bana fram mellan klippor, vinberg och böljande åkerfält; städer och borgar spegla sig i hans öga, den ädla rankan bekransar hans panna, sagans skimmer förgyller hans lockar, och sången diktar om honom sina skönaste visor.

Främlingen, som kommer från hafvet, mäter ej Rhen med samma beundrans måttstock som upplandets folk. Men han är stor nog för att bland Europas floder häfda sitt hjälterykte. Jag har ilat utför Uleå forsar, brottats med Vuoksen, Kumo och Kymmene; men de äro alla ynglingar emot den väldiga Rhen. Medan de skumma vildt i sin ungdoms öfvermod, går den tyska jätten med strid, men jämn fåra manligt fram emot fjärran mål. Våra floder äro sköna i sig själfva, unge atleter som ständigt i växlande ställningar utmana världen till kamp, och hos oss glömmer man stränderna, när man ser floden. Men med Rhen är det tvärtom; han är i sig själf blott stark, icke skön, och hämtar sitt mesta behag från

strändernas ram. Därför blir han enformig, så snart han saknar omgifningens fägring, och beständigt glömmer man hos honom floden för stränderna.

Dessa stränder sakna, liksom Sachsiska Schweiz, två ting, dem nordbon är van att fordra af storartade, icke blott täcka landskap, nämligen barrskog och granit. Den beständigt ljusa och mjuka grönskan går miste om de nyanser, som göra våra skogar för ögat så omväxlande. Och dessa berg af lösare stenarter kan man beundra, men icke rätt respektera. De synas beständigt maskätna af tidens tand, förvittrande, sönderfallande i grus under alla de stolta människoverk, som byggt uppå dem sin evighets grund.

Men när jag sagt detta, har jag också sagt allt det illa jag kan minnas om Rhen. Allt det öfriga är blott en återklang af hvad tusende främlingar, från Tacitus ända till Bulwer och Victor Hugo, sagt förut, och sagt bättre, om Rhens skönhet. »Rhen, säger sistnämnde författare, är den flod, som hela världen besöker och ingen känner, som man ser uti långsam färd och glömmer i flyktig hast, som hvar och en hälsar på ytan och ingen mäter till bottnen — den flod, i hvars genomskinliga vågor man skådar Europas framfarna och tillkommande öden»...

Med undantag af genomskinligheten, som icke får tagas så alldeles noga, är det så som han säger. Denna flod är mer än en tafla; den är en historia. Men det sista yttrandet förstod jag först då, när jag såg den ofantliga höghvälfda, fasta bro man nu håller på att bygga öfver Rhen vid Köln, där floden, om jag minns rätt, är 1,400 alnar bred. Öfver denna bro, under hvilken skeppen skola gå med hela sin resning, banar sig ändtligen järnvägen, och med järnvägen civilisationens stora allmänna förbrödring en port öfver Rhen, som härtills dragit en så bestämd gränslinie genom västra Europa. Är denna

gräns engång bortfallen, då kan man ana huru en skald har läst uti Rhens vågor en profetia för hela vår världsdel.

Det var vid Köln jag första gången såg Rhen. Han stod då högre än förr uppå många år. Hans grumliga vattenmassor hotade bortspola den långa pontonbryggan mellan staden och Deutz, och när ångfartygen tre gånger om dagen passerade därigenom, måste fördubbladt manskap användas att åter uppvinda mot strömmen den öppnade delen af bryggan. Från Köln for jag uppför floden till Mainz. Det är sträfsamt, men nödvändigt, ty nedföre går det med så ilande hast, att man knappast hinner nicka åt de gamla beryktade röfvarnästena. Ångbåtarna, dyra och medelmåttiga, ha den goda inrättning, att man får stiga i land vid alla stationer, dröja efter behag och sedan fortsätta med samma biljett.

Det var en söndag i Juli — ångbåten uppfylld med passagerare, som kommo och gingo — folk i högtidsdräkter, i synnerhet många vackra barn — studenter, sångare, jägare med örnfjädrar i mössan, musik och fanor, folksamlingar och slängkyssar vid alla landningsbryggor, valthorn och bösskott från Lurleis berömda ekon — Johannisberger, Assmannshäuser och körsbär ombord, medan solen sken öfver kullarna där de vuxo och öfver riddarborgarnas grusade torn, öfver Drachenfels' klippor och öfver de täcka hvita städerna, som smögo sig med smala gator mellan bergen och stranden.

Till fots mellan Boppards vinberg, på solsidan mot floden, kulle upp, kulle ned, omgifven af dessa halfvuxna rankor i räta rader, som likna de halfvuxna ärtsängarna i våra trädgårdar, såg jag Rhen som ett smalnande bälte af silfver slingra sig mellan de grönskande bergen; och solen sjönk bakom kullen i rankornas mjuka bädd, och dess sista stråle förgyllde det glimmande tornet af Liebenstein.

---

18. Koblenz och Ehrenbreitstein.

Mellan Koblenz och Bingen tränges Rhen ihop mellan bergen, och denna sträcka är världsbekant, efter Göthes intyg, såsom en »Aussicht in das Schönste». Jag var en dag uti Koblenz, vid Ludvig den frommes graf, där drufvornas moder Mosel blandar sitt vackra strömdrag med Rhen. Om aftonen var utanför staden en af dessa skjutfester, som äro rhenländernas mest älskade sommarnöjen.

Trettio till fyrtio skyttar i bjärt nationaldräkt samlades där i en löfsal och piffade af alla krafter emot en måltafla mellan träden. Sanningen att säga, brydde sig icke mången om dem, utan begapade hellre ett stort bord inom staket, där priserna voro utställda — jagtväskor, kruthorn, gevär, bägare och kronan på allt, en liten silfverpokal. Men de flera tusende, som vimlade här mellan träden emot den vanliga inträdesafgiften af två groschen, hade annat att tänka på. Här var en danssal med tak, men utan väggar, där gamla och unga svängde sig med förunderlig ifver, fäder med sina döttrar och mödrar med sina små gossar, där ingen annan moitié var att gripa till. Och utanför Tanzbuden voro ändlösa rader af långa bord med grupp vid grupp, som åto och drucko, sjöngo och skämtade. En bred gång skilde tvenne fientliga makters

läger åt; till vänster herskade ölet, ingenting annat än öl, med bundsförvanter af smörgås och kall skinka; till höger var vinet allrådande under en finare allians med mandeltårtorna. Det hvita Zeltingervinet, en Moslerdrufva, var af alla det allmännaste och förtjente att vara det med sin rena drufsmak och sitt billiga pris af tre groschen för en half butelj.

En morgon i soluppgången, klockan mellan fyra och fem, upprullade sig från landningsbryggan i Koblenz en af dessa oförgätliga taflor, som i storartad skönhet söka sin like. En tät dimma låg öfver floden och skymde utsigten af det midtemot tornade trotsiga, 360 fot öfver Rhen dominerande och blott genom hunger betvingliga fästet Ehrenbreitstein. Från dalarna mellan bergen kom då ett sakta luftdrag, som afskummade dimmans öfversta molnbädd, medan den nedra ännu svepte stränder och vatten i sin ogenomskådliga slöja. I detsamma nådde den första solblinken bergkammarnas högsta toppar och glimmade som smältande guld i de högsta tornfönstren af Ehrenbreitstein. Och alltmera afrullades dimmans förlåt, och alltmera dykade torn och murar på branterna upp ur dess böljande rök, och medan allt därunder ännu sof, begrafvet i skuggorna, sken det mäktiga bergfästet, högt, ensligt och dystert skönt i höjdernas morgonglans, ett sagans fantom, ditmuradt af titaner för att bevaka det jordiska paradis, som rundtomkring förbidade dagen . . .

Och för att sluta denna korta saga om Rhen, så tillåt mig ännu att erinra om dessa Victor Hugos ord: »Cesar har stannat vid hans vågor, Carl den store och Napoleon ha gått öfver dem — tre titaner, som höllo universum i sina händer, och hvilkas namn man finner på alla historiens milstolpar . . . Rhen i sin barndoms forsar, i sin ungdoms och mandoms mäktiga flöde, är

en bild af civilisationens historia, i hvars tjenst han ingått. Han nedstiger från örnarnas fjäll till sillarnas kust, från påfvars kyrkor och kejsares borgar till köpmäns kontor och borgares hyddor, från alperna till oceanen, såsom mänskligheten själf har nedstigit från höga, bergfasta, glänsande idéer till de vidsträckta, rörliga, stormiga, nyttiga idéerna, som på engång befrukta och uppsluka det framfarna: från teokratin och den absoluta monarkin till demokratin, från den ena storheten till den andra.»

19. Belgien.

Alla öfriga tyska hågkomster — Bonn med dess täcka trädgårdar och dess glänsande stjärnetorn och dess grånade, glade Argelander med de finska ungdomsminnena, han som från Ulrikasborgs höjder beräknat centralsolens läge — Mainz, den åldriga riksstaden, fordom ryktbar för sina sköna fruntimmer och nu för sina korfvar — och allt det öfriga i söder och öster, som Betty får veta en annan gång — allt detta försvinner nu bakom Kölner-Aachen järnvägens jämna skenor, doftande bort liksom Kölnervattnet från de fem dupletterna af den ryktbara firman Jean Marie Farina, och förbi Carl den stores graf och relikerna af frälsarens lindakläder går tåget, genom tjugufem större och mindre tunnelar inom sex svenska mils väg, inåt det sköna Belgien.

I hela västra Europa finns troligen icke en vackrare väg och ett vackrare land. Knappt har man passerat belgiska gränsen västerom Verviers, innan man rullar igenom en oafbruten sträcka af naturens och civilisationens gladaste, skönaste taflor. Berg vid berg, och man far under deras hvalf; dal vid dal, och man far öfver deras bråddjup; från solsken till djup natt och från djup natt åter till klart solsken. Så tätt befolkadt är landet, att människornas boningar, svärtade af stenkolsröken från grufvor och masugnar, klänga sig uppför bergens sluttningar alltintill topparna. Så bördig är

jorden, att nästan hvarje fläck, som icke är grufva, väg eller gårdsplan, är en böljande åker eller en yppigt grönskande trädgård. I hvarje dal är en stad eller en by, hvars fabriker igenkännas på de höga rykande skorstenarna. Man ilar förbi och väntar att finna hvila för ögat vid någon ensligare tafla, en skog, en sjö, en hed. Men nej, när man lämnat den dalen, den byn, den staden, så kommer en ny dal, en ny by, en ny stad, så tätt på hvarandra, att de nästan i en sträcka sammanhänga, rågångna, men icke åtskilda af bergen.

— Skall det fortfara så ända till Brüssel? frågade jag en vacker gammal man, en belgier, som med vanans lugn behagligt utblåste cigarröken genom det öppna vagnsfönstret.

— *Certainement monsieur,* svarade hans måleende; *il n'y a pas de déserts en Belgique,* det finns inga ödemarker i Belgien.

— Men, sade jag, förklara mig orsakerna till denna beundransvärda kultur.

— *Rien de plus simple,* svarade han. *C'est la fertilité du sol, l'esprit national, la constitution et le chemin de fer* — jordens bördighet, nationalandan, konstitutionen och järnvägen!

Lyckliga Belgien! tänkte jag vid mig själf. Huru månget land uppå jorden, lika skönt som du, förtrampas icke af ett försoffadt, förslafvadt och lättjefullt slägte, och huru månget folk, lika ädelt som ditt, förnöter icke sin yppersta kraft med att aftvinga naturen sitt knappa dagliga bröd! Och åter, huru månget land och huru månget folk, som äga båda villkoren för en rik blomstring, förslöas icke af hämmande institutioner, af mörk vantro, af inbördes söndringar! Lyckligt är du, som icke är nog stort för att frestas af världsväldets ärelystnad, och icke nog litet för att viljelöst föras i släptåg af de starka på

jorden! Fredligt och obemärkt, kraftfullt och fritt, bundet af lagarna, fredadt för godtycket, bjuder du alla dina söner den frie mannens själfvalda hedrande verksamhet, åt hvilket håll än hans anlag kalla honom, och för hvarje kraft har du ett tillfredsställande mål, och för hvarje talang har du möjligheten af en ärofull utmärkelse. Hos dig behöfver ingen uppsträfvande vilja, ingen stor tanke, ingen redlig önskan försina i mörkret och därunder förtära sin egen lifskraft i harm och förtviflan öfver att stängas ifrån sitt naturliga stridsfält i ljuset. Den klara dagen skiner öfver ditt offentliga lif och idéernas kamp och förmågornas inbördes täflan. Och emedan det är ljust, så är allt ärligt tillika, så att handlingen bär stämpel af sin egen förtjenst, och ordet bär stämpel af sitt eget mäktiga innehåll. Därför har smickret hos dig ingen tunga som gäller, och förtalet har beständigt en motvikt i vederläggningen, och det förtjenta lofordet har sin borgen i allas kontroll och allas öfvertygelse. Väl finnes hos dig, såsom öfverallt uti lifvet, mången strid, och utan strid vore lifvet en vegeterande sömn; du har dina jesuiter som predika för dig att mörkret är ett behof, och du har dina mänskliga passioner, som vilja locka dig till uppror, än mot gudomlig lag, och än emot mänsklig. Men till värn mot allt detta har du det fria ordet och den vakna folkandan och de lyckliga institutionerna, som förlika ordningens och det allmännas rätt med den enskildes berättigande att tänka, säga, handla och gälla inom lagens gränser hvad han förmår. Därför är du rikt och lyckligt; ty utan dessa institutioner vore din nationella anda ej till, och utan denna anda vore dina institutioner en död bokstaf, och båda behöfva och betinga hvarandra, och båda göra dig till hvad du nu är — ett blomstrande land, bebodt af ett ädelt folk!

---

20. De fyra statyerna i belgiska deputerade-kammarens palats.

Brüssel är en stad sådan man måste tänka sig Belgiens hufvudstad. Dess yttre är glänsande hvitt, så hvitt att det bländar ögonen, och vid månsken är det en stad af marmor. Kontrasten med de åldriga tyska städerna faller i ögonen; här är allt nytt, modernt, komfortabelt. Brüssel är samtiden själf uti god mening, dess rastlösa sträfvan, dess förenklade och likväl smakfulla former, dess talang att försona det nyttiga och nödvändiga med ytans regelbundna behag. Sedt i detalj, kan Brüssel bli enformigt, ty gator af nära en timmes väg likna vid första anblicken den ena den andra, så att främlingen mycket lätt förvillas. Efter hand märker man likväl vissa olikheter; här ett palats, där en park mer än på andra ställen; här ett monument, där ett torg, som tjena till landkänningar. Ty Brüssel har, så modernt det är, sina antikviteter, rådhuset till exempel, och vid hvarje sådant fornminne låder en tradition. Men hufvudtycket är afgjordt nutidiskt, liksom språket är fransyskt. Man märker där nästan samma strid mellan språken som i Finland. Hvarje man, kvinna och barn i tarfligare dräkt talar flamandska och vidhåller därvid, ehuru franskan är alla bildades språk. Men flamandskan har genom bemödanden som likna vårt finska litteratursällskaps fått en litteratur,

en tradition och på samma gång allmän giltighet. Men så har ock flamandskan förstått att i sina intressen indraga en mängd skriftställare af förtjenst, och så långt sträcker sig ej det franska inflytandet, att det numera skulle vilja tillintetgöra folkspråket, om detta ock vore möjligt.

I denna hvita stad, där konungen bor i det allrahvitaste huset, omgifven af lindarnas grönska och folkets kärlek, finnas äfven tvenne palatser, bebodda af folket, det vill säga folkets ombud. Senaten har sitt, deputeradekammaren sitt, efter franskt mönster från julirevolutionens tid; väl till märkande, att Belgiens konstitution blifvit hvad Frankrikes konstitution aldrig blef under Ludvig Philips penningerepresentation, en sanning och ej blott sanningens sken. Ciceronen hade mycket att berätta om dessa palatser, uppfyllda af porträtter och taflor från senaste frihetskrig, och hvarje varmt hjärta måste klappa varmare vid anblicken af huru väl ett litet folk kan bo. Men det som mest fängslade mitt öga, det som drog mitt hjärta starkast, med deltagandets, med sympatiernas, ja, jag kan öppet tillstå det, med afundens hela hänförelse, det var icke talarestolarna, hjälteminnena eller anblicken af fosterlandskärlekens fredliga stridsfält — det var inbegreppet, förherrligandet af allt detta, det var de fyra statyerna i den höga ljusa förstugan vid uppgångarna till deputeradekammarens sessionssalar. Dessa statyer voro sköna kvinnogestalter af hvitaste marmor, en hvar med sin inskrift och sin sinnebild, och de fyra inskrifterna lydde i öfversättning som följer:

I. Alla belgier äro lika inför lagen.
II. Alla belgier hafva religions- och tankefrihet.
III. Alla belgier hafva fri yttranderätt.
IV. Alla belgier hafva fri associationsrätt.

När jag läste dessa inskrifter, fylldes mina ögon af tårar, och jag vände mig bort, att icke belgiern vid min sida måtte med stolthet se ned på en finsk man.

---

21. Brüsselspetsarna.

Oaktadt den glänsande prydlighet, den nästan bländande hvithet, som utmärka Brüssel — emedan fabrikernas rök och verkstädernas damm för det mesta nedsvärta blott förstäderna eller omgifningarna — synes det snart, att man här står i en af de flitigaste hufvuddepoterna för den europeiska industrin. Allt är här lif, verksamhet, brådska, men utan fjäsk. De som icke behöfva stanna, för att köpa eller sälja, gå fort eller åka fort, likasom tänka de beständigt på målet. Dagens arbetstimmar ha sin trafik för dagens behofver; men verkstädernas befolkning synes blott om kvällar och söndagar, då den strömmar som myror ut till sina förlustelseorter. Däremellan hamras, väfves, spinnes, slöjdas af alla krafter och med gladt mod. Något så infamt, som en del af våra arbetares söndagsbrådska och därpå följande frimåndagsrummel, är här ej att befara. Folket har fransmannens rörlighet och lätta lynne, utan att besväras af hans naiva nyfikenhet och fallenhet för gatdrifveri. *Det glada arbetet* är hemma i Belgien.

Bland handelsbutikernas rika innehåll äro i synnerhet tre produkter af den belgiska industrin märkvärdigast: 1) gjutgods, finsmiden och vapen af alla slag, i elegans och duglighet fullt jämförliga med de engelska; 2) linnevaror

af den utsöktaste finhet och till priser, omöjliga att finna lägre eller så låga i hela världen; samt slutligen 3) spetsindustrin, som förser Europa och själfva Frankrike med det finaste som i den vägen kan produceras. Vare sig af konkurrens eller genom en lycklig förening af ihärdighet, skicklighet och godt material, alltnog, den belgiska industrin sätter en ära uti att kunna sälja sina nödvändighetsvaror billigare än alla öfriga; men lyxartiklar äro dyrare här än i Frankrike.

Då jag icke har svårt att gissa, hvilken af de tre nämnda industrigrenarna mest intresserar min unga korrespondent, vill jag säga dig några ord om spetsarna och beklagar blott att jag icke antecknat en mängd detaljer, som sedan fallit ur minnet.

Genom en landsmans vänliga medverkan erhöll jag en förmiddag klockan mellan tolf och ett inträde i en af de få världskunniga fabrikerna för de finaste Brüsselspetsarna (dentelles de Bruxelles); ty oaktadt maskinfabrikationen är ganska stor, är det likväl endast några få som besitta hemligheten, eller kanske rättare tålamodet att därpå använda handarbete. Efter bekantskapen med ett otal maskiner, hvilkas förunderliga konstfärdighet gör ett nära nog hemskt intryck, emedan den degraderar sin mästare människan till ett viljelöst redskap för den engång i rörelse satta elementarkraften — efter allt detta, säger jag, var det åter rätt godt, att i detta omätliga larm af nittonde seklets ånga och kugghjul ännu finna ett arbete, där maskinen måste erkänna sig underlägsen den tåliga, tysta och flitiga människohanden. Ty medan väfstolarna här fåfängt uttömt all sin fyndighet och nödgats åtnöja sig att producera den sämre och billigare varan, är det handarbetet ensamt förbehållet att ännu i dag tillverka de allra dyrbaraste och finaste Brüsselspetsarna.

Jag väntade att få se en af dessa de stora fabrikernas rymliga salar, där hundradetals arbetare tysta som skuggor fasthakas vid hvar sin detalj. I stället infördes vi uti tvenne långa, smala och låga rum, där omkring tjugu kvinnor, de flesta yngre, knypplade spetsar. Det såg alltsammans rätt tarfligt och gammaldags ut, och jag tror knappt att våra goda Raumo knypplerskor behöft känna någon förlägenhet vid sidan af dessa medsystrar. Två och två sutto vid hvar sitt bord och med skilda knyppeldynor, men ingen af dem fick tala under arbetet. En skälm skulle ha påstått, att det var denna långa bedröfliga tystnad som blekt dessa arma knypplerskors kinder, ty allesamman sågo de lungsiktiga ut, och man sade oss, att få ibland dem öfverlefva trettiofem à fyrtio år; men utom tystnadens försakelse, så grym för alla döttrar af Eva, var det väl det ständiga stillasittandet och den lutande ställningen som i förtid tärde på deras lefnadstråd. *Detta* arbete var icke gladt.

Jag är ej nog narraktig att ingå i detaljer om ett kapitel där sakkunskap uteslutande måste tillerkännas det vackra könet. Jag följde från första maskan dessa tåliga händer, hvilka, tysta liksom spindeln spinner sitt nät, hopfogade sina hårfina, florslika, luftiga verk; jag följde dem alltintill sista fulländningen — och begrep ingenting, allenast att det såg något petigt ut. Men när föreståndarinnan strax därpå visade en näsduk, liten som våra vanliga och så fin, ja så fin, att den måste kännas som skulle man — om förlåtelse! — snyta sig i dimma; och när hon tillade, att denna enda näsduk kostat ett års arbete och värderades till tretusen francs — ja då begynte saken bli något klarare. Och när man sedan i försäljningsmagasinet, en våning högre i samma hus, visade oss spetsar, blonder och alla möjliga arbeten i samma

genre från en franc till tiotusen francs och däröfver för en enda antimacassar, en voile, en krage eller dylikt — då förstod jag, huru dessa arbeten, som ofta uppvägas med hundrade gånger deras vikt i guld, än pryda prinsessornas brudslöja, än drottningarnas vaggor, än kejsarinnornas kröningsdräkt.

Jag tvekade i valet mellan tvenne voiler; de syntes mig ungefär lika goda, men den ena hade vackrare mönster.

— Är det någon skillnad i priset, *s'il vous plait?* frågade jag.

— *Mais oui, monsieur,* svarade säljaren småleende; denna (som jag ansåg vackrare) kostar fem francs, och denna (som jag ansåg litet sämre) kostar femhundra francs . . .

— *Merci,* sade jag; tackar för upplysningen; jag förstår nu, att denna bransch af konsten evärdeligt blir för mig obegripelig.

Och så aktade jag mig att köpa voiler, som kanske hvardera förslitit ett människolif.

---

22. Gottfrid af Bouillon och 1830 års grafvar.

Människan, min goda Betty, är en så förunderlig varelse, att hon icke lefver allenast af bröd. Har hon, som Almqvist säger, nedsväljt hjärtat i magen, så känner hon dock till slut en viss otrefnad därutaf; och nedbäddar hon än sin själ i den kroppsliga njutningens mjukaste ejderdun, så sofver hon där med onda drömmar och har ingen riktig ro. Ty den stora odödliga anden arbetar i själfva dyn; fläckad, förtrampad, behåller den alltid ett upproriskt medvetande af en högre bestämmelse, ofta för svagt för att bryta bojorna, men alltid nog starkt för att känna förnedringen.

Ett tappert, ädelt och intelligent folk, som det belgiska, kan icke ens af frihetens och rikedomens lycka insöfvas uti den materialism, som nedrycker människans högsta mål till gruset af en förgänglig äflan för dagen. Icke larmet från industrins otaliga verkstäder; icke de sexton (säger sexton) rätter, hvaraf vår tarfliga enkla hvardagsmiddag bestod uppå Hôtel de Flandre; icke de sammetsmjuka mattorna, de bekväma hvilstolarna och all den utsökta komfort, som öfverallt var hemma i välståndets boningar; icke ens konstens rika skapelser, den sköna arkitekturen, statyerna, freskerna, målningsgallerierna, teatrarna och den spanska dansösen Christina

Mendez, som drog härigenom på sitt triumftåg i Europa — intet af allt detta fördunklade eller förslöade här andens strider och de höga idéer, hvaraf ett folk lefver mer än af bröd.

Dagskygge jesuiter med deras hukande fariseiska ödmjukhet vimlade här öfverallt i deras svarta kaftaner; men ett starkt parti bekämpade dem och gjorde dem oskadliga med tankefrihetens och yttranderättens mäktiga vapen. Den franska litteraturen, utbredd genom eftertrycket, hotade att förkväfva all inhemsk litterär produktion, men en förening af egna talanger bildade sig till en motvikt däremot och räckte handen till understöd åt den flamandska folklitteraturen, som i sin undanträngda ställning så mycket liknar den finska. Ett anarkiskt parti inom kamrarna försmådde icke att sammansvärja sig med sina arffiender, ultramontanerne eller de påfviske, för att undergräfva och störta den nuvarande konstitutionella författningen, som gjort Belgiens lycka; genast tätnade emot dem de upplyste patrioternes leder, som sågo i lagarna det bästa värn för friheten, och slogo mäktigt de ena med civilisationens, de andra med fosterlandskärlekens vapen. Och så kämpas inom detta folk beständigt nya och ofta heta strider för upphöjda mål — men de kämpas i ljuset, frimodigt, öppet inför hvar man, och därför blir också ljusets seger deras slutliga lön.

Lägg härtill att, utom andra, den statistiska kongressen och välgörenhetskongressen, båda af europeisk betydelse, sammanträdt i Brüssel, och man har någon rätt att säga, det samtidens mesta och största frågor, den religiösa, den politiska, den nationella och samhällsfrågor af alla slag röra sig lefvande inom detta lilla folk — och röra sig där med det stora lugn, som är striden

beherskad af civilisationen, lifvets, framskridandets, icke dödens och stillaståendets lugn.

Det gör därför ett eget högtidligt intryck, att midtuti denna härd för nutidens brusande frågor se det förgångnas förstenade evighet blicka ned uppå vimlet af dagen. Belgien har, liksom Finland, ett ringa mått af egen historia, eller rättare blott en provinshistoria, intill senaste tid. Skiftadt mellan olika välden och nationaliteter, har det, liksom vårt land, under en rad af sekler varit landsort och intet land, folksdelar och intet folk. Dess förgångna tid har därför få ryktbara minnen, få af de namn, som glänsa i tideböckerna. Men dessa få, som det dock har, dem älskar och ärar Belgien, såsom hvarje land bör göra, hvilket hämtar af det framfarnas storhet must och märg för det närvarande.

Hvem är den riddaren af brons, som sitter där till häst uppå Brüssels förnämsta torg, med korstecknet på axeln, svärdet draget i sin kraftiga hand, på engång så from och så stolt, så lugn och så hjältedjärf? Det är icke en konung, lik alla de andra, hvilkas bilder af brons i Europas hufvudstäder blicka högborne ned uppå underkufvade folk, och en konung är han likväl, så stor som någon, ehuru han herskat blott öfver en graf, och i den grafvens åsyn ville han icke bära en krona af guld, där hans herre och mästare bar en törnekrona. Världen och historien och minsta skolepilt långt upp uti Finlands aflägsna bygder känna och beundra ännu efter sekler hans lysande namn: det är det första korstågets hjälte, riddérskapets blomma, den germaniska medeltidens ädlaste kämpe, den heliga grafvens eröfrare och konung, den kristne kämpen Gottfrid af Bouillon!

För denna stora hjälteskugga, förevigad i bronsen likasom i minnet, böjer hvarje belgier med vördnad sitt

hufvud, sägande: han var en af de våra! Ingen fläck af svek eller grymhet vidlåder hans namn, såsom de andre stores på jorden; han stred, liksom Gustaf Adolf, för sin samtids högsta och skönaste mål, i trons kamp för det heliga, och såg dess seger, innan hans ögon lycktes i döden, och detta, men icke egen berömmelse, var hans lefnads stolthet. Därför ha ingen tid och inga skiftande meningar fördunklat hans ärofulla bragder, och i honom erkänner det lefvande slägtet ännu, liksom alla de framfarna, sanningen utaf skaldens ord, att

> Wer für die Besten seiner Zeit gelebt,
> der hat gelebt für alle Zeiten.

Ej långt från den imponerande bilden af Jerusalems konung är i Brüssel en minnesvård af annan art och så nära samtiden, att blodet, som stänkt däruppå, knappt ännu hunnit torka. Det är en krypta eller fördjupning i midten af ett torg, vidpass trettio till fyrtio steg i fyrkant, och ur medelpunkten af denna fördjupning resa sig bilder af fallne kämpar. Stiger man ned uti kryptan, så står man på alla fyra sidorna omgifven af grafvar, som innesluta stoftet af dem, hvilka stupade i striderna för Belgiens självständighet 1830, och inskrifterna förkunna, att denna minnesvård blifvit dem egnad af det tacksamma fosterlandet. Marmortaflor, infattade uti väggarna, upptaga i gyllene skrift alla de stupades namn, till antalet, om jag minns rätt, vidpass 1,100, och några taflor äro ännu lämnade blanka, för den händelse att någon där blifvit bortglömd och möjligen af en senare tid ihågkommen. Utom infödde belgier, funnos där namn från nästan alla Europas nationer — men finska sökte jag där förgäfves — och ålder och födelseort voro uppgifna för de flesta. »*Cet homme là,* sade vår ledsagare, pekande på ett utaf namnen,

c'était mon frère, det var min bror!» Och detta lilla skryt hade han sannolikt upprepat för tusende främlingar före oss, men det förfelade likväl icke sitt intryck, det betydde så mycket som att också han hade den äran att räkna ibland de sina en utaf dem som dött för sitt land. Jag försäkrar dig, Betty, att han icke varit mera stolt, om han kunnat säga: min broder var en riksfurste eller en konung af Belgien.

Rundtomkring denna stora graf var en liten inhägnad, öppen för alla, men tillräcklig att säga åt det stojande människovimlet: rör mig icke, jag är helig! Hvarje årsdag af striderna och ofta däremellan bekransas dessa grafvar med blommor. De som i sin bekväma soffa, hvilande ut från dagens fikande efter deras lefnads mål, penningen, makten och det toma glittret, medlidsamt le åt skaldernes drömmar, de skulle en dag besöka dessa samma grafvar på Brüssels torg och lära sig fatta meningen af den bekanta visan:

Så ljufligt är ej källans sus
bredvid en blomsterstrand,
så herrligt icke dagens ljus,
som död för fosterland.

———

23. Frankrikes sol.

En vacker sommarmorgon försvunno bakom lokomotivets hvirflande rök det lyckliga Belgiens kullar, Brüssels tornspiror, fabrikernas höga skorstenar och grufvornas ständigt sprakande smältugnar. Än en nick åt det lilla, det ädla, det konstitutionella landet, och med en döfvande hastighet rullade vagnarnas hjul, likasom nedför en af samtidens brådaste branter, in öfver gränserna af en absolut monarki.

Sådana första besök gör man ofta med barnsliga föreställningar. Man blir så fort bortskämd. Jag beredde mig på att se Napoleons skugga öfverskygga allt Frankrikes land intill gränsen af Belgien och ett stycke däröfver — skuggan af de berömda stöflarna, den ännu berömdare gråa rocken och den allraberömdaste lilla hatten — skuggan af ett namn, i förbund med den bekanta ljussläckaren, hvarmed Charivari fordom aldrig underlät att förse den förträfflige grefve Montalembert. Illusion! Där trifvas inga spöken under Frankrikes sol. Väl hade namnchiffret Napoleon III med den kejserliga kronan placerat sig på stadsportarna, rådhusen, kasernerna, de fordom kungliga slotten och så vidare nedåt på nitets trappsteg alltintill hofparfymörernes luktvattensflaskor och kammarjägarnes annonser om oförbätterliga råttfällor. Väl

dyrkas den nya solen i zenit af sin glans af sexhundratusen afsättlige tjenstemän, en million för dagen spekulerande födgenier och törhända ännu en eller annan million älskare af lugnet *à tout prix* med det mest förekommande nit, som hör gräset växa — hvarom allt jag kanske ännu får tillfälle att säga dig några ord. Bubblor! Allt detta är en förbiilande våg i tidernas brusande ström, ett skimmer för stunden, som skyndar sig att lefva och glänsa, emedan det väl vet att dess tid är flyktig och att Frankrikes solar ha korta dagar. Under och inom allt detta går strömmen sin gång, mäktig genom själfva sin föränderlighet, och bortsköljer allt som icke förstår att följa den åt. Nödvändighetens dammar! I Frankrike har hvar dag sin egen nödvändighet. Det som i går var oundvikligt är i dag umbärligt, och det som i dag är umbärligt, är i morgon försvunnet. *Marche! Marche toujours!* sade ängelen till den evige juden.

För att bättre förstå hvarandra, vill jag citera nedanstående ord af Tocqueville i hans utmärkta arbete »L'ancien régime», hvilket i få ord är den bästa och snillrikaste karakteristik jag påminner mig ha läst om franska folket:

»Då jag betraktar detta folk i och för sig, så finner jag, att det är utomordentligare än någon företeelse i dess historia. Eller har väl någonsin på jorden uppträdt ett folk som varit så fullt af motsatser och så ytterligt i alla sina handlingar; som mera låtit leda sig af känslor och mindre af grundsatser; som i så hög grad, och vid hvarje tillfälle, handlat långt sämre eller långt bättre än man väntade, stundom djupt under, stundom lika högt öfver mänsklighetens vanliga jämnmått; ett folk, så oförvanskligt i sina väsentliga instinkter, att man ännu igenkänner det uti porträtt, som blifvit tecknade för två- till

tretusen år sedan, och dock så ombytligt i sina tycken och böjelser, att det till slut är själf, lika mycket som utlandet, öfverraskadt och förvånadt öfver hvad det gjort; den ifrigaste hemälskare och det oförargligaste husdjur, om man öfverlämnar det åt sig själf, men å andra sidan, om man engång mot dess egen vilja drifvit det ur dess kammare och dess vanor, färdigt att gå till världens ända och att våga allt; obändigt till sitt lynne och dock mera skapadt att lyda under en furstes kraftvälde, ja till och med envåldsmakt, än för en ordnad och fri styrelse under de bäste medborgare; i dag förklarad fiende till all ordning, i morgon mera lydigt och ödmjukt än något annat folk med de bästa anlag för träldom; lätt att föra i ledband vid en silkestråd, så länge ingen rör på sig — otämjeligt, så snart någonstädes ett föredöme till uppresning gifves; ständigt gäckande sina beherskare, hvilka frukta det antingen för mycket eller för litet; aldrig så fritt, att man får lämna det utan uppmärksamhet; aldrig så tuktadt, att det ej ånyo förmår bryta sitt ok; med anlag för allt, men lysande endast i krig; mera lifvadt för lycka, makt, framgång, glans och larm, än för den sanna äran; mera skapadt att vara hjältemodigt än dygdigt; begåfvadt med mera snille än med sundt människoförstånd; mera egnadt att uppgöra väldiga planer än att genomföra stora företag; det mest lysande och mest farliga folk i Europa och mer än något annat folk egnadt att blifva föremål ömsom för beundran, hat, medlidande, fasa, men aldrig för likgiltighet» ...

Dessa ord äro en fransmans. Man kan icke beskylla honom att utan en stark reservation ha smickrat sin nations fåfänga. Men dessa ord innehålla nyckeln till den mest glänsande historia som nyare tiden har att uppvisa — en historia, så full af synd och skuld, att

den nästan på hvartenda af häfdens blad efterlämnat en hädelse eller ett blodspår, men en historia tillika så full af storhet och hjältemod, att själfva dess bittraste fiender ofrivilligt buga sig, när de passera under triumfbågens hvalf — denna *Arc de l'étoile,* om hvilken Victor Hugo sjöng 1823, när napoleonismen ännu var lika mycket en protest, som den nu är ortodox:

Lève-toi jusqu'aux cieux portique de victoire,
que le géant de notre gloire
puisse passer sans se courber!

Frankrikes sol! Huru mången bländas icke redan af dess lilla återsken, där det fladdrar i nyckfulla dagrar öfver de små utsidorna af civilisationen: moderna, prakten, nöjet, sällskapslifvet, litteraturens och konstens dagsländor, eller flikarna af en i folkyran söndersliten konungamantel! Och likväl är det denna sol som har lyst öfver seklerna, icke blott i sin vapenglans, utan fastmer i sin lifvande och befruktande värma öfver civilisationens rikaste och ädlaste frön inom mänskligheten. Ofta och merendels ha dessa frön icke grott i Frankrikes jord; Grekeland, Italien, Tyskland, England, världen har varit deras första fädernesland; men Frankrikes sol ha väckt dem till lif, Frankrikes stormar ha strött dem ut öfver folken; dess blod har vattnat dem; dess entusiasm har bragt dem i blomma. Detta folk har ännu i dag den fåfängan att vilja civilisera världen, och för den fåfängan må man väl förlåta det många andra. Åtkomligt för alla illusioner, hyser det äfven den, att i sin reflex utaf bildningen vara ett oöfverträffeligt mönster, och är därför af alla folk det som minst begriper ett annat. Men i denna sin lyckliga själfbelåtenhet har det sannerligen icke sparat sig för att göra andra delaktiga af sitt öfverflöd; den

vinning det eftersträfvat har varit ärans långt mer än maktens och ännu långt mer än penningens: hvarför det allt fortfarande i sina innersta sympatier står emot England som eld mot vatten. Om det i sina segrars dagrar drömt sig ett politiskt världsvälde, så har det under olyckorna, nederlagen och vanmakten förstått att trösta sig med idéernas segrar, med språkets och litteraturens världsbetydenhet, som efterträdt dess moder Roms intelligens på kulturens högsäten. Och sålunda har Frankrikes, franska folkets makt i grunden dock alltid varit den mest universella, den minst själfviska som ännu ett folk i historien eftersträfvat, en stor kulturmakt, byggd på idéer och genom dem vorden så kolossal och så segerrik. Hvar finnes det folk, till hvilket icke någon skymt af Frankrikes sol har trängt i någon vrå af dess vetande, seder, önskningar eller sympatier? Och just det, att Frankrikes sol, att idéernas ljusglimt, tvärtigenom själfva nederlaget och smäleken, nedträngt så djupt uti folkens sinnen — just det, att Fredrik II, som slog och hånade dem vid Rossbach, i samma stund var färdig att låta rista Voltaires Henriad i marmor — i parentes likväl en mycket misslyckad plan — just det är ett faktum, värdt att ställa vid sidan af Grekelands och Roms och tämligen klart bevisande, hvilka makter det är som regera världen.

Inkommen på detta rika ämne, glömmer jag lokomotivets vindsnabba gång, som på sju timmar förflyttar oss från Belgiens hufvudstad till hjärtat af Frankrike, och det är där, goda Betty, vi nästa gång skola återse hvarandra — i Frankrikes och den civiliserade världens hufvudstad, i Paris.

---

24. Paris uti rosenfärg.

Förbi eller öfver Mons, Valenciennes, Arras, Amiens, Clermont och mången annan ort, ryktbar i historien, rullade lokomotivet från Brüssel inåt nordvästra Frankrikes bördiga och tätt befolkade slätter. Hvarken industrins underverk, eller minnet af korta fredslut, eller sagorna om det kyrkomöte, som beslöt det första korståget, förmådde mer än flyktigt fängsla det ilande tågets uppmärksamhet. Allt drogs, likasom tyngdlagen drager mot jordens medelpunkt, med ökad hastighet emot Paris; denna hvirfvel sög, liksom Malströmmen suger seglarens köl, i ständigt trängre och snabbare kretsar fram emot denna skummande afgrund, som uppslukat så många illusioner, för att sedan kasta deras sprängda spillror redlösa ut öfver världens ocean.

Att första gången nalkas detta den nya tidens Babylon, så fullt af synd och af storhet, det fyller ett människohjärta med många olika känslor, allt efter olika lynnen och olika väntan. Milord vid vår sida — ty här åker allt *comme il faut* uti första klassens vagnar — vräkte sig, fördjupad i begrundande af rostbiffens kvalité hos Véry eller Frères Provençaux, med utsträckta ben i ett hörn af vagnen, utan att bevärdiga utsikten med en blick, milady studerade ifrigt en *Guide à Paris* i band af rödt

marokin. Den tyske professorn jämkade om sina glasögon; den ryska furstinnan var idel öga; den schweiziska guvernanten knapprade sönder sina bonbons, utan att märka det; hamburger expediten tummade omedvetet om sina polisonger; den belgiska jesuiten slätade tankfull sitt glesa hår; den unga svenska sångerskan hade tårar i ögonen; den norske målaren bet sig i läppen; den danska fröken torkade oupphörligt glasen på sin teaterkikare; den finske studenten satt som i kyrkan; endast fransmännen och fransyskorna från provinsen sporde i hast en obegripelig rörlighet i sin annars visst icke tröga språklåda och öfversållade hela sällskapet med en flod af beundrans utrop, hvilkas innehåll kunde sammanfattas i tre ord: *Paris, c'est le monde, Paris c'est tout,* Paris det är allt! Ty så stor afund provinserna än hysa mot medelpunkten, så älska de likväl att sola sig i dess glans, och så stark är centralisationen, att ingenting stort, upphöjdt, intelligent, smakfullt, skönt gäller i hela Frankrike, såframt det icke är hallstämpladt i Paris.

Det fatala var, att vagnarna hade fönster endast på sidorna. På äkta fransyskt vis såg man hvarken det förflutna bakom sig eller det tillkommande framför sig; man lefde blott i det närvarande, som på båda sidor ilade förbi med sekundernas flykt, och när man såg Paris, var man redan där. Också hade omgifningarna åt denna sida ingenting som förvånade. Man vänjer sig fort vid anblicken af slott, villor, trädgårdar. Något tätare såg man dem väl, och man märkte nog att den minsta täppa begynte blifva i värde lika med en tämmelig egendom annorstädes; men, utom otaliga köksträdgårdar, såg man till och med åkerfält helt nära Paris. Huru det bär sig att här odla hvete och ärter, sedan järnvägarna ställt alla Frankrikes kornbodar vid portarna af Paris,

blir mig i denna stund en gåta. Så är det likväl på nordvästra sidan. På de öfriga blir avenyen mera storartad.

Klockan nio på morgonen hade vi lämnat Brüssel. Klockan 3 1/4 e. m. stannade, vid det skärande ljudet af konduktörens pipa, vårt tåg af fyrtio vagnar med omkring sjuhundra passagerare vid den praktfulla stationen för franska Nordbanan på högra Seinestranden i Paris. Med en beundransvärd ordning hade inom tjugu minuter hela denna massa af främlingar återfått sina effekter och inlastat dem, jämte sig själfva, på fiakrer och omnibusar. Och så fortfara tillflödet och afloppet af många tusende, hvarannan timme kommande, hvarannan timme farande, dag ut, dag in, ofta också nattetid; en ständig hvirfvel, hvarmed denna kolossala stad oupphörligt inandas och åter utandas floder af människor och lifselementer, likasom hvalfisken indrager och åter utsprutar vattenmassor i världshafvet — dem förutan skulle han icke lefva, och myriader väsenden behåller han kvar att tjena honom till näring.

Nu bar det således af i snäckgången af en bland dessa omnibusar, som likt torndyflar genomsurra Paris i alla riktningar. Den hade lyckligtvis ett fönster också på framsidan, och glaset däri var rosenfärgadt. När nu julisolen lyste på föremålen, allteftersom den tunga besten rullade fram öfver gatorna, syntes palatserna, hotellerna, kyrkorna, boulevardernas träd, butikernas prakt och själfva det böljande människovimlet, sedda genom detta glas, i ett rosenrödt sken. Det var en af dessa *effets de circonstances*, som i sig själfva betyda ingenting, men ovillkorligen blanda sig i det första intrycket. Paris uti rosenfärg! Det är så som det synes på långt afstånd för alla dem som blindt följa dess växlande mod; som

böja sina nordiska björnnackar under oket af dess nycker; som mer eller mindre otympligt efterapa dess umgängeston; som afguda allt hvad därifrån kommer, alltifrån läran om människorätt och jämlikhet, ända ned till pensionens pladder eller den nyaste snitten af skräddarens nyaste frackskört; som, därest de varit där, anse sig för ett högre slags varelser och skatta den meriten förmer än hvilken annan som helst, men, om de icke varit där, sucka af afund vid tanken därpå och anse den lyckan vara ett inbegrepp af all timlig lycksalighet. Paris uti rosenfärg! Det är så som det synes för den rike, den efter ära, vinning eller njutning fikande, när han första gången inträder genom dess portar, och för ynglingen, han som med hoppets skatter är den rikaste bland de rike. Det är så som det visar sig för koketten i hennes drömmar, för salongslejonet i hans champagnerus, för kannstöparen i hans revolutionshunger, för konvenansmänniskan i hennes behof att ständigt gå i ledband hos världens omdöme, i stället att lyssna till det sunda vettets utslag — och på samma gång och på samma sätt för den ädla entusiasmen uti dess frihetsdrömmar, och för hjärtat som tjusas af glänsande bragder, och för minnet som räknar dem, och för hoppet som väntar deras pånyttfödelse — allt samma rosende skimmer vid första anblicken, när eller fjärran, af denna stad, på hvilken världen skådar i ständig förbidan och som därför har någon rätt att tycka sig vara världen själf.

Illusion! Huru ofta redan har icke detta skimmer förbleknat för världens hopp och för många tusende, som där sökt lyckan, äran, framgången, nöjet, rikedomen, och som spårlöst försvunnit uti dess människoböljor, än på en barrikad, än på en stråbädd, än med bristande hjärtan i gyllne gemak, än en kulen höstnatt i Seines vågor!

Hvarje dag diteströmma nya förhoppningar, som skola svikas i morgon; hvarje timme går där en lefnads lycka i spillror; hvarje minut stiger där en förtviflans suck ur förrådda hjärtans innersta; och allt sväfvar ännu den rosiga dimman öfver denna brusande afgrund, som slukat och beständigt slukar så många offer, från Ludvig XVI:s krona och hufvud ända till lumpsamlaren som man i går fann död vid palatsets trappa; från Marie Antoinettes blodiga hårlock ända till den förskjutna sjuttonåriga flickan, som i dag låg liflös utsträckt uti la Morgue; från den grånade lärde som slöt sitt lif i Bicêtre ända till den tolfårige skolgossen som sköt sig för pannan för det att en annan fick högre betyg uti klassen än han.

Men hvad rätt hade Paris att kalla sig en värld, om det icke vid sidan af sin glans så troget afspeglade hoppets bländverk, lyckans svek och lifvets förgänglighet? Notre Dame! Pantheon! Om man kunde samla allt det blod de sett flöda, alla de tårar de sett gjutas, så skulle Seinen svämma öfver sina bräddar och bortskölja skådeplatserna för så många olyckor och så många brott. Och likväl omsvärmas de beständigt af samma glada gräshoppsläkten, i hvilkas uppsyn du läser samma sorglösa tro uppå lyckans evighet, som i jordisk mening är lyckans villkor och förutan hvilken glädjen är blott ett löje öfver grafvar. Jag såg engång en liten pantomin, obetydlig för resten, men slutscenen föreställde Paris efter tusen år. Försvunna voro palatserna, torgen, konungastoderna och allt, eller nästan allt, som nu fängslar ögat i denna jättestad. På Seinens öde stränder betade hjorten, och mossa växte där öfver gråa ruiner; men hög och oförgänglig strålade ännu i bakgrunden triumfbågen, *Arc d'étoile*, i aftonrodnadens glans. Allt var förgånget, blott Frankrikes ära stod kvar genom tiderna.

Hur detta slog an! Du skulle hört applåderna! Någon evighet behöfver hjärtat för sin lycka. Här var det ärans, och den förstår fransmannen bäst. En annan gång är det lyckans. Och hvilken dödlig har ej trott engång i sitt lif på *den?*

---

25. Mörten i ett haf.

Att stoppas in i en ångvagn; att åter fösas ut därifrån; att vidare palta af i en omnibus och slutligen hysas in i ett hotell, likagodt hvilket, »där lifvets haf oss ger en strand»; det är en enkel och vanlig sak. Hemmet följer oss, om också i den trängsta möjliga skepnad: en båt, om vi på äro sjön; en vagn, om vi resa till lands; en kappsäck, en plånbok, ett enda älskadt bref, om vi äro ensamme på vårt rum på tre- eller fyrahundra mils afstånd från vårt land och våra kära. Men detta synliga band mellan oss och våra minnen försvinner, så snart vi satt foten öfver tröskeln och stå där midti människovimlet, okände, oförstådde, enslige, utan kärlek, utan vänskap, en droppe i oceanen — med ett ord, som mörten i ett haf.

En af mina vänner, som rest mycket, rådde mig att, om möjligt, resa ensam. Ty, sade han, vill man något lära, så skall man ej beständigt släpa hemmet med sig under skepnaden af en vän eller en anförvant. Man måste rycka sig lös från dess vanor och tankegång, från dess fördomar och dess sätt att betrakta lifvet; man måste, tvungen af sitt beroende till en främmande omgifning, lefva sig in i *dess* vanor, *dess* tankegång, *dess* sätt att uppfatta lifvet. Man måste, om möjligt, gå lös ur sin rot och införlifva sig med den främmande världen,

ty endast därigenom kan man afnöta sin ensidighet och förstå det dittills främmande, icke som en ytlig rad af taflor för ögat, utan som en ny, för sig fullständig och berättigad fas af den mänskliga tillvaron.

Jag har försökt att följa detta råd och erkänner det såsom fullgiltigt. Men det innebär tillika en stor försakelse. För sitt *nöje* reser man icke så, åtminstone icke i början. Där blir mången glädje half, emedan den icke kan delas, och mången erfarenhet lagd i ett skrin, till hvilket minnet så lätt kan tappa bort nyckeln. Ensamhetens känsla är i början så stark, att man däraf krymper ihop till ett intet. Bland alla dessa tusende, som skynda förbi mig, finns icke en enda, som det minsta bryr sig om att jag finns här i världen. Antingen jag finns här eller ej, går allting sin gång, lika bra eller lika illa, som om aldrig en dylik titulus funnits till. Snöflingan, som dansar i luften på vår nordiska vinterdag, kan dock mena sig fylla någon tom plats på en löflös gren, tilldess hennes tid är kommen att smälta i vårsolen; men jag är viss däruppå, att på den plats, där jag lyfter min fot, skall en annan i nästa sekund sätta sin, och ehvad jag kommer eller går, betyder jag där icke mer än sandkornet, som jagas ett ögonblick utaf öknens vind, för att nästa ögonblick åter begrafvas bland myriaderna.

Medgif, min bästa Betty, att denna läxa är hälsosam. Hvem bland oss har ej någongång, i en svag stund i det kära hemmet, tyckt sig något betyda här i världen? Så kommer man ut och mäter sin stora betydelse med den större måttstocken, där våra vanliga små tumstockar icke förslå, och så blir man, kanske med någon häpnad, men ej utan båtnad, varse, att man i denna världens hjulverk är en mycket obetydlig kugge, hvars lilla surrande, var säker

därpå, försvinner i bruset, likasom en myggas musik vid randen af Imatra.

Nil admirari, att ingenting beundra, det är en sats som endast flegman och dumheten ha den lyckan att genomföra. Den störste gnatare och kritiker beundrar dock något såsom alldeles oöfverträffeligt, nämligen sin egen utomordentliga skarpsinnighet. Låt oss därför, efter vi äro i Paris, ge det stora sin gärd och det lilla sin. Det blir i alla fall blott en liten gnista sot uti världens stora rökoffer.

Denna stad är ett konungarike och mer än ett konungarike. Dess kvarter äro provinser; Quartier latin, till omfånget lika med Helsingfors halfö, har större befolkning än provinsen Nyland. Förstaden S:t Antoine kan ungefär mäta sig med provinsen Tavastland. Vid den enda gatan Rue S:t Martin, som går i en sträckning ut genom förstaden af samma namn, bo flera människor än i provinsen Savolaks. Gatan Rue Richelieu eller gatan Rue S:t Honoré är rik nog att inlösa hela finska bankens fonder, finska handelsflottan och finska brandstodsbolagets ansvarssumma tillsammantagna. Hôtel du Louvre, ett enda hus, inrymmer vidpass lika stor befolkning som staden Tavastehus. Mären i Paris disponerar större medel, om också icke större makt, än en vicekonung; hans underlydande mäta sig med mer än en landshöfding. Paris konsumerar mera lifsmedel på en dag, än Helsingfors på ett år; det dricker måttligt och dricker likväl på en vecka mera vin än Finland på ett år dricker öl. Det lefver på en dag mer än andra på en lifstid, och om det på samma tid uträttar flera storverk än andra orter på människoåldrar, så kan med säkerhet antagas, att det också på samma tid gör flera dårskaper än ett försvarligen stort och dåraktigt land tillsammanstaget.

Redan häraf kan du finna, min goda Betty, att måttstocken här är kolossal både för godt och ondt, och det torde väl visa sig flera gånger i dessa utkast. Kommer så en namnlös småstadsbo ifrån norden och inbillar sig att kunna mäta Paris efter måttstocken af Helsingfors esplanader eller Åbo torg — ja, då tynges och vidgas han på en gång af de ofantliga proportionerna rundtomkring sig; han tappas bort, han försvinner — som mörten i ett haf!

---

26. Huru bildningen blir ett folks egendom.

Jag ämnar alldeles icke försöka att gifva dig någon beskrifning öfver Paris. Därför, min goda Betty, får du själf det besväret att af en hop brokiga skildringar sammansätta en så lefvande bild som det blir mig möjligt; och jag ämnar därvid alldeles icke följa en bestämd ordning, utan gå, såsom lifvet själf, från tafla till tafla.

En mycket stor lättnad för främlingen, likasom en oberäknelig välgärning för folket, är den utomordentliga humanitet, hvarmed alla bildningens skatter, historiens minnesmärken och nutidens prakt- eller nödvändighetsbyggnader äro här *för alla tillgängliga.* Hos oss i vårt kära Finland, där dock så litet finnes att skåda, har man af ålder lagt detta lilla i ett läst skrin, och försiktigheten går så långt, att man mångenstädes läser själfva kyrkogårdarna med stängda portar (hvarje tjufpojke likväl obetaget att klifva öfver muren). Är hos oss något gammalt eller nytt slott, någon kyrka, någon samling, värd att beses, så fordras därtill vanligen allehanda omgångar, och jag känner sådana föremål (exempelvis myntsamlingar), som med synnerlig omsorg begrafvas för alla nyfikna blickar, likasom vore de enkom till för att städas af föreståndaren engång om året. Jag vill påminna mig att consistorium academicum, åtminstone engång, beslutat

att samlingarna skola på bestämda tider vara för allmänheten tillgängliga, men jag har icke förnummit att detta beslut haft någon kraft och verkan, om icke för biblioteket, som är det enda mera flitigt, om också icke allmänt, besökta. De samlingar etcetera, som hos oss kunna ses, besökas egentligen af resande och ståndspersoner, men sällan eller aldrig af de lägre folkklasserna. Och det är likväl de som främst behöfva det, i synnerhet hos oss, där de äro stängda från alla bildande nöjen och bildningen själf är så föga spridd och så högst nödvändigt behöfver en väckelse. Blotta anblicken bildar; den väcker en aning om vetenskapens, om konstens rika innehåll, en respekt för deras värde, en aktning för det historiska minnet; och hvem kan beräkna de frön som denna anblick utsår hos mängden, hvilken dittills ej haft någon föreställning om de intelligenta makterna uti samhället?

Skolorna ensamt göra icke tillfyllest. Folket är i lynnet ett barn, och barn behöfva bilderböcker. Men hvad bilderböckerna äro för barnet, det är den omedelbara åskådningen för massorna. Bild och bildning äro nära besläktade ord; våra skåpgömmare gjorde väl uti att oftare tänka därpå.

Ty den hallstämplade bildningens tid, med få invigde och många okunnige, är, eller bör åtminstone vara förbi, i den mening att utom studerkammaren skulle finnas blott ett *profanum vulgus*. De högre intelligenserna och detaljstudierna åt hvilket håll som helst skola alltid göra sig gällande. *Däruti* finnes ingen jämlikhet; där *måste* en aristokrati finnas. Men idéerna, uppfinningarna, tillämpningen, i allmänhet resultaterna, skola gå ut och lära allt folk. Det är också de, och insikten om deras värde, som utgöra bildningens allmänna innehåll; det är skillnad mellan bildning och lärdom, den

ena mål, den andra medel. Ty all civilisation sträfvar ytterst till humanitet. Och det är den som man icke mera får monopolisera. På den kristna satsen af allas lika rätt inför Gud bygger civilisationen sin sats om allas lika rätt inför mänskligheten.

Jag märker, att detta liknar sig till en »dagartikel», och det var icke meningen. Jag ville blott säga dig, huru det bildade utlandet gör allt för att popularisera, förallmänneliga bildningen. Och jag menar härvid ej bokbildningen; den är i de katolska länderna klen nog hos massorna, ty i själfva Frankrike finnas ännu millioner som ej kunna läsa. Men så bildar dem lifvet i stället hvar dag genom föredömet och åskådningen. I Dresden och Düsseldorf till exempel, där också den ringaste hvar dag har fritt tillträde till målningar, kan också hvar tjufpojke bedöma en taflas värde. I Florenz, Milano, Rom har, af lika orsak, hvar liten mamsell råd att älska och kritisera musik, teater, skulptur. I Paris är det icke konsten ensam som är för alla tillgänglig; historien, naturvetenskaperna, alla faser af lifvet utbreda hvar dag sitt rika innehåll för betraktarens blickar. Följden är också märkbar vid första ögonkastet. Bildningen har stigit ned till de lägsta klasser af samhället. Den röjer sig först i ytan; en gentlemanshållning, som icke förnekar sig hos den simplaste arbetare; en utmärkt humanitet i umgänget, ett städadt språk, en förekommande artighet. Men om man också får tillskrifva detta till stor del fransmannens medfödda lynne och skick, så underhålles det likväl i hög grad af en ständig beröring med intelligensen. Och där finnes dock mycket mer än ytan allena. Där finnes framför allt, hvad som ej finnes hos oss, intresset för något högre än äta, dricka, sofva och träla sin värld igenom.

Hvar afton hållas vetenskapliga föredrag för tusendetal arbetare, som slutat sitt dagsverke. Hvar dag öppna museer och konstsamlingar på bestämda timmar sina skatter gratis för alla [1] och på de tider, då arbetet tillåter, äro bluserna där så talrika som frackarna. Hvarje söndags eftermiddag föses skolungdomen af sina lärare genom Versailles och Louvrens salar eller genom labyrinterna af Jardin des plantes; jag säger föses,eme dan de goda piltar och töser icke vore barn, om de ej skulle behöfva en vallhund; men genom det barnsliga lättsinnet intränger månget allvarets frö. Teatrarna och pressen arbeta som myrstackar, ibland snedt, ibland rätt, ibland för ögonens lustar, ibland för bättre behofver, men alltid för något mer än krogen och den dåsiga dvalan hos oss. Den som icke kan läsa, han låter sig föreläsas; den som ej själf kan frambringa något för vetenskap eller konst, han förstår likväl att fröjda sig åt hvad andra gjort i hans ställe.

I hotellet, där jag bodde, arbetade tvenne simple dagsverkare en längre tid på att sträcka ett glastak öfver den lilla gården. Från mitt öppna fönster kunde jag från klockan sex på morgonen höra hvarje ord af deras samtal. Den ene af dem, en yngling om tjugu år, gnolade mest på kupletter från teatern, eller kritiserade han författare och aktörer bättre än någon teaterkritik hemma hos oss. Den andre, en äldre man — jag tror det var hans far, men det kunde man ej höra af samtalet, ty båda kallade hvarandra ni, *vous* — redogjorde för gårdagens både lärda och olärda nyheter i tidningarna, och engång hörde jag honom beskrifva de nyss från Sebastopol

[1] Till några samlingar såsom Jardin des plantes' museer, myntet m. m. behöfvas inträdeskort, men som fås utan svårighet. Vid de flesta äro drickspenningar förbjudna.

komna marmorsakerna så, att man kunnat taga honom för en bildhuggare eller en arkitekt. Hade det varit för fem år tillbaka, skulle de gode männen ofelbart talat politik, men nu för tiden politiseras föga i Paris, emedan väggarna ha öron.

Bildade samtal, ovana för nordbon, kan hvem som helst dagligen höra i ouvrierernes, arbetarnes, kretsar, blott han gör sig besvär att på nära håll studera »den breda demokratiska basen», på hvilken Napoleons välde och, efter hvad somliga påstå, Europas framtid hvila; en sats för resten som återstår att bevisa. Men vore ock denna basis framtidens, är det helt säkert icke bildningen, utan råheten, som är en fara för samhället. På 1789 hade icke följt ett 1793, om icke bildningen då varit monopoliserad hos de högre stånden och råheten, kommen till väldet, dess naturliga fiende. I vår tid stå motsatserna mellan envälde och folkvälde, mellan rikedom och fattigdom föga mindre skarpt mot hvarandra i Frankrike; men motsatsen mellan bildningen hos några få och råheten hos alla de öfriga har försvunnit, och därför vore en skräckperiod och en Robespierre nu omöjliga. Bevis därpå äro 1848 års händelser och 1848 års män, Lamartine, Cavaignac, Marast. Hvarje år uppdyka socialismens, kommunismens spöken och skräna ännu i fjättrarna och under munkafveln: »en milliard af de rika!» Men samhällets tyngdpunkt är flyttad; dårskaper kunna begås, passioner uppröras, men i samma stund protestera de högre andliga krafterna däremot, oändligt starkare, emedan de nu äro oändligt mera utbredda.

Lyssna därför aldrig till dem som säga att bildningen bör uteslutande tillhöra de privilegierade lycklige, som kunna bestå sig en fin cigarr eller ett fortepiano,

en doktorshatt eller en teaterkikare. Den moderna bildningens framtid består i dess allmännelighet, likasom Rudenschöld sagt att ståndens framtid består i ståndscirkulationen. Dess egen nödvändiga fordran är att blifva hela folkets egendom; och denna fordran gäller icke Frankrike ensamt, den gäller världen.

---

27. Notre Dame.

För att fixera det historiska minnet, bör man erinra sig, att kärnan af Paris, den urgamla staden, *la Cité*, är belägen på en ö i Seinen, förenad med stränderna genom fem broar på hvardera sidan. Det är denna punkt hvars minnen uppstiga ända till Cesar och Clovis. Romarevärlden hade här byggt ett tempel åt Jupiter; på dess ruiner reste sig en kristen kyrka i tvenne omgångar. Det senare, Notre Dame, Vår-fru-kyrkan, begynte att resa sina massor öfver staden omkring år 1162. Liksom Kölner domen, byggdes Notre Dame flera sekler igenom och blef likväl aldrig fullt färdig. Den tidens byggmästare hade ej brådt att få syn på arbetet, kassera in entreprenaden och ännu därtill behålla äran, om någon ära bestods. Men också remnade ej deras murar några år efteråt, ej heller behöfde arbetet lappas hvart år ånyo, sedan det engång var gjordt.

La Cité är snart den enda del af Paris som icke blifvit moderniserad. Den är till omfånget föga större än våra mindre småstäder, men en labyrint af grånade höga hus och krokiga trånga gator, där vandraren villas på ljusa dagen. I dess medelpunkt står Notre Dame, kring hvilken man röjt undan den traktens enda friare plats. Om Paris är världen, så är Notre Dame världens

medelpunkt. Det är i sin ordning att denna punkt är en kyrka.

Ty väl försöker denna världens högmod och fåfänga att äfven behänga Notre Dame med sitt skrytsamma bjefs. Jag har sett det ärevördiga templet under kejserliga fester omfladdradt af brokiga fanor, beklädt med otaliga blomstergirlander, invändigt draperadt med scharlakan, purpur och blå sammet, orneradt med stjärnor af silfver och krönta N. Men ringa och ömklig tog han sig ut, denna arlekinsdräkt öfver stenjättens mäktiga lemmar — ett vanskeligt påhäng af flärd öfver det ädla monumentet, rest till Guds ära och icke till människors skryt. I dyster storhet skådade tornen ned på bjefset inunder dem, och när de gamla murarna skälfde under den ofantliga klockans dån, densamma klockan som sprängde Qvasimodos öron, då syntes mig Notre Dames majestät med själfva evighetens höghet nedblicka på den förgängliga guldsmidda och sidenfrasande hop, som vimlade ut och in genom dess portar. Hvad betyder väl också en Napoleon vid sidan af Notre Dame! Den ena konungen och kejsaren efter den andra har förhäft sig i sin storhet under dess hvalf, och en liten tid därefter har han krupit ned under hvalfven i Saint Denis eller på annan plats, tre alnar lång och likväl lång nog att gömma hela hans storhet. Vid sådant äro Notre Dames murar vana, och vana vid att sekel efter sekel se släkten komma och gå vid dess fot; hvad bryr sig en sådan rese om all den lilla äflan, som för småfolket rundt omkring tycks vara så grufligen viktig! [1]

[1] Tjugusju franska konungars bilder stodo i nischerna af Notre Dames fasad intill 1793, då revolutionen rensade bort dem jämte annan så kallad vidskepelse. Vid Napoleon III:s förmälning ställdes de i målade masker dit igen, och meningen lärer vara att ställa dem dit i brons, förökade med två kejsare.

Man vore likväl frestad att ana något olycksbådande i detta nedsättande af ett stort kristet tempel till fåfängelig människodyrkan. Samme Sibour, kyrkofurste i Notre Dame och ärkebiskop af Paris, han som nu lät utpynta templet så grant till att förherrliga kejsar Napoleons förmälning och den lille Napoleons dop; han som, annars en aktad prelat, solade sig kanske nog mycket i det jordiska majestätets glans, stupade få månader därefter vid tröskeln af en annan kyrka, träffad af en eländig mördares dolk, en prästedolk. Vackrare stupade då 1848 hans företrädare, biskop Affre, med korset i handen manande till frid på en barrikad.[1]

Stilen i denna byggnad är icke alldeles ren, säger man, utan snarare en öfvergång från den antika till den götiska stilen, med tydliga spår af flera mästare. Det är möjligt; dess kolossala dimensioner löpa icke ut i spetsar och göra, kanske därför, icke heller samma underbart harmoniska intryck af lätthet, som Kölner domen. På längre afstånd ser hufvudfasaden af Notre Dame med dess tvenne fyrkantiga torn snarare tung ut. På något närmare håll mildras intrycket med utmärkt konst af otaliga utsprång och bildverk, som sprida uppmärksamheten. Står man åter tätt under muren, så tynger den ånyo, och man hisnar för höjden. Invändigt ser Notre Dame nästan liten ut, för de många koren och det trånga skeppet, och hvalfven trycka icke, för den behagliga rundning, som utmärker den götiska stilens spetsbågar.[2]

[1] Bland Notre Dames reliker visas äfven biskop Affres ryggknota, hvari kulan ännu sitter kvar, som gaf honom döden. Jag gjorde ej något försök att få se den; har också aldrig sport någon lust att, som andra, tumma till exempel på Carl den stores hufvudskalle.

[2] Notre Dame är 128 meter lång och höjden däremot svarande (invändigt 34 meter hög).

För att nå spetsen af dessa torn, som blifvit så bekanta äfven hos oss genom Victor Hugos roman och den däraf gjorda förbirchpfeiffrade »Ringaren i Notre Dame», klifver man i halfdunkel och mörker uppför 396 trappsteg af sten, så nötta af århundradens skosulor, att de i midten äro alldeles urholkade. Kommen ditupp, har man under sina fötter hela den omätliga staden, eller rättare dess tak och torn och hundratusende vindflöjlar, där Seinen slingrar sig som en grågul orm mellan husmassorna. Människovimlet på torg och gator ser bokstafligen ut som en myrstack. När den mänskliga storheten ser så liten ut från ett torn af sten, hur liten måste den då ej synas sedd ifrån stjärnorna, evigheten och Gud!

Oaktadt förbudet voro murarna däruppe fullpetade af folk som, i brist på bättre medel att göra sina namn odödliga, velat smuggla dem öfver tiderna och glömskan med Notre Dame. Claude Frollos Ἀναγκη stod icke mera att upptäcka, ej heller rännorna, hvilkas smältande bly den döfve lät drypa ned öfver Esmeraldas befriare. Men en blick utanför balustraden återkallade i minnet Qvasimodos hämnd, en skildring så utsökt grym, att den endast här, med den förfärliga branten för ögonen, kunnat upprinna i en diktares fantasi.

Midsommardagen klockan tolf till två bevistade jag en stor mässa i Notre Dame, enkom tillställd »till förmån för de öfversvämmade», ungefär som i andra länder en konsert för de nödlidande. Meningen var också mindre att bedja för deras väl, än att insamla understöd. Man betalade vid inträdet en sou, en franc eller en louisdor efter behag. Inne i kyrkan gingo parisersalongernas skönaste och förnämaste damer omkring med små öppna börsar, och vid sidan af hvarje dam en uppvaktande kavaljer, beständigt upprepande: *pour les inondés, s'il*

vous plait! Det var omöjligt att motstå sådana håfbärerskor, hvilka, det kan jag försäkra, icke hade den ringaste likhet med väktarne som i våra kyrkor framsticka sina långa håfvar — ett oskick, som annars icke brukas i andra länder. Vid utgången från kyrkan framstacks åter för samma ändamål en fint behandskad fruntimmershand: tredje beskattningen, lika omöjlig att undslippa.

Det var något vanligt, hvarthelst man vände sig den tiden i hela Paris. Rhône hade nämligen svämmat öfver sina bräddar den 1 och 2 Juni, bortsopat hela byar, fördränkt åkerfälten och uppslukat flera hundrade offer. Den 6 Juni, när jag kom till Paris, talades ej om annat. Hela den stora staden var öfversvämmad af understödssamlare. Teatrar, konserter, lotterier, allt annonserades med kolossala affischer *pour les inondés.* Entusiasmen var så stor, att de skönaste damer på enskilda baler togo betalt för hvarje dans: en louisdor för hvar kontradans, två louisdorer för en vals o. s. v., allt *pour les inondés, s'il vous plait.* Opéra comique bland andra gaf en representation för samma ändamål. Sedan dess personal under tre eller fyra akter gjort allt för att förtjusa publiken, nedstego under sista entreakten de mest omtyckta aktriser och dito aktörer i salongen och gingo omkring med samma öppna börsar: aktriserna till herrarne, aktörerne till damerna: *pour les inondés!* Det allt skedde med en utsökt takt, ett intagande behag. Åter radikalt omöjligt att vägra, och hvem gaf icke gärna! Men för att vara uppriktig, förekom det mig likväl som om detta passade bättre för teatern än kyrkan.

Till kyrkans försvar bör jag likväl åberopa den hela katolicismen genomgående läran om de goda gärningarnas förtjenst. Ur den synpunkten är en god gärning också en gudstjenst.

Notre Dame var ännu om midsommardagen dekorerad i hela den prakt, som slösades där för den kejserlige prinsens dop och som uppgafs ha kostat fyrahundratusen francs. Ärkebiskopen af Paris, omgifven af hela sin stab, förrättade mässan. Två orgelverk och två orkestrar spelade turvis. Musikaliskt vackert var det, men om det därför var kristligt uppbyggligt må lämnas därhän. Den katolska gudstjensten är till den grad öfverlastad med ceremonier och yttre ståt, att den verkliga andakten, oupphörligt förströdd af ögonens lust och öronens smekning, sällan har makt att lyfta sig öfver de sinnliga intrycken. Det är också här som de två ytterligheterna af bigotteri och otro beständigt korsa hvarandra. Mycket enklare, mycket värdigare predikar i dessa kyrkor stenen. Storheten af dess dimensioner kastar människan i stoftet inför Gud och uppreser henne tillika genom hvalfvens högtidliga lyftning mot höjden af det oändliga.

---

28. Pantheon och Madeleine.

Det är omöjligt att gå förbi dessa kyrkor, utan att ett ögonblick under deras hvalf ha erinrat sig 1793 och 1806.

Pantheon är en stor kyrka med hög och rundad kupol — mera sublim än vacker, oaktadt de sköna bilderna af Gros och David från Angers. Ett oblidt öde rådde däröfver alltifrån början: dess arkitekt, Souflot, dog af grämelse, när man upptäckte att kupolen icke hade tillräckligt stöd, som man likväl sedan lyckades anbringa. År 1751 begynte man där bygga en kyrka; nationalförsamlingen, som ansåg kyrkor alldeles öfverflödiga, gjorde däraf ett tempel åt snillet och skref på fasaden: »Det tacksamma fäderneslandet åt sina store män». Voltaire och den milde Rousseau blefvo dess förste invånare. Jag har besökt dem i deras krypta, men som jag för adertonde seklets filosofi hyser en mycket sval beundran, syntes mig vandringen där i mörkret hemsk och otreflig. Väktarens lykta kastade ett blekt skimmer öfver den trånga boning, som nu beboddes utaf afgudarne för »upplysningens århundrade», och det utomordentligt starka ekot, som mångdubblade ljudet af våra steg, liknade ett än ifrån grafvarna skallande hånlöje.

Marat har också en kort tid bebott detta de dödas palats, men afsattes snart från sin usla odödlighets tron. Mirabeau, mångfaldt större och bättre än han, fick nöjas att dela hans öde. Hopens gudar ha korta fullmakter. 1822 blef Pantheon åter kyrka, 1830 åter ett världsligt tempel, 1851 åter kyrka, och vid nästa revolution blir det väl, efter tingens kretsgång, ånyo ett snillets tempel.

Ljufligare på allt sätt är kyrkan Madeleine, som Napoleon 1806 lät inviga till segerns tempel för soldaterne af den stora armén. I stället för gudstjenst skulle där firas årsdagen af segrarna vid Jena och Austerlitz. Restaurationen fann detta mycket öfverflödigt och invigde 1816 den sköna byggnaden till en kyrka »åt den allgode, allsmäktige Guden, under åkallande af den heliga Maria Magdalena». Däremot har väl en katolik intet att invända. Men främlingen stannar framför dessa bronsportar, denna herrliga portik af korintiska pelare, uppfylld af både beundran och undran, att korset och mässan fått plats i detta täcka, luftiga, koketta hedningatempel, en trogen afbild af Minervas tempel uti Athen.

29. Napoleons graf.

Jag föreställer mig att väl få människor, när de tala om Napoleon — Napoleon utan vidare — mena därmed någon annan än »århundradets man», den förste af detta namn. Han har vuxit in i traditionen såsom ett djupt yxhugg i den mossiga barken af tidens träd, och allt hvad som kommer efter honom, det är Napoleon den andre, Napoleon den tredje, Napoleon den lille, men icke Napoleon. Sällan annars än i den officiella stilen hör man någon tala om Napoleon den förste. Man säger också rätt och slätt *tombeau de Napoléon,* eller *tombeau de l'empereur*, kejsarens graf. Denna graf, onekligen ett af nutidens största minnen, blef äfven det nuvarande franska kejsaredömets vagga.

Invalidkyrkan, i sammanhang med Invalidhotellet, är, liksom Pantheon, en mäktig och storartad byggnad, men något tyngd af en ofantelig dom. Jag inträdde där en lördagseftermiddag. Likväl var då just en mässa, som obehindradt fortgick, medan ett par dussin arbetare upprifvit stengolfvet på sidan om stora ingången och där uppkastade mullen för att bereda plats för nya grafvar. Ty här hvilar stoftet af Frankrikes krigiska storhet. Kyrkan, liksom hotellet, är icke annat än en apoteos, ett förgudande af krigsäran. Ludvig XIV, som byggde

hotellet, tyckte i sin blygsamhet om att där, liksom i Versailles, framställas som solen, omgifven af zodiakens tecken. Hans kolossala staty till häst är ock att skåda framför porten. Med rätta är han nu fördunklad af en annan sol. Mannen i gråa rocken bortskymmer honom alldeles. Det franska folket har i alla tider dyrkat sig själf i sina store män.

Ganska imponerande är kyrkans anblick. Alla dess väggar äro draperade med slitna och blodiga fanor, tagna i hundrade segrar. Långs väggarna stå i marmor Napoleons marskalkar, och i grifthvalfven därunder hvilar deras stoft, jämte de tretton offren för Fieschis mordförsök och hjärtat af en kvinna, madame de Villume. I fonden framför domen reser sig altaret, omgifvet af tvenne kolossala pelare af grön jaspis och af en utomordentlig effekt. Detta altare afdelar kyrkan i tvenne delar: den yttre för armén, den inre för fältherren och båda för Frankrikes ära. I denna inre, genom altaret afstängda del är Napoleons graf.

Liksom allt stort och lärorikt uti Frankrike är äfven denna graf på bestämda tider, måndagar och torsdagar, fritt tillgänglig för åskådarne. Men nu var, som sagdt, en lördag. Jag uppgaf därför hoppet att denna gång få inträde där, så mycket mer som väktaren var en af kejsarens veteraner, korsikanaren Santini, hvilken följt kejsaren i alla fälttåg sedan 1804 och sedan vidare till Elba och S:t Helena. En sådan man handlar aldrig mot order.

En berlinare, som med ett par fruntimmer befann sig i kyrkan, var likväl af annan tanke och åtog sig med den oskyldigaste min i världen att bestorma den hederlige gubbens tjenstfärdighet med sin utmärkta öfvertalningsförmåga, understödd af nycklar som tillförene uppläst mången fästnings portar. Till min stora förundran

lyckades han; vänskapen beseglades därmed att vi köpte Santinis porträtt och biografi, och så underhöllos vi i mer än en timmes tid med flödande skildringar ur första hand — »kejsaren och jag!» Sannolikt är denna ära alls icke sällsynt; men en stor fördel är att vid besöket vara blott några få och att därtill ha god tid. Jag hoppas, bästa Betty, att du icke rapporterar härom till kommendanten; det torde väl hända att den gamle korsikanaren icke hade så stränga order som han i början lät påskina.

Under denna dom således, Viscontis verk efter Mansards ritning, hvilar Napoleon. Intrycket är mäktigt, icke andaktsfullt, men majestätiskt. Man har framför sig samma jaspispelare, som syntes i fonden af kyrkan. Vidare ett altar af svart marmor med trappsteg af hvit marmor och änglar af förgylld brons; högst öfver baldakinen en kolossal kejserlig krona. Öfver kryptan faller en högtidlig halfdager, och när man därifrån ser upp mot höjden af kronan, strålar den som af eld. Det är ljuset från kupolens sidofönster som med mästerligt beräknad effekt faller med starkt sken på den stora kronans förgyllning. Vid denna inre fond, uppförd af de dyrbaraste och sällsyntaste marmorarter, hvila Turenne och Vauban. Turenne slumrar i odödlighetens armar; Vauban på en bädd af lager under sköna minnesvårdar; vid ingången till kryptan hvila Bertrand och Duroc.

Detta domhvalf, som stödes af sköna korintiska pelare, är vidpass så stort som skeppet af Helsingfors Nikolaikyrka, af ytterst djärf konstruktion, med en kupol af 27 meter i diameter och 66 meter högt öfver kryptans botten, med tolf fönster och rika målningar. Rundtomkring äro fyra kapeller, och i midten, under domen, är den ryktbara kryptan, kejsarens öppna grift.

Denna krypta är cirkelformig och omgifven upptill af en balustrad utaf hvit marmor, från hvilken man öfverskådar hela dess inre. Man nedstiger dit från planen framför altaret på fyrtiotvå trappsteg genom den med brons ornerade ekporten, som bevakas af två bronsstatyer, den medborgerliga och den krigiska styrkan, och öfver hvilken man läser de vemodigt vackra orden i kejsarens testamente: »jag önskar att mitt stoft må hvila på Seinens stränder, midtibland detta franska folk, som jag har älskat så högt». — Man kan gå kall förbi ärans stolta inskrifter; de äro fläckade af så mycket blod och så många tårar; men dessa kärlekens ord, som obefläckade kunna pryda den högstes och den ringastes graf, kan man aldrig utan rörelse läsa.

Golfvet i kryptan är af mosaik, konstrikt afbildande en ofantelig lagerkrona; väggarna betäckta af basreliefer, föreställande Napoleons viktigaste regeringshandlingar. Rundtomkring stå tolf herrliga kvinnostatyer i Carrara marmor, Pradiers sista arbeten, hvardera bärande namn af en ibland kejsarens största segrar — likasom ville Napoleon säga med Epaminondas: dessa äro mina barn! Dessa tolf segrar hafva alla sina nedslagna ögon fästade på den stora sarkofagen i midten, där deras hjälte slumrar. — Både Pradier och Visconti dogo innan de sågo sina verk förevigade i denna underbara grift.

Santini berättade, hvad också är allmänt bekant, att sarkofagen, kistan, detta beundrade verk, uthugget af ett enda klippblock af röd porfyr, 4 meter lång, $4\frac{1}{2}$ meter hög, 2 meter bred, och hvartill locket ensamt väger tjugutusen kilogram, är hämtad »från Finland». Egentligen är väl stenblocket från Onegas stränder; men hvarför förneka oss denna ära, när franska geografin så välmenande förunnar oss den?

Ännu hvilar icke Napoleons stoft i porfyrens sköte. Arbetet är icke fullt färdigt ännu, och tilldess slumrar fången från S:t Helena i dubbla kistor af bly och ebenholts uti ett af de fyra kapellerna, S:t Jérôme, vid sidan af kryptan. Kapellet är rikt utsiradt med troféer, skulptur och målningar. På den provisoriska yttre kistan, som är mycket enkel, står endast: »Napoleon, kejsare och konung, död på S:t Helena den 5 Maj 1821.»

Hvilken skada att denna sköna graf är upprest till människodyrkan! Den är dock en kyrka, och man har där glömt Gud. Eller rättare: man har ihågkommit Gud på ett sätt som Santini träffande betecknar med dessa ord: »Vid pyramiderna sade Kleber till Bonaparte: general ni är stor som världen! I Invalidkyrkan säger världen till Napoleon: sire, ni är stor som en Gud!»

Mänsklig storhet, makt och ära, huru mycket sannare skulle de icke inrista öfver sina grafvar, inför Guds den allsmäktiges anlete, det enda ordet

VANITAS! Fåfängelighet!

30. Napoleon III.

Napoleon II, för detta konung af Rom och hertig af Reichstadt, son till Napoleon I och Marie Louise af Österrike, bar aldrig förstnämnde titel, med hvilken hans nu regerande kusin hedrat honom, för att därmed tillika beteckna sin egen arfsrätt till franska kronan. Enligt denna arfsrätt, denna nya legitimitet, som ingen tron i längden kan umbära och som anses grunda sig på franska folkets två gånger förnyade val, har hertigen af Reichstadt ärft sin faders af Wienerkongressen och Europa förnekade rättigheter; och sedan denne olycklige yngling på ett mystiskt sätt afled vid tjugu års ålder, har arfsrätten öfvergått till den nu regerande kejsaren, såsom äldste son af Ludvig Napoleon, den äldste af huset Bonaparte som efterlämnat manlige arfvingar.

Detta i korthet om Napoleon III:s arfsanspråk, hvilka Europa aldrig erkänt, hvilka de franske legitimisterne, anhängarne af Henrik V, än i dag förneka och hvilka den nuvarande innehafvaren af Frankrikes tron ansett nödigt att gifva ett nytt berättigande genom åter tvenne gånger förnyade allmänna val, år 1848 den 20 December till republikens president och år 1851 samma dag till fransmännens kejsare; därvid troget följande sin store farbroders föredöme. Napoleon III:s växlingsrika lefnad

är för öfrigt så bekant, att det är öfverflödigt här skildra den. Jag vill blott erinra, huru han, som, född 1808, vid tjugu års ålder fäktade i den italienska revolutionens leder och vid trettio år två gånger höjde upprorets fana mot Frankrikes dåvarande konung, slutligen, president för en republik, som på sin fana inskrifvit de stora orden *Liberté, Egalité, Fraternité,* vid fyrtiotre års ålder genom en ny revolution omstörtade sitt lands författning, som han besvurit tre år förut, och på den allmänna valrättens, på frihetens och den demokratiska principens egna skuldror uppsteg till envåldet; ett nytt bevis på vanmakten af institutioner som partier diktera och partier sönderslita, utan att de i ett folks hela lynne och historia äga ett varaktigt berättigande.

Napoleon III:s åtkomst af kronan har gifvit anledning till märkvärdiga tvister. Nisard, professor vid universitetet i Paris, uppställde med anledning däraf två slags moral: den ena gällande för privatlifvet, den andra för staten. Denna lära, som, i förbigående sagdt, blef uthvisslad af hans åhörare, har likväl sina anhängare, och måste hafva det hos dem, för hvilka ett *fait accompli*, en kraftvunnen tilldragelse, äger betydelsen af lagligt tillstånd; men att det är en vådlig lära, som i sin tillämpning kan leda till de största rättskränkningar, borde väl vara klart för hvarje opartisk åskådare af världshändelserna.

Men jag ämnar ej, bästa Betty, införa dig hvarken på statsrättens eller moralens kvistiga frågor och anmärker blott att Napoleon III kan, utom de allmänna principernas område, åberopa sin fasta förtröstan på sin dynastis och sin egen lyckliga stjärna — än mer på den mission han anser sig kallad att uppfylla — en fatalism, som genomgår alla hans handlingar och som han vid flera tillfällen utan förbehåll uttalat. »Min tid är ännu icke kommen»,

sade han ej längesedan, när senaten lyckönskade honom att ha undgått Pianoris mordförsök; och vid ett annat tillfälle yttrade han: »jag måste skynda mig att uppfylla mitt värf, ty mig är icke lång tid förelagd.»

Sådane män gå orubbeligt fram mot sitt engång bestämda mål, utan att låta sig störas af vanliga människors betänkligheter. De känna hvarken hat eller kärlek, hvarken medlidande eller afsky, skona intet och frukta intet, bäfva aldrig för något medel som leder till målet, tveka heller aldrig i valet, och äfven deras tillgifnaste äro för dem endast trappsteg och redskap till detta samma mål, som de oaflåtligt eftersträfva. Hvem igenkänner ej häruti framför andra den förste Napoleon? Sådane män kunna någongång vara store, hvilket beror på både mål och medel; men fruktansvärde äro de alltid.

Äfven Napoleon III:s bittraste fiender skola icke numera förneka, att på Frankrikes tron sitter i denna stund en *stark karakter*, hvilket är ett omäteligt företräde uti en tidpunkt som på sådana har en stor brist och hvars utmärkande drag, representeradt af julidynastin, är ett tvekande, vacklande, jämkande mellan ärfda eller nygjorda principer, opåräknade händelser och ständigt uppdykande nya anspråk. I denna karakterens oböjliga fasthet eftergifver icke Napoleon III sin farbroder, kanhända öfverträffar honom; ty Napoleon III är i ännu vida högre grad en *sluten* karakter, som ännu ingen dödlig, icke ens hans allraförtrognaste, Morny och Persigny, fullt genomskådat och som, när han blottar ett mål, gör det endast för att bakom detsamma dölja ett annat; därtill ännu en karakter som kan, hvad Napoleon I icke kunde, vika ett ögonblick för mötande hinder, men blott för att nästa ögonblick återtaga den förra orubbliga riktningen; frågande alla om råd i små frågor, som

tillfredsställa människors egenkärlek, men i de stora lifsfrågorna tagande råd af ingen; en karakter slutligen, hvars energi, likasom farbroderns, understödes af ett skarpt och genomträngande omdöme, men som vida mindre än han förledes på afvägar af den personliga ärelystnaden och nöjer sig klokt att såsom en ledande hand stå bakom händelserna, utan att af dem begära den personliga bragdens mera tillfälliga utmärkelse.

Napoleon III, som själf aldrig anfört en armé, har kallat sitt kejsarevälde ett fredens välde *(empire de la paix)*. De tvifvel man hyst om uppriktigheten af detta ord har han redan genom tre fredskongresser, hållna under hans ögon och omedelbara ledning, vederlagt. Han känner det franska folkets lynne i grund och förstår ganska väl, att det just var freden *à tout prix*, som undergräfde julimonarkins bestånd; ty utan krigsära skulle icke ens Salomo eller ett helgon kunna regera fransmännen. Därför ville han 1854 hafva krig, men när äran var vunnen och Pelissier tillräckligt utmärkt sig för att med sin glans beståla, men icke fördunkla sin herskare, ville kejsar Napoleon fred 1856. Med detta krig återinträdde Frankrike, efter trettio års vanmakt, ånyo i främsta ledet af stormakterna; en ofantelig vinning, på hvilken freden åter kan lefva en tid framåt. Men fred eller krig, allianser eller söndringar, vara icke en minut längre än kejsar Napoleons intressen det fordra. Dessa intressen, hvilka — det må billigt medgifvas — oftare än Bourbonernes äro Frankrikes egna, ha erhållit en ny styrka genom tronarfvingens födelse den 16 Mars 1856.

Inom få år, sedan slutet af 1848, har lyckan genom ett slöseri af håfvor godtgjort sin förra oblidhet mot denne i många hänseenden utmärkte man och gifvit honom

efter hvarandra makten, segern, rikedomen, familjesällheten — allt hvad lyckan *kan* gifva, ty att ännu därutöfver gifva kärleken och friden, det står ej i hennes makt. Jag såg kejsar Napoleon den 14 Juni 1856, den lyckligaste dag i hans lefnad, efter ett lysande krig, med Europas vågskål i sina händer, följande under millionernas jubel sin förstfödde till dopet. Om du sett hans porträtt, kan du ganska väl föreställa dig hans personlighet, ty nästan alla hans porträtter äro träffade, om också kanske något förskönade, ty han såg mera tärd ut af inre strider, än pensel och ritstift framställa honom: en man af medellängd, mager, utan personlig värdighet, utom när han sitter till häst; rik guldstickad uniform, långt mörkbrunt hår, djuptliggande mörka ögon, här, på själfva hans lyckas glanspunkt, blickande omkring sig med en så glanslös, så dyster blick, i hvilken han förgäfves sökte inlägga lyckans smålöje och mildhetens majestät, att man snarare trodde sig se en vaxbild, uppställd, likasom Carl XII och Fredrik II vid schackbordet för eftervärldens undrande blickar. Denna lefvande staty gaf intrycket af något outgrundeligt; bland alla dessa millioner var han ensam, lik klippan i oceanen, oförstådd som ödet, dunkel som framtiden, ömsom ett mål för beundran och hat, för tillit och fruktan; blott kärleken föll icke på denne lysande dödliges lott. Stålet bländar, marmorn förtjusar, men hvaraf kommer det att deras kyla förskräcker?

Och likväl satt vid hans sida en af Frankrikes och världens huldaste kvinnor, strålande som en morgon vid nattens sida, hon den skönaste bland de sköna, *kejsarinnan Eugenie.* Villigt lämnande sin gemål och herre alla företräden som tillkomma hans rang, har hon lämnat honom äfven det att vara den, som vid deras förening

gjorde det bättre partiet. Mer än skönheten är behaget; mer än behaget är godheten; mer än kejsarekronan öfver Eugenies af Montijo ljusbruna lockar är gratiernas och mildhetens adel, som så omisskänneligt förljufvar den ädla herskarinnans hela väsende. Vid hennes fötter glömmer hatet sin dolk och afunden sin törntagg och smädelsen sin giftiga gadd; född att äga den enda lycka som Napoleon III saknar, lyckan att älskas för sin egen skull, är kejsarinnan Eugenie af hög och låg prisad som Frankrikes goda genius, och alla de omdömen främlingen hör om henne utom det officiella smickrets område kunna sammanfattas i dessa två ord: hon är god och skön!

Några timmar efter triumftåget passerade jag klockan ett på natten Rivoligatan — i förbigående sagdt passeras numera utan ringaste fara Paris gator hvilken tid på natten som helst, ty en polis, som icke tillbringar sin tid på krogarna, håller alla den stora stadens skälmar i förträfflig respekt. — Vid hvart tionde steg mötte då redan en stadssergeant. Jag frågade en förbigående hvad detta månde betyda. Kejsaren, sade han, passerar härigenom tillbaka till Tuilerierna klockan half två. Natten var mild och skön, promenaden under de starkt eklärerade arkaderna var angenäm och en stor mängd grupper ännu i rörelse. Jag beslöt att vänta.

Ju närmare tiden nalkades att kejsaren skulle komma, desto mera tätnade polisens leder, och slutligen stodo sergeanterna knappt sex steg från hvarandra på båda sidor om den ofantliga gatan längs hela dess sträckning. Numera var det fotgångarne förbjudet att gå på själfva gatan; man måste gå eller stå på trottoirerna, af hvilka också hvardera är så bred som en vanlig gata i Helsingfors. Höfligt och utan uppseende mönstrades noga de åskådare som stannat framför Tuileriernas port, om icke

tilläfventyrs någon ibland dem bar en revolverpistol instucken i bröstfickan.

Två minuter före slaget half två kom en adjutant sprängande gatan framåt, för att öfvertyga sig att allt stod väl till. En minut före slaget kom den andre i samma ändamål, och båda höllo vid sidan om porten. Därefter hördes starkt hästtraf; främst kommo tjugu guider till häst, och några bland dem, efter hvad man sade mig, med spända pistoler och fingret på tryckpinnen; därefter kommo i starkt traf de kejserliga vagnarna, tätt omgifna på båda sidor, äfven af guider, och efteråt sprängde omkring trettio centgarder till häst i ståtelig rustning med blänkande harnesk. Vid krökningen inåt porten saktades farten, och blott då kunde man se en skymt af de höga personerna inuti vagnarna; kejsarinnan såg blek ut; kejsaren själf orörlig och kall som en bildstod af brons.

Kejsar Napoleon har i hög grad personligt mod; det har han bevisat vid flera tillfällen, och det är äfven *första* villkoret för en regent öfver Frankrike. När han färdas på detta sätt i sin hufvudstad — och det sker blott när tid och ort äro på förhand bekanta, ty annars rider eller åker han ut med en svit af några få personer — så sker det visst icke af fruktan, utan af nödvändighet att icke i sin person blottställa ett helt system, ett stort rike och törhända världens lugn. Ty ganska få människolif hafva i någon period af historien betydt så mycket, i sig och mot sig koncentrerat så många intressen, som Napoleon III:s. Det är ett svaghetssymptom hos tiden, att den spelar, såsom den gör, *va banque* på ett bräckligt människolif; men säkert är det, att om Frankrikes beherskare fölle i dag, kan ingen i morgon förutsäga världens öde.

Till dessa flyktiga drag af en ryktbar personlighet vill jag blott tillägga, att kejsar Napoleon III af sin

förträffliga mor drottning Hortense fått en vårdad uppfostran; att han grundligt studerat flera vetenskaper, i synnerhet matematiken och dess tillämpning på krigskonsten, särskildt artilleriet; att han är en skriftställare af förtjenst och mycket lycklig stilist, hvarför också hans tal, ehuru rösten är hvarken stark eller välljudande, nästan alltid äro väl beräknade, ofta kraftfulla och vittnande om stor människokännedom, som han under skiftande öden och bland olika folk förstått att förvärfva. Parisaren med sitt fina öra påstår att en främmande brytning i kejsarens uttal röjer att han tillbragt största delen af sin lefnad utom Frankrike; åtminstone anfördes detta höga exempel med fransk artighet för en af dina vänner, som ofta var förlägen för sin »gamla ärliga finska magisterprononciation». — För öfrigt är kejsaren en god ryttare, en skicklig jägare, en vän af konsterna och i synnerhet af arkitekturen. Däruti har han på fyra eller fem år medhunnit mera än hans företrädare på ett halft sekel, och Paris omskapas af hans kraftiga hand så snabbt, att det inom få år är oigenkänneligt.

Napoleon III som regent och människa må eftervärlden döma, som bättre förstår honom. Samtiden är, såsom vanligt, jäfvig att bedöma denne i alla händelser ovanlige man, hvars största berättigande, sådant han själf tyckes ha uppfattat det, sannolikt består däruti, att han för denna tid och detta Frankrike är en nödvändighet.

31. Paris uti högtidsdräkt.

Den kejserlige prinsen var tre månader gammal, hade fått hvad vi kalla nöddop (en vanlig sak, utan att nöd är å färde), och skulle nu ordentligen kristnas. Fördenskull skickade påfven sin legat till Paris att företräda hans helighets egen person, ty Pius IX tycker icke om att efterskickas som en sockneadjunkt, vore det ock till en blifvande kejsares dopfunt. Trehundratusen främlingar strömmade till Paris, och den 14 Juni 1856 firades öfver hela Frankrike med stora högtidligheter.

Sådana fester äro icke till blott för ståtens skull. Ett folk som har roligt är ett beskedligt, ett lojalt folk; men ett folk som har tråkigt och sofver illa är ett farligt och uppstudsigt folk. En klok regering bäddar alltid mjukt under sitt goda folk, på det att dess behagliga hvila ej må störas af onda drömmar.

Tidningarna ha i sinom tid redogjort för Notre Dames klockor, invalidernes kanoner, »cortegen» eller processionen till kyrkan, kejsarens och kejsarinnans fadderskap för alla de barn, som föddes i Frankrike den 16 Mars 1856, de milda stiftelserna till dagens minne, bonbonstrutarna som utdelades åt alla skolbarn i Paris, den unge prinsens vaggor, blöjor och lindor, spetsarna på hans kristningsmantel, kejsarinnans hårklädsel och hofvets

stora toilett den dagen, med flere utan tvifvel högst märkvärdiga tilldragelser. Säker uppå att icke ens för dig behöfva stå en kinkig examen i dessa viktiga ämnen, begagnade jag min lyckliga frihet att klockan tio f. m. uppklifva i *Vendômekolonnen,* för att från denna napoleoniska ståndpunkt taga en öfversikt af Napoleon III:s Paris, som smyckade sig kring Napoleon IV:s vagga[1].

Napoleon I lät resa kolonnen 1805 till minne af sina segrar, hvarför den också är gjuten af de kanoner han fråntagit sina fiender. Hans bronsstaty, uppsatt 1810, nedhalades 1815 och uppsattes åter ny 1831. En trång spiraltrappa för genom denna svarta metallmassa upp till kolonnens spets, där man från sjuttiofem alnars höjd i dag såg hela Paris i blommor och fanor. Man insläpptes turvis, sex i gången, och kamraterne voro för tillfället idel fransmän ifrån provinsen, utom sig af beundran. Det stormade något på ärans höjder, och som vanligen sker när man stiger ned ifrån dem, aflopp det ej utan mödor och trätor, ty midt i den blindmörka trappan, där nätt och jämnt en person kunde trefva sig fram, möttes ett parti som ville upp — man ville så gerna upp till de höjderna och så ogerna ned igen. De uppgående ville att de nedstigande skulle, tvärtemot bruket annorstädes, stiga upp igen; de nedstigande ville att de uppgående skulle stiga ned igen, hvilket var mycket naturligare. Kalabalik i mörkret; ingendera ville ge vika. Ändtligen pressade man sig förbi hvarandra med fara att spränga hela kolonnen, och de mina sex voro hjärteligen glada att undslippa faran att blifva ärans kanonmat

[1] De mest nitiske skola ha ropat: lefve Napoleon IV. Men polisen tyckte med skäl att detta var något för tidigt och tillsade skrikarne att tillsvidare hålla sig till samtiden.

och på en lägre ståndpunkt i lifvet återse solens ljus, som skiner öfver höga och låga.

Det förtjenar likväl att engång i världen se framför sig en million människor. Så högt vidpass kan man räkna den täta skog af människor, som den dagen trängdes på gatorna af Paris; ty antalet af späda barn, gamla, sjuka eller andra som måste blifva hemma i husen, kunde väl motsvaras af de trehundratusen främlingarne. Man kunde med Xerxes gjuta tårar vid tanken uppå att alla dessa brokiga skaror om tjugu, trettio eller femtio år äro försvunna från jorden; men — så långt brukar man ej tänka i Paris.

Hvem tänker där på år, man lefver blott för da'n.

Rivoligatan ensam inrymde minst fyrahundratusen människor. Det var ingen lätt, åtminstone ingen billig sak att där förskaffa sig en god plats. Fransmannen vet göra affärer så väl som någon. Hvarje fotsbredd mark, som därtill fick disponeras, var längs sträckan af en half svensk mil, som tåget skulle passera, betäckt af för tillfället uppförda balkonger. Hvarje vindskupa var uthyrd för dryg hyra; balkonger, som inrymde tjugu personer, betalades på de bättre platserna med tretusen francs. Hvarje fönster på hela den ofantliga gatan var fullsatt af hufvuden; högst på taken af femvåningshusen klättrade människor. Här schackrades och prutades som på en marknad. Öfverallt genljödo ropen: *place à louer! Place bien située!* För en sittplats under arkaderna, där man hade framför sig en tjock pelare, begärdes tio francs. Sitta får man ändå i världen, tänkte jag, och hyrde för fem francs en stående plats af tre kvarters bredd på ett bräde, lagdt öfver tvenne stolar, med förträfflig utsigt åt båda hållen. Tätt bakom på en improviserad balkong kostade hvarje plats tjugufem francs. På brädet

rymdes fyra personer, summa tjugu francs i förtjenst för blusen, som bodde en mil därifrån och tålmodigt stått där med sina stolar och sitt bräde i tjugu timmar. Det var dock en franc i timman. Bredvid mig stod en familj från Provence, en vinhandlare med hustru och dotter, sprittande af nyfikenhet, och hvar gång brädet vippade, grep den unga provençaliskan sin granne hårdt under armen. Betty har visst aldrig stått på ett vippande bräde, omgifven af en million människor. Det är otroligt hvad man blir goda vänner i en så märkvärdig situation.

Klockan tre e. m. uppställde sig militären och nationalgardet i täta leder på båda sidor om gatan från Tuilerierna allt till Notre Dame; den torde ha utgjort vidpass sextiotusen man. Öfverstar och adjutanter redo fram och åter mellan lederna, helt ogeneradt rökande sina papyrosser ända till kort före tågets ankomst. Detta påminte mig om en högvakt i Brüssel, där vakthafvande officern satt med rocken vidt uppslagen drickande kaffe och rökande cigarr på planen bakom gevären, och soldaterne sutto på samma sätt strax bredvid. Det ser besynnerligt ut för nordiska ögon, men du kan vara öfvertygad därom, att desse ogenerade cigarrökare äro de tappraste trupper i världen, när det gäller att handskas med rök och eld af vådligare sort.

Klockan half fem sprängde marskalken Magnan förbi de skyldrande lederna för att öfvertyga sig att allt var i ordning. Kort därpå kom den påflige legaten, en fetplussig gubbe i sin röda kardinalkåpa, med svit i fyra förgyllda vagnar, den första dragen af sex, de öfriga af fyra hvita hästar. Vid ingången till Notre Dame mötte honom ärkebiskopen af Paris med samma ärebetygelser som skulle ha tillkommit hans helighet själf.

Klockan tre kvart till fem kommo de första hofvagnarna. *Ah v'là! v'là* skrek den provençaliska frun vid min sida och sträckte sig framåt, så att brädet höll på att förlora jämvikten; *voilà la nourrice et l'enfant!* — »där kommer amman med barnet!» Verkligen fylldes också hela den första täckvagnen af en hvit sky, hvars innehåll knappt kunde anas, tilldess att man varseblef likasom svalor i skyn de välfriserade lockarna af tvenne hofdamer, hvilka, sittande midtemot hvarandra, upptogo vagnens ansenliga höjd och bredd med ett skummande moln af tyll och spetsar. Min grannes naiva misstag var också den första malis jag hörde om — krinolinen.

Ändtligen klockan fem passerade verkligen, femton steg ifrån vårt bräde, amman, barnet och två guvernanter i en vagn, dragen, liksom den påfliga, af sex hvita hästar. Vagnen var täckt, men med stora uppslagna fönster åt båda sidorna, ty dagen var klar, lugn och vacker, utan aning om de stormar, som framtiden bär i sitt sköte. Amman höll prinsen högt framför sig på ett hvitt sidenhyende, så att han kunde mycket väl ses af alla. Det var en liten vacker pilt med stora klara ögon och ett rätt förståndigt utseende för sina år; en tidig yngling för resten, ty han bar hederslegionens stora kraschan, hängande i ett band öfver axlarna. Ett sorl likasom af hafvets fjärran vågor gick genom hela den omätliga människomassan, och därpå utbrast ett tusenstämmigt *vive l'empereur!* som väl aldrig ljudit så uppriktigt alltsedan den förste Napoleons tid. Ty hvem röres icke vid anblicken af ett litet barn, som går sådana öden till möte! Denna anblick försonar själfva hatet. När kejsaren och kejsarinnan kommo, hälsande åt alla sidor, strax därpå i den med guld och bildhuggerier öfverlastade statsvagnen, som kostat hundrafemtiotusen francs, hördes väl

samma rop åter, men glesare, svalare; och många ropade endast *vive l'impératrice!* Den franska entusiasmen är en halmlåge; flammar upp i en sekund och slocknar i en annan.

— *Ah, le pauvre petit prince,* hörde jag rundtomkring mig, *qu'il est beau! Tiens, il nous regarde! Il rit! Dieu le bénisse, pauvre enfant! Voilà l'empereur et l'impératrice! Qu'il est sombre! Qu'elle est charmante! Magnifique carosse! Je ne vois plus le prince! Bon dieu, quel avenir! Pauvre enfant! Regnera-t-il jamais?*

— *Jamais!* [1] svarade bakom oss en djup röst. Jag vände mig om och såg en af dessa olycksbådande fysionomier, som vulkanen Paris vid alla revolutioner sprutar ut ur sitt sköte och som, däremellan osynlige, blott vid de stora folkfesterna någon gång smyga som skuggor förbi polisens falkögon. I samma ögonblick närmade sig från motsatta sidan en stadssergeant. Utan tvifvel hade han hört den fula spådomen. Vårt bräde kom i stor fara. Men så tät var folkmassan, att när sergeanten banat sig väg till spåmannens plats, var denne spårlöst försvunnen i folkvimlet.

Det långa ståtliga tåget skred förbi uti sakta färd. Det var omöjligt att uppräkna alla dess notabiliteter. Prinsessan Mathilde, Stephanie af Baden, prins Napoleon (hans far, konung Jérôme, var sjuk), prins Oskar af Sverige, marskalkarne Vaillant, Magnan och Canrobert, generalerne

[1] Ack, den stackars lilla prinsen, hvad han är vacker! Gif akt, han ser på oss! Han skrattar! Gud välsigne honom, stackars barn! Här komma kejsaren och kejsarinnan! Hvad han är dyster! Hvad hon är förtjusande! Hvilken präktig vagn! Jag ser icke mera till prinsen! Gode Gud, hvilken framtid! Stackars barn, skall han nånsin regera?

— Aldrig!

Niel och Bosquet, favoriterne Morny, Persigny och Walewski, hela diplomatiska kåren, fredsunderhandlarne af den 30 Mars, prinsar, prinsessor, hertigar och hertiginnor dem ingen räkna kan, kort sagdt, allt hvad det napoleoniska väldet förmått samla omkring sig högättadt, skönt, glänsande eller ryktbart, tågade här i herskarens följe förbi, likasom dessa rörliga rundmålningar, hvilka utan all möda förflytta åskådaren från tafla till tafla. Den ende som saknades var Malakoffs hjälte Pelissier; han var sysselsatt uti fjärran med att utrymma sina eröfringar.

Hela denna lysande skara strömmade nu till Notre Dame, där ärkebiskopen af Paris förrättade dopet samt påfven och drottningen af Sverige stodo fadder genom ombud. Notre Dame rymmer ej mer än tretusen personer, och för att undvika trängsel, utdelades icke ens detta antal inträdeskort. Den stora mängden fick därför nöja sig med tidningarnas berättelser, några medelmåttiga litografier och en bronsmedalj, som i olika storlek kringbjöds öfverallt för två och fyra sous. På framsidan läser man: *Napoléon Eugène Louis Jean Joseph, baptisé en l'église Notre Dame de Paris le 14 Juin 1856.* På frånsidan sitter den lille pilten i en dopfunt, stödd af två englar; öfver honom sväfvar den heliga ande i dufvohamn, och därunder står: *Que le Saint Esprit l'éclaire de sa lumière divine* (må den heliga ande upplysa honom med sitt gudomliga ljus). Medaljen är försedd med ögla för att bäras om halsen. En liten finsk flicka har fått min, för att se åt i en framtid hvad det månde blifva af pilten [1].

Jag skall sedan berätta något om folkfesterna.

[1] Senaste poster berätta att den lille prinsen »nu kan gå för sig själf».

Mina provençaler stannade troget kvar på brädet för att afbida tågets återkomst. Andra tyckte, liksom jag, att tre timmars balansering på en vippgunga kunde vara tillräcklig. Massorna begynte skingra sig; men allt stängdes Rivoligatan af bajonetter. En lång omväg och tjugu minuters hård kamp emot dessa människovågor förde mig lyckligt öfver på andra sidan. Men länge ljödo ännu i mina öron de ständigt förnyade utropen: »*pauvre enfant! pauvre enfant!*» Arma barn! Hvad skall det blifva en dag af dig? I Tuilerierna bor makten, men hon födes ej där. Två sekler igenom, alltsedan Ludvig XIV, har ingen fransk tronföljare efterträdt sin fader på tronen. Den vagga, som skänktes dig af staden Paris, liknar en farkost; i hvilka stormiga böljor skall denna farkost gunga en dag! Hvilken far eller mor ens i Finlands aflägsna moar ville väl byta sitt barns öde mot ditt! *Pauvre enfant! Pauvre enfant!*

---

32. Folkfesterna den 15 Juni 1856.

Ett folk som har roligt är icke blott ett lydigt och beskedligt folk — den sidan af saken må vi lämna därhän. Ett folk som har roligt är vanligen också ett godt och dugligt och arbetsamt folk, och den sidan är något viktigare. Omöjligt kan en människovarelse träla lifvet igenom vid mödan och pligten, utan att någon gång lätta sitt lynne med litet uppsluppet skämt. Glädjen är ett villkor för arbetet, och utan den går arbetet lamt. Det kommer då an på att gifva den luft på ett oskyldigt, åtminstone oskadligt sätt, och icke på ett groft, fördärfligt och vederstyggeligt sätt. Man skulle litet mera besinna detta hemma hos oss, så skulle icke det ske som sker, nämligen att arbetaren så ofta söker sin fröjd på krogarna. Han har ju intet annat ställe att söka den på.

Den erfarenheten gäller för hela världen. Jag aktar mig väl att just anföra Paris som exempel därpå; något mönster i sedlighet är väl icke den staden, dock säkert bättre ändå än sitt rykte. Alla förförelser samlas här i en brännpunkt. Och likväl, har man sagt mig, är det egentligen blott de högre samhällsklasserna som blifvit allmännare anstuckne af sedligt förderf. Massan af befolkningen lefver så borgerligt sedligt som man kan lefva

med ett ganska litet verkligt stöd af den religiösa öfvertygelsen. Pariser arbetaren är måttlig, höflig och arbetsam mer än man någonsin är van att kunna berömma de våra. Men när han i sex dagar, ofta på den sjunde, arbetat tolf till fjorton timmar om dagen, vill han sedan gärna slå sig lös för en eftermiddag. Då reser han ut till lustslotten, eller åker han på karusellerna, eller köper han för några sous en biljett på teatrarna, eller ser han på gyckelmakarne, består sig en half butelj svagt vin, skrattar af hjärtans grund och är dagen därpå färdig att börja med godt mod en ny arbetstid. Medgif att detta är dock något bättre än de infama frimåndagarna bland handtverksklassen hos oss. Bland flera hundratusende såg jag en enda gång en rusig arbetare föra oljud på Rue du Temple. Folkmassan begapade honom som en kuriös person, och innan polisen hann dit från nästa gathörn, hade redan kamraterne tagit vård om fredsförstöraren. Det är just icke något som man alltid kan säga till våra goda finska småstäders berömmelse.

Jag återkommer till folkfesterna.

Den 15 Juni var en söndag. Nu kan man just icke säga att sabbaten här hålles i synnerlig helgd. En del butiker äro öppna halfva och en del hela söndagen; en mängd arbeten fortgå i öppen dag; kanske medgifver också franska katekesen sådant, »där stort nödfall och kristelig kärlek fordra». Emellertid firades gudstjenst och mässor som vanligt till klockan två e. m.; då var kyrkornas tid ute och de världsliga festernas inne. Då begyntes nämligen frispektakler på alla de sexton teatrar som den tiden spelade i Paris. För att få plats, måste man ställa sig en eller par timmar förut i den långa kön, som vid Théâtre Français slingrade sig en half verst genom pelargångarna af Palais Royal. En sådan kö är beundransvärd

och möjlig blott där, hvarest folket har en stor vana vid ordning.

Inrättningen är den allra enklaste och består däri, att två och två ställa sig bakom hvarandra och avancera fram till målet i tur, så att ingen får tränga sig förr fram, än turen kommit till hans par. Vågar någon det, visas han tämligen omildt tillbaka; men däremot kan han köpa sig en främre plats af någon spekulant, som tillvunnit sig den genom väntan i timtal. På det sättet undvikes all trängsel, all oordning, om ock flera tusende sträfva till samma punkt, och emedan det ligger uti de främres intresse att bevaka de efterföljande, är polisuppsikt vanligen öfverflödig.

Man sade mig att de franska teatrarnas största talanger sällan spela så väl som för denna publik af bluser och gaminer, hvilken vid sådana tillfällen uppfyller de granna logerna. En applåd af denna publik smickrar dem mer än klakörernes lejda bifallsyttringar. Ganska naturligt; blusernes bifall är uppriktigt och gifves med en förvånande urskillning. Folket i blus har den ambition att däruti — och i mycket annat dessutom — icke stå efter folket i frack.

En främling hade likväl icke tid att den dagen vänta i kön. Programmet till festerna lästes på alla gathörn. Man hade att välja mellan tre eller fyra olika delar af staden, där lustbarheterna fördelades, för att fördela folkmassorna. Jag valde esplanaderna framför Invalidhotellet på vänstra Seinestranden gentemot Elyseiska fälten.

Rörelsen på gator och torg var omätelig. Från klockan sju om aftonen till tolf om natten fingo, till förekommande af olyckor, inga voityrer passera gatorna. Det hade också mångenstädes varit platt omöjligt för en vagn att bana sig väg. Polisen syntes föga och var likväl

öfverallt. En undransvärd ordning rådde i denna ocean af människor.

Invalidesplanaderna upptaga vidpass samma utrymme som Helsingfors salutorg och två gånger dess esplanader tillsammantagna. På denna sträcka, betäckt af otaliga butiker och små teatrar, rörde sig en folkmassa, hvilken mellan klockan tre och åtta e. m. ej kunde uppskattas till mindre än tvåhundratusen, men kanske däröfver. Från midten af denna plats begynte klockan tre den ena lilla luftballongen efter den andra uppstiga. Alla voro så inrättade, att när de uppnått höjden ungefär af ett vanligt kyrktorn, nedföll från ballongen en liten fallskärm af postpapper (*parachute*), och vid den hängde en påse kristningskonfekt (*dragées de baptême*), som med fallskärmen och vinden sväfvade en stund öfver åskådarnes hufvuden. Allteftersom en sådan bevingad strut föll som från skyarna och närmade sig den ena eller andra trakten af fältet, uppstod den lifligaste rörelse uti folkvimlet, tusende paraplyer och med krökta handtag försedda käppar sträcktes för att uppfånga flyktingen, och den lycklige, som ändtligen eröfrade struten, var däröfver så stolt, som hade han vunnit en seger på Krim. Från klockan tre till sex blefvo trehundra sådana *ballons perdus* prisgifna åt himmelens vindar. Bland dem förvillade sig tjugu eller trettio utom esplanaderna, för att med sitt innehåll lyckliggöra andra nejder utaf den stora staden.

Klockan sex uppsteg luftseglaren Alfred Rousiot, fantastiskt klädd, i en grant smyckad gondol under en stor ballong af hvitt siden, och strödde omkring sig från höjden nya konfektpåsar och små brokiga fanor. Innan kort såg man hans ballong ej större än en svala högt under den blåa molnfria himmelen, och jag kan verkligen

ej lugna dig med någon vidare uppgift om hans öde. Troligen hamnade han ej förrän i månen.

Under tiden förlustades massorna med allehanda nya tillställningar. Tvenne tämligen stora improviserade teatrar spelade turvis, en half timme hvardera, för åskådarne, som stodo på fria fältet, och när den ena slutat, begynte den andra sitt stycke ånyo. Det hade varit ogörligt att höra en talpjes, men desto bättre hördes gevärsskotten, ty båda pjeserna voro militärpantomimer och sparade icke på krut. Den ena gaf scener från Afrika; kabylerne i deras hvita dräkter stredo manligen emot fransmännen, men nödgades slutligen bita i gräset. Andra pjesen föregick på Krim. Här var det ryssarne som tappert försvarade Malakoff och fransmännen som tappert stormade det; utgången gissas. Man igenkände här, liksom på det verkliga slagfältet, fransmannens ridderliga karakter att helst vilja besegra en *tapper* fiende; och väl vetande att hans egen ära däraf förhöjes, brukar han aldrig i rapporterna kalla en fiendes försvar envist, hårdnackadt, ihärdigt, utan rentaf modigt, manligt och tappert. Jag behöfver ej tilllägga, att dessa pantomimer framkallade bland den för krigsäran så känsliga franska publiken ett jubel, för hvilket konfektstrutarna kommo till korta. Intressantast var det, att samtelige skådespelarne voro verkelige soldater, som i verkligheten kämpat med uti dessa strider i Afrika och på Krim. Att de därför spelte sin rol *con amore* och med militärisk skicklighet, det såg man uppå dem. Själfva marketenterskorna, som här spelte viktiga roller, hade varit på allvar med uti dessa krigiska lekar.

*

Vid det nyttiga eller muntra, som stundom kan bjudas i norden hemma hos oss, nöjer sig den saktmodiga

publiken med att *se på* eller *höra på* och tycker att det är besvär eller nöje nog. Men en fransk, en sydländsk publik tycker att med ingenting, vare sig nytta eller nöje, är något bevändt, om icke åskådaren eller åhöraren själf får *vara med.* Denna publik, var säker därpå, applåderar eller uthvisslar ett litterärt föredrag likaså tappert som ett teaterstycke, och med vill den vara, med händer och fötter och full hals. Dess lynne är sådant; det kan vara störande ibland för den tysta njutning, som vi äro vane vid; men alltid har det med sig ett lifvande och tillbakaverkande inflytande, som vi *icke* äro vane vid.

Publiken den 15 Juni behöfde af samma naturliga skäl också vara med. Där voro fyra stänger uppställda på olika punkter af fältet, bestrukna med såpa och med vidhängande premier uppe i toppen — något som man fått se också hos oss. Här skulle gaminerne täfla om priserna. En efter annan försökte sig; det gick illa, de hasade ned från halfva stången under hopens högljudda munterhet. Men knappt smög sig den ena, trött, besegrad och utskrattad, bort från sitt nederlag, innan en annan trädde i stället. De kloke väntade och läto de förste spjärna bort såpan. Då först begynte de helt långsamt sin klättring, och fickorna hade de fulla med aska eller malen krita. Ihärdige bestar voro de och släppte ej tag. I hopen bildade sig partier för och emot; vad höllos; man hörde om hvarandra uppmuntringar och begabbelser. Båda delarna verkade; man skulle sannerligen ej till den grad ha väntat den finska nationaldygden hos franska tjufpojkar. Och till målet kommo de siste och envisaste; stängerna plockades småningom toma; applåder och bifallsrop ljödo rundtomkring; stolte som segrarne vid de olympiska spelen förde pojkarne slutligen sitt byte i triumf genom folkmassorna.

Det gällde den gången ingen värre fara, men en fara stor nog för en fransman, att blifva utskrattad. En annan gång, när det gäller mera blodiga lekar, låta dessa samma gaminer nedskjuta sig på barrikaderna eller nedtrampa sig under hästfötterna, mest för det nöjet att engång få *vara med* och ha riktigt roligt. Dessa samma tjufpojkar ha, hvarenda gång kanonerna sopat den stora stadens gator, bortkastat sitt lif som en trasa och gjort under af tapperhet; och nästa gång skola de göra alldeles på samma sätt. Ty med måste de vara, det är deras lust, deras lif. Det vore lättare att befalla vårbäcken gå beskedligt fram öfver backar och stenar, än att förbjuda dem det. Jag hörde samma kväll trumslag och hurrarop öfver en bank på Rivoligatan. Det var en trupp militär som tågade fram, men från den kom icke oljudet. Den efterföljdes af en skara utaf två- eller trehundrade pojkar med sina trumslagare under hallå och väsen i ordnade leder och militärisk marsch. Med skulle de vara! Och den kvällen var lyckligtvis mycket tillåtet, som kunde föras under rubriken oskyldiga nöjen. Det hade också piltarne reda uppå och försummade ej att begagna sig därutaf.

Men tillbaka till Invalidesplanaderna.

Hos oss skulle man vid ett sådant tillfälle låtit styrelsen eller bestyrelsen göra allt, och spekulationen skulle på sin höjd ha åstadkommit några stånd med kringlor och pepparkakor. Parisarne voro af annan tanke. Med undantag af amerikanarne, är väl intet folk i världen så uppfinningsrikt, när det gäller att förtjena pengar, nämligen på ett fiffigt och muntert vis. Man vet att sju åttondedelar af dessa roligheter är charlataneri; hvad gör det? Man skrattar och betalar, ty summorna äro icke sådana att man ruinerar sig på dem. Entrén eller insatsen är

vanligen en eller två sous, och för en franc kan man vara med om minst tio roligheter. Hvad får man hos oss för 25 kopek silfver?

Då nu spekulanterne voro legio, måste hvar och en hitta på något särdeles medel att göra sig bemärkt. Somlige ställde ut trumslagare, andre trumpetare, somlige läto sin vara utbjudas af negrer, indianer, medeltidsriddare, apor och hundar; somliga hade ofantliga skyltar; andra åter brokiga fanor; många utropade högt, att de ville roa *messieurs et mesdames* alldeles gratis; de voro förtjusta, om *messieurs et mesdames* endast ville skänka dem sitt bifall; hvilket ock skedde. Men händelsevis voro de nog lycklige att därjämte kunna förse den ärade publiken med till exempel tvål och eau de cologne, och hvem kunde efter ett helt spektakel gratis gå sin väg utan att köpa för några sous?

Nästan allesamman höllo de tal, och jag försäkrar dig, inga dåliga tal, ej heller utförda med klena lungor. Se här ett profstycke. Midti största trängseln hade man framdragit en vagn, och där residerade en tanddoktor, en ny Dulcamara, med den mest flödande vältalighet man någonsin kunde önska.

— *Messieurs et mesdames!* utropade han — och emedan han var en ung, vacker och kvick karl, så hade han beständigt omkring sig en stor publik, mest utaf fruntimmer — *messieurs et mesdames,* finnes det ingen bland er som ätit för mycket oranger? Eller kanske försett sig på bonbons, när ni voro små; eller — hvad vet jag? — kanske på kristningskonfekten? *Eh bien,* jag vill visst icke förtala så delikata saker, men är det möjligt att ni glömt edra tänder? Hvad är lifvet utan tänder! *Oh, messieurs et mesdames,* ett lif utan tänder, det är ett tandlöst lif, *ma foi,* det är intet lif alls! Man måste

ju äta — och prata — och skratta — och bitas sen! Huru gick det på Krim? Ja, mitt herrskap, man *måste* verkligen bitas ibland. För min del biter jag hellre en orange, än en kosack, men *que faire*, om det absolut icke kan undvikas . . . ? *Voilà,* jag har själf ett ärr på min högra kind. Huru tron I jag fick det? Jo, jag skall vara uppriktig och säga er det; jag var engång nog djärf att tilltrotsa mig en kyss — bara en liten kyss — men olyckan var att jag icke lyckades vinna min älskvärda motståndarinnas ynnest, och hvad blef mitt straff? Jo, hon bet mig — I sen det själfva, *messieurs et mesdames,* just här bet hon mig, jag bär ännu ärret därefter, och jag är nästan stolt däröfver. Säg mig, hvad skulle den tappra unga damen ha företagit sig, om hon icke haft tänder? I tigen? Jag förstår! Oh, mitt herrskap, det hade kunnat blifva en olycka i stället för en hälsosam varnagel! I finnen häraf huru nödvändigt man behöfver sina tänder här i världen. Nåväl, jag ser på er, att mången är förtjust öfver att träffa mig och anlita mitt råd. På min ära, jag är högst smickrad därutaf och skall förhjälpa er af med alla förskämda tänder på kortare tid än man afbiter ett körsbär. I tron mig icke? I tron kanske att det gör ondt! Men, mina damer, hur är det möjligt att man kan tro mig vara så grym! Jag, som har det bästa hjärta i världen och som förser mig med två näsdukar hvar gång jag går att se en dram af monsieur Dumas fils! Jag slår vad att man skall beskylla mig för att äga alldeles för ömt hjärta. *N'est-ce-pas, madame?* Jag ser på er, att ni icke anser mig för en barbar . . . Er mun, *s'il vous plait!*

Och därmed adresserade han sig till en ung fru, som tycktes lyssna på honom med mycket välbehag och banade sig väg allt närmare genom hopen. Ganska

riktigt... doktorn räckte henne handen, hon steg i vagnen — en liten volt, och så presenterade mannen för allas blickar en tämligen duktig ögontand, som han frånryckt patienten.

— Madame, tillade han med en artig bugning, jag vore otröstlig, om jag skulle vanpryda en så älskvärd mun med en förlust, som jag ej vore i stånd att ersätta. *Voilà!* — och i ett nu hade han insatt en glänsande hvit tand i stället för den bortryckta. Stor applåd.

Den lilla frun drog upp sin börs och erbjöd betalning.

— Hvad tror ni om mig? sade den ädelmodige doktorn med ett mankeradt utseende. — Jag skulle emottaga någon ersättning för den lilla tjenst jag haft lyckan göra er! Jag skulle likna dessa fuskare, som utöfva sitt handtverk blott för att åtkomma penningar! Nej, madame, nej, ni misskänner mig; jag utöfvar min konst för att tjena mänskligheten, och för att vinna den oskattbara lyckan att behaga Paris, den yppersta och snillrikaste stad i världen!

Storm af applåder och bravorop! Frun steg ned och en gubbe steg upp. Samma manöver, samma framgång! Efter gubben följde en ung arbetare och efter denne en ung flicka, allt under nya tal och nya komplimanger. Samma resultat och ingen betalning emottagen. Hopen var förtjust, man trängdes kring vagnen.

— Men — frågade jag en af mina grannar — hvad är då meningen? Jag kan ej se att han ännu har förtjent en sou.

— Tålamod! svarades mig; den där ämnar göra en god marknad.

Och ganska riktigt, det dröjde ej länge, så kom där åter ett ungt fruntimmer, fint och välklädt, beklagade sig att hon blifvit bedragen på tandpulver som skadade

tänderna och borstar som fördärfvade dem, och frågade om han ej hade en äkta vara att aflåta för detta behof. Doktorn, ifrig i farten att uttaga och insätta tänder gratis, hörde henne knappt, ja snäste henne med den försäkran att han nu hade annat att göra. Men hon lät ej säga sig, den goda damen, utan bedyrade högljudt att hon måste ha af hans pulver och borstar, hon hade försökt dem förut; i hela Paris, ja i hela världen funnes ingenting som kunde jämföras därmed! Otålig och misslynt hukade doktorn sig ned i vagnen och framtog hvad hon begärde, med förklaring att han hade borstar och pulver blott för eget behof och för sina allranärmaste vänner. Nu triumferade den unga damen; hon var öfverlycklig, ty nu skulle alla afundas henne; ja, jag tror att hon grät. Det verkade. Alla skulle nu köpa detsamma pulvret och desamma borstarna, och alla fingo dem med mycken svårighet; han skulle bestämdt ruinera sig, den beskedlige doktorn, han hade ju blott sitt lilla förråd, som han aldrig tänkt sälja. Emellertid hade han, när jag gick, sålt flere hundrade borstar och pulverdosor, och ingen tänkte nu mera på gratiständerna. — Jag behöfver knappt tillägga, att doktorn, alla hans gratispatienter och den unga flickan på köpet voro utskickade af en fabrik för tandpulver och tandborstar; möjligtvis också ett bolag på egen hand.

Otalige voro konstmakarne. Lindansare, voltigörer, taskspelare, Herkuler spelade på öppna teatrar, uppförda för tillfället. Djurtämjare läto då och då ett lejon ryta bakom förhänget; men lät man narra sig dit, fann man ofta där bakom ej annat än utsvultna hyenor och någon afsigkommen panter med afhuggna klor. En virtuos, af gamla gardet förstås, fastän han såg något för ung ut, uppförde solo en konsert på femton eller tjugu olika

stämda trummor. En annan virtuos spikade sig, det vill säga att han med en väldig hammare inslog spik efter spik i pannan, kinderna, näsan, och så vidare. Till heder för pariser publiken bör jag tillägga, att dylike antikvarier från en råare tid, såsom han och de flesta djurpinarne, tycktes göra en klen marknad och beundrades blott af dräggen bland folkhopen.

En hel mängd underbara saker utbasunerades för den som ville mot två sous krypa in bakom förhängena. Man hade att välja mellan Sebastopol, Odessa, Bomarsund och Sveaborg. Det var allt marionetter, och somliga rätt inventiösa. Man såg sjön, landskapet, fästningarna. Arméer af fem eller sex tum höga soldater marscherade fram och åter, afsköto sina gevär, stupade för kanonelden, slogos ursinnigt och lupo till storms. Slutet var naturligtvis alltid en seger för franska vapnen, bestående däri att fästningen sprang i luften under åskådarnes starka applåder och bravorop.

Bakom ett förhänge sof en somnambul, som mot särskild betalning förutsade otroliga ting. Bakom ett annat visades *Les merveilles du siècle,* en medelmåttig panorama. Bakom ett tredje fick man se »Brasiliens mysterier» — urskogar, jätteormar och halfnakna negrer. Bakom ett fjärde skulle man få se »sin hustrus porträtt», eller, om man fann detta för litet beundransvärdt, »sin fästmös», »sin älskarinnas». Hvem ville ej gärna betala 2½ kopek för någonting så intressant? Man fick också ganska riktigt titta i en lång kikare och se en hop figurer af bättre och sämre sort, och när man ledsnade, som skedde ganska snart, så förklarade man naturligtvis att man sett hvad man önskade. Dessa charlataner hade en obegripelig kontenans och en kvickhet till svar på alla invändningar.

Några bland konstmakarne hade bättre att bjuda på. Där var en som förevisade och förklarade med verklig talang en topografisk plan af Sebastopol, jag vill minnas i vax. En annan hade utställt på fältet en mäktig elektricitetsmaskin och anställde experimenter, som ganska väl försvarat sin plats i en lärosal. En cirkelrund barrier af pålar och linor var tillräcklig att hålla den täta människomassan på nödig distans.

Gick man förbi de ändlösa raderna af små butiker uti alléerna, så hade man tusen saker att välja på. »Kinesiska ruletter» funnos där vid hvart tionde steg. På en stor bricka voro en mängd granna porsliner på det mest lockande sätt uppstaplade. Brickan var rörlig, och mot två sous fick man svänga den ett hvarf omkring. Råkade då den lilla stålfjädern, som skrapade mot sidogallret af brickan, stanna framför en bredvid stående pjes, så vann man den: än en blomstervas, än en cigarrkopp, än ett par vackra koppar; men de stora förgyllda kannorna stodo midtpå som skåderätter och hade väl stått där oåtkomliga i tidernas tider. Detta slags lotteri var mycket i smaken och varierades på otaliga sätt. Än bjöds man att vinna portmonnäer, pennknifvar och cigarrfodraler, än dosor med konfekt, än peppar- och mandelkakor, än maccaroni, än frukter, ja till och med gryn och grönsaker kunde lyckan där beskära sina gunstlingar. De goda herrar och damer parisare af bourgeoisin hade här ingen brist på delikata varor att stilla hunger och törst. Utom vanliga saker, såsom kaffe, te, chokolad, sorbet, absint, likörer, viner, öl — ölet har, till alla vinhandlares förtviflan, otroligt tilltagit under kejsaretiden — funnos här frukter af alla tänkbara slag, konditorisaker af det mest förföriska utseende, varma våfflor, som gräddades på stället i små, enkom medförda järnugnar, kall och

varm mat, med ett ord allt, utom — brännvin. En nordbo, som velat hit medföra sitt hemlands oseder, skulle ha råkat i förtviflan, ty i hela Paris är det icke möjligt att få en sup. Hvilken märkvärdig brist i civilisationens hufvudstad — ifall man icke hellre vill säga: hvilket ofanteligt företräde!

På alla sidor knallade skott. Utan *tir au pistolet,* eller målskjutningar, är här en folkfest omöjlig. Jag räknade några och fyratio enkom för sådant inrättade butiker à två sous skottet. Högsta vunna pointen medförde ett litet premium; träffades närmaste ringar i måltaflan, fick man skjuta gratis engång till, och jag såg dem som, till butikens stora förtret, träffade den ena pointen efter den andra. Äfven fäktmästare hade här sina butiker: det både hördes och syntes att man var bland ett krigiskt folk.

Det toge icke slut, om jag ville beskrifva alla uppfinningar af det franska snillet i rolighetsväg. Här voro karuseller, vippgungor och rutschbanor på järnvägar, så inrättade, att man icke blott åkte nedåt och uppåt, rakt fram eller i halfcirkel, utan ännu därtill under farten snurrade omkring. Barn och unga flickor voro där de tappraste. Ett mycket omtyckt nöje var också att låta väga sig. Det gick flinkt. Man satte sig i en liten stol beklädd med rödt sammet, och en minut därefter fick man en liten tryckt sedel med ifylld siffra för sin persons vikt och betydelse här i världen alldeles på hårsmån.

Den stora illuminationen, som begynte klockan half nio på aftonen, utgjorde bokstafligen festernas glanspunkt. Det kan vara nog om jag säger dig, att Paris, som likväl sett något förut i ståt och prakt, aldrig hade sett dess like förr. Där voro brinnande slott, kaskader af eld, örnar och namnchiffer, buketter af trettiotusen

stjärnraketer, på en gång stigande mot den dunkla aftonhimmelen. Från Tuileriernas fönster hade man framför sig hela den långa sträckan öfver Elyseiska fälten till triumfbågen, garnerad med tredubbla girlander af färgade eldar på båda sidor och uppfylld af en oöfverskådelig människoskara. Tre af mina bekanta klefvo turvis på hvarandras axlar och förskaffade sig därmed en utsikt, ensam i sitt slag, medan man på alla tillgängliga punkter schackrade med stolar. Jag skall nästa gång berätta dig en liten episod, som är på sitt sätt betecknande: en revolution *in nuce,* ett litet stycke *émeute,* som alltid hör till saken när man i Paris skall ha riktigt roligt.

---

33. En émeute vid Pont des Invalides.

Fråga dem, hvilka ödet fört till Paris åren 1830, 1832, 1848 i Februari och Juni, 1851 i December, med flere märkvärdiga tillfällen — fråga dem om de stora striderna, där välden fallit och välden uppstått i blod, för att åter falla och åter uppstå i ödenas kretsgång. Det uppträde jag bevittnade ansågs knappt förtjena ett par rader i tidningarna såsom ett *incident sans suites*, men var af ett eget intresse för främlingen såsom en vallning af samma våg, hvilken bortsopat troner och dynastier.

Den 15 Juni vid mörkningen begynte de hundratusen, hvilka ännu befunno sig uti Invalidesplanaderna, strömma öfver mot högra Seinestranden, för att uppnå Place de la Concorde, därifrån man hade den bästa utsikten af det stora fyrverkeriet. För att komma dit, måste man passera Invalidbron, såframt man icke ville göra en lång, kanske omöjlig omväg till vänster öfver Pont d'Iéna. Nu begaf det sig emellertid, att när folkströmmen i allt tätare massor vältrade fram mot bron, befanns den stängd af två kompanier linietrupper — ett nödvändigt försiktighetsmått. Ty emedan Pont des Invalides tillika erbjöd en mycket förmånlig plats för att se fyrverkeriet, så skulle först så många som möjligt ha stannat där och stoppat passagen; de öfriga skulle ha trängt

på, och en massaker hade knappt kunnat undvikas. Detta hade man förutsett, och jag bör upprepa, att den franska polisen vid alla sådana tillfällen är ytterst klok och vaksam.

Hvad var att göra? Jag tog mitt parti, klättrade jämte en hop andra på stenbarrieren mot floden, fick godt ryggstöd mot yttersta bropelaren och såg från denna ståndpunkt fyrverkeriet från sidan och folkmassan öfver axlarna.

Denna förmån vunno blott de tidigast ditkomne. Hela den öfriga täta hopen sammanpackades på kajen närmast barrieren och bron; och emedan nya skaror, okunnige om hindret, oupphörligt trängde på, blef trängseln på denna punkt förfärlig.

Man måste ha varit med vid ett dylikt tillfälle, för att göra sig ett begrepp om hvad det vill säga att inpackas i en sådan råttfälla. Den arm man sänkt kan icke åter lyftas; den arm man höjt kan icke åter sänkas. Bröst mot bröst, rygg mot rygg, blir man viljelös inklämd mellan de närmast stående, ur stånd att göra en rörelse utom den man får genom yttre påtryckning, nästan ur stånd att andas och lyckligtvis äfven ur stånd att falla, ty då vore man förlorad. I en sådan situation, när den hunnit sin höjd, finns intet förbarmande, ingen konsideration för ålder eller kön; hvar och en har fullt upp med att sköta sig själf, och själfbevarandets instinkt, som är den mänskliga egoismens innersta rot, gör hvarje öra döft och hvarje hjärta känslolöst. Den som engång upplefvat något dylikt, förundrar sig icke mer öfver den skoningslösa grymhet, med hvilken de starkaste och råaste vid eldsvådor i teatrar klättrat öfver de öfrigas hufvuden, obekymrade om att deras egen räddning kanske kostat tjugu svagare lifvet.

Så långt kom det väl icke här, dock kanske mer af en lycklig tillfällighet än genom auktoriteternas förtjänst.

Det vådligaste var att se de många kvinnor och små barn, som råkade in uti trängseln. Lyckligtvis funno de ett beskydd i den ridderlighet, som icke förnekar sig ens hos den simplaste fransman. Innan trängseln ännu blef för stark, placerades de klenaste och svagaste i säkerhet på barrieren, där pojkar och månglerskor svärjande måste lämna plats. De små barnen upplyftades på arbetarnes axlar, där de tillika kunde förträffeligt se fyrverkeriet. Folkmassan, på det sättet garnerad öfverst med barn i brokiga bluser och hattar, liknade en tät mörk häck öfversållad med blommor.

Genast i början blef något missnöje, när passagen var stängd, och det växte alltmera, när de främste emot sin vilja trängdes framåt emot militärens gevärskolfvar.

— Huru! Man stänger bron! Man nekar oss passera! *Messieurs*, man vill väl icke låta trampa ihjäl oss! *Messieurs, voici des dames!* här äro damer (detta ord är en trollformel, som intet franskt hjärta anses kunna emotstå)! Ni kan icke neka madame och hennes barn att passera! ...

Men soldaterne, lydige sina order, fortforo att spärra vägen och nöjde sig med att höfligt upprepa:

— *Impossible, messieurs! C'est interdit*, det är förbjudet.

— *Mais avancez donc! avancez!* ljödo otåliga röster från de yttre hoparna bakom, ty de lysande eldgirlanderna längs Elyseiska fälten på motsatta flodstranden begynte alltmera locka hopen ditöfver.

— *Ne poussez pas, messieurs!* ropade soldaten, som stod mig närmast vid bropelaren, ty massorna trängde allt starkare på och han hade fullt arbete att försvara sin post. Ett apelsinskal, slungadt af öfvad hand midti hans panna, var hopens svar. Han fördrog det likväl med berömligt tålamod.

Då blef man varse två fruntimmer, som passerade från vår sida den klart upplysta toma bron, eskorterade af en officer. Detta var oförsiktigt, ty ingenting retar så mycket, som ett företräde beviljadt åt några och nekadt åt andra. Ett starkt sorl uppstod. *V'là des dames sur le pont! Avancez! Avancez!* Och i samma ögonblick flög en skur af apelsinskal, plommon och småstenar från hopen emot soldaternes hufvuden. Pariser gaminerne ha mest alltid något slags artilleri i fickorna. Man vet ej när det kan behöfvas.

Nu blefvo kolfvarna, efter att ha utdelat tämligen duktiga puffar, obrukbara. Befälhafvande officeren kommenderade: *fäll bajonett!*

Detta magiska ord, välbekant sedan forna gatstrider, förfelade icke sitt intryck på massorna. De främste ryggade ovillkorligt tillbaka, oaktadt den täta muren bakom dem. Där uppstod plötsligen ett mellanrum mellan blusernes bröst och bajonettspetsarna, likväl icke bredare än en armslängd. Några bland barnen började gråta.

Om i detta ögonblick ett af dessa ord blifvit utslungadt bland hopen, hvilka likt brandfacklor sätta alla eldfängda ämnen i låga — om en enda stämma ropat *vive la république!* eller hellre, om man funnit ett nytt ord i stället för detta redan något förslitna — ty nästa revolution behöfver ett nytt ord, och för ett nytt ord går fransmannen i elden — vete himlen hvad som då varit att skåda från bropelaren vid Pont des Invalides. Men tiden var icke mogen, och detta enda ord uteblef.

Tidningarna kunde säga: *incident sans suites.*

Bajonetterna blänkte i det tilltagande eldskenet. Effekten af deras vältalighet räckte likväl ej länge. Ropen *avancez!* och *à bas la ligne!* begynte ånyo, stenar af större dimensioner kommo här och där susande

öfver hopen och nedföllo plaskande i floden. Ett aflångt föremål hven genom luften och träffade bropelaren; det var en promenadkäpp af det slag som man nyss begagnat till att fånga fallskärmarna och kristningskonfekten. Åtskilliga kastvapen af outredd beskaffenhet — jag tror det var afbrutna paraplykryckor — nedslogo bland soldaterne, som till utseendet bibehöllo ett orubbeligt lugn, men retades af det förnyade ropet *à bas la ligne!* Jag hörde de närmast stående svära mellan tänderna.

År 1848 den 23 Februari vid samma tid på aftonen hände sig att en afdelning af fjortonde linieregementet fällde bajonett mot en stojande folkhop vid utrikesministerns hotel. På ena sidan litet stoj, på andra sidan litet hot, man mente troligen ej värre än så, men »af misstag» föll där ett skott, befälhafvande officeren kommenderade fyr! sextio personer stupade, revolutionen flammade upp, konungadömet föll och republiken tågade in.

Men dessa folkvågor, lika lätta som oroliga, behöfva endast ett vindkast för att afledas i nya riktningar. Mer än ett upplopp har blifvit besegradt af en regnskur. Denna gång var det fyrverkeriet. Raketerna begynte fräsa, eldhjulen spraka, explosionerna dåna. Alla blickar vände sig ditåt, militären var glömd, émeuten förbi. När man åter ihågkom hvarandra, var passagen fri öfver bron, likväl så att folkhopen först slapp öfver från högra stranden. Hela massan på vänstra stranden fick vänta ännu en kvart till straff för sin uppstudsighet.

Bajonetterna voro försvunna. Folkströmmen skingrades åt alla håll i den omätliga staden. Allt var lugnt. Napoleonidernes stjärna stod ännu i zenit af sin glans.

---

34. Jardin des plantes och kungstigern.

Jardin des plantes, grundlagd år 1626 af Ludvig XIII, har det rykte om sig att äga de rikaste naturalhistoriska samlingar i hela världen. Det är möjligt att den öfverträffas i enstaka branscher af London och andra orter; men sanningsenligt kan jag försäkra dig, att vårt så kallade stora museum och öfriga samlingar i Helsingfors, hvilkas värde för vår ort jag visst icke därför vill förringa, ej kunna gifva någon föreställning om dessa ändlösa salar och drifhus, där ett flyktigt besök är likaså tröttande, som ett noggrant betraktande är lärorikt. Nästan samma intryck göra institutet och kejserliga biblioteket vid Rue Richelieu. Främlingen kan icke gå genom dessa salar utan en suck öfver tidens knappa mått — öfver kortheten af ett människolif, som jagar tanken förbi dessa anade skatter med Tantali törst.

Dessa museer, dessa drifhus och långa rader af sällsynta växter i det fria hafva något mycket enformigt för öfverblicken. Allt är där detalj; det hela ligger där utom åskådningen och inom vetenskapen. Man märker genast, att dessa studier, så ytterligt detaljerade, kräfva en hel lefnad. Men emedan hvarje fält inom vetenskapen är så begränsadt, blir det också drifvet med ytterlig noggrannhet. Vår landsman doktor William Nylander arbetar två till fyra

timmar om dagen i Jardin des plantes och har vunnit anseende som auktoritet i en bransch af botaniken, nämligen för lafvarna. I kulturländerna gör vetenskapen ungefär som handeln: den sorterar sig i detaljer. Jag påminner mig en butik vid Rue de l'École de médecine; den hade ock sitt fack, men det lär ingen hos oss göra efter. Den handlade med benrangel, knotor och dödskallar; det var dess lofliga trafik, och någon annan vara stod ej att fås i den butiken.

Men för att återkomma till Jardin des plantes, så är det icke botaniken ensam, som *lefver* där för åskådaren, utan än mera zoologin. Hvarje kvarter har sina invånare, stängda under bar himmel inom ett galler, afpassadt efter deras storlek och vighet. Här promenerade inom sitt galler hjorten, där giraffen; här zebran, där buffeln; här kamelen, där noshörningen; sex eller sju björnar bodde i öppna hålor och ställde sig på baktassarna att tigga bröd af de kringstående. Elefanten, som dock hade eget hus, ansåg sig ej för god att utsträcka på tiggeri sin långa snabel öfver staketet. Flodhästen vältrade sin tröga oformliga bruna massa i en enkom för honom inrättad damm och lufsade ovigt upp, när vaktaren kallade honom till måltiden. Jag bör tillägga, att bagare hade här sina butiker ensamt på spekulation att sälja bröd åt dem som ville traktera djuren. Fåglar och apor af alla slag bodde, allt under fri himmel, i stora järnburar; de små amfibierna höllos i enkom inrättade lådor; den stora nilkrokodilen vältrade sig i en lång låda, uppfylld med ljumt vatten, och hväste åt hvar och en som nalkades honom. Boa constrictor dvaldes uti ett dylikt fängelse.

Allt detta förglömde man likväl vid anblicken af de vildaste rofdjuren. Öfverintendenten *(professeur l'administrateur)* hade artigheten att, jämte inträdeskort till museerna, äfven lämna mig ett till vilddjuren. Jag

önskar att du och din misse varit tillstädes, när de stora kattorna åto; där förslog icke ett möss. I Jardin des plantes funnos för närvarande omkring sex lejon, fyra tigrar, tre leoparder, tre pantrar, en hop hyenor och schakaler. Haf respekt för din misses anor, Betty, ty alla, utom de två sistnämnda, tillhörde kattsläktet.

Dessa djur voro af mycket olika lynne. Träldomen hade förnedrat somlige af de starka; de sågo dystra, slafviska och ruggiga ut. Vargarna till exempel voro de eländigaste vargar man kan tänka sig. Andra bland vilddjuren hade ännu helt nyligen jagat i skogarna och ännu icke lärt sig fina pariser seder. Just dessa bestar voro favoriter för åskådarne. Förfiningen tycker alltid om att se framför sig ett stycke ödemark, och dessutom älskar fransmannen allt slags lejonlynne. Hvilka artigheter man sade det stora numidiska lejonet, som knappt bevärdigade hela den brokiga samlingen utanföre med en likgiltig blick! Det föll ingen in att räcka öknens konung ett bröd; det är också förbjudet. Det är blott björnar som matas med nådegåfvor.

Men ingen af alla dessa bestar kunde dock mäta sig med den stolta bengaliska kungstigern. Han hade först nyligen blifvit hämtad från Ganges' stränder; han var hög som en mindre häst, men längre, i sin fulla styrka och vildhet, skönt randad i gult och svart, för resten till hela sin skapnad och sina fasoner en ofantelig vildkatt. Jag bekänner uppriktigt att jag icke velat möta honom en afton i skogen. Hans gulgröna ögon brunno i dyster glans och genomborrade åskådaren, han var en Nero och mer än en Nero, ty han var blodtörstig, men icke feg. Och därför beundrade fransmännen honom.

Hvarje djur hade dubbla burar, en yttre mot trädgården och åskådarne, en inre mot en trång korridor åt

menagerigården. Mellan båda burarna var en fallucka, och när djuret var i den ena, städades den andra. Men till inre buren kom man blott med särskild tillståndsbiljett, och med en sådan blef jag i tillfälle att se djuren erhålla sin föda klockan tre e. m. M. Mathieu, djurvaktaren, hade lagt åt hvar och en dess portion i de inre burarna, och så öppnades falluckorna. Djuren rusade ut och kastade sig med glupskhet öfver köttstyckena. Det var åter kattens hukande språng, hennes gnistrande ögon, när hon ser sig omkring, om någon vill rycka hennes rof ifrån henne. En af fransmännen — vi voro blott fem eller sex därinne — stack då spetsen af sin paraply mot det numidiska lejonet. Jag glömmer icke det raseri, som därvid intog skogens stolte beherskare. Lejonet hukade sig ned med ett doft rytande och tog med ens ett språng emot gallret, så att det knakade i järnstängerna — därefter drog det sig i vanmäktigt raseri tillbaka, fattade köttstycket mellan framtassarna och betraktade oss, men åt icke en bit, innan vi aflägsnat oss.

Kungstigern hörde lejonets rytande; det är bekant att alla djur, från de minsta till de största, darra vid detta ljud. Den stolta gula katten blef orolig, grep köttstycket mellan sina hvita spetsiga tänder och tassade tre eller fyra slag kring buren, betraktande oss med eldsögon. Fransmannen höjde åter sin paraply — tigern stannade; hans långa murrhår drogos uppåt öronen bakåt, hufvudet sänktes, ryggen buktades, klorna indrogos och utsträcktes ånyo — fransmannen sänkte sin paraply, och däri gjorde han rätt.

35. Den moderna operan.

Jag öfvergår till några skildringar från konstens område, och närmast teatrarna. Ganska ringa är den erfarenhet man hinner samla på ilande veckor och månader, men den får en betydelse därigenom att mycket till hälften anadt klarnar därefter, mycket på afstånd skimrande upplöser sig i en fåfängelig dunst och däremot mycket, som man förut förbisett eller förgätit, tränger sig då uti förgrunden med sanningens enkla, flärdlösa, oemotståndliga makt.

Jag ville se denna opera till exempel, som i våra dagar gör anspråk uppå att vara scenens yppersta blomma och till hvilken vi alla skattat vår gärd af hyllning, det vare sig i Petersburgs gyllene loger eller på de tarfliga bänkarna af Helsingfors teaterhus. Jag ville se henne i sin högsta utveckling, i hela den prakt som den rådande smaken slösat uppå henne, för att derefter bedöma, om Richard Wagner sagt sant, då han kallat denna konstgenre »ein Irrthum», en förvillelse. Jag ville höra hvad det i våra dagar blifvit af Glucks, Mozarts, Cherubinis, Boieldieus, Méhuls, Webers, Rossinis älsklingskonst, för att därefter kunna med någon klarhet fatta, om denna konstgenre ännu hade något berättigande och någon framtid. Mången hade sagt mig, att italienska operan i

Petersburg uti prakt och talanger stod främst och att berliner operan, för att icke tala om San Carlo och La Scala, i flera hänseenden kunde mäta sig med, kanske öfverträffa den parisiska; det är möjligt. Men scenen är endast ena hälften af all dramatisk konst; publiken är den andra, och jag tänker att en så bildad, en så spirituell teaterpublik som den parisiska förgäfves lärer sökas åtminstone på denna sidan om Alperna. En brist är emellertid så väsentelig, att den ej bör förtigas. Jag har ej hört eller sett den italienska operan i Paris; den hade nu, ensam bland alla teatrar, sommarferier. Jag hörde blott dess förnämsta medlemmar sjunga på en konsert för de öfversvämmade. Ställer man det musikaliska intresset främst, så var det likväl någon ersättning.

Det låter väl kosteligt att *se* en opera, men det är likväl så. Denna konstgenre har steg för steg sjunkit så djupt, att ögonens lust efter hand kommit att blifva den främsta som efterfikas.

Operan begynte i sjuttonde seklet vid några italienska potentaters yppiga hof, där man icke mera fann behag uti Palestrinas kyrkomusik. Man uppfann då ett stycke musik, som kallades *aria* och som från början icke var annat än en med diverse grannlåter utstyrd och tillkonstlad folkvisa. Under denna aria lade man, för bättre effekts skull, dramatiska motiver; därefter lånade man *recitativet* från kyrkomusiken, som af ålder begagnat det, och slutligen fulländade man den musikaliska utstyrseln med den flerstämmiga sången, med *kören,* snart också *melodramen.* De store mästarne funno här ett tacksamt fält, både för motivernas rikedom och för det mäktigare *musikaliska* intryck, som därmed åstadkoms. Men det dramatiska underlaget, texten, var från början en bisak och blef ej heller någonting annat. Mozart

skref helt obekymrad sin skönaste musik till texter som efter omständigheterna voro lättfärdiga eller pedantiska, allenast de voro musikaliskt tacksamma. En Schikaneder kom mycket oförvarandes jämte honom till odödligheten. Textförfattaren blef ingenting annat än kompositörens verktyg, som ofta på beställning hopsatte det eller det, ofta fick lappa, stympa eller skarfva det redan hopsatta; och det bästa man kan säga om de bästa operatexter är att de, jämte musikalisk utförbarhet, *försvarligt* uppfylla de poetiska, de dramatiska fordringarna.

I denna onaturliga genre, som ville gifva en nödvändigtvis lyrisk produkt ett dramatiskt berättigande, låg redan från början fröet till dess förfall. Den förnedrande betjentroll, som poesien däruti har spelat i förhållande till musiken, har grymt hämnat sig på musiken själf, och gången af denna nemesis är lärorik att betrakta. *Sången* gjorde början och tillmätte sig att mästra kompositionen. Det lyckades väl Gluck att för en tid stäfja dessa anspråk, och jag vill icke påstå att de store mästarne alltid böjt sig för sångares och primadonnors pretentioner, men det hände också dem ofta att de skrefvo sina arior enkom för den eller den rösten — således för ett ändamål utom det skönas eget — och de mindre herrarne voro och förblefvo ödmjuke tjenare för dylika nycker, hvilka ytterligare gjorde sitt till att tyrannisera textförfattaren. Detta mästrande från scenen kunde ännu försvaras ur musikaliska synpunkter, likasom operans böjelse att ödmjuka sig för *instrumenterna*, att slå an med kolossala effekter åt detta håll. Men allteftersom klyftan mellan operans anspråk och dess verkliga dramatiska halt blef tydligare, måste man söka att, om icke fylla, åtminstone bortblanda denna stora lucka, och så tillkom *baletten.* Kompositören hade kujonerat poeten;

primadonnan hade kujonerat kompositören; nu blef det dansösen som i sin tur kujonerade primadonnan och tilldrog sig allas blickar. Och det stannade icke därvid, det gick ännu ett steg nedåt, så att *dekorationens* prakt, kostymernas lyx blef en hufvudsak, hvarigenom ändtligen själfva dansösen blef kujonerad af dekorationsmålaren och regissören. Redan i de musikaliska mästerverken Trollflöjten, Don Juan och Friskytten begynner detta vädjande till ögonens lust blifva märkbart, men det stäfjas ännu där af musikens lyftning och snille. För efterföljarne blef exemplet desto förderfligare. »Profeten» till exempel, hvem talar där om musiken? Nej, skridskoåkningen, den uppgående solen, se där det mest fängslande intresset af denna stora opera, som *ses,* detta kolossala lappverk, som i sin tur blifvit öfverträffadt af Halévys »Eviga jude», där operan ändteligen kommit därhän att undfägna teaterkikarne med yttersta domen.

Man må, om man så vill, lämna poesin därhän och förgäta alla fuskverk och alla orimligheter, som i dess namn och i dess dräkt ha gifvit sig ut att förherrliga den moderna operan. Men man måste bekänna, att slutligen äfven musiken kommit att spela däruti en slät figur. Och ehuru den onekligen frambragt och ännu understundom i Meyerbeers, Aubers, Verdis — jag vore frestad att tillägga Pacii — nya operor frambringar enskilda, än lysande, än rörande effekter, så bli kompositionens halt och totalintrycket oftast sådana, att man lyssnar på någon aria eller duett, gnolar den på sin kammare, arrangerar den för piano eller positiver, gör däraf polkor eller fransäser, men konstnjutningen af det hela, musikeffekten i stort — ja den går in genom ena örat och ut genom det andra, och behållna resten blir ett kolossalt skrammel, hvari enstaka reminiscenser sparsamt uppdyka.

Behöfver jag nämna bevis härpå? Du kan finna dem i Petersburg, Berlin, Stockholm, öfverallt, likaså väl som i Paris. Jag vill endast omtala det första intrycket. Man gaf Verdis »Sicilianska aftonsång» på stora operan, ett slipprigt ämne för en pariserpublik, ty det är nationalhämnden, som massakrerar fransmän. Allting är ställdt på spetsen, som den italienska passionen vill ha det: här äro kärlek och hat, svartsjuka, fanatism, dolkar och blod. Publiken är emellertid ganska lugn, applåderar här och där en vacker drill, och när det gäller något rätt rysligt, låter man hämta en glace eller skalar en apelsin. En adertonårig debutant, mademoiselle Moreau-Sainti, italienska, uppträder för första gången: lorgnetter och kikare i liflig rörelse! Hon har en briljant figur, sjunger excellent, klakörerne äro ock på sin plats — denna infama liga, som nedsmutsar med sin besoldade förtjusning äfven det mest rättmätiga bifall — godt, Moreau-Sainti får en stark applåd, en applåd af kännare, och det betyder något; hennes lycka är gjord, alla tala om henne, om stycket bekymrar sig ingen, på sin höjd den oerfarne nordbon, som dock vill höra huru man sjunger ihop ett blodbad. I andra akten öfverraskas man af en tarantella; charmant, hvem bryr sig dåmera om aftonsången! Kommer så stycket till tredje akten; det är redan så långt gånget, att man i hvarje ögonblick väntar signal till nederlaget. Men nej, den unga prinsessan i stycket inträder med sina hofdamer, sätter sig helt lugn och förklarar att hon vill se en balett. Och balett blir det midt under hatets och hämndens hotelser, en ganska försvarlig balett, som räcker en god halftimme och väl kunnat stå sitt eget kast, utan all aftonsång. Den heter »Årstiderna» och är verkligen rätt vacker. Man ser den frusna Vintern med åtta bepälsade

genier dansande värma sig kring en eldbrasa, som uppflammar ur golfvet. Därefter kommer Våren, nedsväfvande från taket på en guldsky och omgifven af zefirer, som rätt behändigt flyga öfver scenen. Våren vidrör marken med sina tåspetsar, och för hvarje gång uppspirar där en ros uti hennes spår. Sommaren kommer; kring henne uppspirar, man vet ej huru, en hög rosenhäck; hon dansar med sina genier och försvinner. Rätt som det är, uppväxer ur marken ett helt skördefält; det är Hösten och dess genier som göra sina lätta piruetter öfver sädesaxen. Ännu en briljant tablå på tåspetsarna, skörden försvinner, Hösten med den, och baletten är slut.

Jag upprepar, allt detta är ganska vackert, men hvad hade det väl att göra med sicilianska aftonsången? Också, när Procida, Guy de Montfort och det öfriga sällskapet strax därpå uppträda och återtaga styckets afbrutna trådar med samma ursinniga hat och hämnd som förut, förekommer det som ett löjligt godmorgon-yxskaft — det *dramatiska* intresset är totalt ruineradt, och det *musikaliska* har fått en ohjälpelig knäck. Men hvad är det vidare? Sådana äro de alla, »lapp på lapp och ingen söm», som det heter i gåtan. I Hugenotterne till exempel ser man alldeles samma sceniska nonsens.

Och likväl, jag ville förlåta operan allt det orimliga, flärdfulla, konstnärligt falska och skefva, som den bragt öfver tiljorna, för det myckna sköna, som den därjämte skänkt oss — ty hvem skulle väl därför önska, att Trollflöjten, Figaros bröllop, Don Juan, Wilhelm Tell, Friskytten, Den stumma, Hvita frun, Joseph i Egypten, Martha, Robert och så många andra nu vore oskrifna? — jag ville förlåta den all vansklighet, om någon kunde bevisa, att sådant icke hör dess väsende till, utan är ett tillfälligt ogräs, som åter kan bortrensas och åter gifva oss bilden

ren. Men jag fruktar, att i sjelfva dess väsende ligger en inre osanning, nämligen just den som uttalas af Wagner såsom grundtanke för hans år 1852 utgifna skrift »Oper und Drama»: »Die Oper ist ein Irrthum, denn in diesem Kunstgenre ist ein Mittel des Ausdruckes (die Musik) zum Zweck, der Zweck aber (das Drama) zum Mittel gemacht»[1]. Så visst som konstens innersta väsen är frihet, så visst kan heller ingen konstart ostraffadt bruka den andra till ett viljelöst redskap; och skola tvenne konster samverka, så måste de innerligt sammansmälta, såsom ord och musik i en äkta visa. Allraminst låter den högsta af alla konster, den dramatiska poesin, med dess stränga fordringar på enhet och själfständighet, i längden kujonera sig under tonernas fantastiska nycker, och jag tänker att den tid är icke långt borta, när operan utspelt sin roll — likasom troligen allt det konsert- och virtuos-oväsende som grasserar i våra dagar — och lämnat plats för ännu knappt anade konstformer, hvilka bättre lyckas i hvarandra upplösa och återförena elementerna af det sköna, hvad namn de än bära må.

[1] »Operan är en förvillelse, ty i denna konstart är ett medel för uttrycket (musiken) gjordt till ändamål och däremot ändamålet (dramen) till medel.»

36. Baletten »Korsaren».

Vi ha talat om operan; jag har icke smekt detta tidens själfsvåldiga och bortskämda barn. Låt oss medgifva, om du så vill, att den frambragt mycket skönt och att den för sin tid varit en berättigad, ja en nödvändig utvecklingsform; jag tror icke desto mindre att dess tid är förbi, dess stjärna i nedgången, och att den burit inom sig från början fröet till sin undergång.

Jag kunde citera bevis; onyttig möda, du finner dem i mängd på alla Europas — jag hade så när sagt Asiens, Afrikas, Amerikas och Polynesiens — skådebanor, öfverallt där ridån gått upp öfver en introduktion och fallit ned öfver en final. Du finner dem i tidiga reminiscenser från egna barndomsdagar. Mins du Rossinis Tancred till exempel på Helsingfors scen (madame Neder, ty partiet ligger så högt, att sällan en karl går ut med det) huru han, dinglande med ett svärd som han icke orkade bära, sjöng i stället för att slåss, sjöng omkull Jerusalems murar, sjöng ännu de grannaste rulader när fienden var öfver honom och hvar sekund gällde människolif och kanhända hela kristenhetens väl? Minns du Bellinis Romeo, huru han, likaså skral i vapenöfningar (Julia Reitmeyer, ty där behöfdes åter ett fruntimmer) sjöng ihop sina förtviflade beslut, sjöng ihjäl sig, det var hans skyldighet;

däri icke sämre än Edgar i Donizettis Lucie och så många andra musikaliska bärsärkar. Det kan likväl ännu låta säga sig, men jag har äfven hört Meyerbeers Peter den store göra de grannaste löpningar, jag har hört Grétrys Richard Lejonbjärta sjunga mycket rörande arior och sentimentala duetter; undra sedan att man kan sjunga ihop en Bartholomeinatt och en siciliansk aftonsång! Jag vill därvid icke fästa mig vid sådana småsaker som att operakörer och arior gång efter gång upprepa samma ord, när musiken behöfver det; värre är att handlingen vanligen står stilla och sjunger. Detta gjorde min vän Greve i lifstiden mycket bekymmer, den tiden vi tillsamman skulle göra en opera; vi beslöto då att låta handlingen *tala,* hvilket jämförelsevis var ett klokt beslut, ehuru det bästa onekligen är att låta den *handla.* Vår opera blef emellertid, liksom de bekanta giftermålen, den bästa opera, emedan den — icke blef af.

Vare det nog sagdt om operans dramatiska halt — den musikaliska lämnar jag i sitt värde. Jag ville endast tillägga det, att öfverallt där de store mästarnes musik — och bland de mindre till exempel Hérolds färgrika glödande Zampa — öfverallt där den har verkligen höjt det dramatiska intrycket, så har det varit som *medel,* och förståndigt begagnadt, är det *medlet* ett af de mäktigaste. Men aldrig kan musiken på scenen verkligen blifva *ändamål*, utan att vränga sin uppgift åt sidan; den är det vältaligaste uttryck för mänskliga känslor, men den skall icke försöka att handla, och erkänner man det, så är det på samma gång slut med dess dramatiska anspråk.

Jag kan likväl ej lämna detta fält för så många nederlag och så många triumfer utan att egna några ord

åt operans yngsta dotter och till slut dess tyrann, *baletten.* I stället för reflexioner ville jag här ge dig ett exempel och väljer ur hopen ett af de mest lysande, en balett, som åtminstone år 1856 ansågs vara den yppersta i sin genre,[1] nämligen *Korsaren* balett-pantomim i tre akter af De Saint Georges och Mazilier, musiken af den nyligen aflidne kompositören Adam, hvars »Alphydda» och »Postiljon från Longjumeau» blifvit gifna äfven i Finland. Billigtvis äro äfven fyra dekorationsmålares och en maskinists namn utsatta på programmerna. Stycket, hvartill Byron fått släppa till uppränningen, gafs första gången på stora operan i Paris den 23 Januari 1856 och har sedan upplefvat åtminstone femtio representationer. Den nyaste stjärnan på samma lampskenshorisont, där Taglioni, Cerrito, Fanny Elsler med flere lyst och slocknat, hette nu *Rosati* och hade här hufvudrollen. Att personalen icke var obetydlig, finner man af följande specifikation på dem som deltogo i första tablån, premierdansörer och dansöser oberäknade, nämligen: tolf almeer eller beslöjade dansöser; tolf turkinnor; fyra ryssinnor; fyra cirkassiskor; fyra italienskor; fyra armeniskor; tre slafhandlare; sexton korsarer; sex slafvinnor (*dames esclaves,* som programmet högst artigt uttrycker sig); fyra beslöjade damer; åtta små morianer; sexton små moresker; elfva negrer; sex unga eunuker; fyra köpmän; tio uppköpare; tjugu korsarmatroser; summa hundrafyrtiofyra personer *corps de ballet,* utom de tjugutvå som utförde solopartierna.

Första akten. En slafmarknad i Adrianopel. Vackra slafvinnor hvila på mattor och divaner, turkar, greker

[1] Och som väl ännu, år 1857, tyckes bibehållit detta sitt rykte, efter den företrädesvis blifvit vald att illustrera Pariseroperans galaspektakler för konungen af Bajern och storfursten Konstantin.

och armenier röka sina pipor, almeerna dansa för dem; köpmän utbreda rika tyger. En trupp grekiske korsarer närmar sig. Deras chef, Conrad, (dansören Segarelli) igenkänner på en balkong den unga judinnan Medora (Rosati) och får af henne en selam eller talande bukett, som betecknar hennes kärlek. Nu inbäres den rike paschan af Cos. Slafhandlaren låter sin förföriska vara dansa (man kunde tro sig vara i Hamburg) men vid sådant är den dåsige paschan van och biter icke på kroken; ingenting duger, den ena är för mager, den andra för fet. Till slut blir han varse Medora och blir naturligtvis betagen. Den stackars flickan råkar ha till far en snål jude med det ryktbara namnet Isac Laquedem; paschan bjuder honom pärlor och guld, kort sagdt, efter något prut köper han Medora. Det är likväl lättare sagdt än gjordt; korsarerne äro ju där, de dansa med slafvinnorna; rätt som det är, bortröfva de hela sällskapet, och Conrad tager Medora på sin lott.

Nu får man i andra tablån se ett lysande »underjordiskt palats», där korsarerne hopat alla sina rikedomar. Rollerna äro nu ombytta. Conrad är herre här, svarta slafvar frambära rökelsekar, ett förhänge går upp, man ser Conrad, utsträckt på en tigerhud, röka sin tschibuk och Medora vid hans fötter. Öm scen, och fångarne från Adrianopel dansa. Medora begär deras frihet, Conrad har icke hjärta att neka. Men däraf förgrymmas korsarerne, där blir revolt, men vid sådant är Conrad åter van, revolten kufvas, och korsarerne plocka guld och pärlor ur den förbluffade Isaks fickor. Emellertid rufvar korsarchefen Birbanto på hämnd och lockar juden att genom Medora insöfva Conrad med en förgiftad lotusblomma. Nu blir där en stor scen, och de sammansvurne bortröfva den förtviflade Medora.

Andra akten för oss till paschans af Cos palats. Åter lyx och prakt öfver all måtta. Seraljens damer komma just ifrån badet, odaliskerna drifva spektakel med deras Argus, en gammal eunuk. Paschan inträder; eunuken beklagar sig, där blir sparlakansläxor och dans naturligtvis. Isak kommer och för med sig Medora, paschan är förtjust och öfverhopar henne med grannlåter. Emellertid närmar sig en skara pilgrimer från Mekka; men desse filurer äro inga andra än förklädde korsarer och, kort sagdt, de göra en ny razzia i harem och äro på väg att segra, då förrädaren Birbanto ditför paschans folk, korsarerne öfvermannas, och Conrad föres till döden.

Tredje akten. Conrads öde bör icke oroa dig, han benådas naturligtvis, och nu skall paschan fira sitt bröllop med Medora. Det blir ett gentilt bröllop, ett »dansbröllop», det kan man tänka sig, men just i det afgörande ögonblicket tillnarrar sig Medora med de mest förföriska smekningar paschans dolk, Conrad klifver in genom fönstret, och med paschans förhoppningar är det förbi. Paschar, liksom jättar, äro gjorde att offras opp.

Tredje aktens andra tablå är ett kanske hittills oupphunnet mästerverk i dekoration och maskineri. Man ser ett ändlöst haf, krusadt af lätta vågor. Illusionen är så stark, att man tycker sig känna hafsvindarnas fläkt. Ett skepp under fulla segel gungar in på scenen — icke en af dessa skrala båtar, som någongång kafva sig fram på våra teatrar, utan ett ganska anständigt skepp, som rymmer på däcket en balett af vidpass sextio personer. Conrad och Medora segla nu bort till en fristad för deras kärlek; man ser landet som en smal strimma vid horisonten; denna glada syn måste firas med en dans af korsarer och befriade slafvinnor, hvad är naturligare? Och dans blir det, men en ganska ovanlig dans, ty en

hop figuranter utföra de äfventyrligaste piruetter i tacklage och märskorgar. Det ser emellertid bra ut, och det är blott skada att himlen mulnar och åskan begynner mullra (en ganska försvarlig åska, litet bättre än våra spjäll). Där kommer en stormby, vågorna skumma och begynna gå högre. Dansen tar en ände; manskapet klättrar upp och beslår seglen. Stormen tar till, blixtarna fräsa (ganska försvarliga blixtar, knappt nog af nikt). Vågorna torna sig allt högre. Man skjuter nödskott. Skeppet slungas förfärligt af vågorna. Luften mörknar (den ena florsridån efter den andra faller mellan scenen och åskådarne). Till slut blir mörkret så tjockt, att man helt otydligt ser blott de svarta vågorna, skeppets konturer och de hvita figurerna, som springa i oro af och an på däcket. Banditer och slafvinnor, mödrar och barn utsträcka förtviflade sina armar. Då hviner genom luften en bländande blixt och träffar fartyget ... det sjunker ... man hör ett doft brak ... en svart våg reser sig berghög och begrafver skepp och folk i det dunkla djupet.

Några ögonblick ser åskådaren framför sig endast en mörk natt, och musiken härmar stormens dån och vågornas brus.

Då klarnar luften ånyo (florsridåerna upprullas åter, den ena efter den andra). Man ser åter det vida hafvet; stormen har lugnat, ovädret gått öfver. På en blank och kullrig dyning gungar en planka; på plankan fasthåller Conrad Medora. Dyningen kastar dem mot en fjärran klippig strand; de uppnå den; Conrad lyckas komma på klippan och upplyftar Medora på sina armar. I detta ögonblick frambryter genom den ännu halfklara luften en enda solstråle, men en stråle så bländande klar, att endast solen själf eller det elektriska ljuset kan framtrolla dess like. Denna stråle upplyser en enda punkt i

den dunkla taflan, och det är just klippan. De båda räddade knäfalla i det klara skenet och tacka elementernas herre ... och stycket är slut.

Hvad säges härom? Lysande, präktigt, konstigt, till och med vackert och roligt som taflor. Jag skulle kalla »Korsaren» — likasom röfvaranföraren Mandrins äfventyr, hvilka gåfvo fyrtio fulla hus å rad på teatern Gaité — ett skolpojksstycke, om där icke vore så mycket för de stora lättfärdiga barnen af denna världen, hvilka, därest de icke ville vara korsarer, åtminstone mycket gärna ville vara paschar af Cos. Här rasar och smäktar det orientaliskt sinnliga så framstående; här lånar dansen sin tjusning åt så yppiga situationer, men utan fantasi, utan poetisk doft — en prosaiskt tillyxad roman, behängd med seraljernas glittrande flärd och beständigt ställd på spetsen mellan ett mord och ett sinnerus — en odalisk på en tigerhud — att stycket måste kallas lågt, mycket lågt som konstprodukt. Det är Byron satt uti skuggspel, hans figurer, men idel masker, utan själ, utan snille.

Därhän kommer baletten, genom att försöka öfverbjuda alla andra i ögonens lust och en fördärfvad fantasis retelser; och den går väl längre: i Berlin får man på scenen se en vampyr utsuga aderton unga flickors blod. Jag vill ej förneka dansen hvarken som konst eller som glädjeyttring; den kan vara behaget själf, och behaget är skönhetens älsklingsdotter — men, men, Betty, när sylfiden tjusar vårt öga, när almeerna dansa för oss uti lotushäckarna, huru ofta hviskar icke då den bättre rösten inom oss: af jord äro de komna! Dessa vingar glittra af flärd, dessa förföriska gestalter i flor och gas äro icke behaget, utan begären; o, behaget är rent, behaget är himmelskt, och om dansen *kunde* vara det, så vore ingen konst så hänförande som den!

Tredje serien.

(Helsingfors Tidningar September—December 1857.)

Till Betty.

Också den strida forsen låter icke på engång alla sina vågor brusa bort, säger runan, och du må därför ännu en liten tid hafva tålamod med dessa östersjöminnen, äfven om en vinter snögat och tvenne somrar regnat öfver dem. Nya resenärer, nya landsmän, komne med lifvade blickar från snölanden söderut, ha sedan dess sett detsamma och mer, hvarom nyss stått att läsa i tidningarna; men det ges iakttagelser som icke åldras på ett år, och det ges en erfarenhet som, likt höstsädet i den finska åkertegen, gror under snön till kommande vårar. Jag vill allt försöka att sofra bort det som med dagen förgås och behålla åtminstone något af de blifvande och för lång tid varaktiga intrycken.

Alltså: det var en gång...

---

37. Teaterns frånsida.

Jag nämnde senast om operans förfall, om dess inre motsägelser och om baletten. Ämnet, utsträckt till teatern i allmänhet, är så rikt som själfva dårskapens historia och så outtömligt som de mänskliga förvillelsernas afgrund. Hvad är det som icke girigheten, lustan och fåfängan neddragit i smutsen! Samma regn, som föder blommornas doft och betäcker fälten med skördar, frambringar i människovimlet på städenas gator en dy, som kan fläcka den renaste.

Teatern och all konst står med sitt högburna hufvud i fantasins världar, medan dess fötter ohjälpligen äro dömda att vandra den slippriga och sandiga vägen fot för fot uti verkligheten. Det är blott få förunnadt att rätt förlika dess motsatser. Många förtappas och många förtyngas. Många komma, i de luftiga rymderna af sin fantasi och sin konst, alldeles bort från fotfästet i verkligheten och, hvad som är värre, från fotfästet i religion och seder, ty under all konst ligger en mäktig frestelse till självförgudning; de starkare bland dem blifva då hopens och sina egna afgudar, som kunna lefva af en applåd och dö af en kritik; de svagare blifva slarfvar och — slarfvinnor. Några åter fastna i sanden och göra sin konst till metkrokar för sin snikenhet; andra slutligen,

konstens daglönare, slitas hit och dit mellan de båda motsatserna, intill dess att de slutligen förträas uti sitt yrke och gifva på båten allt grubbel däröfver. Men några finnas, som sagdt, hvilka besitta den sällsynta förmågan att på en gång hängifva sig åt sin konst och beherska den, att förgäta sig själfva på scenen och vara folkeliga utom den, att med ett ord vara människor sådana som både konsten och lifvet fordra. Och dessa några, så få de äro, äro nog för att hejda förkastelsedomen öfver en bana, som vid sidan af de mest lysande triumfer äger så många sorger, så många bedragna förhoppningar och så många bottenlösa afgrunder.

Vi kunna då lämna kapitlet om skådespelarne; hvem har icke någongång sett en flik lyftas af den skimrande ridå, som betäcker afunden, fåfängan, lättsinnet, eländet och icke sällan lasten bakom kulisserna? Jag påminner mig för sexton år tillbaka Romeo och Julia på Helsingfors scen; de lågo där båda döda af kärlek, och den rörda publiken grät, men Julia hade nyss förut trätt med Romeo i kulissen, och där hon nu låg död bredvid honom, knep hon honom så eftertryckligt i sidan, att ridån måste i hast gå ned, ty Romeo var färdig att skrika. — Stjernströmska truppen gaf ej längesedan »Ett resande teatersällskap»; det var icke politiskt gjordt, ty stycket nedref obarmhärtigt alla scenens illusioner och, resande eller icke, så fanns där ett grand af kopior från alla teatrar.

Det finns narrar i vår tid, som spänt hästarna från Taglionis vagn och dragit den själfva med fänadens ihärdighet. Det finns sångare och sångerskor, som byggt sig palatser med dårskapens tribut, ehuru det säkert finns flera, som med fulla händer strött ut sina furstliga inkomster. Rachel begärde för ett år i Amerika sexhundra-

tusen francs. Ingen minister, om icke möjligen en kronoentreprenör, har haft sådana inkomster som Mario, Grisi och nu senast Ristori. Europas större teatrar uppsluka otroliga summor, hvaraf en stor del utgår i statsbidrag. Allt detta är en gärd åt fåfängan långt mer än åt konsten och som hämnar sig själf genom att neddraga scenen till ett gyckelspel för ögonens lust och de omåttliga anspråken af en förskämd smak. Vi ha sett hvad operan därunder blifvit. Talscenen har visst icke heller blifvit efter. Alexandre Dumas fils har senast äran att där ha infört sin *Demi-monde* i briljanta variationer, och hin onde har på många teatrar blifvit dagens hjälte.

I teaterväsendet ingå, utom skådespelarne och litteraturen, ännu tre andra ingredienser, nämligen teaterdirektörerne, författarne och publiken. Jag har därom till hands en liten artig skildring från London. Direktörerne stå nämligen mångenstädes i elakt rykte för prejerier på bekostnad af sin personal, och publikens gunstlingar underlåta ej att betala dem med samma mynt. I London drifves denna spekulation i stor skala och öfverträffas däri blott af de italienska teatrarna. Författarne förstå sig också något på kursen. Man vill i parentes påstå, att teatern i London gått raskare nedåt än någon annan. På Garricks forna tiljor, Drury Lane, huserade en ölkrögare Smith och brände slutligen huset vid en maskrad. På Haymarket spelas blott franska vådeviller, och blott i en aflägsen vrå af London får man ännu höra Shakespeare.[1]

En dag beger sig en af Londons teaterdirektörer till en författare och begär utaf honom en dram i fem akter. Författaren låter be sig, är tämligen spotsk och fordrar slutligen, utom sin andel för hvarje representation, fyrtio

[1] Detta 1856.

pund sterling per akt, att betalas samma dag stycket ges första gången. Direktören häpnar, men den store författaren blir obeveklig, och kontraktet underskrifves. Det dyrt betalade stycket uppsättes med all möjlig lyx och utpuffas på förhand af alla krafter i tidningarna. Slutligen kommer den viktiga dagen, allt är färdigt och salongen uppfylld ända till trängsel. Författaren går orolig fram och åter mellan kulisserna och tittar hvarannan minut genom hålet i ridån på den publik, som skall afgöra styckets öde.

— Jag har trehundra vänner därute — säger han till direktören — jag hoppas ni på er sida tagit nödiga mått och steg?

Direktören låter, i stället för svar, kalla chefen för de hyrda klakörerne (klapparne).

— Är allt ert folk på sin plats? frågar han.

— Femtio mer än vanligt, svarar den andre, och på min ära duktiga karlar.

— Ni har väl ej glömt mina instruktioner och noterat de ställen där ni bör hvissla?

— Skall ske, herr direktör!

Författaren småler.

— Hvad är det ni säger? Hvissla? Ni menar väl applådera?

— Nej, hvissla.

— Men är ni från edra sinnen?

— Alldeles icke. Om ni som författare blir applåderad eller uthvisslad, det kvittar mig lika, min inkomst har jag ändå, och man blir nyfiken att se stycket. En så stark opposition blir pikant. Det är dessutom bättre att stycket hvisslas ut, än att det får en medelmåttig framgång. Larm, skandal — det är just hvad jag behöfver, och ni kommer att uthvisslas.

— Men det är ju en nedrig intrig! Herre, jag anställer process emot er. Betänk mitt författarerykte!

— En process? Jag har köpt ert stycke, jag spelar det för min kassa och ej för ert rykte, jag spekulerar därmed efter behag, mitt intresse fordrar att ni blir uthvisslad och ni blir uthvisslad. För resten kunde jag möjligen ändra tanke, ifall ni afstår er extra premie.

— Jaså, det var dit ni ville komma!

— Hvarför icke? Ni har missbrukat er ställning som författare; jag missbrukar min som teaterdirektör. Vill ni betala mig tillbaka mina tvåhundra pund? Ja eller nej, ty ridån går upp.

— Ja, svarar författaren — man svarar icke annat med pistolen för bröstet.

Direktören är icke obillig, han tager reson och ger utan dröjsmål sina kontraorder:

— Säg till att de ställen man skulle uthvissla, dem bör man nu ursinnigt applådera. Säg åt de två damerna på andra raden, de där som skulle gapskratta vid det rörande stället i tredje akten, att de i stället börja gråta; det skadar ej att den yngre faller en smula i vanmakt.

Stycket går ypperligt, publiken är förtjust och författaren är tvåhundra pund fattigare, men han har dock blifvit klappad, han är utan allt tvifvel en stor författare!

Sådan är claquen. På en pariserteater har den sina bestämda platser, mest på parterren, där man alltid riskerar att komma i grannskap med dessa ruskiga legohjon; men vid nya stycken fördubblas armén af dessa teaterns så kallade *amis.* Klakörerne ha sin ordentligt aflönta chef, som åter leger sitt folk för kvällen eller veckan och applåderar de ställen man på förhand utprickat. Publiken vet det och tål det; skådespelarne hålla denna infama hyllning till godo. Ja, när oväsendet

för några år sedan gick för långt och regeringen försökte afskaffa claquen, hörde man klagas att det blef alltför tyst och liflöst i teatersalongerna; hvarken publik eller skådespelare voro rätt animerade. Resultatet blef att claquen ånyo blef införd och huserar där än i dag.

En teaterdirektör af första, andra, ända till tredje rangen ockrar efter bästa förmåga och utan barmhärtighet med de talanger han lyckas öfverkomma. Ha dessa talanger redan ett rykte, så fordras en egen politik för att hålla dem i tygel. Ett stycke är färdigt, huset är utsåldt, men förste älskaren behagar ha ondt i hufvudet, primadonnan behagar vara hes. Hvad gör direktören? För sådana händelser måste han alltid hafva en mera lydig reserv i beredskap. Förste älskaren kureras med andre älskaren; den celebra primadonnan kureras med en ung och vacker nybörjarinna; afunden får tjäna till kapson på nyckerna, något annat medel ges där icke. Där spekulationen gått rätt långt, såsom i England, betalar man äran att uppträda på en scen som har något rykte. En skådespelare vill skryta i landsorterna med att ha uppträdt på den eller den teatern i hufvudstaden och betalar direktören kontant. En kokett dam vill nödvändigt visa sina nya briljanter och betalar ett pund sterling för kvällen, blott hon får vara med uppå scenen. Det händer ibland att publiken finner dessa sujetter eller ett nytt stycke för usla och öfverröstar klakörerne. Man skriker och stampar af alla krafter, ridån måste gå ned, och polisen blir den som slutar pjesen.

Man kunde skrifva en hel bok om alla de puffar, som brukas för att bereda framgång åt en debutant eller en ny pjes; ofta sätta sig afunden och intrigen med lika inventiösa tillställningar däremot, för att ruinera stycket eller uthvissla nybörjaren. I detta afseende är teatern

nästan öfverallt ett undermineradt läger. Bland puffar påminner jag mig en, som hör till de kvickare i sitt slag. En gårdsägare i London anställde formlig process mot en teaterdirektör för det att den starka trängseln af folk som strömmade till en ny pjes stängde gatan och gjorde trafiken omöjlig mellan klockan fyra och sju på eftermiddagen. Teaterdirektören tappade, och det var naturligt, ty hela processen var öfverenskommen mellan honom och gårdsägaren.

Teatern kan icke undgå sin tids och sitt folks allmänna lyten, och därför finna vi den i Frankrike lättsinnig, i England vinningslysten, i Tyskland bombastisk; hvar och en obetaget att, jämte egna fel, tillegna sig andras. Som konstanstalt och som litteraturgren synes den ha gått nedåt; men tillika har den trädt närmare till lifvet och sederna rundtomkring den och åtnjuter som yrke och till sin personal mera aktning än förr. Tar man undan baletten, så kan väl ingen teater, som är mån om sitt rykte, numera trotsa sederna såsom fordom var brukligt. Däri ligger väl ingen borgen för konstens upprättelse, ty därhän inverka andra fläktar af tidsanden; men däri ligger en garanti för teaterns sedliga värde, en damm mot dess onda inflytanden och därigenom ett friare spelrum för dess goda. Hvarom mera härnäst.

---

38. Teatern sådan den bör vara.

Jag har nu sagt dig ungefär det värsta jag vet om teatern — lyten och brister nog, om också ej en fullständig katalog. Vill jag nu vidhålla, att teatern, det oaktadt, är värd människors aktning såsom intagande en hög rang både inom konsten och bland folkens bildningsanstalter, så är jag skyldig något bevis därför.

Jag kunde då, alltifrån »de greker och romare» i själfva teaterns historia söka en grund för dess berättigande. Du skulle då se denna spegelbild af folk, tider och mänsklighet ömsom offra åt dårskapen och förnuftet, åt passionen och snillet, åt smickret och den sanna äran; än sjunken i dyn, än lyft till den sublimaste hänförelse; än viljelöst redskap för potentater och pöbel, än mäktigt ledande massorna med storhetens föredömen; alltid åtkomlig för mänsklig svaghet och dock alltid benägen att tillegna sig det största och utmärktaste lifvet bjuder; en konst med ett ord, som med skäl kan säga om sig, att all mänsklighet har rum inom den och återspeglas i den i lefvande, gripande, åskådliga drag. Men du skulle tillika bli varse, att fordringarna af en konst, fordringarna af sanning och skönhet, dem teatern aldrig kan afsäga sig utan att förneka sig själf, beständigt tygla de afsteg och passioner som fresta den, så att den i värsta fall

åtminstone måste kasta öfver sig ett rosendeskimmer af någonting bättre; hvilket, jag medger det, kan för dess verkan på åskådaren ha sina stora vådor, dock blott för en tid. Där måste uselheten förtära sig själf och en reaktion uppkomma och det bättre ånyo blifva en sanning. Och när det goda träder med full sanning och skönhet på scenen, då är det hänförande, då väcker det och lifvar och bringar rundtomkring sig stora förädlande intryck till mognad. Och därför utsäger man ändock icke teaterns väsende, om man kallar den en skola för sederna. Den är det, men den är något mer, emedan hvar äkta konst höjer. Ingen moralpredikan har någonsin den kraft, som anblicken af en ibland mänsklighetens heroer i dess kamp emot lifvet, eller som en bland nationens hjältar, när han står där framför oss i lefvande bild och ett helt fädernesland rymmes där uppå scenens tiljor.

Aldrig ännu har Gustaf Vasa trädt fram på den svenska scenen, eller Kristian IV på den danska, eller Richard Lejonhjärta på den engelska, eller Napoleon I på den franska, eller Fredrik Barbarossa på den tyska, eller Roms hjälteskuggor på den italienska, eller Ferdinand Cortez på den spanska eller Wilhelm Tell på den schweiziska — och icke blott konungar och krigare, utan hvilken storhet som helst, Christofer Columbus, Copernicus, Huss, Tasso, Correggio, Hans Sachs, Bellman och hundrade andra — utan att hela folks hjärtan därvid ha klappat högre och makten af ädla föredömen därvid inverkat på tusende. Och sådana bilder stå stora och strålande äfven utom det egna folket, men inom det alltid klarast och mäktigast. Ty likasom en nation älskar sig själf i sina store män, så älskar den äfven att se sig själf, vare sig stor eller liten, på sin teater, och därför

är en god teater i främsta rummet nationell. Huru det minsta åt detta håll slår an, ha vi äfven sett på vår fattiga finska scen, och likväl har icke ens Klas Fleming, ehuru modellerad af skalden, trädt fram där i sin väldiga rustning.

Jag såg i Paris och Dresden Scribes och Meyerbeers vackra, fastän historiskt vidunderliga opera »Nordstjärnan». Dess icke minsta märkvärdighet för en finsk åskådare var, att hela första och slutet af sista akten äro förlagda till Finland, nämligen nejden af Viborg, där, enligt Scribes förmenande, Peter den store gör sin första bekantskap med »nordstjärnan» Katarina. Landskapet var visserligen en fri fantasi: rätt vackra klippor, en strand, en by och så vidare, men dräkterna, i synnerhet kvinnornas, voro både i Paris och Dresden troget kopierade efter den bekanta Jääskis-kostymen. Förmodligen hade man fått tag i den här utgifna planschen. Dessa finnar, fattigt landtfolk för resten, betedde sig rätt hurtigt, om också icke just finskt på scenen, så att väl ingen af de våra behöft skämmas för dem, och första kören med utmärkt vacker musik sjöngs där till Finlands ära: »*Buvons pour la Finlande!*» — hvilket man i Dresden öfversatt med »Finnland soll leben!» Pariser glacéerna och sachsarnes gröfre näfvar applåderade af alla krafter — åt den vackra musiken, förmodar jag; men jag försäkrar dig, att dessa finska reminiscenser, så fantasier de voro, gjorde ett underbart intryck på vederbörande. Finnarne voro för resten favoriserade hela stycket igenom; naturligtvis allt för nordstjärnans skull.

Men jag återgår till teatern. »Fäktarn från Ravenna» fick i själfva Hamburg en klang, som öfverröstade både kurant och banko. Jag såg italienare gråta vid Casimir Delavignes »Marino Faliero», ett stort ämne för en

medelmåttig dram på teatern Porte Saint Martin i Paris. Dock lämnom hjältarne för att hinna kasta en blick på de små här i världen.

När jag tänker på teatern sådan den bör vara, föresväfvar mig alltid det angenäma och lärorika minnet af Frankrikes yppersta scen och dramatiska skola Théâtre Français. Dess första förtjenst är att hafva sig förelagda tvenne lätt förenliga hufvudsyften: det ena att vårda smakens, det andra att vårda språkets renhet. Théâtre Français åtnjuter för dessa båda ändamål ett betydligt årligt statsanslag, hvilket — jag vågar säga det till trots för alla våra finska teaterfiender — är väl använda medel. Hvarje vecka får man där se ett eller flera af den franska klassicitetens mästerverk utföras; och emedan därtill fordras egna och grundliga studier, är också Théâtre Français numera nästan den enda som värdigt kan gifva dem[1]. Dekoration och kostymer äro uppsatta med yttersta omsorg och trohet efter de olika tidehvarfven. I stycken till exempel, som spela i det gamla Grekland eller det gamla Rom, är hvarje den minsta detalj noggrant kopierad efter antiken. Likaså har man sökt att i spelet gifva styckenas tidslynne och lokala egenheter den största möjliga trohet. Detta spel — ja, det skulle förtjena ett eget kapitel. Aldrig förr än här har jag kunnat tänka mig en sådan fulländning.

Théâtre Français, för detta »Comédie Française» har ingen talrik personal, knappt tjugufem som få sig en roll anförtrodd; men så är också hvarenda bland dem en utmärkthet. Hvarenda bland dem måste förut ha genomgått en sträng skola i deklamation; hvarför också språket,

[1] Theatern Odéon, som äfven under namn af Second Théâtre Français åtnjuter statsanslag, ger stundom samma stycken.

prononciationen på denna teater äro så ytterst vårdade, att en enda provinsbrytning i uttalet, en enda förfelad tonvikt vore i stånd att ruinera en skådespelare. Ty liksom hvarje teater i Paris har sin gifna publik, så har äfven Théâtre Français sin; det är eliten af den litterärt bildade pariserpubliken, och den har ett ytterst fint öra. Denna teater är därför i själfva verket en akademi, ett slags konservatorium för franska språket, hvilket man där får höra i dess utsöktaste renhet och dess största elegans. En afton tillbragt i denna salong är därför tillika en lektion uti franskan, sådan man väl sällan annars har tillfälle till. Det är intagande att höra ett vackert språk på sin högsta bildningsgrad; oberäkneligt vore det inflytande en så väl vårdad skola måste hafva på ett mindre utbildadt språk, till exempel finskan.

I franska lynnet ligger en stor förkärlek för det väl och elegant sagda, likasom för det logiskt och klart, om också ej alltid så djupt tänkta. Det har väl ock varit tider då den eleganta frasen varit så öfvervägande på Théâtre Français, att det egentligen dramatiska fått stå för den tillbaka. Men dessa tider äro förbi; fordringarna på en skådespelare gå nu längre och äro likaså stränga för det egentliga spelet. Théâtre Français rekryterar sina leder mest från Paris, för språkets skull, men utsöker tillika med sina större resurser de bästa talangerna. På de flesta andra teatrar af någon betydenhet får man se *vackrare* folk, men ingenstädes får man se bättre skådespelare. Ensemblen är fulländad in i minsta detalj och utmärker sig på en gång genom ett lif och en moderation, som äro den sanna konstens kännetecken. Den sida som mest framstår är visserligen ledigheten, konversationen; Théâtre Français vore icke fransysk, om den ej tillegnat sig detta nationella drag; man kan säga att

själfva känslorna, själfva lidelserna här konversera, men på ett sätt som låter dem, det oaktadt, framstå i sin fulla, dock tyglade värma. På Rachels läppar till exempel konversera smärtan, stoltheten, hatet och hämnden; hos Arnould Plessy och Madeleine Brohan konversera kärleken, hos Provost hyckleriet och girigheten, hos Regnier egoismen, och så vidare. Hvad mer? Alla dessa passioner förlora ej därför sitt djup och sin styrka; de framträda endast utan all affektation och beräkning, på det obesvärade sätt som är fransmannen eget. Intet fäktande och åbäkande på scenen kan någonsin göra ett sådant intryck på åskådaren, som denna skenbart så konstlösa natur, hvilken aldrig förvånar vid första anblicken, men omedvetet och alltmera tränger till hjärtat. Kommer man från den tyska scenens stora begeisterung, så gör Théâtre Français i början nästan ett kyligt intryck, likasom den för sin natursanning utmärkta danska scenen. Jag vill ej heller neka, att ju en viss förståndighet, som går öfver det hela, något svalkar åskådaren; men denna svalka är hälsosam; den för en tillbaka från konstlade öfverdrifter till typen och kärnan för all verklig konst, en förädlad natur.

Det händer ej sällan på Théâtre Français, att man på samma kväll får se samma person i tvenne roller. Men hvar och en har där sin begränsade genre, i hvilken han eller hon uppnått mästerskapet. Några bland personalen uppträda blott i den klassiska skolans stycken, några blott i den moderna; några ha vunnit burskap i båda. Det finns ingenting skadligare för skådespelaren på en mindre teater, än att nödgas duga till allt och därtill ännu, så snart han kommit in i en roll, få kasta den öfverbord och börja en ny. Här, där samma stycke kan gifvas i månader och sedan åter, efter en

kort hvila, upptagas innan det hunnit glömmas, här måste också hvarje skådespelare blifva likasom gjuten i rollen. Hvad detta verkar uppå ensemblen är klart; men ej mindre bidrar därtill det utmärkta sätt, på hvilket alla accessoirer, alla biroller utföras. På andra teatrar lysa några eminenta talanger, omgifna af medelmåttor. Här spelas hvarenda subrettroll med mästerskap; den simplaste lakej, den obetydligaste kammarjungfru, som har en stol att framsätta eller ett bref att framföra, har studerat sin sak. Ingen stiger för mycket, ingen för litet fram, såsom man ofta annars ser ett bemödande att blifva bemärkt, där man icke bör vara det, eller en föraktande likgiltighet, där man icke tror sig något betyda. Gamle Lars Hjortsberg i Stockholm hade engång en simpel betjentroll, och därvid hade han att utsläcka en ljuskrona. Man skulle väl knappast ha trott att någon karakter kunnat inläggas däri. Men Hjortsberg var ej den man som gjorde intet af intet; han släckte kronan med filosofiskt lugn, men så karakteristiskt tillika, att hela salongen brast ut i applåder.

När jag kallar Théâtre Français en teater sådan den bör vara, är det icke meningen att lofprisa den, ett barn af sin tid, såsom höjd öfver all mänsklig brist, utan något den syndiga konstens vank eller lyte. Den har till exempel klakörer, ehuru något mindre oförskämda än vanligt. Jules Janin, som hvar afton, fryntlig och välmående, intager där sin bestämda plats på fåtöljerna, underlåter ej heller att hvar vecka gissla dess svaga sidor i Journal des Débats' följetong. Men om någonsin en konstanstalt verkar lifvande, bildande och förädlande på många tusende, så är det Théâtre Français. Dess evärdeliga förtjenst skall alltid blifva att tala till de bästa ibland sitt folk och att, omgifven

af många förvillelser, likväl alltid vara en fristad för det utmärktaste franska scenen, så i litteratur som skådespelarekonst, frambringat; varande sålunda en skola för sitt folk, en tolk af dess ära, en gissel för dess fel och en väckelse åt alla håll för dess intelligens och dess moralitet.

Härnäst några profstycken.

---

39. Scener från scenen.

I Paris spelade 1856 sexton teatrar dagligen och två, nämligen stora och italienska operan, tre gånger i veckan. Af dessa aderton gåfvo fyra, nämligen de två sistnämnda, Opéra Comique och Théâtre Lyrique, uteslutande musikstycken; skådespelet hade uteslutande bosatt sig endast på en, nämligen Porte Saint Martin, dit alla ömma hjärtan gå för att gråta. Théâtre Français, Odéon, Gymnase, Ambigu-Comique variera genren, likväl med förkärlek för det finare lustspelet; på Vaudeville får man icke alltid vänta kupletter, och Gaité roade publiken i månader med röfvare och mördare. Théâtre Impérial lefde en lång tid på Napoleon I:s skugga och slår sig nu mest på borgerliga dramer. Den lilla teatern i Palais Royal har första rangen i farsen; Folies nouvelles anses vara den bästa i pantomimen; Folies dramatiques, Delassemens comiques och diverse andra, som uppstå ena året och försvinna det andra, ända ned till Funambules, där hela publiken består af gaminer och arbetare, äro folkteatrar. Théâtre Luxembourg ger diverse småstycken. Konstberidare och taskspelare ha sina särskilda scener, och dessutom vimla nejderna kring Paris af småteatrar.

Teatern blir sålunda, genom att dagligen upprulla sina taflor i alla vinklar och vrår af den stora staden,

ett behof, en väsentlig beståndsdel i dess dagliga lif. Söderns eldigare fantasi och dess husliga vanor, så olika våra, förklara det som hos oss vore otroligt, huru en fattig arbetare eller en ännu fattigare sömmerska hela veckan igenom kan svälta och träla blott för att kunna bestå sig på söndagskvällen en biljett till teatern. Parisaren, också den bästa, har intet *hem* i den mening som vi förstå det; själfva hans språk har intet annat uttryck därför, än det färglösa *chez soi,* eller det ännu mattare *au logis.* Det är utan tvifvel en olycka, hvartill uppfostran i mycket är skuld, ty de flesta barn uppfostras från sjunde året utom familjerna; men det ger teatern en social betydelse utöfver hvad den någonsin kan vinna hos oss i norden. Det slags hem, hvaröfver parisaren förr var så stolt, den bildade salongens kvicka umgängeston, det är, säger man, numera blott en skugga af hvad det varit. Klubben har uppslukat många; teatern har uppslukat alla. Det är dit man går för att träffa sina vänner, och dit ha äfven kvickheten och det fina vettet ofta nog emigrerat.

En sydländsk teaterpublik spelar själf med på ett sätt som vi ej äro vana vid. Det minsta ögonblickliga intryck af tillfredsställelse eller obelåtenhet uttalar sig genast; det begrafvas ej, som hos oss, uti tystnad eller sådana applåder, där mängden af vana följer med den som börjar. Den minsta nyans i spelet senteras på fläcken; en skådespelare har kritiken lifslefvande framför sig, ord för ord, steg för steg; det lifvar hans spel, det tvingar honom att studera minsta gest. Han kan blifva publikens ögontjenare, men la la framsläpa sin roll kan han aldrig. Publiken uppfostrar skådespelaren, och skådespelaren uppfostrar publiken; båda kunna fara vilse, men bådas växelverkan är nödvändig för scenen.

Ingenstädes ser man publiken så befängdt spela med, som på Funambules. Det vore förargligt, om det ej tilllika vore så roligt. Föreställ dig till exempel två rader loger fullsatta men tjufpojkar. Tiga är för dem platterdings en omöjlighet, och efter de hela dagen få munhuggas med hvarandra, så munhuggas de nu, för ombytes skull, med folket på scenen. — *V'là monsieur*, ropa de till den förtviflade älskaren, var icke galen, nog vill hon ha er, hon står och lurar på er där bakom kulissen. — Första älskarinnan uppträder, och det vore ett förtal att kalla henne en skönhet. — *Tiens, madame,* ropa pojkarne, ni gör en alltför bedröflig figur; se här något som skall muntra er! — och därmed knäppa de med öfvad hand en eller annan körsbärskärna mot den bedagade donnans näsa; näst Vincennerjägarne äro pariser gaminerne de bäste skyttar i Frankrike. Men älskaren låter icke bekomma sig, donnan låter icke bekomma sig; det händer att hela körsbär, jämte ett och annat apelsinskal, nedregna på scenen; gör ingenting, pjesen går lika bra för det. Harlekin gör sina kullerbyttor, Pierrot grimaserar; man vill vara generös uti logerna, man nedkastar till Colombine en hel apelsin; hon tar lyra, skalar den i ett nu och äter, för att visa sin tacksamhet, genast upp den — allmän applåd!

Harlekinspantomimerna äro sig tämligen lika öfverallt; enda skillnaden gör maskineriet, som på några teatrar är långt drifvet, så att åskådarne roas med ett taskspeleri af alla möjliga förvandlingar. Bland stycken som för tillfället voro *en vogue* på folkteatrarna och gåfvos oafbrutet i månader, påminner jag mig tvenne: »Venus i Antiphros kvarn» och »Mandrins äfventyr». Venus har nämligen stämt möte med Adonis i kvarnen och antagit skepnaden af mjölnarens hustru, som är bortrest till

staden. Men Adonis låter vänta på sig, och i stället kommer mjölnaren hem och befaller gudinnan att koka hans mat och afdraga hans stöflar. Olympens höga invånarinna vägrar, men mjölnaren tager till käppen; där blir scen på scen af förödmjukelser för den olympiska stoltheten. Slutligen kommer mjölnarens verkliga hustru hem, och där blir en rad af de befängdaste qui pro quo, tilldess att gudinnan förtviflad rymmer ut genom fönstret. — Mandrin var en ryktbar röfvare i slutet af förra seklet uti Ardennerskogen. Pjesen är ett veritabelt skolpojksstycke, äfventyr på äfventyr, pistolskott, spöken, underjordiska gångar, åtminstone ett halft dussin mord; men oskulden segrar naturligtvis, och stycket slutar med röfvarens afrättning. Massorna äro öfverallt endast stora barn.

Stycken som detta höra till den usla litteraturen; de förvilda i stället att bilda. Detsamma kan sägas om en hop lättfärdigt kram, som pariser teatrarna, stora och små, tid efter annan uppduka, från *Dame aux camélias* och *Demi-monde* ända ned till dagsländorna af *Amours impies* och dithörande. Teatern är en reflexionsspegel: det är naturligt att den skall afspegla all slapphet i sederna rundtomkring den; fördömlig och demoraliserande är dess stora makt, när den, i stället att gissla sedefördärfvet, omgifver det med ett bländande skimmer och bemantlar lasten med en rosende slöja. Lyckligtvis kan en reaktion till det bättre icke länge uteblifva; den skarpsynta kritiken förutser dess annalkande, och är det än fåvitskt att vilja rensa teatern från allt ogräs, så länge lifvet rundtomkring den är uppfylldt däraf, så kan man om den hoppas det bästa man kan hoppas om lifvet själf, nämligen att det godas makt tynger mera i vågskålen.

Hvad lättsinnet angår har jag en reservation att tillägga. Det är så införlifvadt med franska lynnet, att det passerar örat och ögat förbi som en alldaglig sak, hvilken endast då blir en odygd, när den uppträder något mer eller något gröfre än vanligt. Däraf kommer att mycket, som på en nordisk scen vore rent af anstötligt, halkar oskadligt förbi på den franska scenen, ett ämne för stundens löje och nästa ögonblick spårlöst förgätet. Fransmannen, fransyskan ha en medfödd och oefterhärmlig talang att säga vissa saker så att udden blir kvar, men dess gift försvinner, och så att själfva den sedliga känslan försonas af skämtet, kvickheten och behaget. Ett mera eklatant exempel därpå kan man väl sällan se, än Molières »Amphitryon» på Théâtre Français. Detta kvicka, men mycket slippriga stycke hvälfver sig kring Jupiters kärleksäfventyr med Alcmène, gemål till Amphitryon, hvars gestalt Olympens förälskade herskare behagar ikläda sig, och sedan moder till Herkules. Stycket anses ursprungligen vara en fin satir öfver Ludvig XIV:s kärleksäfventyr. På hvarje annan scen än den franska vore detta stycke omöjligt. Sanningsenligt bör jag tillägga, att de broderade näsdukarna voro lifligt i rörelse på Théâtre Français de kvällar Amphitryon gafs, likasom äfven kritiken i flera bland tidningarna skarpt for ut emot styckets moraliska halt. Men jag vågar bestrida, att intrycket af denna pjes var något annat och sämre än löjet öfver en af de mest bitande satirer en kunglig teaterförfattare någonsin, under masken af courtoisie, understått sig att nedhagla öfver sin kunglige herres sultaniska dårskaper.

Vill man likväl förneka »Amphitryon» en sedolärande tendens — och jag aktar mig för att just garantera den — så lärer man icke bestrida två andra stycken af

Molière denna egenskap. Man gaf *L'avare*, »Den girige». Provost uppträdde som Harpagon, Provost som blifvit världsberömd uti denna roll. Procentaresläktet är icke mera detsamma som för tvåhundra år sedan, åtminstone är det något rarare och bättre maskeradt; men snikenheten är densamma som alltid — och snikenheten i våra dagar borde på statens bekostnad skickas att se Provost. En ung slösare vänder sig genom ombud till Harpagon; honom vill procentaren riktigt plocka. Han föreskrifver de orimligaste villkor, fyrtio procents ränta och skyldigheten att som valuta mottaga gammalt pantegods för högsta pris, hvarefter Harpagon vill lämna hälften af den förskrifna summan kontant. Allt går den unge slösaren in på; hans far, säger ombudet, är en gammal girigbuk, som snart tänker lägga sig att dö. Schen, schen! tänker Harpagon, allt är i ordning; då upptäckes det att den unge slösaren är hans egen son! O ni välförsedde, knipsluge och lurifaxige gamle judar af alla stånd och trosbekännelser, ni hade bort se Harpagon, när denna nyhet slår ned öfver hans hufvud! Och ni hade bort se honom, när man bortröfvat hans penningeskrin — vild och utom sig, med fingrarna krampaktigt gripande i den toma luften — ni skulle då nödgats erkänna, att också teatern kan vara en botpredikan, som går genom märg och ben och står som en skräckbild för syndaren i själfva nattens ensliga drömmar.

Och ni, högtbegåfvade snillrika fruar, fröknar och mamseller författarinnor, och ni, vidtberömde herrar författare af alla genrer — store författare, det förstås, i edra egna ögon åtminstone — ni hade bort skänka en aftonstund åt Molières *Femmes savantes* (Blåstrumpor) på Théâtre Français. Jag medger att färgerna äfven här äro något urblekta af seklerna, men där står tillräckligt

kvar, för att visa er den lärda och vittra fåfängan i all dess glans och älskvärdhet. Dessa herrar och damer hos Molière — ty herrarne få den äran att vara med som beundrare i damernas vittra akademi — de ha ingått ett växelbeprisningsbolag och lofsjunga hvarandra med den utmärktaste modesti för bolagets räkning. Men olyckligtvis har en af dem utgifvit ett arbete anonymt, och en annan af akademins ledamöter råkar i sin oskuld att kritisera detta arbete som en sottis; det behöfs icke mera, masken bortfaller, den retade fåfängan skenar i eld och lågor öfver alla konvenansens skacklar, och detta sköna växelbeprisningsbolag, som nyss med det oegennyttigaste nit upphöjde hvarandra till skyarna, det hundsfotterar nu lika nitiskt hvarandra med grofheter och personligheter — det »polemiserar» — och jag är ledsen att säga det, men det såg för tillfället verkligen så ut, som skulle de lärda fingrarna ha kommit i för nära beröring med de lärda perukerna. *Pulvis et umbra!* Äfven snillet, och i synnerhet det självproklamerade, står icke upphöjdt öfver simpla dödligas mänskliga brister.

Tillåter du mig att berätta någonting annat »sedolärande» från teatern Vaudeville? Man ser där en vaudeville benämnd *Les filles de marbre,* Marmorflickorna. Prologen spelar i Athen under Perikles' tid. Den rike Gorgias har beställt af Phidias Aspasia, Lais och Phryne af marmor. Phidias har fullbordat sitt verk, det är gudaskönt, så skönt, att konstnären, försjunken i dess åskådning, icke kan slita sig lös därifrån och vägrar att utlämna statyerna. Men Gorgias, icke mindre betagen, fordrar dem såsom sin egendom, och slutligen kallar man Diogenes att afdöma tvisten. Diogenes kommer. »Flickorna, säger han, skola själfva med ett tecken tillkännagifva hvem de vilja tillhöra». Man frågar statyerna,

och se, de nicka sitt bifall åt — Gorgias. — »Sådana, säger Diogenes, äro i alla tider dessa flickor af marmor; de vända sig ständigt efter guldets lockande glans!»

Och nu börjar stycket. Ett sällskap af unga slösare och eleganta damer af det slag, *qui vendent le doux nom d'amour*, som V. Hugo säger om dem, har slagit sig ned i en yppig trädgård invid Paris. Champagnen brusar, musiken ljuder; en af gästerne sjunger en Polka *à pièces d'or*, som numera spelas af alla positiver i Paris och hvars bittert ironiska kupletter beledsagas i takt af guldstyckens klang uti sångarens börs:

— Hvad älskar Marco? Älskar hon vårens dofter och rosornas rodnad och sommarens lugn en afton i dalen, när hjordarna återvända från fältet och månen stiger klar öfver skogens toppar? Nej, nej, nej, det som Marco älskar, det är.... (och man hör guldet klinga i börsen).

— Hvad älskar Marco? börjar han åter. Älskar hon hemmets frid och en makes kärlek och den ljufva rösten af ett guldlockigt barn, som leende slår sina armar kring moderns hals? Nej, nej, nej, det som Marco älskar, det är... och åter fortsätter guldets klang den afbrutna meningen.

Ännu engång sjunger sångaren:

— Hvad är det som Marco älskar? Älskar hon dygdens blygsamma lön, eller samvetets frid, eller ärans glans, eller ett odödeligt namn, eller allt det som de bästa på jorden skatta högt och heligt? Nej, nej, nej, det som Marco älskar, det är... och hemskt ger guldet för tredje gången sitt svar på frågan om Marcos kärlek.

De fridsamma, Betty, som fjärran från villorna bo, såsom du, uti landsbygdens lugn, de känna icke den

förfärande sanningen af detta svar. Skramlet af dessa guldstycken, som hvarje gång blandade sig i den tjusande musiken, ljöd ständigt i mina öron, så ofta jag hörde Polka *à pièces d'or;* och hela stycket var byggdt på samma tema med mästarehand[1]. Marco, med demonisk tjusning spelad af madame Fargeuil, är den farligaste sirén som ännu fört en yngling i fördärfvet. Ett föraktligt löje är det enda synliga intryck som kupletterna kalla på hennes läppar. Kommer så en ung målare vid namn Rafael, strålande af glädje; han har nyss vunnit högsta priset vid expositionen, hans ovanliga snille har väckt allmän beundran, han motser en lysande framtid, och det skall glädja hans fattiga mor, hvars enda hopp och stöd han är. Arme Rafael, han känner ej världen, Marcos ormblickar fånga honom genast vid första ögonkastet... *»qu'elle est gentille!»* ... När sällskapet aflägsnar sig, hänger hon redan vid hans arm.

Jag besparar dig skildringen af de tre följande akterna intill styckets slut och vill endast nämna, att denna rikt begåfvade och älskvärda yngling faller, som tusende före honom och tusende efter honom, ett rof för förförelsen. Förgäfves varnar honom vänskapen; förgäfves flyta hans moders tårar; förgäfves söker hon hejda hans fall med en god och oskyldig flickas kärlek; förgäfves uppreser sig hans ädlare natur mot demonernas lockelser; maktlös faller för hvarje gång penseln ur hans hand; demonerna segra; Marco triumferar, tilldess att hon ledsnar vid sitt offer och öfvergifver honom, plundrad på hela hans lefnads lycka, för ett nytt och rikare byte. Rafael har på få månader genomgått alla grader af tjusning, svartsjuka, förtviflan:

»Der Wahn ist kurz, die Reu' ist lang!»

[1] Författarne äro Th. Barrière och L. Thiboust.

Det sista slaget krossar honom; han återvänder till sin mor, till sin goda ängel, med föresats att blifva en annan människa. Men för sent; hans kraft är bruten, och han, som kanske blifvit sitt lands och sin samtids stolthet, sjunker döende ned på spillrorna af ett förloradt lif och ett bedraget hopp.

Sådant är detta stycke. Åtminstone hundratusende åskådare i den stora och lättsinniga staden hafva sett det, och få ha gått därifrån utan att ha fört med sig ett djupt intryck däraf. Och har ock hos de fleste bland dessa människor »fåglarna under himmelen ätit det upp», så måste det dock hos mången ha burit en bättre frukt. Och själfva dessa olyckliga, Marcos förlorade likar i det verkliga lifvet — det är omöjligt, att icke hos någon af dem ett minne borrat sig in af Marcos blick, när hon blottar sitt innersta med ett enda halfkväfdt utrop:

— O detta lif, detta lif, hvad jag hatar detta lif!

Sådan, Betty, kan också teatern vara. Ännu ett par bättre taflor vill jag låna från den.

---

40. Slutord om teatern.

Borta i en aflägsen landsort lefver ett gammalt par, en Philemon och Baucis. De ha bosatt sig där som unga och nygifta; trettio år ha förgått som en lång sommardag i kärlek och landtlig frid. Oförmärkt ha de åldrats, deras hår har grånat, världen har glömt dem, men de sakna den icke, de äro fromma och de äro lyckliga, ty de älska hvarandra. Då händer sig, att den gamle mannens fordom käraste ungdomsvän en dag passerar nejden och viker in. Denne vän är en af de oroliga själar, som aldrig länge trifvas på ett ställe. Alltifrån sin ungdom har han flackat världen omkring, och är nu stadd på nya ströftåg. Mötet är hjärtligt, man upplifvar gamla minnen; resenären har så mycket att berätta; landtjunkarens hela lefnadshistoria är sagd i få ord. Man dukar måltiden; den goda frun och hennes inventarium, den gamla hushållerskan, äro i stor förlägenhet; huru skola de med sin landtliga kokkonst undfägna en man som ätit ormar i Amerika och svalbon i Ostindien? Vännen åter, egoist som alla resenärer, har sina värdshusvanor, klandrar det ena och det andra och understår sig till och med att köra det gamla parets favoritkatt på dörren.

Emellertid bli herrarne litet upprymda, och frun går, trogen sin fromma vana, på en stund till mässan. Landtjunkaren lifvas alltmera; vännen säger till honom:

— Kära bror, hvad lefver du för ett kråklif här i din vrå? En liten tur kring Europa skall göra dig pigg, vi följas åt, och jag åtager mig hela bestyret.

— Topp, säger den andre, och då han icke har mod att säga det åt sin hustru, besluter han att begagna hennes frånvaro, packa i fluxen in och bege sig af.

Men packa en kappsäck, det är lättare sagdt än gjordt, när man ej lagt hand vid det förr. Frun kommer hem, resenären är tvungen att yppa resplanen och väntar till svar ett oväder à la Xantippa. Han bedrager sig; den fromma makan har ej en enda förebråelse till svar; endast tårarna förmår hon ej hålla tillbaka.

— Sköt väl om min stackars gubbe, säger hon; ni är rask och härdad ni; hans lif, hans vanor äro helt andra, han behöfver ständigt en vänlig hand, som sörjer för hans minsta behof. Om han skulle bli sjuk och jag ej vore hos honom då!

Resenären förvånas; det hade han icke tänkt uppå. Han är dock, under skalet af sina egoistiska vanor, en god människa, han finner att den goda frun har rätt. Landtjunkaren inträder resfärdig med pick och pack och försöker att antaga den afgörande ton, som anstår en herre i sitt hus. Det vill icke rätt lyckas den gode mannen; men han möter intet motstånd. Endast resenären börjar nu skildra sitt oroliga lif uti andra färger. Han hade engång legat illa sjuk i ett uselt värdshus; legda händer skötte honom, likgiltiga blickar afbidade hans förestående slut. Då förstod han värdet af ett hem, sällheten af att äga en huld och älskad hand, som svalkar den brännande pannan, och ett troget hjärta, som delar ens smärta, delar ens fröjd... Det behöfs icke mer; landtjunkaren har redan vacklat i sitt förhastade beslut; han blir kvar, och än mer, den orolige

vännen blir äfven kvar; han har nog af att flacka världen omkring och lefva blott för sig; han vill tillbringa sitt återstående lif i lugn och egna sin samlade erfarenhet till dessa goda människors lycka.

— Madame — säger han till bevis därpå — *rappelez votre chat!* — ropa in er katt!

Och därmed är stycket slut.

Pjesen är en enakts komedi af Octave Feuillet och heter *Le village*, »Byn». Ämnet är, som du ser, det allraenklaste, och likväl är det behandladt med en finhet, en humor, en godmodighet och en människokännedom, som både röra och intaga. De fyra rollerna återgåfvos mästerligt af Samson, Regnier, mad:lle Nathalie och madame Joassin på Théâtre Français. Det framlockade hvar gång både löjen och tårar och hade, till heder för den sunda smaken, en lysande framgång.

Ännu ett profstycke från samma teater. Jag väljer därtill *La joie fait peur*, »Glädjen skrämmer» af den snillrika, för tidigt bädangångna madame Émile de Girardin.

En familj är försänkt i djup sorg. Ende sonen, en förhoppningsfull ung officer, har nyligen stupat i fält. Han efterlämnar en mor, hvars stolthet han varit, en älskande syster, en tröstlös fästmö och en gammal trotjenare, som fordom burit honom på sina armar. Alla dessa fyra tycka sig med honom ha förlorat all deras glädje på jorden; endast den gamle tjenaren söker, förkrossad själf, att upprätthålla de öfrigas mod. Och det lyckas honom så vida, att de två flickorna söka religionens tröst. Modern ensam kan det icke; hennes sorg är för bitter; i öfvermåttet af sin smärta anklagar hon själfva försynen.

Emellertid fogar ett lyckligt öde så, att den unge officeren icke är död; han har endast, svårt sårad, råkat

i fångenskap och återvänder nu, sedan han tillfrisknat och blifvit utlöst, på permission till de sina. Och nu följer en kedja af öfverraskningar, så fina, så sanna, som endast en snillrik och finkänslig kvinna har kunnat måla dem. Den unge mannen finner vid hemkomsten porten stängd, klifver in genom det välbekanta fönstret till sitt eget rum och faller som från månen ned öfver den gamle trotjenaren. Det var lyckligt att så skedde; han ensam kunde bära glädjen oförberedd. Han gråter, han skrattar, han beter sig som en tok; men snart får han annat att tänka på. Systern kommer; brodern stängs in; den gamle utlägger all sin fintlighet, drillar och krånglar, så att flickan anser honom förryckt; slutligen anar hon oråd, rycker upp dörren och faller i broderns armar. Nya uppträden af glädjens öfvermått! Därpå slå sig de tre tillsamman och förbereda fästmön, men här låter författarinnan med fin takt öfverraskningen föregå utom scenen. Slutligen konspirera alla fyra tillsamman uppå att förbereda modern. Det föregående är ett lekverk i jämförelse därmed, ty henne hotar glädjen att ofelbart döda.

Dessa scener äro ypperligt tänkta och utförda. Hvilken väfnad af välmenta dikter man spinner kring den arma modern, för att först låta skimra för henne en gnista af hopp och sedan låta hoppet småningom klarna till visshet! Men sådana känslor låta aldrig väcka och stegra sig efter matematiska progressioner. Modershjärtat korsar alla beräkningar. De sammansvurne märka till sin förskräckelse, att modern, skarpsynt så som endast en moder kan vara, genomskådar dem förr än de beräknat, och de söka nu godtgöra detta genom nya dikter, ämnade att betaga henne en förtidig visshet. Hvilken strid utaf känslor, blandad med det förträffligt

komiska hos ljugare som icke duga att ljuga! Fåfänga bli likväl dessa oskyldiga intriger; en moder väger icke möjligheter för eller emot; hon dömer efter en inre visshet, ovillkorligt, omedelbart, och hon misstager sig sällan däri. Så inträffar det äfven nu; man *kan* icke bedraga denna mor, hon sliter med växande häftighet sönder det nät af förevändningar man upprest omkring henne, hon upptäcker sin son och faller afdånad uti hans armar.

Dock — krisen är öfverstånden; glädjens fara är förbi, och nu är det den som återgifver henne lifvet. Allt blir godt. Men det bästa och vackraste kommer till sist. Denna samma mor, som i höjden af sin sorg vågat anklaga försynen, hon böjer sig nu, i höjden af sin sällhet, för Guds mäktiga hand, ångrande, ödmjuk, nära tillintetgjord i känslan af hans outsägliga nåd.

Jag upprepar det: *sådan*, Betty, kan också teatern vara. Jag har med flit valt dessa taflor mera från hjärtats än från handlingens värld, emedan de äro så enkla, att nästan ett barn kan fatta dem. Man skall nödgas erkänna, att sådana taflor förädla och bilda, att de falla som en välgörande dagg öfver lifvets brännande strid, emedan de återföra människorna till den enklaste, renaste formen för lefnadens lycka: familjekärleken. Man skall icke heller säga att dessa taflor binda tanken vid jordelifvet såsom det högsta och att ingen skymt af någonting högre, någonting evigt skimrar igenom dem. Tvärtom: genom dem går tillika en suck öfver detta lifvets förgängliga ro och en hand som pekar beständigt åt höjden. Längre kan icke teatern gå, ty går den längre, så går den utöfver sitt berättigande.

De som bland oss i norden förneka teatern allt värde och berättigande, de göra det emedan de känna

den blott genom hörsägen eller blott gjort bekantskap med dess dåliga sidor. De betänka icke, att just de största och högsta mänskliga ting äro utsatta för de största frestelser, så att om teatern syndat så mycket — och det har den verkligen gjort — så är det i grunden därför att dess uppgift är så hög och så svår och likasom indrager på en gång hela mänskliga lifvet, med kött och blod, med synd och brist, med stöflar och sporrar, inom konstens ramar för åskådarens blickar. Därtill kommer, att teatern mer än någon annan konstart är beroende af flera samverkande krafter, och därest någon af dem har vank eller lyte, blir intrycket af det hela skeft och förfeladt. Ämnet måste där vara väl valdt och väl uppfattadt, dikten väl sammansatt, spelet väl genomfördt, uppsättningen klanderfri, skådespelarne själfva sådane att deras lif utom scenen icke stör illusionen på scenen; och där måste allt genomgås af en frisk, en ädel och en nationell ande. Slutligen måste där äfven finnas en publik som uppfattar och uppmuntrar det goda, och en kritik som tyglar och brännmärker det onda på scenen. Och när vi besinna huru få af dessa oundgängliga villkor ännu hos oss i norden blifvit uppfyllda, så kunna vi med rätta säga, att vi ännu icke haft en teater som förtjenar detta namn, och att, så mycket mer, hvarje fördömelse af det som hos oss burit teaterns namn icke träffar teatern själf, utan endast dess skuggbild. Sådana fördömelser förefalla mig därför likasom ville lapparne upphäfva ett rop öfver skogens förfall och odugligbet, för det att de inför sina ögon ha endast krokota dvärgbjörkar.

Men därför ligger det ock så stor vikt uppå att få en teater med dithörande litteratur, som förtjänar sitt namn. Hvarje annat försök att därförinnan öfvertyga

motståndarne tjenar till intet. Torde ock hända att flera finnas, som aldrig låta öfvertyga sig att scenen är något förmer än ett tillhåll för komedianter. Sådana fiender har teatern i alla länder, och där de äro konsekventa, där förneka de käckt tillika både konst och vetenskap. Men våra teaterbusar hafva ej tillräckeligt järnskodd panna för att slunga denna förnekelse öfver den mänskliga intelligensen, och därför göra de gunstbenäget ett undantag för det mesta dithörande; endast teatern är dem »ein Gräuel». Likasom kunde de förneka teatern utan att förneka poesin, och likasom kunde de förneka poesin utan att förneka konsten, och likasom kunde de förneka konsten utan att förneka vetenskapen. Härtill invända de åter, att allt kommer an uppå hvars andas barn det ena eller andra är, och däruti hafva de ganska rätt. Men därmed säga de heller ingenting nytt, ty samma förbehåll uppställer konsten själf, och det är lika litet dess fel, om allehanda ogräs frodas uti dess namn, som det till exempel är vetenskapens fel, om alkemi, kiromanti och dylikt påtaga sig dess lärda utrustning.

Man kan vara af olika mening om bästa sättet att skapa hos oss en god inhemsk teater, men därom borde man vara ense, att det ej låter göra sig utan en skola och medelpunkt i hufvudstaden och utan en stående personal, som efter hand blir i stånd att bilda sig af inhemska elementer. Är man åter ense därom, så måste man väl finna det naturligt att staten och enskilde på ett eller annat sätt bana väg för dylika sträfvanden.

»Man bärgar sig ganska väl utan teater.» — Sant. Man bärgar sig äfven utan taflor, utan böcker och till och med i hetaste sommaren utan kläder. Men bildningen vill hafva det med sig, att den ökar behofven,

och det kulturstadium, som är nog lyckligt att äga de minsta behofven, är utan allt tvifvel kannibalernes.

»Våra krafter böra riktas på viktigare ändamål.» — Obestridligt. Men när regnet faller om våren, är det märkvärdigt, att blommor och gräs icke vänta på skogen, som likväl är så mycket ansenligare och viktigare, utan alla ha de den förmätna pretentionen att vilja uppspira på samma gång ur den moderliga jorden.

»Och hvad nytta ha vi af komedier och komedianter?» — Hvad nytta ha vi af visor och taflor, af mormorbilder och strängaspel, af det godas föredömen, af det ondas straff, af vishetens lärdomar, af dårskapens snedspång, af det sköna som tjusar oss, af det sublima som rör oss, af erfarenhetens varningar, af sällhetens anblick, af deltagandet för olyckan, af löjet öfver det narraktiga, af skämtet öfver det glada, af beundran för storheten, af föraktet för uselheten, af kärleken till fosterlandet, ja af kärleken till dygd, sanning, rättvisa, ära och mänsklighet? Hvad nytta? säger du. Vi kunna hvarken äta dem, eller dricka dem, eller kläda oss med dem, eller handla och vandla med dem, eller gräfta upp diken med dem, eller elda en brasa med dem, eller ladda kanoner med dem, eller göra papiljotter utaf dem, ej heller göra någonting annat riktigt påtagligt och handgripligt nyttigt med dem. Och likväl älska vi äfven dessa känslor och dessa lärdomar, dem intet besman kan väga, och likväl ha vi en vinning af dem, som inga siffror beräkna, och värma vårt hjärta vid dem såsom hvarken björk eller tall kunna värma det. Hvad nytta vi ha utaf dem? Nyttan att lefva, lida, glädjas och älska dubbelt, emedan vi där ha framför oss andra, som lefvat, lidit, glädits och älskat likasom vi, och emedan denna anblick rycker oss lös ifrån vår trånga själfviskhet och för oss, med fanta-

sins och åskådningens makt, till mänskligheten utom oss. Vill du nödvändigt hafva en nytta utaf teatern, så nöj dig med detta; men vill du blott hafva glädje däraf, såsom man glädes åt det goda och sköna, så sök den inom dig — ty den bor där.

---

41. Ärkeängelen Mikael.

Jag afstår från hvarje försök att beskrifva Louvren och Tuilerierna. Dessa numera sammanbyggda palatser, där en stor nation logerar på stor fot och där år och månader utfört hvad seklerna icke förmått utföra, hvilka växlingar ha ej deras murar skådat! En lång rad af konungar och kejsare har där burit kronans tyngd; Frans I har där mottagit Carl V; Henrik IV ditfördes blödande och döende; Ludvig XVI belägrades där af revolutionen; konventet och välfärdsutskottet dekreterade därifrån sina proklamationer och sina blodsdomar; Ludvig Philip trodde sig där ha bosatt sin ätt för evigt och rymde därifrån förklädd till lakej; 1848 års barrikadkämpar stöflade där genom de gyllene gemaken, sleto tronens purpur i trasor och ville däraf göra ett fattighus[1]; presidenten Louis Napoleon drog där in i all tysthet 1851 och utflög från denna puppa som en fullfjädrad kejserlig örn, tilldess han 1857 med lysande fester lät fira seklernas fullbordan i båda palatsernas förening. Och vid sidan af jordens mäktige ha om hvarandra och efter hvarandra artister af alla slag, kungliga och kejserliga mätresser, värdshusvärdar, krämare, dagdrifvare, betjenter lefvat och huserat i dessa salar af Louvren, tilldess att odödliga konstverk

[1] Hotell för civila invalider.

och minnesmärken ha funnit en fristad där och likasom i en brännpunkt samlat allt hvarmed Frans I:s konstkärlek, Bourbonernes penningar, Napoleon I:s eröfringar och Napoleon III:s energiska vilja riktat Frankrike.

Louvren och Tuilerierna! Det måste kallas en lycklig tanke att ställa konsten vid maktens sida — tvenne mål för den mänskliga ärelystnaden, tvenne makter, af hvilka den ena gör historien och den andra skildrar den. Dock, jag bedrager mig; äfven konsten gör historien, äfven makten skildrar den; men när tronerna störtat i spillror, skåda Rafaels, Correggios, Murillos bilder ännu med lefvande odödliga ögon bort emot seklerna.

Louvrens museer äro Frankrikes stolthet och stå öppna för hvar och en som vill se dem. De äro till antalet elfva, nämligen: 1) för målningar; 2) för antik skulptur; 3) för modern skulptur; 4) för teckningar; 5) för gravyrer; 6) för sjöväsendet; 7) för konungaminnen *(musée des souverains)*; 8) för assyriska fornlämningar; 9) för egyptiska fornlämningar; 10) för amerikanska fornlämningar; 11) för antikviteter och kuriositeter från Algérie. Dessa skatter äro omätliga; den nu utkommande katalogen är ämnad att upptaga sex volymer i tätt tryck. Det är svårt att afgöra och beror på olika sympatier, hvilken af dessa samlingar mest anslår främlingen. Man förgäter icke så snart det mäktiga intrycket af de assyriska fornlämningarna, nyligen uppgräfda ur Ninives ruiner af Layard med flere; gigantiska stenmassor, formade i vidunderliga figurer, som med stela döda ögon från längst försvunna tidehvarf stirra mot dagens myrstack, som vimlar omkring dem. Man dröjer med stum beundran vid slafven, som insomnat i sina kedjor, ett mästerverk af Michelangelos mejsel; man kan, om man så vill, beundra Ludvig den heliges svärd, Frans I:s sadel, Ludvig XIV:s

allongeperuk och kardinal Richelieus altare, eller stanna med deltagande vid lämningarna af Lapérouses skeppsbrott och förvånas öfver relieftaflorna af Frankrikes största hamnar. Men med eller mot sin afsikt dröjer man dock alltid längst i de praktfulla målningsgallerierna; de hafva något att bjuda åt alla.

Louvrens museum öfverträffas af Berlins i den historiska öfversikten af skolorna från den moderna målarekonstens linda intill dess högsta blomstring; det öfverträffas äfven af Dresdens i rikedom på italienska och i synnerhet spanska mästarverk; men i mängden af utmärkta taflor från alla tider och skolor — hvaribland *Galerie de Medicis* vimlar af Rubens' mäktiga bilder — har Louvren sannolikt ingen medtäflare. Månader och år förgå, innan man hinner blifva förtrogen ens med de bästa bland dem. Framför mig ligger första delen af den nya katalogen, tolfte upplagan, 324 sidor 8:vo. Italienska skolorna ensamt upptaga trehundra sidor. Franska skolan är mycket rik; Louvren samlar endast de målares verk, hvilkas hand redan för evigt har domnat från penseln; de sköna konsternas palats *(Palais des beaux arts)* erbjuder en fristad åt de lefvandes prisdömda arbeten.

Stora galleriet i Louvren och Apollosalen äro väl de mest lysande friståder som maktens slösande frikostighet ännu har invigt åt konstens minnesvårdar. Men centern för alla dessa skatter är *Salon carré*, så kallad med anledning af sin kvadratform. Här äro mästerverken från alla tidehvarf samlade uti en brännpunkt. Rafaels heliga familj i sitt lugna majestät[1] — denna tafla, som aftvang Frans I yttrandet att »store konstnärer dela odödligheten med store konungar» — Correggios ljufliga

[1] Louvren har tolf originaler af Rafael och däribland fyra varianter af den heliga familjen.

Antiope; Murillos berömdaste madonna (*l'immaculée conception*), som kostat 615,000 francs och hvars skära, genomskinliga färger likasom dofta bort uti rymderna; Titians Kristus som bäres till grafven; Van Dyks Carl I; Rubens' förfärande Thomyris, som inkastar Cyri hufvud i en säck med blod; Paul Veroneses bröllop i Cana; Gerard Dovs krympling — alla dessa och ännu andra, än rörande och intagande, än mäktigt gripande taflor pryda denna underbara sal, som ensam är värd en resa till Paris. Men i stället att längre dröja vid dessa bilder, hvilka hvar och en tyckas säga till åskådaren: betrakta mig rätt, ty min like ser du kanhända aldrig mer! — låt oss då hellre stanna vid en, som icke äger det största ryktet, möjligen icke heller det största konstvärdet af dem alla, men hvars anblick är sådan, att jag, näst Dresdens madonna, icke vet ett stycke väf som därmed kan jämföras i hela världen.

Framför åskådaren utbredar sig en oöfverskådelig ryslig ödemark, beströdd med dystra klippor, ur hvilkas remnor här och där lågor uppstiga. I denna ödemark ligger Satan, störtad och besegrad, i skepnad af en ofantelig drake med människohufvud, och drakens stjärt förlorar sig uti fjärran, likasom ville den omringla hela jorden. Alla onda passioner, raseriet, hatet, hämnden, afunden, högmodet, i förening med den våldsammaste smärta och den vanmäktigaste förtviflan, måla sig uti afgrundsfurstens förvildade gestalt — denna samma gestalt, som Milton så sant har kallat »ruinen utaf en ängel» och hos hvilken man än kan upptäcka förhärjade spår af hans forna öfverjordiska skönhet. Rafael, det är sant, har här icke uppfattat honom så; han måste, både från kyrkans synpunkt och för behofvet af en skarp kontrast, måla honom vederstygglig; men han unnar

dock Satan en egenskap som försonar åskådarens blick, nämligen jättestorhet och en makt, som, ehuru nu förkrossad, visar sig stark nog att skaka jordens grundvalar. Förödmjukad är han icke, allenast besegrad; hans utsträckta händer gripa med raseri i de nakna gråa klipporna, och hvarhelst han griper dem, uppflamma eldslågor under hans naglar.

Men Rafael kan icke förebrås hvad man förebrått Milton, att hafva gjort Satan till hjälten i sin tafla; här ligger det onda i stoftet blott för att desto mer förhöja det godas och det himmelskas seger. Öfver denna skräckbild af de våldsammaste passioner står ärkeängelen Mikael, taflans hufvudfigur, med förklarad och salig skönhet, framför allt med ett *lugn,* som är af den mest sublima storhet. Han står där i gestalten af en skön yngling, nedsväfvande från höjden och ännu uppburen af sina stora glänsande vingar, så att endast spetsen af hans vänstra fot berör vidundret under honom. Hans rustning glimmar af stål och guld; i sin lyftade högra hand håller han ett långt spjut, med spetsen nedåt och redo att genomborra den slagne arffienden. Hela hans gestalt uttrycker hjältekraft och majestätisk styrka, men tillika, som jag redan nämnde, detta eviga lugn, denna fullkomligt passionfria öfverlägsenhet, utan allt hat, utan all hämnd, med ett ord, denna saliga storhet, med hvilken endast en ängel kan strida och som får sin högsta relief af raseriet under honom i denna brottets och lidelsernas värld. Förbarmande kan han icke visa; den gudomliga rättvisan kräfver ett straff; men ett straff som i sin omäteliga kraft innebär en lika omätelig nåd.

Man säger att konstnären och skalden låna sina taflor från lifvet, från den erfarenhet de själfva någongång genomlefvat. Det är sant, men det gäller icke

snillets högsta ingifvelser. Rafaels sixtinska madonna och Rafaels Mikael äro icke från denna jord och detta lif; de ha därifrån lånat endast de yttre formerna. Denna madonna, denne Mikael äro uppenbarelser ifrån andra världar; jorden har icke något motsvarande; de äro för höga, för rena, för att någonsin, utom i en enda, i Gud själf som människa, ha uppvuxit i stoftet af jordiska lidelsers fläckade tummelplats.

Utan tvifvel bidrar just motsatsen, antitesen, att så mycket förhöja denna Rafaels tafla framför andra. Jag vill också ej neka, att antitesen kan drifvas för långt, såsom man med skäl förebrått till exempel Victor Hugo. Men för de högsta genrerna är den ett lika nödvändigt villkor, som skuggan för måleriet. Ärkeängelen vore ej så sublim, om han ej trampade djäfvulen under sina fötter. Det är något dramatiskt i denna tafla, däruti att handlingen icke är afslutad; konflikten är gifven, krisen är inne, upplösningen förutses, men spänningen fortfar. Skillnaden mellan dessa momenter ser man, bland annat, i afbildningarna af Judith: den, när hon höjer svärdet öfver Holofernes, är ojämförligt mera artistisk än den, när hon håller hans afhuggna hufvud i handen.

Louvren har af Rafael äfven en annan Mikael. Här hugger ärkeängeln, i full rustning med svärd och hjälm, en drake, som lindat sin stjärt kring hans ben. Allehanda vidunder trängas omkring honom; på afstånd synes en brinnande stad och de fördömdas kval, där de plågas af ormar och bevingade drakar. Likaså ser man i Louvren Rafaels Sankt Georg i full rustning på en hvit häst, nedhuggande med sitt svärd draken, som han redan genomborrat med sin lans; på afstånd synes en ung flicka med krona på hufvudet, föreställande Cappadocien befriadt från afguderiet. Båda dessa taflor, ehuru mera

fantastiska, äro ojämförligt underlägsna den första i kompositionens enkelhet, helhet och sublima skönhet.

Den *store* Mikael, som jag helst vill kalla honom, är målad i kyrkostil 1518 och ursprungligen på trä. Han har ock ansetts vara en symbol af konungamakten, som trampar kätteriet och upproret under sina fötter, hvarför också Ludvig XIV i tiden lät uppfästa denna samma tafla ofvanför sin allrakristligaste tron. Visst är, att han har många katolska sympatier, och 1856 exponerades han af prästerskapet för särskild entré i Notre Dame till förmån för de öfversvämmade. Men vare därmed huru som helst; obefläckad af alla förgängliga tidsmeningar, kvarstår denna sublima änglagestalt evärdeligt lika stor och lika skön, ett kristligt konstverk, hvilket alla bekännelser med vördnad skåda, en hög ingifvelse, hvilken få dödliga förunnats att äga, och en urbild för det sköna, hvilken senare mästare förgäfves sökt uppnå.

42. Saint Cloud, Versailles, Trianon.

Man visade mig tre slott: konungars hugskott, mätressers nycker, och likväl en stor nations stolthet; skådeplatser för en förgängelig prakt, och likväl rika på oförgängliga minnen; bubblor på tidens ström, och likväl ett stycke stelnad historie i murar, parker, marmor och taflor. Hvilken stad omgifves af sådana villor, och hvilken trädgård har att skryta med sådana lusthus? Det är icke prakten som gifvit dessa slott deras lysande namn; andra monarker kunna bygga rundtomkring sig lika glänsande glasskåp; *deras* betydelse för eftervärlden blir kanhända en dag att fylla en vaktmästares fickor, där han drifver framför sig en fårskock af gapande främlingar genom de gyllne gemaken. Men *här* känner man att byggmästaren varit en stor genius, stor i själfva sin fåfänga; och de längesedan förmultnade envåldsherrarne hafva, sig ovetande, endast varit hans redskap. De trodde sig stifta lagar för sitt tidehvarf, och de ha endast viljelöse utfört Frankrikes verk.

Dessa slott äro franska; det är hela hemligheten af deras tjusning och deras svaghet. Romarne byggde Hadrians villa; morerne Alhambra; spanjorerne Escurial; preussarne Sans-souci; svenskarne Haga och Drottningholm; tjugu andra nationer kunna bygga något större

och något skönare, och likväl kan ingen annan göra efter Versailles.

En söndag såg jag vattenkonsterna spela i Saint Cloud — *les grandes eaux,* som man kallade dem. Ganska fattigt var det skådespelet för en landsman till Imatra. De stackars små bäckarna silade sig helt bekymmersamt utför marmorkaskaderna och genom de plussiga tritonernas munnar. Om en kvart hade man tröttnat vid denna herrlighet; men det som icke tröttade ögat, det var den sköna parken af gamla lindar, ekar och kastanjer. Människovimlet höll sig därnere och trängdes kring hundrade salustånd och våffelgrädderskor; åtminstone tjugu flickpensioner voro ute i det gröna och hade valt sig hvar sin gräsplan och kastade boll och volant och hade hjärteligt roligt »på landet». Men däruppe i parkens kullar var ensligt och svalt; dynastiernas minnen susade i de lummiga träden; kronor af grönska, fridfullare, varaktigare än kronor af guld.

Slottet är täckt och landtligt; en hel stad har uppstått uti dess grannskap. Jag såg ej dess inre: *l'empereur est là;* kejsaren och hans familj voro därute då. Klockan två e. m. såg man folkmassorna på stora promenadvägen genom parken höfligt bortvisas utaf gendarmer; man måste draga sig tillbaka på ett visst afstånd från vägen, och ett par ryttare galopperade inåt parken, sannolikt för att undersöka den. Några minuter därefter framrullade den kejserliga vagnen, åtföljd af två andra ryttare. Det var kejsar Napoleon III och kejsarinnan Eugenie, som foro att promenera i sin gröna doftande park. I mäktige på jorden, för hvilka icke ens sommarens grönska äger en trygg fristad att bjuda, hvem ville afundas edert öde! Långt hellre ville jag vara den ystre pilten eller den glada flickan därborta i gröngräset, än sucka enslig

och mäktig, en guldsmidd fånge, i själfva den fria naturen.

Jag tillbragte en dag i Versailles. Man skulle behöfva månader för att där bli hemmastadd. Jag vill icke tala om dess historia; den blefve en bok[1]. Men man kan ej nämna Versailles utan att minnas Ludvig XIV. Hans skugga går genom dess toma salar såsom Nebukadnezars ande sväfvar genom Babylons grusade hvalf. Här är han hemma; här är man ännu engång frestad att kalla honom stor — honom, som det ena seklet tillbad och det andra släpade i smutsen och som var lika litet förtjent af att dyrkas som smädas. Nästan allt hvad han skapat har sedan förfallit till stoft — hans orientaliska prakt, hans politiska planer, hans statskonst, hans utströdda millioner, hans religionstvång, hans lagstiftaremakt för Europas seder — endast Frankrikes konst, Frankrikes litteratur och språk ha förblifvit hans minne trogna och prisa honom än i dag såsom sin lifvande genius. Hvilken läxa för de höga på jorden! Deras makt skall fördunsta, deras skatter försvinna, deras politiska shackspel omstörtas af ett vindkast; men hvad de gjort för sitt lands kultur och för blomman af dess bildning, det ensamt består genom seklerna; det ensamt har ännu en välsignelse kvar öfver deras namn, långt sedan eftervärlden gycklat öfver deras bräckliga statskonst och smickrarnes hala tungor förstummats omkring deras maktlösa grafvar.

[1] Ludvig XIV fattade tycke för sin faders lilla jagtslott Versailles. Från 1664 till 1702 slösade han på detta mönsterslott nittio millioner livres. Anläggaren var Le Notre; Nicolas Poussin, Le Sueur och Lebrun prydde det med sina mästerverk, hvilka sedan Frankrikes störste konstnärer ökat med sina. Staden Versailles har trettiotusen invånare.

Versailles är stort och stelt, som det århundrade, ur hvilket det framgått. Den vidsträckta gamla parkens dunkla alléer utgå stjärnformigt från en enda medelpunkt, den berömda kullen med de dyrbara fontänerna och vattenledningarna, och löpa därifrån, allt längre från hvarandra, till periferin af en stor halfcirkel; och framför denna halfcirkel utbreder slottet sina mäktiga fasader och sidoflyglar. Denna park, som så länge varit ett mönster för sin stil, är alltför stel för att behaga; där är för mycken geometri; det hela är tungt och styft aristokratiskt, eller rättare enväldigt, ty herskarens tron är medelpunkten för allt. Det gör ett ängsligt intryck att se naturens friborna söner, de höga lindarna, stå där klippta och dresserade som soldater i ledet. Men stort är detta intryck, kolossalt! Och kontrasten var egen att se dagens flyktiga ungdom leka blindbock och höra musiken spela polkor på *le tapis vert,* den rektangelformiga stora gräsplanen nedanför kullen. De långa alléerna voro mycket ödsliga; grottorna öfvergifna; hälften af vattenkonsterna, bronsjätten, *le Géant,* och de ryktbara nymfernas bad med sköna marmorstatyer voro förfallna. I dessa ensliga gröna grifter för minnena sjöng på kvällen en ljuflig näktergal naturens egen suck öfver den mänskliga storhetens förgänglighet.

Denna enslighet lifvades dock vid hvarje steg utaf marmorn. Parken ensam har en odödlig befolkning af hundrasextio statyer. Och träder man in i slottet, så växer antalet af dessa stumma invånare till så stort, att man på ljusa dagen kan blifva spökrädd. Här är det icke mera Ludvig XIV; det är Frankrike själf, gengånget i bilder och taflor. I ändlösa gallerier, i långa filer af praktfulla salar utbreder sig här Frankrikes historia, förevigad af mejseln och penseln. Ludvig XIV:s, XV:s och

XVI:s, Napoleon I:s, Ludvig XVIII:s, Carl X:s, Ludvig Philips krigiska och fredliga bedrifter möta åskådaren. Endast revolutionerna saknas — och schavotten. Napoleons bragder upptaga ensamma en stor glänsande sal, som bär namn efter honom. Horace Vernets berömda Smalah upptager en ändlös vägg med en enda tafla, hvars alla figurer äro i naturlig storlek. Man är också i beråd att hitflytta Napoleon III:s bragder, börjande med den berömda tafla, som föreställer honom, när han som president svor eden på konstitutionen. Men det är icke monarkerna ensamt, som bebo dessa salar; franska folket bebor dem med lika rätt. Allt hvad detta rika land har frambragt stort, snillrikt, ädelt och skönt, det möter här åskådarens blickar i porträtter, statyer, grupper och historiska tilldragelser. Hvilket folk! Hvilken historia! När man beundrat Cartesius och Montesquieu, Turenne och Vauban, Sully och Richelieu, Molière och Chateaubriand, går man från dem till Ninon de l'Enclos och Gabrielle d'Estrées eller till den ädla bilden af Jeanne d'Arc, mejslad i marmorn af en prinsessas hand, Marie af Orleans. Och ledsnar man på Frankrikes storhet, skönhet och ädelmod — välan, här är ränksmidaren Louvois, här är kopplaren Dubois, här är Montespan i en herdinnas kostym och Maintenon med sin bönbok, vid sidan af Pompadour, kvinnan som ej kunde rodna!

Genom parken i Versailles har man blott en kvart timmes vandring till lustslotten stora och lilla Trianon — lusthus vid sidan af palatserna; lilla Trianon i synnerhet är täckt och behagligt. Det är en familjetafla från Bourbonernes husliga lif. Man hemför därifrån minnet af dyrbara gobeliner, präktiga Sèvresporsliner och — nöjet att hafva andats samma luft som Louise La Vallière.

Allt är förgånget — de sköna hertiginnorna, de lysande chevaliererne i deras vida allongeperuker, och herskaren själf, som lät förlikna sig vid solen omgifven af planeterna — allt är förbi; men Versailles' murar tala, och Frankrikes genius nedblickar på dem med stolthet. De hafva öfverlefvat dynastier och statsformer och prydt sig med två seklers ära. För denna anblick förlåter Frankrike allt.

---

43. Myntet. Père Lachaise.

Jag har förut nämnt den utmärkta liberalitet, hvarmed tillträde öppnas för främlingen till alla ställen af intresse i Paris. En dag skref jag med stadsposten till prefekten för kejserliga myntet och erhöll dagen därpå med samma post ett inträdeskort.

Penningen bebor i Paris tre stolta palatser: börsen, banken och myntet. Det sistnämnda öfverträffas endast af Londons. Liksom alla offentliga byggnader prydes det af statyer, föreställande freden, handeln, klokheten, lagen, styrkan och ymnigheten. Franska myntet värper betydliga guldägg: det präglar icke blott för Frankrike, utan äfven för Schweiz. Det är angenämt att här betrakta penningens födelse. Allt drifves med ånga. Koppar präglas ej mera, utan skiljemynten äro af brons, hvarför främlingen i början är frestad att taga de nya sous-styckena för guldmynt. Man ser bronstackorna utplattas under den ena valsen efter den andra, tilldess de få lagom tjocklek. Därefter afklippas de af maskiner i jämnbreda rimsor. Därefter huggas de i sin runda form, och slutligen präglas de. Ungefär lika behandling undergå silfverplantsarna och guldbarrarna. Hvarje mynt väges och undersökes, innan det godkännes, och golfvet är upp fylldt af kasserade bronsstycken.

I de rymliga salarna vandrar man obehindradt omkring, allenast man aktar sig att komma för nära maskinerna och bli slagen till slant. Blott från silfver- och guldkvarnarna stänges man försiktigtvis af en fin järnbarrier. Jag kallar dem kvarnar, ty mynten rinna från stampen in i en tratt och därifrån ut genom en ränna till kontrollören, som väger dem och kastar dem sedan i kaggar. Under den rännan ville väl mången hänga sin påse. Man har framför sig dvärgarnes arbete, där de hamra på *nervus rerum,* den makt som regerar världen. Ping — pang — stycke efter stycke rinner ut och börjar sin vandring från börs till börs, i rena och smutsiga händer, att tjena ömsom nöden och öfverflödet, fliten och frosseriet, behofvet och lustan — en gyllene kalfdans, kring hvilken millioners diktan och traktan vänder sig. För ynglet från dessa stampar sviker mannen sin ära och ynglingen sin tro och flickan sina löften; för det går den frie i träldom, den högmodige kryper, den ärlige ljuger, och den snikne uppsamlar lumpen från världens torg. Ping — pang — kanonerna hafva tystnat på Krim och Östersjön, men här är en klang, som det ålderdomssvaga Europa lyssnar uppå som den ljufligaste musik — melodin till dess stojande järnvägspolka, romansen mellan dess älskande, serenaden i de kala hjässornas månsken under det Rothschildska tidehvarfvet. Pang — då tittar kommunismens spöke in genom dörren, en stormil omstjälper stampen och ynglet, börsmännen tappa koncepterna, penningen flyr och gömmer sig i sina råtthål, tills ovädret är öfver. Eller ock är det stiltje i världen, spekulationen har klifvit på höga styltor, den förädlade lump, som kallas pappersmynt, har köpt sig diplom på att heta guld; en liten pust kommer från aflägsna världstrakter — pang, det är åter slut med stampen och

börsmännen, penningen försvinner, papperet blir papper, styltorna vackla, ingen tror den andra, och ingen vet hvarför. Ty, säger skriften, »ett fallande löf skall förskräcka dem».

*

Från penningens vagga, gick jag att skåda de dödas stad uppå Père Lachaise. Man kommer dit genom demokratins vidtberömda myrstack, förstaden S:t Antoine, och genom en lång enformig gata, La Roquette, som leder ut till Barrière d'Aulnay vid grafvarnas port. Denna väg är en passande förberedelse; grafvarna kasta sin skugga däröfver. På båda sidor om gatan har man den ena butiken invid den andra, där grafvårdar af alla stenarter och former bjudas till salu, jämte helgonbilder, rosenkransar och immorteller. Man blir underlig till mods att vandra på denna gata, där lifvet spekulerar på döden och sorgen och där hvarje löje tyckes vara en stöld från det allvar man är skyldig åt grafven.

Men när man ingår genom den trånga porten, där så mången inkommit utan att mera återvända, vidgas blicken och beklämningen upphör, fastän man står där midti förgängelsen. Ty framför oss utbreder sig en vid, åt staden sluttande vall, förskönad af herrliga gröna alléer och bebyggd med många tusende små hvita hus, indelade i ordentliga gator och kvarter, men så att trädens skugga svalkar dem och fåglarna sjunga öfver dem. I dessa ändlösa rader af små hvita hus, hvart och ett med sin nummer och sin *concession à perpétuité* »till evärdelig ägo», bor det döda Paris, grafvens aristokrati, som ännu på andra sidan om Lethe vill skilja sig ifrån hopen. Från Abelard och Heloïse ända till François Arago (och numera Béranger) hvilar här nästan allt hvad Paris och

Frankrike under senare tider ägt störst och ryktbarast, furstarne och Napoleons hjältar undantagne. Ty Père Lachaise, uppkallad efter Ludvig XIV:s biktfar af samma namn, på den tid jesuiterne ägde stället, är som kyrkogård icke äldre än 1804; de tidigare af dess berömde invånare äro således hitflyttade från andra hviloplatser. Konsten, som mildrar och förskönar allt, har slösat på dessa grafvar en rikedom af sköna statyer, basreliefer och urnor, som väl få sorgens boningar ha att uppvisa. Denna anblick, och det grönskande, ljusa, öppna, fridfulla tycket öfver denna sällsamma döda stad, gör att främlingen, som icke har någon att sörja, vandrar där allvarsam och lugn, men icke nedstämd, likasom omgifven af försonade skuggor — där, hvarest likväl så många brustna hjärtan och så månget sviket hopp blifvit i förtid begrafna[1].

De små hvita husen äro uppförda öfver grafvarna, bära deras inskrifter och äro egentligen bönkapeller för de efterlefvande. Jag trodde först att många bland dessa kapeller voro upplysta af ständigt brinnande lampor. Men det var en synvilla. De hade ett litet fönster med färgadt glas i väggen midtemot dörren, och när solstrålarna brutna inträngа genom denna lilla ruta i det dunkla kapellet, skimra de med en magisk belysning däröfver, likasom trängde en stråle af evigheten in uti själfva grafvens natt.

Också fattige begrafvas i Père Lachaise, när de hört till dess arrondissement; men om en kort tid, jag vill påminna mig tio år, måste då deras ben lämna plats åt nykomne gäster. Det är dyrt att sofva i denna marmorstad. Också hit räcker således penningens makt. Bland

[1] Man röker fritt på alla gator i Paris och på själfva Louvrens borggård; men på Père Lachaise är det förbjudet att röka. *Detta* förbud är vackert, medan så många andra äro narraktiga.

de många kända och okända namnen läser man äfven ett svenskt: den tidigt slumrade genialiske Hjalmar Mörner. Det unga och dyrbara finska namn jag sökte, det fanns icke här — det är inristadt i en enkel sten på kyrkogården Mont-Parnasse, och däröfver susar en hemlands gran.

När man står på höjden af Père Lachaise, utbreder sig rundtomkring en vid horisont; på ena sidan den ljudlösa slätten, genomkorsad af järnvägarna, ända till Saint Cloud och Vincennes; på andra sidan den omätliga staden, lik en rytande vulkan, begränsad ytterst till höger af Barrière du Trône. Ögat flyger från punkt till punkt på denna stora rulettskifva i världens hasardspel och sänker sig slutligen, trött att räkna så många slagfält för lifvets strider, åter ned till de hvita grafvarna och de gröna platanerna och de röda rosorna där i de dödas stad, i skuggornas tysta hem, där Frankrikes ära och Frankrikes fåfänga systerligt sofva på sorgens läger...

---

44. Afsked från Paris.

Också det älskvärdaste tålamod, såsom ditt, goda Betty, kan lida till slut, och efter att ha tagit det vidpass femton månader i anspråk, måste jag frikalla dig från vidare besvär med dessa östersjövyer. Vore det icke af en billig skonsamhet, finner jag intet skäl hvarför ej dessa vyer kunde fortsättas i femton månader till; så outtömliga äro de taflor, än sköna, än nya, än lärorika som upprulla sig för betraktarens blick i Europas stora kulturländer under nittonde seklet. Jag tillstår att jag skiljer mig ogärna därifrån, ty mången bleknad hågkomst klarnar ånyo, när man antecknar den för en vän, och mången tanke, som slumrat fördold i de första intrycken, vaknar till medvetande och får en bestämdare form, när den måste göras fattlig för andra. Det är också insidan af tingen som är den väsentliga, och allt beror uppå att uppfatta den redigt, klart, objektivt; men detta gör man sällan när man är inne i hvirfveln, och det gagn man har af en resa beror således mycket uppå den klarhet, som detta virrvarr af föreställningar efteråt lyckas tillkämpa sig.

I detta enda Paris, huru mycket återstår icke där ännu att minnas och skildra! Jag hade ämnat införa dig i Collège de France och på Nisards föreläsningar; i

ett pariser lyceum på en examen med tvåhundra piltar i uniform; i det stora biblioteket med dess 800,000 volymer; i Palais de justice för att afhöra rannsakningen med en giftblandare. Vi skulle ha lyssnat på en konsert af konservatorium, där en orkester af nittio strängt examinerade mästare och en kör af lika många fulländade sångare och sångerskor utförde Beethovens c-mollsymfoni, Haydns folkhymn, en katolsk psalm, Spontinis Vestal, Webers Oberon, Grétrys Chant d'Anacréon och Mendelssohns Sommarnattsdröm. Vi skulle ha genomvandrat Luxembourgs gallerier och stannat framför Horace Vernets Judith, Delacroix' massaker på Scio och Dantes helvetesfärd, eller vid Coutures beundransvärda Rom i sitt förfall, eller vid Müllers rörande sista offer för skräckregeringen, där André Chéniers ögon följa en hvart man går. Vi skulle icke ha glömt de sköna konsternas palats med dess otaliga troféer, grafvårdar, statyer och taflor. Vi skulle ha sett Ivanhoes tornerspel af hundra konstberidare i medeltidens pomp uti Hippodromen. Vi skulle ha sett dioraman vid Elyseiska fälten, ansedd för den yppersta i världen. Vi skulle ha skaffat oss tillträde till de barmhärtiga systrarnas *crèche* eller barnkrubba i S:t Antoine, befolkad af idel lindabarn, vagga vid vagga. Vi skulle ha tillbragt en förmiddag i Halles centrales, med deras ytterst brokiga vimmel; eller skulle vi ha betraktat dessa kostbara vattenledningar, som öppna sina flödande källsprång i hvarje hus och vid hvarje gathörn. Vi skulle ha sjungit »Vårt land» en midsommardag i Palais Royal, eller bländats af den feiska belysningen en afton i kaféerna på Boulevard des Italiens. Vi skulle ha tagit en vagn och åkt ut till Boulognerskogen en eftermiddag mellan fyra och sex, då den eleganta världen är ute att promenera, och vi skulle ha anställt jämförelser mellan dess konstgjorda,

gräfda sjö med svanor, slupar, ångbåtar, och ensligheten på våra nordiska, våra verkliga sjöar, där också svanor simma, men blott mellan isstycken om våren... Men hvarför upprepa allt detta och mera därtill, som ändock uti verkligheten så vida öfverträffar de djärfvaste skildringar?

Jag vill blott tillägga några ord om de eldfängda ämnena i denna brinnande härd, hvars revolutioner ha skakat Europa. I hela det franska lynnet ligger någonting utåtsträfvande, utåtvändt, hvarför också det yttre, utsidan, formen, där spelar en stor roll. Fransmannen drömmer alltid om att eröfra världen, och får han ej det, så vill han åtminstone blända, lysa, förvåna, intaga. Af samma orsak vänder äfven det sociala lifvet i Paris sin mest lysande sida utåt. Hemmet där är blott en plats där man hvilar ut från världsbullret utom hus. Man har sagt mig, att de rika och förnäma lefva ganska enkelt inom hus, likasom de nöja sig med ett mindre antal rum än en förmögen handtverkare numera består sig i Sverige och Finland. Men så snart det gäller att *visa sig,* vare sig vid en fest, en bal eller ett offentligt tillfälle, då känner lyxen knappt mera en gräns. Det nu rådande systemet har af tre skäl ytterligare uppmuntrat lyxen: först för att själf imponera, därnäst för att ge sina goda parisare något att tänka på och slutligen för att underhålla pariser industrin, som för det mesta lefver af lyxartiklar. Denna tendens har krönts med en så lysande framgång, att klokt folk bland parisarne själfve förskräckas därför. Den ena festen öfverbjuder den andra, den ena toiletten den andra i ett slöseri öfver all måtta. Modehandeln, sidenfabrikerna, juvelerarne till exempel kunna knappt mera tillverka så dyra fabrikater som lyxen begär; läckerheter från alla de fem världsdelarna förslå

knappt mera att tillfredsställa öfverflödet; handelsbutikerna, öfverallt dekorerade med speglar och kristaller, förmå knappt ställa sina granna varor i en nog lysande dager.

Detta skådespel af det mest retande öfverflöd har den fattige, den ofta brödlöse arbetaren hvar dag för ögonen. Hvar dag ser han någonstädes en slösande fest, där denna världens lyckliga sola sig i öfverflödets glans. Hvar dag ser han vimlet af förgyllda ekipager och glimmande toiletter på boulevarderna och Elyseiska fälten. Hvar dag går han förbi de strålande kaféerna och modebutikerna och växlarnes kontor, där högar af guldmynt ligga uppradade i fönstren, och delikatessbutikerna, där alla möjliga kräsligheter reta hans hungriga mage. Och när han då återvänder till sin eländiga boning — ty de flesta arbetare i Paris bo trångt och dåligt, för bristen på rum, och många tusende ha icke alls någon bostad, utan lämna sina barn till en *crèche* och äta och ligga på offentliga ställen — då kommer den frestande tanken beständigt för honom: är det icke jag som med mitt arbete bär samhället på mina skuldror? Och likväl är jag den fattige, den hungrande, den från lifvets njutningar utstötte, medan dessa andre, som icke arbeta (ty han känner intet annat arbete än det materiella), de frånröfva mig allt!

Från denna tanke är blott ett kort steg till satsen »egendom är stöld» och till alla kommunismens afgrunder. Den nuvarande regeringen har gjort mycket, kanske för mycket för arbetarne i Paris. Man vet huru staten nedsatt taxan på brödet och betalat bagarne deras förlust; huru en fjärdedel af Paris nedrifves för att skaffa de brödlöse arbete; huru den ena inrättningen efter den andra göres till deras förmån. Men själfva detta bemödande ökar klyftorna, ökar anspråken. Det finns andra orter,

till exempel London, där rikedom och elände än skarpare stå vid hvarandras sida. Men den fattige i London är råare; han känner icke sitt elände; han har heller aldrig afsatt och tillsatt konungar; han anställer icke sådana jämförelser som parisaren, och om han gör det, så är det oftast för att glömma dem i ett whiskyrus. Pariser ouvrieren däremot är icke tillgänglig för sådana tröste-grunder; han är måttlig, bildad, fullt medvetande af sin ställning och sin betydenhet, van att på sitt eget sätt frambära petitioner till makten och, förlåtligt nog, något bortskämd med att turvis tillverka konungar, presidenter, konsuler på lifstid och kejsare — en elak vana, hvilken man nu försöker vänja honom af med. Allt detta gör emellertid att pariser arbetaren reflekterar för mycket för att någonsin kunna glömma de vådliga jämförelser hvilka han möter vid hvarje steg, och äfven när han är gladast och mest uppsluppen vid sina folkfester, är där ingen säkerhet, att han icke i nästa minut ånyo kan ropa: »en milliard af de rika!»

Ludvig Philip trodde sig för alltid ha kufvat det oroliga Paris med de detacherade fästena, och likväl uträttade de i farans ögonblick mindre än intet. Den nu pågående ombyggnaden af det gamla Paris, jämte gatornas makadamisering, söker att göra barrikaderna omöjliga — med hvilken framgång skall en kommande tid utvisa. Den nuvarande herskaren inser troligen, med sin kända klokhet, sanningen af Talleyrands bekanta yttrande: »man kan stöda sig på bajonetterna, men man kan ej sätta sig på dem». Och därför sätter han sig på »den breda basen» af demokratin, som i alla tider varit enväldets vagga. Men öfver, under och omkring honom utvecklar samhället beständigt nya brännbara ämnen, och det är en lycka för mänskligheten att bildningen trängt så långt

ned bland massorna i denna brinnande härd, att samma elementer, som utveckla tändämnet, äfven måste i sig innebära medlen till släckning.

Tidigt en morgon lämnade jag Paris, för att åter inkasta mig i den ström, som hvar dag, hvar minut i sina järnådror drifver lifselementerna in och ut genom detta Frankrikes och Europas stora klappande hjärta. Ty väl må Paris förtjena att kallas så, i både sin storhet och svaghet. Det finns knappt någon känsla i ett människohjärta, ond eller god, sublim eller förkastlig, som icke här har funnit ett hastigare återsvar och ett kraftigare uttryck, än någonstädes annars på jorden. Allt hvad Frankrikes snille, kvickhet och praktiska förstånd uträttat — och det är i sanning ej litet — det skulle ej förmått lyfta detta land så högt i själfva dess politiska vanmakt, därest icke den lågande entusiasmen för allt stort och lysande, antändligheten för alla mäktiga idéer, hängifvenheten utan beräkning, offret utan villkor, hjältemodet, dödsföraktet, ridderligheten, ja själfva dårskaperna och vankelmodet — med ett ord alla de egenskaper som utmärka ungdomen — än i dag skulle göra det så hänförande och gifva det ynglingens hela omotståndliga kraft. Ungdomen må ha sina stora brister; genom den går dock världen framåt. Så länge Frankrike, så länge Paris är ungt, måste det gå i spetsen för framskridandet. Den dag det åldras, måste Europa se sig om efter en annan rumormästare, ty af idel förnuft och ekonomi kan världen ej lefva. Äfven Athen var ungt engång, och så länge stod det afundadt och beundradt främst i sin tid. Dess ålderdom begynte under Philip af Macedonien, men ännu trehundra år därefter måste det allsmäktiga Rom nedlåta sig att gå i skola hos den lilla provinsen Grekland.

Se här till afsked från Paris en fransmans skildring (Victor Hugo, Voix Intérieures):

Ville, qu'un orage enveloppe!
C'est elle, helas! qui nuit et jour
réveille le géant Europe
avec sa cloche et son tambour!
Sans cesse, qu'il veille ou qu'il dorme,
il entend la cité difforme
bourdonner sur sa tête énorme
comme un essaim dans la forêt.
Toujours Paris s'écrie et gronde.
Nul ne sait, question profonde,
ce que perdrait le bruit de monde
le jour où Paris se tairait!

---

45. Köpenhamn.

Jag nödgas vara kort och på få rader bortslösa ämnen till en bok. Se här några ord om det vackra älskvärda Köpenhamn.

En morgon klockan åtta reste jag med snälltåg från Berlin, kom klockan tre e. m. till Hamburg, klockan fyra på droschka till Altona, klockan sju på järnväg till Kiel, gick klockan nio på kvällen ombord på ångbåten Zephyr, arriverade klockan half fem följande morgon till Korsör, afgick klockan sju på järnväg tvärsigenom Seeland och ankom klockan tio f. m. till Köpenhamn, efter att på tjugusex timmar ha i all bekvämlighet tillryggalagt goda sjuttiofem svenska mil till lands och sjöss. Detta som ett litet prof på huru man nu för tiden kommer fram i världen; och man kommer väl fortare.

Sedt från en ilande ångvagn, är Holstein ett bördigt och enformigt slättland, tätt beströdt med landtgårdar och riddargods. Kiel har ett vackert läge, som mycket påminner om Helsingfors. Seeland är än slätare, än enformigare och än bördigare än Holstein. Men det är dock en däjelig ö, som gör öga och hjärta godt att se uppå. Grönskan är så saftig, bokskogarna så lummiga, byarna så trefliga, att man just känner sig varm i hågen. Och det hjärtans godmodiga, gladlynta, något prosaiska

danska folket, som dock frambragt store män, tappre krigare och betydande konstnärer, det är ett af de folk som man vid en närmare bekantskap måste både älska och högakta, såframt man ej är schleswig-holsteinare och bitit på danska ärter vid Idsted; aber darum keine Feindschaft!

En finne har ännu en särskild anledning att med intresse och vänskap betrakta Danmark och danskarne. Detta folk är icke talrikare än vårt och dess land mycket mindre. Och likväl äger det en urgammal historia, full af bragder och skiften, en långt drifven kultur, en hög bildning, en rik litteratur, en i flera grenar blomstrande konst och en stark självkänsla såsom nation. Här stannar min jämförelse, och jag misskänner ej heller sambandet mellan orsak och verkan. Olika har vår Herre skiftat folkens lotter; men i alla har Han nedlagt samma odödliga sträfvan till fullkomning och ljus, och därför sammanfaller det slutliga målet för alla i ett.

När man kommer från Paris, Berlin och Hamburg, förefaller en det goda Köpenhamn hart när som en småstad. Icke för det att ej staden är tämligen vidsträckt — likväl ej mer än att man bekvämt promenerar på tre kvart timme vidpass från Vesterport till Österport — utan snarare för dess jämförelsevis tarfliga byggnadssätt och för dess gammaldags enkelhet i vanor och inrättningar[1]. Den mest renommerade platsen »Kongens nye torv» förlorar sig alldeles efter anblicken af Jungfernstieg; några, såsom museum och teatern, äro arkitektoniskt fula, och de få vackra byggnaderna, såsom Christiansborg, Amalienborg med flera, stå inklämda mellan andra, som förtaga all friare öfversikt. Främlingen söker förgäfves

[1] Köpenhamn har till exempel först på hösten 1857 fått gaslysning.

på långa gator de glimmande butiker, de prunkande skyltar och i allmänhet den lysande utsida, som annorstädes möta vid hvarje steg. I stället finner han beskedliga handelsbodar[1], ärliga handtverkareskyltar, »Rödgröd med flöde», »Frokostbevertning», »Her faaes kolde spise», »Her forfærdiges handsker», och så vidare, och så går han in och smörjer sitt krås med en förträffelig gröt, köper en »pelsefrak» eller en »sort kjol» och finner sig bättre än i mången förnämare stad, när han engång blifvit van. Naiviteten är verkligen stor; man läser till exempel vid en helt smal gångstig på vallarna: »kun for gaaende», och på ångbåten Ophelia stod en anslagstafla: »ild maa ikke bruges undtagen i dampmaskinen». En viss ceremoniös prudentlighet i umgänget är icke mindre rolig. När en vandrare på gatan vill tända sin cigarr vid en annans, uppstår dem emellan regelbundet följande samtal: Tör jeg spörge Dem dersom De kunne assistere mig lidt ild af Deres cigar? — Med megen fornöjelse. Vær saa artig! — Jeg takker Dem for Deres opmærksomhed. — Ingen aarsag.

Kort sagdt, detta gammaldags i ett som annat sticker i början bjärt af och ger icke Köpenhamn något synnerligt anseende i deras ögon, som mäta orters och människors värde efter utsidan. Men bakom dessa egenheter, inom dessa murar och människor, finner främlingen snart så mycket verkligt värde, så mycken redbarhet, förenad med hjärtats godhet och ett ganska klart praktiskt förstånd, att han nästan ångrar det harmlösa löje, som detta anspråkslösa yttre och de små roligheterna lockat fram på hans läppar och som den förträffliga humorn i Holbergs fädernesland, ja själfva språket tyckas berättiga. Det är

[1] Vid Götgatan, Bredgade och några få andra ställen börjar handeln uppfiffa sitt yttre.

väl få nordbor åtminstone, som icke snart erfara i Köpenhamn en behaglig känsla af *trefnad* — ty det är det rätta uttrycket — hvilken de förgäfves sökt i en modernare omgifning, en känsla som ytterligare ökas af den okonstlade välvilja och gästfrihet, som bekante och obekante visa främlingen, och af de många konstskatter och historiska minnen, på hvilka Köpenhamn är så rikt. Man kan hafva en större lyftning än det danska folket i vanliga tider äger; men om man betraktar hvad det är, hvad det uträttat i förhållande till sin massa och sina tillgångar, måste man kalla det ett ovanligt folk, som hvarken på karakterens eller hufvudets vägnar behöfver stå efter ens för de yppersta.

Thorvaldsen har visat oss huru en stor ande kan lyfta ett helt folk. Hans museum har med ens höjt Köpenhamn till en stad af första rangen för konsten; där finns icke mera en pilt som icke känner hans namn och är mera stolt däröfver, än fordom atheniensaren öfver sin Phidias. Det inre af museum ger en rik ersättning för det yttre. Alltsammans är en skön mausolé öfver mästarens graf; han hvilar i dess midt under himmelens fria hvalf. Var det arkitektens tanke[1], så förtjente hans bild omhängas med sorgflor, när han gick bort, ty det är en stor tanke, likasom Ehrensvärds graf på Sveaborg, och en lyckligare. Mästaren är icke död, fastän marmorn betäcker hans förgängliga hydda. Dessa odödliga verk le åt förgängelsen. Du skulle se dem, och se dem om igen, ty man tröttnar icke, och de klarna beständigt mera! Det är något förunderligt att se antikens stora lugn så genomträngdt af den moderna, den kristna konstens värme. Man gripes af ett intryck likasom vore

[1] Bindesbölls. Han dog medan jag var i Köpenhamn.

allt det oändeligt sköna, som plastiken därförinnan i alla tider och former har frambragt, endast ett sökande efter detta mål, som här blifvit uppnådt. De andra stora museerna i Europa för skulpturens mästerverk innehålla sköna fragmenter, herrliga, men lösryckta plastiska tankar, djärfva, men osammanhängande mejselhugg ur Promethei klippa: *detta* ensamt är ett skönt helt. Man följer Thorvaldsen från hans första teckningar ända till hans sista verk, som afbrötos af döden. Det är en världseröfrarebana; han har kufvat materien under anden; hon lyder besvärjarens röst, står upp, får lif och förandligas. Thorvaldsen har fått stenen att andas; det är mycket, men det ha andra gjort före honom. Han har gjort mer, han har fått stenen att älska, och det har före honom ingen dödlig förmått.

Jag kan ej skildra mer än första intrycket af dessa bilder; det senare är obeskrifligt. Alla äro de gjutna i skönhetens rena harmoniska former; alla äro de snillets fria, kraftfulla och dock ödmjuka verk. Men de öfverväldiga betraktaren med olika känslor. När man inträder bland de kolossala gipsafbildningarna i försalen — denne Copernicus, som skrifver stjärnornas banor, denne Gutenberg, som inkastar ljusflamman i världens mörker, denne Poniatovsky, hvars blick in i döden söker det älskade fosterlandet — då säger man till sig själf: *här är storheten!* Men åter, när man i de små rummen ser den antika skönheten i hela sin oskuld, ser Hebe, Hylas, herdegossen, denna herdinna som finner ett fågelbo uppfylldt af amoriner, denna furstinna Bariatinska, som, likt Poniatovsky, är gripen ur vår tids varmaste hjärtblod och som man aldrig förgäter; när man ser alla dessa och så många andra som det nu tjenar till intet att uppräkna — då säger man: *här är behaget!* Och när man sedan

åter nedstiger i Kristussalen och ser frälsaren omgifven af de tolf apostlarne, allesamman nio fot höga gestalter af en sublim skönhet, fulle af andakt och med evighetens stämpel på sina marmoranleten — då säger man till sig själf: *här är kärleken!* Därmed har man uttalat det högsta. Högre mål kan konsten ej uppställa. »Störst, säger Paulus, störst bland de tre är kärleken!»

Om Thorvaldsens museum vill jag ännu tillägga, att det byggdes åren 1839—1848 af staden Köpenhamn, till en tredjedel med subskriberade medel. Dess underliga arkitektur — en öppen fyrkant, omgifven af två våningar låga rum — antyder dess bestämmelse att tillika vara mästarens graf; ty både byggnadsstil och dekorationer äro lånade från forngrekiska och etruriska grafvar. Största delen af sina 468 konstverk har Thorvaldsen själf genom testamente förärat sin födelsestad; de öfriga äro senare anskaffade. Dessutom innehåller museum antik skulptur, målningar, kopparstick med mera af mindre betydenhet. År 1844 gick den store stenhuggaren själf till hvila under marmorn, och fyra år senare, den 17 September 1848, öppnades för Danmark och världen hans odödliga graf.

Vill man se konsten i dess kristliga höghet, skall man besöka Fruekirke vid en onsdagsgudstjenst, när församlingen ej är så talrik att den skymmer öfversikten. Jag vet väl att Gud kan tillbedjas likaså sant öfverallt och i den enklaste landskyrka med fyra nakna stockväggar; men icke många tempel i världen mana till andakt såsom Fruekirke. Den är strängt protestantisk; den är så ytterst enkel, att den ser helt torftig ut, när man kommer från de rikt utsirade katolska kyrkorna. Dess enda prydnader, utom tolf terracotta-figurer, äro fjorton stora marmorstatyer, originalerna till de kopior

som äro uppställda i Kristussalen, nämligen öfverst vid altaret frälsaren, nedanför altaret den hänförande sköna dopets ängel, knäböjande med sin framräckta mussla, och sedan sex apostlar på hvardera sidan längs midten af kyrkan. När psalmerna sjöngo Guds lof och bönerna kallade ned kring dessa stumma bilder välsignelsen, tycktes de lefva. Frälsarens till hälften böjda hufvud upplyftades, hans öppnade famn vidgade sig än mera, apostlarnes bröst höjdes under deras fotsida mantlar och dopets ängel nedsänkte än mera ödmjuk sitt saliga anlete i en evig tillbedjan.

Thorvaldsen har ett fel, och det är att man från hans verk går med en viss likgiltighet till Köpenhamns öfriga konstskatter. Christiansborg har likväl goda taflor af nederländska skolan; konstakademin och Rosenborg ha betydande samlingar. Men den samling, som näst folket i marmor kanske mest intresserar nordbon, är af ett annat slag, nämligen samlingen af nordiska antikviteter (oldsager) i Christiansborg. De svenska samlingarna åt samma håll äro ganska rika, men jag tror att denna tar företrädet. Elfva tusen af dessa minnesmärken, som längesedan förgätna släkten efterlämnat, från den enkla pilspetsen ända till den konstrikt arbetade guldkronan, från sten- och bronsåldrarna ända till medeltiden och renässansstilen, äro här vetenskapligt ordnade och förklaras för främlingen med en förekommande artighet. Vi ha i Helsingfors en liten början till någonting dylikt, ordnadt af herr Holmberg. Måtte däraf blifva någonting mer, ty detta är ett sätt att gripa historien med händerna.

Det nya universitetshuset[1] gentemot Christiansborg är en vacker byggnad med luftiga trappor och en vestibul

[1] Byggnaden fulländades 1836.

som påminner om det finska universitetet, hvars rena, enkla och ljusa stil vi hemma hos oss ej veta att nog värdera. Köpenhamns frimodiga tusen studenter jagade nu ekorrar borta i Seelands och Fyens bokskogar. I allmänhet blåser där en friskare hafsvind öfver Köpenhamn, än mången skulle tro, som studerat Holberg och lyssnat till skepparehistorierna. Där, som annorstädes, inbryter en vaknare, kraftigare tid under hägnet af den konstitutionella monarkin, som förenar frihet och lag; hvilket kanske är nödigt att tillägga efter början af denna skildring.

Äfven teatern vid Kongens nye torv, dramatiskt, ehuru icke arkitektoniskt en af de yppersta i Europa, var stängd. I sin täcka trädgård, omgifven af rosor, hvilka hon själf planterat, andades nu denna teaters och nordens berömdaste skådespelerska sommarens grönska, medan hennes make, skaparen af denna samma teaters nuvarande storhet, på sitt arbetsrum kanhända utkastade planen till ett nytt förtjusande lustspel. Fru Heiberg yttrade en liflig önskan att besöka Finland, »för att — som hon uttryckte sig med sin oefterhärmliga skalkaktighet — se människor som ha något egendomligt och icke äro precis lika alla andra». Jag svarade att vi äro en sluten bok med tarfliga pärmar, af hvilken ännu ingen främling gjort sig besvär att öppna mer än titelbladet; men »hon hade hört så mycket godt om Finland, hon ville ändå så gärna se det». Och därtill svarade jag, att hennes namn icke är okändt äfven hos oss och att hon på våra stränder skall hälsas varmt välkommen. Helsingfors åtminstone skall inlösa detta löfte, om Louise Heiberg hedrar det med ett sommarbesök.

Äfven Kellerman och fru Kellerman, bofasta i Köpenhamn, talade varmt om Finland. Jag hoppas att vi snart skola återse dessa älskvärda artister.

Tivoli ensamt hade en sommarteater för pantomim och små baletter. Denna vidsträckta anläggning vid Vesterport är berömd som den första i sitt slag och förtjenar att vara det. Alla samhällsklasser, men i synnerhet de lägre, ha där något roande. Rutschbanor, karuseller, målkastningar, målskjutningar, kraftmätare, slänggungor, papegojor, apor, lejon och björnar, fyrverkerier, en basar med småbutiker och billiga varor, restaurationer af alla slag, harpspelare, hornmusik, och i den vackra konsertsalen Lumbyes berömda kapell — allt kunde man välja för hälften mindre än hvad man hos oss betalar för en måttlig kväll på hvilket värdshus som helst. Och allt detta var på engång ogeneradt och väl ordnadt. Under de sex kvällar jag besökte Tivoli såg jag aldrig något af dessa uppträden, som så ofta förefalla hos oss vid stora och blandade folksamlingar, icke ett snedsprång öfver det skickligas gräns, icke ett gräl, icke en som tagit för mycket till bästa. Det är ett godt vitsord för Köpenhamns lägre befolkning, men det bevisar också det goda inflytandet af passande folknöjen, i stället att, såsom hos oss, beständigt drifva arbetareklassen till krogarna genom att stänga för den hvarje annat lifvande nöje.

Om Köpenhamn som hufvudstad ser något tarflig ut, när man kommer från Hamburg etcetera, så har naturen i stället omgifvit det med en slösande rikedom. Dess gamla vallar äro de herrligaste promenader. Nörreport skulle just rifvas, och barnen fångade fjärilar på de vallar, i hvilka fordom Carl X:s djärfva kulor maktlösa inträngde. Redden, hamnen med sin skog af master, Rosenborg, Frederiksberg, Charlottenlund, Dyrehaven och i fonden det blå hafvet med hvita segel uppå — denna ram af grönska och vågor är i sanning förtjusande. Jag for en

söndagseftermiddag till Dyrehaven; dit är ett godt stycke väg, men den går längs stranden och växlar beständigt i lekande vyer. Hvem känner ej Dyrehaven! Hvem har ej uti sin barndom hört den beskrifvas såsom det gladaste bland det glada! Och han är ännu den gamla Dyrehaven, oaktadt Tivoli, veckan om, bortlockar hans gäster och oaktadt Bellevue och Klampenborg ståta vid hans sida med en modernare stil. Ännu dricker man den klara kristallen ur »Kirstin Pils kilde»; ännu svänga där pebersvender och jomfruer af hjärtans lust uti »skovbalerna»; ännu visas där nordiske tryllekunster och danske tryllere; ännu framräcker invaliden på träbenet sin slitna hatt, fastän *hans* ben blef kvar vid Fridericia, icke på flottan 1807, och fastän hans visa nu är »Den tappre landsoldat». Ännu gnider birfilaren sin fiol, och konstmakaren härmar fåglarnas pip, och de hurtige drenge löbe kap om to mark og en örefigen. Ännu gräddas vofflor i det gröna, och tälten och stånden upprada sina ärliga pepparkakor, och gummor och barn bjuda ut kirsebær, jordbær! — och matrosen med sin korta pipa och borgaren med sitt spanska rör och Amagerflickan i sin brokiga dräkt armbågas beständigt där det går muntrast till. Med ett ord, där är folklif och glädje; där är ännu samma brokiga tafla, som Andersen skildrat och Christian Winther besjungit och där den äkta köpenhamnaren känner sig bäst hemmastadd. På Klampenborg var den aftonen »skovfest» med konsert, bengaliska eldar, pantomimer och tablåer, och sent på kvällen återvände jag i en af dessa hundrade tolfsitsiga korgvagnar, som fara på söndagarna mellan staden och Dyrehaven. Bakom mig satt en hederlig garfvare med två välmående döttrar. Garfvaren nickade och nickade, men flickorna sjöngo i kapp hela vägen till staden och växlade stickord och

skämt med alla som mötte oss. De hade ej tid att sofva, de hade så roligt, de hade varit ute i Dyrehaven.

En dag stod jag i runda tornet af Trefaldighetskyrkan, detsamma där Peter den store ridit upp ända till tornkransen, ty det har inga trappsteg, utan en slät bred gång i spiral. Observatorium var däruppe i samma torn, men man behöfde icke dess tuber; hela den danska hufvudstaden, hela den vackra nejden med dess lustslott och trädgårdar, Amager till höger, Östersjöns vida spegel och svenska vallen vid randen af horisonten, utbredde sig som ett brokigt dockspel nedanför foten af tornet. Jag bekänner att det var en älskelig syn, som man icke glömmer så snart, och man behöfver icke vara dansk eller köpenhamnare för att känna sitt hjärta vidgas därvid af vänskap och tillgifvenhet. Det är likasom vid denna anblick en tanke skulle själfmant uppstiga ur föremålen: må Gud beskydda dig och dina gröna öar, redliga tappra danska folk, att icke hafvets vågor någonsin bortskölja dig från dina blomstrande stränder!

En kväll stod jag på udden vid Klampenborg. Skymningens skuggor föllo öfver de lummiga bokarna, aftonens måne steg upp öfver parken och försilfrade Östersjöns vida blanka yta, som i små kullriga dyningar badade Seelands gröna kuster. En ensam flöjt spelade borta på kullen en dansk folkmelodi, och på afstånd glimmade ljusen från Köpenhamn. Allt var frid, oskuld och skönhet. Det var rörande vackert; det var afskedet från det lilla lyckliga Danmark!

*

Sedan gungade jag ut genom Östersjöns port i Öresund till Nordsjöns svallvåg i Kattegatt, landade i

Helsingborg, Halmstad, Varberg och det idoga Göteborg, fröjdade mig åt Sveriges blåa band, den berömda kanalen, Trollhättans mäktiga fall, Venern och Vettern, Motala, Vreta, Södertelge och det sköna Stockholm — om hvilket allt vore många sagor att säga. När jag senast såg Stockholm 1843, sprängde ännu den gamle Carl Johan med en ynglings vighet öfver Ladugårdsgärdet, när han för sista gången mönstrade trupperna på kronprinsens födelsedag. Nu sitter han lika stolt, men mera orörlig, vid Nya slussen i brons, och »ungdomsfursten», hans ädle son och efterträdare, är redan gammal vorden, men rundtomkring honom har det gamla Sverige blifvit ungt, dess länge domnade krafter vakna till lif, och en ny tid bryter in öfver norden.

LONDON-BREF

1862.

1. Ankomsten.

London 23 Juli 1862.

Nordsjöns vida, ödsliga vattenyta, sparsamt befolkad af nordiska seglare, låg bakom oss, och den raska ångaren Gustaf Vasa, förd af kapten Sjöberg — en af svenska marinens dugligaste och redbaraste befälhafvare — armbågade sig varsamt framåt mellan de tusen fartygen på den grumliga Themsen. Det var ebb: de flacka stränderna blottade en tolf till sexton fot hög sandsluttning, nyss öfvergifven af vattnet och betäckt med en ful grå dy. På högra sidan ett öronmördande slammer af hamrar och ångmaskiner: en järnålder i sitt skapelseverk; järnfartyg på varfven, järnpalatser under arbete, bestämda att åter nedtagas i bitar och utskeppas till Australien; maskiner af alla slag, hvilka i morgon skola afgå som flitige arbetare till alla delar af jorden. Till vänster Woolwich med dess ryktbara arsenaler och dess aftacklade linieskepp, hvilka nu, likt vinglösa jätteflugor, ligga där för att ombyggas till pansarfartyg, och vid flodstranden en stor, hvit och flaggande ångfregatt med turkiska vapnet, nuvarande residens för vicekonungen af Egypten, som där ger i dag en fest i större stil för lord Palmerston och prinsen af Wales. Kanonerna dåna som bäst vid Woolwich: det är Armstrongs artilleri, som med sina skeppundstunga

koniska kulor söndersmular monitorernes järnpansar. Längre fram Greenwich, med dess trädgårdar, dess ståtliga invalidhotell, dess flytande hospital för alla nationers sjömän och dess tornkronometer, efter hvilken Londonfararne ställa sina ur (och London är halfann timme i tiden efter Helsingfors; vi äro dock i något före vår tid). Slutligen hopa sig husmassorna allt tätare på båda sidor om floden, och framför oss ligger det omätliga, omättliga, rastlösa London — jättesvampen, som uppsuger musten af all jordens rikedomar och arbetsflit, titanen, som utsträcker sina tusende armar, än kväfvande, än lifgifvande, än lockande och än herskande, rundtkring den vida världen.

Hvilken anblick! Mellan långa rader af palatser, tornspiror, kupoler och höghvälfda broar slingrar sig en flod, så gul som ärtsoppa, men vimlande af master och båtar, mellan hvilka små flämtande ångare kila fram som vatteninsekter i alla riktningar. Och öfver allt detta en himmel så svart som på domedag och ett töcken såsom de gamle föreställde sig råda vid världens gränser. Är detta Londondimman? Är det stenkolsröken, som svärtat alla byggnader, alla hjältestoder uti den stora staden och som nu simmar lik ett moln öfver torn och tinnar? Nej, blott till en ringa del; det är ett åskväder, som, mer majestätiskt än alla människoverk, brister ut öfver världsstaden — »a thunderstorm burst over London on wednesday», hette det sedan i Times — det är elementerna, som kunde, på en enda vink af den Allsmäktiges hand, bortsopa från jorden all denna mänskliga storhet, stolthet, prakt och rikedom, såsom de fordom bortsopat Sodom, Atlantis, Lima och Lissabon!

Lyckligtvis för London (och för oss) inträffade denna gång ingen sådan katastrof. Att den *engång* skall inträffa, att engång komma skall ock en dag, då det stolta

Ilion grusas; det är en förkänsla, hvilken jag tror att mången skall dela vid första anblicken af London, ty just det största och mäktigaste på jorden står alltid närmast att falla för »de odödligas afund». Men när denna tingens allmänna lag skall tillämpas här, det är seklernas gåta; vi lämna den ovidrörd.

Från Scandinavian Hotel, Minories Circus 1, City — hvilket, med dess centrala läge, svenska betjening och måttliga priser, med skäl kan rekommenderas åt anspråkslösare finska resande, särdeles dem som icke äro engelska språket fullt mäktige — skola vi nu ströfva ut i London, för att plundra ögonblicket på någon del af hvad det äger mest af intresse. Jag sänder här några lösryckta skildringar, utan anspråk att vara annat än spridda iakttagelser, sådana som ett kort besök i den stora staden tillåter. Att blifva förtrolig med London i alla riktningar, därtill behöfvas år; men en turist, som icke är nog djärf att vilja veta allting, förstå allting och bedöma allting (som särdeles tyskar och fransmän med tvärsäkerhet bruka, endast de nosat något litet på tingens yta), kan lugna sig med vissheten att London funnit i både böcker och tidningar otaliga bättre underrättade beskrifvare än han. Innan jag emellertid börjar med andra ämnen, som flyta öfverst i dagens sorl, vill jag söka att i få ord utliniera det karakteristiska i just det ögonblick som nu är, emedan detta fortast föråldras och emedan hela Londons stämning för dagen beror därpå.

---

2. Ett kritiskt ögonblick.

Den första fråga tulltjenstemannen gjorde utom ämbetet, när han steg ombord vid Gravesend, lydde: »hurudan blir skörden i Ryssland?» Och samma fråga upprepades säkert med en viss oro mångenstädes i England. I medlet af Juli såg det förtvifladt ut med skörden i större delen af de förenade konungarikena. Oupphörliga strida regn hade till den grad skadat grödan, att den knappt ansågs kunna resa sig och på många orter hopplöst mejades af till boskapsfoder. Sedan inträffade en torrare vecka, som något förbättrat utsikterna; men resultatet utfaller med all säkerhet så under medelmåttan, att Odessas kornbodar (ifall där finnes något) och finska fraktfartyg komma att anlitas i höst, för att mätta det hungriga England. (I parentes kan tilläggas, att brödet hos Londons bagare, oaktadt af hvete, är tämligen dåligt, men annars sundt, emedan en stor del bakas utan jäst).

Viktigare än detta är dock det förfärliga oväsende »King Cotton», Kung Bomull, för närvarande anställer. Bomullskrisen står på sin höjd; priset i Manchester har uppgått ända till en shilling à en shilling två pence per skålpund och framkallat de sällsammaste spekulationer. Till dessa hör att Göteborg, bland andra, med hvarje ångfartyg utskeppar bomull till England. Gustaf Vasa

medförde åttiofem balar. Likt en hungrig polyp suger Manchester bomull från alla världsdelar och kan icke mättas, ty källans hufvudåder är stoppad. Spinnerierna stå stilla eller arbeta två dagar i veckan. Eländet i fabriksdistrikterna växer med hvarje dag; många tusende brödlösa äro nära förtviflan. All enskild och allmän välgörenhet förslår icke mer. Midti det rika, blomstrande England ljuda i denna stund förfärande nödrop, och denna kris återverkar på handeln i alla riktningar. Det underbart fast organiserade samhället motstår ännu denna tryckning, liksom det motstått otaliga föregående, men länge kan det ej bära sig — icke längre än två, högst tre månader till, därom äro alla partier, alla opinioner ense. Snart finnes icke mer än ett rop, att kriget i Amerika måste taga ett snart slut, om det ock skulle kosta strömmar af engelskt blod. Och därhän kan det komma.

Midtunder krisens växande våldsamhet ankom underrättelsen att unionsarmén blifvit slagen och nödgats upphäfva Richmonds belägring. Med illa doldt jubel hälsades denna nyhet i dess första, mycket öfverdrifna form af hela pressen i England utan åtskillnad. Separatisterne hade förut många hemliga vänner: det vore så skönt att förskaffa den fruktade rivalen i väster ett ständigt horn i hans sida. Nu höjde sig tusen röster, utropande att separatisterne voro de som stredo för frihetens sak mot förtryck och öfvervåld. Slaffrågan, hette det, vore endast en förevändning för nordstaternas orättmätiga intrång. Dessa röster fingo genom lord Lindsay genljud i parlamentet den 16 Juli. England, menade han, borde ofördröjligen och »i mänsklighetens intresse» diktera freden i Washington. Med möda förmådde den varsamme gamle Palmerston, icke hejda, men uppskjuta

utbrottet till en mera gynnande tidpunkt. Slafveriets neslige målsmän, desse blodige despoter i Charleston, hvilka så länge varit ett föremål för Europas rättvisa afsky, upphöjas nu af det fria England till martyrer för frihetens heliga sak, och bomulln, understödd af en million hungriga magar och afundsamme handelsmonopolister, är förmäten nog att vilja omskrifva sedeläran, omvränga rättskänslan i hela den civiliserade världen.

En världsstad mottager starka intryck af sådana kriser. Det är något ovanligt, något allvarligt i Londons stämning. Den som skådar myrstacken rundtomkring i dess outtröttliga äflan, märker det icke. Men den som ger akt på debatterna i parlamentet, på börsen, på tidningsläsarne, och på grupperna i City, när Times kommit ut klockan nio på morgonen, märker utan svårighet, att den stora staden darrar i sina nerver, och spänner sina muskler i förkänslan af en stundande strid.

I Woolwich arbetas natt och dag på tillverkandet af bevis för Englands rätt att diktera freden, en fred som, ifall det går efter dess önskan, komme att för alltid stycka och försvaga den amerikanska unionen. Slut då på alla bror Jonathans drömmar om världsherraväldet i väster! Slut på hans lysande illusion att inleda en ny världsålder, i hvilken det gamla murkna Europa skulle hafva utspelt sin roll och abdikerat sin tron till förmån för ett yngre, ett starkare släkte på andra sidan oceanen! Slut äfven på mönsterrepubliken, på de demokratiska tendensernas ständigt framhållna förlofvade land, som hädanefter skulle trampa den gamla, nötta stigen från inbördes krigen till sabelväldet och från sabelväldet till despotismen! Utan tvifvel finnas äfven i England män, hvilka skulle anse detta som en olycka för mänskligheten. Massorna däremot, från aristokraten

i Westend ända ned till matrosen vid London Docks, betrakta i detta ögonblick Amerikas förödmjukelse som Englands triumf. Och i hemlighet tänka de: vi hafva Frankrike med oss! — detta Frankrike, som det stolta Albion aldrig upphört att hata, men som nu med silkeshandske smeker dess gamla fruktan och afund till ro, i tyst förbidan på en gynnande stund att åter mana den förste Napoleons skugga ur grafven.

---

3. Expositionen.

I den töckniga luften, mellan ändlösa rader af röksvärtade hus, palatser och kyrkor går från klockan åtta på morgonen en oupphörlig ström af människor, ekipager och hästar genom Londons gator. Böljorna af detta folkhaf korsa hvarandra beständigt i alla riktningar. Myrstacken är i rörelse, enhvar med sitt strå; bisvärmen surrar, enhvar kring sin kupa. Det är en hvirfvel, den går i kretsgång, man kan icke upptäcka hvarken dess utgångspunkt eller dess mål.

Framemot klockan tio på förmiddagen märker man likväl i vissa af rörelsens medelpunkter, såsom vid London Bridge, en öfvervägande riktning i folkströmmen. Det är blott ett litet strömdrag, och den stora forsen går som förut, men den långa filen af vagnar tyckes nu mera afgjordt röras från öster till väster. Rullande hus, belastade ända upp på taket med en bråte af folk, bana sig mödosamt väg till South Kensington i västra delen af London. Det är där man placerat 1862 års exposition — »Great international exhibition of 1862».

Palatset är fult — därom torde numera de flesta vara så tämligen ense; dess nedra del är så tung som tegel kan vara, här och där genombrutet af glas; dess öfra del nedtryckes af en obäklig kupol. Platsen är icke

heller så vald, att man någonstädes kan uppfatta byggnaden i dess helhet; man kan endast af flyglarnas dimensioner ana det helas. De äro kolossala, det kan ej bestridas, en värdig typ af den engelska karakteren — tung och stor! Det är egentligen Paxtons forna kristallpalats som ställer detta i skuggan. En gång hade den tunga engelska ståten förnekat sig själf och framtrollat ett underverk af behag, lätthet och ljus — ett palats uppfördt af idel solstrålar — men se, det »dög icke», där kände sig britten måhända aldrig riktigt hemma, och så uppstod 1862 detta monsterpalats, som skulle förvåna, denna kupol etcetera, som skulle lämna Paulskyrkan och alla företrädare vida bakom sig, men som, i sitt yttre, endast har den förtjensten att vara stor — en ganska liten förtjenst, när den icke paras med harmoni. Jättar, som ej äro annat än jättar, äro till för att klubbas. Great Eastern är gjordt att begrafvas i vågorna — expositionspalatset att begrafvas i Londons dimmor.

Rättvisan fordrar det tillägg, att palatsets inre är betydligt lättare och behagfullare än det yttre. Här finnes en öfverblick, som ger proportion; domen ger här ett intryck af luftig höjd, ljuset faller angenämt mildradt in genom sidoväggarna. Den som ännu ej sett palatset i Sydenham betraktar med nöje galleriernas höjd och går beundrande vilse i de stora transsepterna.

Antag att det är en shillingsdag på förmiddagen. En flod beräknas gifva så och så många kannor vatten i timmen; dessa väl bevakade smala ingångar, genom hvilka man icke kommer utan att ha uppvisat sin season-ticket eller låtit det bestämda silfvermyntet (utan växling) klinga emot konstabelns lilla disk därbredvid — dessa ingångar, säger jag, gifva i stället så och så många dussin människor i minuten; där torde belöpa sig

ungefär en på hvarannan sekund. Man urskiljer genast nykomligen, som första gången besöker expositionen, från den redan hemmastadde besökaren. Nykomlingen stannar förbluffad vid det första rätt skrikande föremål som möter honom — vanligen är det den stora guldpyramiden från Victoria framför östra ingången — och går sedan långsamt och tvekande från det ena till det andra, utan att i verkligheten erfara något bestämdare intryck än ett obeskrifligt virrvarr för ögonen och ett döfvande sorl af den stora människomassan. Man kan sannerligen spatsera hela dagar i detta brokiga vimmel utan annan vinst än trötthet till kropp och själ, och därför läser man längre fram på dagen i mångas uppsyn en omisskännelig längtan efter rostbiff och porter, eller, i brist därpå, seltersvatten och tårta. De vane besökarne däremot gå med raska steg till deras på förhand bestämda afdelningar, utan att låta sig ledas på villspår af ögonens lusta, och slå sig där stadigt ned, icke vid massor af nya saker, utan vid ett eller få föremål, hvilka de gifva sig tid att på allvar undersöka. Det är klart att desse besökare höra till undantagen; mängden surrar omkring som en bisvärm och slutar, liksom mångläsarne i våra skolor, precis lika klok som den börjat, utom att den dock kan säga sig ha varit med vid det märkvärdiga tillfället och kankända vet berätta om Kohinoor, om det stora norska ankaret och om tryckpumpen, som tillställer ett Imatra i smått innanför fyra väggar af glas.

Märkvärdigt är att ett noggrant, intresseradt studium, här som öfverallt, besegrar äfven den kroppsliga tröttheten. Personer, som i flera timmar utgrunda mekaniken af en enda liten maskin, glömma lätt, att långa bord helt nära deras sida digna af läckerheter.

Men jag återvänder till mängden: mig förekomma åskådarne såsom en af de märkvärdigaste artiklar på denna exposition. Times glömmer heller aldrig att dagligen redogöra för deras antal, ej sällan äfven deras beskaffenhet. En dag — det var den 21 Juli, en shillingsdag — befunno sig klockan omkring tre e. m. på en gång 67,572 betalande människor i expositionspalatset; inberäknas hela svärmen af konstabler, betjening, exponenter och kommissionärer, torde antalet stiga till inemot 70,000, det högsta som dittills varit på en gång tillstädes. Trängseln var också vid en del kurant ögonfägnad betydlig, men utan minsta märkbara oordning. Vid Kohi-noor till exempel och »Söderns stjärna» bildades ständig kö, som aldrig fick stanna. Man skulle föreställa sig att ficktjufvarne här hade en ypperlig marknad. Jag hade dock anledning tro, att deras rof icke var rikt. Från Frankrike, Tyskland och Belgien ha en mängd hemliga polisagenter enkom infunnit sig, för att bevaka de skaror af industririddare, som hitströmmat till denna goda skörd, och utom konstablerne, befunno sig säkert mer än hundrade medlemmar af Londons bästa polis civilt klädde bland åskådarne. En nyläring i konsten blef dessa dagar gripen på bar gärning vid en alltför nyfiken bekantskap med sin grannes ur. Den stackarn gjorde en bedröflig figur, men allt gick så tyst, att knappt de närmast stående vände sig om. Vid andra tillfällen är den bestulne i en kinkig belägenhet. Hans ur eller börs försvinner, och han vänder sig strax till en närstående gentleman, som påtagligen haft något mystiskt för händer uti hans fickor. Men denne har redan lämnat ifrån sig sitt rof till en påpasslig sidokamrat, en visitation blir utan resultat, och den plundrade står där utsatt för det betänkliga ansvaret att utan bevis ha framkastat äreröriga

beskyllningar emot en fri engelsk medborgare. Det var ej länge, berättade man, sedan en finsk skeppare, utom förlusten af ur och ked, kunde tacka sin lycka att han icke råkade illa ut för en sådan beskyllning.

Många besök vid expositionen underlättas af enskild frikostighet. Otaliga husbönder i London bekosta för sina tjenare fri entré. Detsamma förunna liberale fabrikanter åt sina arbetare. En sådan i Woolwich ditskickade den 22 Juli tvåtusen arbetare, i det han bestod dem icke allenast fri resa och entré, utan äfven hela daglönen för den fridag de erhöllo därtill, på det att de också måtte ha något att roa sig med. På samma sätt hitkom en hel koloni af arbetare från Birmingham. Stundom möter man i palatset en skara af flera hundrade barn: det är elever från någon skola, hitsände af skolstyrelsen. Lord Palmerston beredde detta nöje på en gång åt fyrahundra elever i nationalskolan.

*

Vill man med ett enda ord utsäga hvad de stora expositionerna i London och Paris egentligen innebära, så må man väl kalla dem *världsmarknader*. Marknader äro de, fullkomligt i tidens anda och för dagen af hög betydelse, både emedan de på en punkt samla och åskådliggöra tidens hela materiella och en del af dess intelligenta arbete, och vidare emedan de lätta utbytet af idéer, uppfinningar, framsteg i många olika riktningar. Däremot är deras politiska betydelse ren illusion: de förmå icke för en enda dag trygga världens fred eller släcka de passioner, utjämna de missförhållanden hvilka alltjämt, och af tusen anledningar, föra nationerna i fejd mot hvarandra.

Marknader äro de äfven, som alla marknader, däri att de erbjuda en mötesplats för varu- och tankeutbytet, den bästa man för dagen kunnat påfinna, men blott intill dess man funnit flera och bekvämare bytesplatser. I Finland till exempel var det på sin tid nödvändigt och praktiskt att pålysa bestämda orter och dagar, då menigheten kunde på marknader föra sin vara till torgs. Men ju mera rörelsen tillväxer, ju mera hvarje stad eller köping förvandlas till en ständig marknadsplats, desto umbärligare, ja stundom skadligare blifva de gamla pålysta marknaderna, tilldess att de efter hand alldeles försvinna. Och så går det utan allt tvifvel äfven med världsexpositionerna. Inom ett eller par tiotal år skola de förändra karakter, så att de hvarken bindas vid en gifven ort eller en gifven tid, utan fördelas på flera orter och blifva där permanenta. Ganska snart skall man hafva en sådan ständig utställning i London, en annan i Paris, en tredje i Hamburg, en fjärde i Amsterdam eller Brüssel, en femte i Berlin, en sjette i Rom, en sjunde i Petersburg, en åttonde i Stockholm, och så vidare. Farväl då med alla dessa lysande tillställningar, som härtills lockat många hundratusende skådelystne hvart femte eller sjette år till västerns hufvudstäder! Det skall gå med dem som med påfvarnes jubelfester i Rom; man finner dem alltför indräktiga för att icke förkorta mellantiderna och förskaffa dem konkurrens.

Dessutom är det ett symptom af svaghet, som vidlåder all början, att man vill exponera allt på engång, det vill säga sortera marknaden. Det är småstadskrämarnes metod; den verkliga grosshandeln visar sin styrka just uti att drifva detaljen i stort[1]. Jordbruket har tagit

[1] Allt slags detalj. Jag såg i Paris butiker som sålde idel benrangel; i London butiker som sålde idel kanoner.

steget ut och lösryckt sina utställningar. Vetenskaper och konster söka på samma sätt emancipera sig. Det är behagligt för ögat, men absurdt i sig själf, att Londoner expositionen till exempel äfven vill representera skön konst. Utan tvifvel har den ganska vackra saker i måleri och skulptur, till och med något i arkitektur, ehuru med föga system och än mindre fullständighet. Men redan i musiken har expositionen intet annat att bjuda än instrumenterna; poesin representeras af bokbindarnes ryggtitlar och alla vetenskaper utan rent praktisk tillämpning visas på dörren. Guldklimpen från Australien, sullädret från Moskva, pennknifven från Birmingham och klädesborsten från Brüssel äro bättre lottade och bättre förstådda, än Meyerbeers nyaste tondikt och Victor Hugos mest gigantiska skapelser.

Af de 2,905 taflor, som i långa, vackra gallerier bjuda ett rikt val för den rådville betraktaren, gör endast den engelska afdelningen — jämnt hälften af nummertalet — ett verkligt helt och tillfredsställande intryck. Icke därför att denna afdelning, mer än de öfriga, skulle bestå af idel mästerverk; tvärtom, bland denna mängd finnas äfven så medelmåttiga saker, att själfva vår liberala finska konstförening torde ha dragit i betänkande att hugna dem med sitt andra pris. Men där finnes mycket godt, som nu för första gången blottas för allas ögon. Hvad de rika engelska magnaterne härtills i deras själfviska likgiltighet inköpt och samlat under mer än två århundraden, blott för att, otillgängligt för hopen, neddammas i stängda salar och förmak på deras herresäten, det har nu ändteligen blifvit bragt i dagen och vandrat till expositionen — en sen rättvisa åt längesedan bortgångne mästare, på samma gång som en ovan eftergift i de aristokratiska vanorna. Det är ganska naturligt att ett folk med så

skarp egendomlighet och så glänsande historie, som det engelska, bör frambringa goda porträttmålare och lika utmärkta historiemålare; men icke mången torde ha haft en aning om de verkliga skatter af en Gainsborough, en Reynolds, en Poole med flere, som till dato nästan okända begrafvits i högstdesamme herrar potentaters afundsamma gömmor. Jag förmodar, att mången som härtills haft en ganska dunkel föreställning om en så kallad engelsk målareskola, lämnat expositionen med andra och bättre tankar om dessa brittiska penslar, hvilka utmärka sig mindre genom snillets djärfhet än genom en ytterst vårdad teckning och en mycket enkel, samvetsgrann kolorit. De förefalla vid första anblicken nog styft förnäma, dessa högborna lorder, hertiginnor och markisinnor från förra århundradet, hvilka nu nedlåtit sig att blifva ett föremål för hopens beundran; man skulle knappt tro om alla dessa sjöhjältar, från Francis Drake ända till Codrington, Ross och Napier, att de någonsin haft passande ben att klättra upp till en bovenbramrå. Men det är dock allt engelskt, engelskt från skospännena ända till stångpisken; det är karakter i hvar tum och det är mer än man kan säga om mången annan tafla af större rykte och högre konstvärde.

De franska taflorna äro till antalet knappt en fjärdedel af de engelska och på måfå sammanställda. Främsta platsen intager P. Delaroche's äfven hos oss (i stålstick) kända Marie Antoinette. Af Ary Scheffer, den djupaste romantiker målarekonsten i vår tid kan uppvisa, finnes blott ett stycke, men ett mästerverk: den helige Augustinus och Monica; af H. Vernet tre taflor, hvaribland slaget vid Alma, som dock näppeligen uthärdar jämförelsen med hans afrikanska bataljer. Jag vill icke ens försöka att redogöra för de öfriga så kallade foreign schools. Svensken

Höckerts lappar, norrmannen Gudes landskap och ryssen Aivasovskys marinstycken intaga ganska aktade platser. Hvarför icke Ekmans tendensstycke: engelsmannen som räcker bibeln åt italienaren, fick en plats vid expositionen, vore svårt att utgrunda, därest icke ämnet torde ha gifvit anledning till betänkligheter i Petersburg. Säkert är åtminstone, att Ekmans pensel mer än mången nu exponerad förtjent ett rum och vid en kommande exposition torde ha utsikt att bättre uppskattas.

Bland de ganska talrika skulpturarbetena tyckas alla vara ense om att tillerkänna Molins »Bältespännare» hedersrummet. Det är en grupp af antik kraft, blandad med någonting nordiskt vildt, som utgör dess utmärkande företräde framför hela den öfriga bråten af kopior utan inspiration, utan självständighet. Mig föreföll hela denna massa af modern skulptur tämligen matt: ett famlande på den gamla grunden utan förmåga att skapa en ny. Blott i den naiva genren funnos några grupper af mycken täckhet: främst bland dem ett barn, som vill förmå en hundvalp att sofva (»Go to sleep!»), engelskt arbete. Vid anblicken af allt detta kan jag förstå, hvarför Sjöstrands Kullervo väckte i München så stort uppseende. Det var första gestalten från ett helt nytt och naturfriskt område, som Kalevala ännu kommer att skänka åt den moderna konsten. Där ligga otvifvelaktigt stora, ännu okända skatter begrafna både för måleri och skulptur — skatter, för hvilka Ekman och Sjöstrand lyftat den tätaste förlåten. Målaren och skulptören behöfva båda mycket lugn, mycken innerlighet, mycken djup och intensiv åskådning för att dikta i Kalevalas lynne; men hvarför misströsta om dessa egenskaper, vuxna på finsk botten? Min tro är att Kalevala på poesins, måleriets, skulpturens, och hvarför icke äfven på musikens vingar skall föra det

finska namnet, det finska folket mycket långt i världen och tidehvarfven, dit hvarest man aldrig förr haft en aning därom.

En dag följde mig en ung landsman till expositionen. Det var en fattig bondgosse från Österbotten, hvilken under tusen försakelser och motgångar banat sig väg till London och nu arbetade på en mekanisk verkstad. Han satt hela dagen med sin blyertspenna i maskinafdelningen, aftecknande och studerande nya uppfinningar. Får han lefva, skall ha gå Törnudds väg och göra sitt land både heder och nytta. Nu arbetar han utan lön, uppehållande sig dels med små tillfälliga understöd af resande landsmän, dels med att under hvilotimmarna biträda vid betingsarbeten. Och denne allvarlige, ihärdige, vetgiriga yngling — just af den halt, som Finland för närvarande mest behöfver — lämnas af hemlandet redlös och utan allt understöd att arbeta sig fram i ett främmande land. Det kan hafva sin nytta för honom själf — ifall han har fysiska krafter att genomgå profvet — men det är icke välbetänkt af vårt land. Man kallar oss fattiga; men hvilken rikedom af förmågor och anlag, som utan vård gått till spillo, ha vi icke på detta sätt bortslösat!

Denna legion af maskiner, alla, eller nästan alla i rörelse, hade något i hög grad anslående. Allt det bästa, som man annars får leta i tusen fabriker, var här församladt på en punkt af jordklotet, i en sal eller galleri, som i längd kunde täfla med en af Helsingfors längsta esplanader. Det är sant att många bland dessa sällsamma inrättningar, hvilka syntes begåfvade med mera förstånd än de flesta människor, arbeta ovanligt tyst: det är just ett utmärkande drag, och »allt stort sker tyst». Men om också hvar och en bland dem icke väsnats mer än en fluga surrar, så skulle dock mängden samfäldt ha

frambragt dånet af en brusande fors. Kvarnar, garnspindlar, väfstolar kunde dock ej låta bli att sladdra om sina bedrifter. Alla slags fabrikater framtrollades färdiga för åskådarens blickar. Och vid alla maskiner stod verkmästaren med sina biträden, med filosofiskt lugn upprepande beständigt samma svar på beständigt samma frågor. En del fabrikater såldes sedan i basaren bredvid. På andra antecknades beställningar. Småsaker, såsom glastråd, bandstumpar, spikar utdelades gratis till tusental. Andra, såsom de dyrbara ostindiska mattorna, eller de inför många lystna ögon slipade diamanterna, fingo endast beundras, men icke röras. Till det komiska hörde damernas trångmål för sina krinoliner i de många vådliga svänghjulens grannskap. Krinolindårskapen bar här, som mångenstädes, sitt eget straff med sig, ty det var komplett ogörligt att i denna vidlyftiga utrustning tränga sig fram till de underbaraste föremålen för allas nyfikenhet.

---

4. Finland vid expositionen.

Andra korrespondenter före mig ha beklagat Finlands nästan totala frånvaro vid expositionen i London. Jag återkommer till samma ämne, icke för att »marra» öfver en begången försummelse, huru stor den än må vara, utan för att rätt bjärt framhålla nödvändigheten att en annan gång intaga den enda ställning vi för närvarande kunna hoppas i Europa och världen: en kulturhistorisk viktig ställning såsom den europeiska civilisationens yttersta gränsfolk i norr.

Det är bekant att vi ägt en komité för Londoner expositionen äfven hos oss. Måhända har denna komité icke uppträdt med nog kurage i sitt tacklösa kall, jag känner det icke, men säkert är att hufvudfelet icke låg där, utan i den ryska centralkomiténs vägran, på grund af utrymmet, att medgifva Finland en särskild plats inom eller invid den för Ryssland bestämda afdelningen. Följden var ganska naturligt den, att expositionen med detsamma förlorade allt intresse för den finska industrin, hvars enda betydelse på en världsmarknad måste vara att representera vår nationella egendomlighet och vår geografiska ställning. Ty instuckna bland brokiga massor af de mest olika produkter från Nova Zemla till Kiachta och från Aleutiska öarna intill Nevans utlopp, måste de

finska artiklarna, om de än varit hundrafaldt flera och sjufaldt värderikare, icke blott borttappas bland mängden, utan ock sakna hvarje samband och karakter, som kunnat gifva dem något intresse i utlänningens ögon. Likaså måste vinsten för vår export af att göra särskilda dugliga artiklar bekanta i utlandet reduceras till noll genom att (med dessutom knapphändiga påskrifter) bortblandas i högen. Ryska expositionen, som hade nog af att ordna sin egen massa, kunde visst icke vinna det minsta på att inblanda några tarfliga finska produkter, snarare förlora därpå, emedan den äfven därförutan var tillräckligt brokig och erbjöd betydande svårigheter för en klar geografisk öfversikt.

Hvad utrymmet angår, så är det ganska sant att Ryssland erhållit en nog styfbroderlig lott i expositionslokalen och knappt lika i omfång med Sverige och Norge, Belgien eller Spanien, ja mindre än mer än en engelsk koloni. Men man kan just icke heller berömma de ryska kommissarierne för ett synnerligt skickligt begagnande af det trånga utrymmet. När man härmed jämförde fransmännens utomordentliga händighet att medelst särskilda ställningar, etagerer, hängkrokar, och så vidare, tillgodogöra sig äfven den minsta möjliga plats, och det utan att något såg packadt, snarare smakfullt, symmetriskt och elegant ut, så kan man icke värja sig från den tanken att, med god vilja och bättre anordning, Finland kunnat bekomma sin lilla vrå, utan att göra märkbart förfång för de ryska artiklarna. Rätta skälet var måhända en liten amalgamationslusta hos centralkomitén i Petersburg. Många finnas där, som tycka att Finland redan har alldeles för mycket sitt eget hufvud, och hvarför skulle det nu få en egen plats, då det vida folkrikare och industriellt öfverlägsna Polen icke fått någon sådan?

Härpå kunde svaras, att om något stående på egen botten är oskyldigt och främmande för all politisk beräkning, så är det väl den nationella egendomligheten vid ett tillfälle som detta, där konst och industri förbrödra folken och nedrifva skiljemurarna.[1] Österrike, liggande i nästan uppenbar fejd med Ungern, har icke tvekat att inrymma sistnämnda land dess särskilda plats. England har varit särdeles månt om att skildt representera sina kolonier, tjuguåtta till antalet, hvaribland så obetydliga som till exempel Barbados, Vancouvers och Bermuda-öarna. Tyskland framvisar, med alla sina enhetssträfvanden, icke mindre än trettio skilda afdelningar, hvaribland furstendömena Lippe-Detmold, Waldeck, Schwarzburg-Rudolstadt och Schwarzburg-Sondershausen. Sydamerikanska republiker, sådana som Costa-Rica och Uruguay, äro representerade — men det kolossala ryska rikets fyratio eller femtio folk ligga packade uti samma knyte, och nordens äldsta folk, det finska, som för femtio år sedan »upphöjdes bland nationernas antal», har icke funnit det minsta hörn, där det kunnat, på det enda sätt som för detsamma är möjligt, erinra Europa om sin tillvaro.

— Dieses Finnland — yttrade engång en berliner-professor till numera riksarkivarien N. — es ist ja so ein kleines Ländchen, nicht wahr? Wie grofs mag es sein?

— Oh, svarade N., ein ganz unbedeutendes Ländchen: ohngefähr wie Preussen, Bayern und Würtemberg zusammengenommen.

Europa måtte anse vårt land för utomordentligt modest, när det, med vidden af en stormakt och två

[1] Jag har vid ett annat tillfälle framhållit Londoner expositionens fullkomliga neutralitet uti och betydelselöshet för de politiska frågorna.

konungariken, icke ens gjort anspråk på jämlikhet med furstendömena Lippe-Detmold, Waldeck och Schwarzburg-Sondershausen.

Jag hade likväl hört sägas, att några finska fabrikanter haft mod att inkrypa i knytet, och företog mig en dag att, med katalogen i hand, anställa ett slags skallgång efter mitt osynliga fädernesland.

Det blef ett mödosamt arbete, som fordrade både tid och tålamod. Ryssland var icke svårt att finna. Det hade väl icke samma märkvärdiga bestämmelse här som i min gamla skolatlas, där man läste den naiva, för att ej säga riktigt tjocktyska öfverskriften: »Russland, zugleich als Karte von Europa». Det återfanns emellertid fredligt och vänskapsfullt omgifvet af sina gamla trätobröder, Sverige på ena, Turkiet på andra sidan; en polerad tolfpunding från Orenburg vände sin mynning mot Peru, en revolver från Petersburg hotade Ceylon och några superfina damascerade sabelklingor från Tiflis lågo i den riktning, att de tycktes vilja angripa det motliggande Newfoundland.

Fullkomligt lugnad af dessa betraktelser, begynte jag nu att, så till sägande från topp till tå, klass efter klass, genomleta de ryska märvärdigheterna.

*

Jag fann då att Finlands andel i expositionen utgöres af åtta numror, hvaraf hälften upptaga skogs- och jordbruksprodukter från Mustiala, tre utgöra ljus- och bomullsfabrikater från Viborg, Tammerfors och Forssa samt slutligen en tillhör undervisningen. Så ytterst obetydlig denna andel är — måhända en tiotusendedel af hela nummertalet — så skulle äfven dessa få artiklar,

utställda i någon liten vrå för sig, åtminstone ha låtit ana att vi äga fabriker och jordbruk. Att de, åtta till antalet, tillika varit ett fattigdomsbevis, vill jag icke bestrida. Men likaså säkert är att de, uppställda för sig, icke skulle ha stannat vid dessa åtta, utan betydligt ökats till antal och värde.

Må det vara i tid erinradt och väl antecknadt bakom deras öron, som något förmå, att Finland vid förestående nästa världsexposition i Paris förbindligast anhåller om sin egen lilla afdelning, huru inskränkt den än må vara. Och detta icke blott ur synpunkten af de allmänna fördelar, som kunna väntas genom ett närmare samband med andra nationers och världens kultur, utan äfven direkt till gagn, till utbredning för handeln och industrin. Ett enda exempel må vara nog att praktiskt visa hvad vi nu förlorat på sällskapet med kalmucker och baschkirer, det vill säga på att icke ha ägt vår särskilda andel i Londoner expositionen.

Hade Mustialas takpärtor funnits utställda i en finsk afdelning vid denna exposition; hade deras användning blifvit förtydligad genom en åtföljande takmodell[1]; hade ytterligare här, såsom vid andra länders industriartiklar, en finsk agent varit tillstädes för att vidare svara på besökandes frågor och lämna nödiga upplysningar om priserna samt om sätt och ort för rekvisition af samma takpärtor; så är det mer än sannolikt, att en så billig, så varaktig och mångfaldt användbar artikel som takpärtorna innan kort blifvit kurant på den utländska marknaden och gifvit anledning till en icke obetydlig export. Nu tillhöra dessutom takpärtorna just de artiklar, som både lättast och allmännast tillverkas i de af missväxt

1 Man säger att en sådan blifvit medsänd till Petersburg, men bortslarfvad där.

så ofta hemsökta nordliga länen. Det är därför troligt, att därest de varit kända i England, skulle redan i år beställningar blifvit därifrån gjorda och en bland de verksammaste arbetsförtjenster beredd åt de nödlidande. Med utsikt till ökad afsättning nästa år, skulle tillika våra exportörer kunnat riskera egna beställningar mot betalning i spannmål. Det är verkligen bedröfligt, det gamla ordspråket, att när det regnar gröt, har fattigman ingen slef.

Våra trädslag, våra sjömalmer, våra linsorter, vår hampa, ja en del af våra sädesslag, såsom hafran, och bland ladugårdsalster vårt alltför vårdslösade smör, alla dessa artiklar särskildt utställda och sorterade uti goda profver, med muntliga upplysningar af någon tillstädesvarande kommissionär — hvem säger oss att icke nya, nu okända eller obegagnade förvärfskällor härigenom blifvit öppnade för tillflödet af de just nu ovanligt hopade och sysslolösa engelska kapitalerna? Hvem säger oss att icke spekulationen därifrån kastat sig på vårt land, likasom på Sverige? Engelska agenter uppsöka våra exportartiklar hemma hos oss: det hade varit godt att skicka profver åt principalerne själfve. Finska hypoteksföreningen söker ett utländskt lån: det hade haft sin fördel att presentera våra valutor för de utländske prisdomarne.

Allt detta ha vi försummat genom att blifva borta från marknaden. Och borta från marknaden ha vi blifvit af fruktan att instickas som osynliga, värdelösa strån i en halfasiatisk myrstack.

Sedan jag utan framgång försökt några dåliga engelska tändstickor i en utaf Londons tusen cigarrbutiker, räckte man mig en liten välbekant dosa, under försäkran att dessa åtminstone icke kunde slå felt. Det var Björneborgs

tändstickor: jag erfor sedan, att de finnas spridda i en stor del af London. Jönköpings stickor, i duglighet afgjordt underlägsna de finska, erhöllo prismedalj vid expositionen, men Björneborgs fabrikat sågs där icke till. Man får bekänna, att det är modest.

Jag kunde väl ösa några skopor sand ifrån hafvet och än vidare söka skildra en och annan af expositionens märkvärdigheter. Men då jag icke bland dess nya uppfinningar kunnat upptäcka någon maskin eller torkugn att stålsätta läsares tålamod, torde vara bäst att här göra halt. Katalogen utgör en försvarlig bok om 424 tätt tryckta sidor i två spalter och säljes för en shilling sterling. Af den illustrerade katalogen säljes hvarje band till samma billiga pris.

Hvad där icke står under någon klass eller nummer upptaget och som dock tillhör det mest märkvärdiga, det är människoströmmen, som oupphörligt böljar fram och åter mellan dessa otaliga glänsande bord, hyllor, skåp och uppstaplade pyramider af världens herrlighet. I Paris till exempel mötes man af en folkström, i alla sina variationer så enformigt europeiserad, så struken öfver en kam, att det riktigt gör en godt, när man här och där möter en »kol-beck-korpsvart morian», en vidbyxad turk eller en fryntlig kines med hårpisken hängande ned till hälarna. Bevare oss himlen för den allmänna välten, som nivellerar allt efter fadda modemönster. Det finns kosmopoliter, som skulle anse det för den största lycka om vi småfolk kunde totalt »uppgå» i de stora nationerna och borttappa oss själfva. Annorlunda tänkte den älskvärda danskan, fru Heiberg: »Jeg maa reise til Finland, for engang at möde mennesker, der ikke ligne alle andre mennesker». — Ack, tänkte jag, det kommer an på: välten har varit i verksamhet äfven hos oss.

I det till sitt yttre kolossalt enformiga London behöfver man icke frukta att tråkas ihjäl af samma ansikten. Enhvar känner, att England mer än något annat land i Europa är välsignadt med originella, Hogarthska fysionomier, krångliga figurer, excentriska lynnen och befängda egenheter. Man finner dem redan hoptals på expositionens allmänna torg, där dock alla nationer armbågas sippa och civiliserade, borstade och blankade, som hade de aldrig legat hvarandra uti den burriga lufven. Men man finner dem talrikare på Londons gator och jag ber att härnäst få sända några spridda teckningar från denna surrande bikupa.

---

5. Londons gator.

Ur vägen! Ur vägen! Bisvärmen surrar, myrorna äro i rörelse, jätten med de millioner armarna arbetar uti sin smedja och utspinner sina trådar af järn och bomull kring fem världsdelar. Stanna ett ögonblick här vid citymynningen utaf London Bridge, men akta dig, välj ett hörn vid stenbalustraden, där du kan ankra en stund, utan att folkströmmen rycker dig med sig. Ty folkströmmen har lika litet förbarmande, som Themsen vid ebbtiden; den känner dig icke, den rusar sin fåra framåt och förtrampar dig utan minsta betänkande, likasom vagnshjulet liknöjdt rullar öfver torndyfveln uti dess väg. Hvem är du, att du skulle en enda sekund förmå hejda den väldiges lopp? Är du Palmerston: jätten har icke tid att vänta på dig; är du Blondin: han har icke tid att gapa på dig. Han är i sitt arbete, hans sekunder kunna icke uppvägas med guld. Och du är icke Palmerston, icke Blondin, icke ens en utaf dessa öboar, som känna sig hemmastadda här i deras eget element, stenkolsröken; du är en af de hundratusende, hvilka hvar dag, likasom moln af gräshoppor, drifvas af vindarna från kontinenten ut emot britternes ö. Så mycket mindre miskund har du att vänta. Ginge nu strömmen öfver dig och du försvunne från jorden inom mindre tid än visaren i Wellingtons

klocktorn behöfver för att uppsöka närmaste punkt på urtaflan, hvad mer? Hvem skulle sakna dig, hvem beklaga dig här? Ingen. Strömmen skulle oförändrad fortsätta sitt lopp, stacken skulle vimla lika bestyrsam som förr, icke den minsta fjäder skulle därför stanna uti det stora urverket. Gå, egoist, gå, matador från en småstad, du som anser dig omistlig för tidehvarfvet och tror att universum hvälfver kring dig som dess medelpunkt, gå engång uti Londons folkvimmel och lär dig förstå, hvilken obetydlig försvinnande våg du är uti bruset af mänsklighetens ström!

Ur vägen för samtiden, som oemotståndligt går fram öfver bryggan mellan det förflutna och det tillkommande, likasom denna folkmassa oupphörligt framstörtar öfver bron mellan Themsens stränder! Är du en påfve eller en afsatt despot, så ställ dig till motvärn, om du förmår; sök att hejda tidens rastlösa framsteg. Blinda vrede, bräckliga arm! Tiden går framåt, obekymrad om dina protester, liknöjd för dina jämmerrop, när den trampar på dina trånga skor eller ger dig en knuff på dina giktfulla ben.

När man ser denna människomassa, vore man frestad att med Xerxes utropa: om femtio år skola alla dessa vara försvunna från jorden! Javäl, men om femtio år skall hvirfveln brusa med lika eller ökad häftighet; andra vågor, men samma ström — ifall London dåmera finns på Europas karta.

Hvad kommer då åt alla dessa människor? tänker vid sig själf den beskedlige tysken, den flegmatiske holländaren, den trögkörde finnen — han, på hvars panna naturen själf tyckes ha inristat: kommer jag icke i dag, så kommer jag i morgon! Ja, hvad kommer då åt dem, efter de alla tyckas ha så förskräckligen brådt? Är det någon stor högtid, till hvilken de alla vilja skynda på

klockslaget, eller gäller det något rof, som de alla vilja kappas om att tillegna sig? Nej, ingen annan högtid än arbetets, intet annat rof än den dyrbara fjäder man rycker ur tidens vingar. Det är en hvardag som alla andra hvardagar, samma sysslor som alltid, samma brådska som var i går, och samma äflan som skall blifva i morgon. Det är sant: man är i Londons lifligaste »season», och den nalkas sitt slut; man har en världsexposition, och hit stänker en svallvåg från alla delar af jorden. Det vidgar kanske den vanliga strömfåran och ökar dess dån, men det märkes ej mycket. År ut och år in, dag efter dag, är rörelsen oförändrad, och i vanliga tider passera 110,000 fotgångare samt 25,000 åkdon och ryttare dagligen öfver London Bridge.

Jag har stått bland massor af hundratusen på Place de la Concorde och Invalidesplanaderna, vid högtidliga tillfällen, som nedlockat de nyfikne parisarne ända från sjette våningen, men detta rörliga folkhaf är icke tillräckligt att gifva en föreställning om hvardagstrafiken på Londons gator. Där saknas ett, och det är den titaniska äflan, som utmärker London. Hvem är icke, första dagen åtminstone, frestad att stundom sakta sina steg, och begapa någon af de många brokiga scener som utbreda sig för främlingens blickar? Nåväl, du riskerar försöket på en folkfylld gata i Paris: strömmen slingrar förbi dig med fransmannens egendomliga smidighet; du får en och annan puff, du tränges kanske icke nog varsamt mot närmaste vägg, men du får dock höra ett *pardon, monsieur!* och trampar man ihjäl dig, sker det med tusen ursäkter. I London däremot generar man sig icke; stanna blott hälften af en sekund, och du skall i ögonblicket begripa att du befinner dig i boxarnes fädernesland. Engång van att taga seden där du kommer, kan du i

din tur roa dig åt andra, som betala de första lärpengarna. Den där tjocka bajerska öldrinkaren till exempel — se, nu stannar han för att gapa på ett vandrande skåp, fullklistradt med affischer och alnshöga bokstäfver. Puff — i detsamma får han en stöt af den sorten, hvarmed Merrimac genomborrade Cumberland — och så åter en, nej tjugu! Och så tar han till fötter, så att svetten lackar från hans frodiga kinder...

Där en annan, en beskedlig fru från landet med en förskräckelig krinolin. Hennes beundrande blickar råka följa en vagn med förgyllda hjul och kostligt utstyrda lakejer i pudrade peruker. Den olyckliga — hon glömmer sig, hon är nära att bokstafligen söndersmulas af den påträngande folkströmmen, då en konstabel i rättan tid får henne under armen och rycker henne ur vimlet. Och där, den lille spenslige fransmannen med lorgnetten för ögat; hans nyfikna blickar följa en celeber aktris, som åker förbi, då han känner en hvass armbåge i sin sida och är nära att springas omkull af en långbent kontorist, som skyndar till banken med portföljen under armen. Sapperment, det är icke hans fel, om icke Napoleon med sina zuaver redan i höst planterar den franska örnen på Towerns tinnar.

Det är icke endast på gatorna man stöter på — hvad skall jag kalla det? Engelsk brutalitet? Engelskt »selfgovernment»? Den frie britten är van att armbåga sig fram på egen hand och väntar att alla andra skola göra detsamma. Står du, så står du, och ramlar du i putten, så ligg där du ligger. Help yourself.

Ser du — där är en hamn vid midten af balustraden på London Bridge. Tusen personer vandra förbi, och två ge sig tid att hvila uppå den nötta stenbänken. Time is money.

Englands storhet är i själfva verket en gåta med tvenne nycklar: »hjälp dig själf!» och »tid är penningar». Finnarne, som dock fylla flere tjocka volymer med »arvoituksia», ha ännu icke gissat på Englands gåta.

Låt icke fresta dig af detta läckra ananasbord, låt icke lura dig af denne tiggande krympling. Ananasbordet betalar hundra pund sterling om året i hyra för den plats, där det står; krymplingen har sina sexhundra pund insatta i Englands bank.

Gif akt, där står en hederlig svensk, en sockerbagare från Södertelge, och käbblar med gatpojkarne.

— A cab, sir!

— Gör dig intet besvär!

— A cab, sir! A cab, sir!

— Bryr jag mig om din cab?

— A cab, sir! A cab, sir! A cab, sir, a cab!

— Vill du packa dig...?

— A cab, a cab, sir!

— Sakramentskade...!

— A cab, a cab, a cab!

— Drag för tusan!

— A cab, sir? A cab?...

Nej, sista ordet skola de ha. Men låt oss i tid taga till flykten, ty där vid hörnet af strandgatan slår en annan svärm af gatpojkarne ned öfver oss. De ha fått i sitt hufvud att vi behöfva en båt.

— A boat, sir? A yawl? A waterman, sir?

Desse tjufpojkar förtjente i sanning deras eget kapitel. Ingen myggsvärm på Lapplands tundror, intet moln af mosquitos i Cubas plantager kan i envishet och påflugenhet mäta sig med dessa ryktbara London boys, som öfverallt slå ned på den olycklige främlingen, blott han gör minsta min af att stanna eller ser sig rådvill omkring.

Liksom myriader af laxyngel simma i lugnvattnet under forsen, så uppväxa på trottoirerna, vid sidan af det ständiga bruset på Londons gator, många tusende dylika tättingar, färdige att uppsnappa en penny här och en penny där, under tusende förevändningar och i alla möjliga tonarter mellan gnäll och pock. Kvicka i tungan och kvicka i stjärten kunna de, liksom pariser gaminerne, vara öfvermåttan putslustiga (ehuru sällan så fiffiga), och med god tid och godt lynne är det ett alldeles eget nöje att någongång munhuggas med dem. Men vanligen äro de ett plågoris, som man endast kan undkomma genom att kopiera den styfva engelska flegman och icke bevärdiga dem hvarken med ord eller blick. Sex sådana bytingar hade utsett mig till sitt offer en dag, när jag under återvägen från Tunneln hade förirrat mig i de ändlösa gränderna uti närheten af Londons skeppsdockor. Ynglet i den trakten lefver af främlingar som vilja bese dockorna och hade nu satt sig i sinnet att visa mig dessa märkvärdigheter. De följde mig således från hörn till hörn, från gata till gata, likasom brömsarna följa en häst på landsvägen. Slutligen, när jag förblef omedgörlig, återstodo blott två af dem. Jag måtte ha fallit ur min roll och haft den svagheten att skratta, hvilket en engelsman aldrig skulle ha gjort, ty vips hängde sig den ena unge medborgaren som en kardborre fast vid min arm.

— London Docks — skrek han med full hals — London Docks, sir!

Han ansåg sig nu vara säker om bytet, men han bedrog sig. Jag skakade honom ifrån mig, litet à la flugsmälla kanhända, ty han tumlade tillbaka mot närmaste vägg. En sådan förolämpning mot en fri engelsman midtpå Londons gator fordrade hämnd. Hvad gjorde min hoppfulle unge britt? Han sprang framför mig till

närmaste gathörn, ställde sig i en utmanande position och räckte ut tungan...

Ännu återstod likväl den siste och evisaste af mina förföljare. Det var en liten rödhårig, gladlynt en om tio eller elfva år, just en sådan halft försmädlig, halft finurlig byting, som man ofta finner kopierad efter naturen i Punch. Han tycktes icke finna sig det minsta generad af sin kamrats missöde; han var alldeles säker uppå att hans nit skulle slutligen beveka mitt stenhårda hjärta. Jag kastade åt den skälmen en penny, men han måtte ha sett på min min att han kunde förtjena en penny till, ty han hade den artigheten att följa mig, sida vid sida, från dockorna till Rosemary lane, därifrån genom tvärgatorna till Whitechapel och Cornhill och så vidare ända framemot Cheapside, ungefär en half svensk mil, allt under idkeliga halft lustiga, halft bevekande små sidopikar om den trogna tjenstaktighet han bevisat mig och min skyldighet som gentleman att på ett passande sätt belöna hans nit. Vid Cheapside gick jag in i en butik och dröjde där en god kvart. Hvem fann jag vid utgången, om icke min boy, och allt i samma sorglustiga ställning som förr? Så mycken trohet måste ju röra en sten. Jag fann mig förbunden att kasta åt honom ett par pence på köpet. Han nickade förtroligt, såsom hade han fått ut en del af sina rättigheter; han tycktes öfverväga, om han ej kunde förtjena något mera på mig. Men min boy var en människokännare; han begrep slutligen att här var ingenting mera att göra, och så dök han som en fisk med ett par långa skutt in uti folkvimlet, för att åter begynna samma manöver med andra främlingar.

⁂

Ändtligen äro vi räddade. Vi ha undkommit trängseln, vi ha lyckligt passerat det slippriga gatslammet och gått ombord på en farkost, som skall föra oss öfver det brusande hafvet. Hvad säger jag, en farkost? Nej, ett skepp, en tvådäckare, en omnibus, som, fullastad med passagerare, kryssar fram genom folkströmmen. Vi äro icke nog borgerligt förnäma, eller nog narraktigt kommoda att inhysa oss uti salongen af denna Noachs ark, där trettio människor, packade som anjovis, utan att se eller höra andra än sina sidokamrater, de öfriga anjovisarna, fördrifva tiden med att fördöma krinolinerna och tillknäppa sina fickor, af fruktan för grannens långa fingrar. Vi ha den äran att intaga en upphöjdare plats i Londons societé, en ypperlig, ljus och luftig plats på taket af omnibusen, med bekväma ryggstöd och sidolister, välkonditionerade som märskorgen i en stormast. Klättringen dit kunde möjligen ha sina vådor för en giktsjuk milord; men lorder och ladies svärma som dagsländor af lägre ordning djupt under oss, fria gentlemän här i höjden, medan vi kasta en nedlåtande blick på dem och de ödmjuka fotgångarne, hvilka icke ha råd att åka för sex pence tvärsgenom London. Med ett ord, vår plats är den angenämaste man kan önska sig uti vackert väder; vi befinna oss på tornplatån af ett observatorium, som tillåter oss betrakta det brokigaste panorama man någonstädes får skåda i denna världen och som ensamt förtjenar en färd öfver Nordsjön.

Här måste jag i parentes egna en medlidandets suck åt de stackars hästarna. Jag hade föreställt mig att djurplågeri skulle vara en okänd last i det filantropiska London, men jag bedrog mig. Huru välfödda dessa starkt byggda dragare än må vara och huru mycket än de flata »tuktade» gatstenarna minska hjulens friktion, så vill

det dock förekomma något oresonligt att spänna två hästar framför en kvarn med fyra hjul och fyrtio till femtio säckar mjöl på vinden, en sådan, med ett ord, som vår omnibus. Och hvad skulle vi kalla denna formanskärra, förespänd med en häst? Det är icke en kärra, det är ett rullande magasin och af en omåttlig tyngd. Och dessa korgvagnar till exempel, dem man möter vid hvart tjugonde steg, dragna af en liten pony, knappt större än en bastant gårdshund, sitta där icke i vagnen tre, fyra, ända till sex personer? Och där — hur man piskar den fattiga åsnan! Visserligen: »orkar du med den, så orkar du med den», sade bonden om gärdsgårdsstörarna. Ibland lyckas det, ibland lyckas det icke, inom mindre än två dagar såg jag två hästar störta och uppgifva andan invid deras obarmhärtiga lass: den ena för en omnibus, den andra för en packvagn. Hvem skulle tro att engelsmän kunna täfla med våra isvoschikar och andra hästplågare? »Muckar du? sade gamle Brunberg. Efter du har gifvit dig till häst, skall du också vara häst; hvarför har du gifvit dig till häst?» — Nej, då prisar jag järnvägarna, hvilkas frustande, aldrig tröttnande ånghästar behöfva hvarken piske eller hafrepåse och likgiltiga ställa mot människors grymhet sin bringa af järn.

Men jag återvänder till tinnarna af mitt vandrande observatorium.

Klockan är tio på förmiddagen, London har nyss uppslagit sina blixtrande ögon, handelsbutikerna. Hvem skulle tro, att denna världsstad, som väger minuten med guldvikt och hvars rastlösa arbete aldrig tyckes unna sig ett ögonblicks hvila, under allt detta är aftonsömnig och morgontung som en lat skolgosse? Få butiker äro öppna före klockan nio på morgonen, de flesta öppnas klockan

nio och stängas i god tid på aftonen. Det är sant att verkstäderna hamra, maskinerna surra, järnvägarna dåna och ångfartygen pipa från första daggryningen; att alla den stora stadens många tusende kök göra bittida på morgonen sina uppköp för dagen och att hela detta rörliga lif redan lefvat ut, när dagtrafiken börjar på gatorna och den handlande världen dricker sitt morgonte. Ännu senare öppnas jalusierna för nådernas sofkabinett; gardin efter gardin upprullas för de brokiga taflorna, och först efter klockan tolf på dagen flyter samhällets »grädde» ut öfver den stora filbunken.

Antag att vi från London Bridge begifva oss till expositionspalatset i South Kensington. Genaste vägen dit går öfver Fleetstreet och den folkvimlande Strand, men vår omnibus har ett vidsträcktare område för sin spekulation och finner för godt att segla utefter den bredaste strömfåran med den största trafiken. Han företager sig därför en liten omväg, som inalles utgör fem engelska eller nära en svensk mil[1]. Han lämnar därför den till hälften underjordiska Fishmarket med dess två millioner hummer om året till höger, rullar fram öfver den ståtliga King Williams street till den helt och hållet med järn belagda Lombardstreet i närheten af banken — Londons feta hjärta, som väger sina millioner pund — därifrån öfver Cheapside till S:t Paul och så vidare in på Ludgatestreet. Denna korta gata kan liknas vid strömmens fors. Här sammanthänges vimlet inom en smal fåra, där floden, oupphörligt dånande och brusande, flyter i tvenne motsatta riktningar. Hvilken skicklighet fordras det icke hos dessa kallblodige styrmän på kuskbocken, för att

[1] London sträcker sig från öster till väster minst åtta engelska mil eller $1\frac{1}{3}$ svensk, men det är omöjligt att säga hvar staden egentligen slutar.

lotsa sitt fartyg genom alla dessa bränningar! Half maskin, herr kapten! Stopp — hela den långa filen af vagnar står stilla och väntar tåligt att trasslet skall reda sig. Nu öppnar sig framför oss en smal rännil — go on! Kolossen sätter sig i rörelse, den ormlika raden slingrar sig åter framåt. Den tager af till höger åt en bredare gata, Farringtonstreet, och därifrån till vänster åt ett ändlöst, praktfullt perspektiv: Holborn.

Vi ha nu lämnat det rika, sammanpackade City och inträda i det förnäma, det rymliga Westend. Hvilken tafla! Så långt ögat når, på båda sidor två oafbrutna rader af fem våningar höga palatser, glänsande i deras bottenvåning af alla världsdelars lyx, utbredd i de dyrbara butikerna med deras hela fönster af kolossala spegelglas. Framför oss, bakom oss, omkring oss tusende ekipager; de breda trottoirerna uppfyllda af myriader fotgångare; lif och rörelse, men på ett annat sätt än i City. Det är icke mera myrstacken i sitt krälande arbete, det är icke mera gatmånglarnes oljud, packvagnarnas rassel och marknadstumlet i boxarnes fädernesland; det är den europeiska marknaden som konsumerar den engelska; det är rikedomen i sitt arbete, sysselsatt att mata den alltid hungrande industrin. Huru många plantager, verkstäder, maskiner och händer lefva icke af hvad detta Westend förtär på en enda dag! Och det råder ett slags lugn i detta korsande folkvimmel, som är så genomfrasadt af siden, så genomklingadt af sovereigns. I själfva det döfvande bruset råder ett slags tystnad: de otaliga små vågorna blanda sitt sorl i ett slags harmoni. Man knuffas icke, man trampar icke hvarandra med järnklackar på tårna, man har till och med tid att säga hvarandra: good morning, sir, »hur är det med edra fötter?»

Sak samma; det är endast silfverglittret vid stranden af flodbädden. Lyft ögat från trottoirerna, och framför dig ligger, midti det lysande Westend, det stora, tunga och svarta London.

Stort — tungt — svart; dessa tre enstafviga ord måla bättre än hundrade färgburkar den yttre fysionomin af Britanniens hufvudstad.

Gif akt, det är i dag hvarken regn eller dimma, dessa ryktbara, tungsinta, olidliga Londondimmor, som utgöra främlingens förtviflan och framföda spleen med samma naturnödvändighet som Alperna framlocka tyrolersången, som Sevillas trädgårdar frammana guitarrernas klang, som Korsikas sol framalstrar vendettan och som Finlands vintrar gjuta bly uti lederna. Det är en festdag i London, den stora staden badar i solsken, icke ett enda moln seglar fram öfver himmelens hvalf; och likväl — ser du detta ständigt lika ändlösa perspektiv mellan de kolossala raderna af palatslika byggnader, hvilka i all sin prakt blifva så ytterst enformiga därigenom att nio bland tio tyckas vara gjutna i samma form, utan att afbrytas af de mellan husen inklämda kyrkorna och deras tornspiror, hvilka, med undantag af S:t Pauls tunga kupol, se helt dvärglika ut, emedan de knappt förmå resa sig öfver de omgifvande taken? Ja, det är solsken och klar luft, men hvilken luft? Hundrade steg framför dig är töcken, och det tätnar ju längre ditt öga når, det omhöljer på afstånd husen och folkvimlet såsom ett flor; Londons ständiga florshufva, som betäcker glittret af dess gladaste högtidsdräkt. Hälften rök, hälften vattenångor från hafvet, frambringar detta töcken samma effekt som solrök och hafsmist: föremålen på afstånd blifva oklara i konturerna, en otydlig mörk massa rör sig i bakgrunden; man kommer från verkligheten, och man reser in i en dröm.

Och dessa palatser, allesamman af nakna, smutsgrå tegel eller af sandsten som tyckes öfverspolad med diskvatten, hvartill skulle det tjena att rappa dem hvita eller måla dem uti gladare färger? Stenkolsröken skulle inom några veckor eller dagar åter färga dem — icke svarta, ty det skulle gifva dem nattens eller sorgens högtidlighet — utan halfsvärtade, askgrå, fula och melankoliska. Denna rök uppfyller med besked sitt plankstrykarearbete; han har svärtat alla hus utan undantag, i synnerhet på västsidan, emedan västliga vindar blåsa i London tre fjärdedelar af året, han har icke skonat hvarken konungaborgarna, folkpalatserna eller kyrkorna, hvilka alla se ut som pörten och smedjor, inrättade till cyklopernes hemvist. Själfva hjältarne i brons och marmor likna skorstensfejare; Wellington tyckes komma direkt från Waterloos krutrök, och Nelson liknar en sotig kanonläskare, uppklättrad ur krutdurken rakt på sin höga piedestal i Trafalgar square.

Äfven Brüssel har smedjor och moln af stenkolsrök, men det finns måhända icke i hela Europa en stad mera candide, mera glänsande hvit. Skyll alltså icke, o brittiske jätte, på röken allena, när man frågar dig såsom Herodes frågar konungen utaf Morieland: hvi äst du så svart?

Holborn ligger i samma linie som Londons mest lysande gata Oxfordstreet. När vårt observatorium framrullat en stund i detta breda och oafbrutna människohaf, viker det af åt vänster och kommer genom tvärgator till Piccadillys präktiga modebutiker samt därifrån, efter en timmes resa, till destinationsorten Kensington.

Antag att det är natt, när du vänder åter; icke en ljus, nordisk sommarnatt, utan ett svart, sydländskt dok af ogenomträngeligt mörker. Har du lust att följa mig på en promenad genom London om natten?

6. London om natten.

Det är i Juli månad. Klockan slår åtta. Den nedgående solens sista strålar förgylla tornspetsen af S:t Pauls katedral. En lätt dimma uppstiger ur Themsen och blandar sig med de tunna, florslika töcken, hvilka beständigt simma öfver de mörka taken.

Det begynner att mörkna. London är mätt; det har ätit middag från klockan tolf till åtta. Affärsmännen ha med tusen kabrioletter, hyrvagnar och järnvägar återvändt från kontoren i City till deras aflägsna bostäder. Gasen, hvilken redan en timme brunnit i husen, tänder sig småningom äfven på gatorna. Tretton teatrar — allesamman »kungliga» — utom en tallös mängd museer, läsekabinetter, konserter, panoramor, taskspelare, lindansare, konstberidare, jonglörer, vaxkabinetter, Garibaldiklubber, schackklubber, spiritistklubber, jockeyklubber, spelklubber, kaféer, värdshus och krogar af alla slag, mer eller mindre utpuffade i morgontidningarna, öppna sina salar för en brokig publik. Skola vi besöka några af dem?

— A ticket, sir? a box, sir? Biljettmånglarne svärma som gräshoppar omkring oss.

Där till exempel italienska operorna i Coventgarden och »Hennes Majestäts teater», hvarest man måste göra stor toilett för att värdigt intaga platser om en guiné

stycket vid sidan af nåder från alla världsdelar. Man ger i Coventgarden Robert, med Tamberlick och Adelina Patti, i Hennes Majestäts teater Don Juan med Mario och Louise Michal. Trängsel upp under takranden, orkestern förstärkt med franska och tyska artister, sceneriet ansträngande sig att öfverträffa Paris, Petersburg och Berlin. För resten granna arior, mirakulösa duetter, uppskrufvade gester och dramatiskt nonsens. Allt hvad Europa i den vägen äger ryktbarast har strömmat till London.

Där, på en liten scen vid Oxfordstreet, Royal Princess Theatre, bjudes ett skådespel som kvarlämnar ett varaktigare intryck. Charles Kean, värdig son till store Kean och själf en skådespelare af första rangen, uppträder som kardinal Wolsey i Shakespeares Henrik VIII. Gesterna äro nog tyskt-patetiska och madame Kean (drottning Katarina) slår sig för bröstet så att det dunkar i salongen. Men Kean är en mästare, som i det stumma spelet troligen icke äger sin like i våra dagar. Själfva den kalla engelska publiken, som hitkommer halfsofvande från portern och rostbiffen, ryckes upp ur sin dvala och brister ut i en bifallsstorm. Stycket slutar med en magiskt vacker tablåeffekt, frambragt medelst det elektriska ljuset: änglarna stiga ned i den mörka natten och fläkta med sina palmkvistar svalka öfver den förskjutna drottningens bädd.

Eller ila vi ut till Colosseum vid Regents Park, höra ett långtrådigt föredrag om klappandarna, beundra den vackra konstgjorda stalaktitgrottan och segla uppför Tajofloden, för att blifva åsyna vittnen till jordbäfningen i Lissabon. Man hör det underjordiska dånet, man ser kyrkor och palatser störta i grus, hafvet rusar upp öfver stränderna, och fartyg begrafvas i de skyhöga böljorna. Knappt har man hämtat sig från denna fasansfulla anblick,

innan man bjudes på en mera beundransvärd. Man träder in i ett kabinett; man märker knappt att golfvet rör sig och att man upplyftas i höjden. Man träder åter ut och befinner sig, icke i Londons Colosseum, utan på öfversta platån af Pantheon i Paris. Så långt ögat når, utbreder sig djupt under våra fötter Frankrikes hufvudstad, belyst af månskenet och eklärerad med gas. Illusionen är komplett; man lutar sig öfver balustraden och blickar ned från den hisnande höjden; man utsträcker sin käpp och känner utsprånget af Pantheons kupol; man promenerar fritt kring hela balkongen och ser åt alla sidor en omätelig utsikt mot olika väderstreck. Det är ett trolleri, omöjligt att upptäcka. Verkligheten själf kan icke göra ett fullständigare intryck.

Allt detta, jämte dimbilder, musik, teater och patriotiska deklamationsöfningar, erhålles för ett inträdespris af en shilling sterling.

Men det är sent. Vi gifva oss icke mera tid att på den lilla Sadlers Wells Theatre betrakta Morton Price som för hundrafjortonde gången på det befängdaste sätt karrikerar engelska aristokratin i sin roll Lord Nonsuch. Det är snart midnatt. Vi intaga vid Haymarket en stående supé, bestående af pale ale och ett par ansenliga maskinsmörgåsar, sandwiches — till och med smörgåsar bredas i våra dagar med maskineri. Denna måltid kostar oss fem pence. Därefter gå vi att taga en cab för hemvägen.

Hvilket nytt vimmel på de breda, ljust eklärerade trottoirerna! Hvarifrån hitströmma dessa många hundrade grant utstyrda damer, hvilka så frimodigt hälsa på alla förbigående? Är det sed i London, att unga flickor om femton år framräcka sin cigarr och begära af hvem som helst eld till att tända den? Arma barn, som en dag skall

sluta ditt förlorade lif i Australiens straffkolonier, ifall du icke slutar det på Londons uslaste krog, hvarför skyr du att framräcka cigarren åt denne gamle herre och denna unga aktningsvärda fru, som därborta vid gathörnet betrakta dig med tårfyllda ögon? Därför att dessa tysta betraktare äro utsända från »Magdalenahemmet» för att midti fördärfvets djupaste dy söka rädda någon olycklig, förtappad varelse åt samvetsfriden och evigt lif — därför att du måste nedslå dina ögon för deras milda, bedröfvade blick, som icke möter dig med en skymt af förakt, en skymt af förebråelse, endast med den kristna barmhärtighetens bön att du dock måtte hejdas på fallets brant — med denna rörande bön, som Victor Hugo lägger på sin oskyldiga dotters läppar för de olyckligaste, de djupast förnedrade af alla mänskliga varelser, för dem, *qui vendent le doux nom d'amour!*

Men vi hasta från denna på engång så nedslående och så upplyftande tafla och stanna utanför ett hus, upplyst vid porten af en stor gasstjärna. Hvad är detta för ett hus? Det kallas konsertsal, men det är i själfva verket ett spelhus, som hvarje år kostar många bedragnes lycka och lif. Och detta hus midtemot, som ensamt är mörkt, medan de flesta andra äro så klart upplysta? Det är en af kväkarnes mötesplatser; deras bönstund är längesedan slutad, men vid denna ensliga lampa skrifves måhända just nu en af de otaliga folkskrifter, hvilka hvar dag utdelas gratis på gatorna, för att bekämpa fördärfvet.

Hvarför instänga oss i en hyrvagn, när vi hellre kunna betrakta det nattliga London vid gasens och stjärnornas sken under en vandring till fots?

Sofver han icke redan, den stora staden? Dåraktiga fråga! När sofver floden? Hans böljor vanka rastlöst framåt i mörker, i solsken, och kvarnen går. När Londons

ena öga sofver, vakar det andra, oroligt, sömnlöst likasom följdt af den gamla förbannelsen:

Glamis har mördat sömnen,
och därför skall ej Cawdor mera sofva,
Macbeth ej sofva mer.

När de rika, de mäktiga, de som njuta af denna världens håfvor, ha mördat sömnen och gå till hvila på morgonen, uppstår redan den idoge arbetaren, för att ila till verkstäderna. Tryckerierna arbeta hela natten, för att kunna i rätt tid utskicka de stora morgontidningarna. Statsmaskinen går, liksom andra maskiner, natt och dag. Underhusets talföra tungor tystna först klockan två, tre och fyra på morgonen. Kontoristen grubblar på sitt bokslut, sömmerskan vakar vid sin sparsamma gaslåge. Matroserne, förbryllade af den ovana landtluften, ströfva hela natten kring gatorna. Tjufvarne, gatröfvarne, falskmyntarne, drinkarne, spelarne, krog- och bordellvärdarne, bedragare och bedragne, gå ut på förtjenst.

Knappt ha vi lämnat Piccadillys och Pall Malls briljanta gaslysning bakom oss, innan vi inträda på halfmörka gator, där endast med långa mellanrum en matt och somnande låge flämtar i lyktorna. Tusen gräsliga historier återkomma i minnet emot vår vilja. Dessa garotter, dessa strypsnaror till exempel, som för ett par år sedan försatte hela London i förskräckelse — bjöd man oss icke nyss i en järnbod knifvar med påskriften »antigarotter»? Att veta sig gå i mörkret uti en stad, som hyser sextusen mästertjufvar utom fuskarne, och kanhända lika många som äro färdige att lägga sin nästa snaran om halsen, det måste man medge har sina kusliga sidor. Hvem säger oss, att icke i detta mörka hörn står en lurande bandit, som för sex pence är färdig att dränka själfva lord Palmerston?

Håll! I skuggan vid hörnet står där en man, orörligt lutad mot väggen, så nära, att du nästan vidrör honom utan att märka det. Hvad gör han där så sent uppå natten?

Det är en konstabel. Han står där som en af de sbirrer, för hvilka Angelo Malipieri darrade: han ser allting och synes ej själf. Var lugn: en sådan man står osedd vid alla gathörn, och han behöfver endast hvissla på sin pipa, för att inom några ögonblick kalla till sitt bistånd hundrade andra. Denna nattpolis består af 3,600 behjärtade män, som hålla Londons bofvar i en hälsosam tukt. Du kan icke i den miserabla belysningen läsa på hörnen gatornas namn. Vänd dig då till konstabeln i närmaste hörn och fråga din kosa. Han svarar dig höfligt och visar dig rakaste vägen. Du lyftar på hatten: thank you, sir! Han hälsar tillbaka och svarar: good night, sir!

Den som icke förut lärt respektera en duglig polis — en polis, som icke är till för att trakassera, utan för att bistå hederligt folk — han må göra bekantskap med Londons konstabler.

Så tillryggalägga vi, utan att ofredas, långa, dunkla gator. Redan klockan tio voro endast teatrarna, värdshusen, krogarna, cigarrbutikerna och här och där en butik med bröd, kött, fisk eller frukt, öppna. Klockan elfva minskas deras antal allt mera; klockan tolf är ingen enda butik mera öppen; hela stadsdelar ligga mörka och otillgängliga.

Dessa butiker — huru ofta ser man icke en utsvulten trashank stå med hungrande blickar utanför ett fönster, där alla läckerheter äro utbredda för att fresta vandrarens gom, eller utanför en växlares bod, där guld och silfver ligga uppstaplade i högar på bordet tättinvid fönstret! Hvarför utsträcker icke trashanken sin hand att krossa denna bräckliga ruta, som nekar honom att

stilla sin hunger eller tillfredsställa sin roflystnad? En osynlig arm håller tillbaka hans hand; den bräckliga rutan är starkare än en mur af järn, starkare än hungern, starkare än roflystnaden, ty hon skyddas af lagarnas makt!

När eländet i Paris hvar dag ser rikedomen och njutningen framför sig, håller det tal och rasar ut i kommunism. När eländet i London hvar dag ser samma syn, går det att supa ihjäl sig med gin.

Samhällsdygdernas plantor skjuta djupare och starkare rötter i Londons husliga hemlif än i det lättsinniga Paris, men också går all last i London med fräckare panna. Eländet i Paris draperar sig i sina trasor; eländet i London går naket och ohyggligt för öppen dag. Det finns ingenting vackrare än en engelsk välgörenhetsanstalt; det finns ingenting vederstyggligare än en krog uti London vid midnattstiden.

Vi äro nu vid hotellets port, efter en god svensk mils promenad från Coventgarten, Piccadilly och Pall Mall öfver Trafalgar square, Strand, Fleetstreet och en mängd mindre gator. Klockan är en kvart på tre. Godnatt; vi träffas vid morgontidningen.

Hvad läsa vi i Times? »I natt klockan mellan ett och två kom parlamentsledamoten S. gående ensam från underhuset till en klubb, då han vid hörnet af Strand och Trafalgar square erhöll ett slag i nacken och stupade sanslös på gatan. Lyckligtvis hindrade några ankommande personer bofvarne att fullfölja sin ogärning, hvilken synes ha varit åtföljd af försök till garotte. Herr S., som endast saknar sitt ur, inbars i närmaste fältskärsstuga, och någon fara för den hedervärde ledamotens lif synes icke vara förhanden. Våldsverkarne lyckades undgå polisens efterspaningar.»

— —

7. Kristallpalatset i Sydenham.

Engång — jag upprepar det — hade den tunga engelska ståten i ett lyckligt ögonblick skapat ett palats så lätt, så luftigt, så ljust som vore det byggdt utaf idel solstrålar. Engång hade snillet äfven i Londons gråa dimmor fått en glad ingifvelse; engång hade den kalla brittiska flegman, som annars trifves bäst bland sina nedrökta ångmaskiner och som, när hon kommer i rörelse, kan jämföras med ett porterfat i jäsning — engång hade äfven hon fått det infallet att frambringa någonting fint behagfullt, någonting tjusande vackert, och denna dess underbart sköna nyck var kristallpalatset af år 1851. Men se, det dög icke att vara ett hushållsskåp för alla världens schene rariteten, det var alldeles för gratiöst för att passa vid sidan af den stora stadens öfriga sotiga, fula och tunga palatser, och därför refs det ned uti Hydepark, såldes bort åt ett bolag och flyttades till Sydenham, sju engelska mil från London. Heder och tack åt dem som fingo detta lyckliga infall; de ha räddat en god tanke; de ha gjort mer: de ha gifvit åt den dess rätta mått och dess rätta plats.

Det finns kanske intet människoverk på hela den vida jordens rund, hvilket så fullständigt och så vackert som kristallpalatset i Sydenham förverkligar dessa sagornas

féslott, om hvilka vi så ofta drömt, när vi voro barn, och hvilka alltsedan kvarstå i våra minnen såsom idealer för allt skönt och intagande bland arkitekturens skapelser. Ensamt och allt dominerande på sin soliga höjd, tornar det sig redan på långt afstånd i höga, buktiga silfverlinier för främlingens blickar. Hvar än solen må vandra på himmelens fäste, finner hon alltid en spegel, som kastar hennes strålar tillbaka från detta sällsamma slott. Jag har sett en sådan tafla förut, men det var långt borta i norden, i aftonens gyllene moln; jag har tjusats förut af denna stora, bländande silfveryta, men det var fjärran på Satakuntas ensliga strand, när den vida blå fjärden af Mallasvesi glittrade uti solskenet.

Har du någonsin betraktat trollsländans vingar? Deras fina, nätlika strimmor, som binda tillsammans en väfnad af flor, gifva kanhända en föreställning om de smärta, harmoniska linier af järn, som binda och stöda det stora kristallpalatset. De bära så lätt sina höga hvalf och sina vidtbredda flyglar; man ser sig om, utan att tänka därpå, hvar de massiva pelarne, hvar de tunga bjälklagen månde befinna sig, hvilka man är van att se uti andra byggnader. Man kan knappast tro, att dessa smala linier, som tyckas ditsatta endast för prydnad, och dessa järnpelare, som, där de äro tjockast, likna masterna af en slup, kunna uppbära hvalf så höga som Peterskyrkan i Rom. Aldrig har människosnillet lyckligare och fullständigare härmat naturens gratiösa byggnadskonst, om hvilken Ehrensvärd säger: »hvad är det vackra uti ett träd? Att se ett så stort ting så lätt».

Att förena det kolossalt stora med det fint behagfulla har härtills endast varit naturen förbehållet, i proportionerna af ett träd, i bergkonturerna af ett moln, i det milda majestätet af ett silfverblinkande haf. Människan

har förgäfves sökt att gifva kolossen på Rhodus sylfidens smidiga former; självfva Kölner domens djärfvaste hvalf äro tyngda af stenmassor. Kristallpalatset allena har lyckats att lösa arkitekturens största problem.

Om något öfverträffar denna byggnads sublima yttre, så är det anblicken af dess inre. Man tycker sig ej stå i ett hus, man står under himmelens blåa hvalf. Huru ofta ha vi ej, lätta om hjärtat, stått i en löfsal af höga björkar, genom hvilkas smärta kronor himmelens dager sett ned; men en så klar, så luftig höjd, som palatsets inre, kan endast förliknas vid himmelen själf. Hjärtat vidgas och tankarna lyftas i denna ljusets boning. Dagern och solvärmen, som, förstärkta af glaset, inströmma öfverallt genom väggar och tak, skulle på klara sommardagar vara nästan outhärdliga, därest de icke, alltefter solens ställning, förmildrades medelst ljusgröna gardiner, upp- och nedrullade genom ett sinnrikt maskineri.

Palatset är mycket utvidgadt sedan 1851, det har numera ett högt fyrkantigt torn, äfven idel glas och järn, samt flera nya flyglar. Dess bestämmelse är äfven en annan än då: det inbjuder nu på en permanent exposition af geografi, historia, konst och industri. Man kunde kalla det en värld uti glasskåp, ett universitet i bilder för unga och gamla. Den stora tanken att här förena det vackraste, lärorikaste och nyttigaste från alla länder och alla tider har lyckats, om icke fullkomligt, så likväl på ett sätt som gör en dag, tillbragt uti kristallpalatset, rikare på åskådning och ämnen för eftertanken, än kanske månget år af en förfluten lefnad. Londons skolungdom är i sanning lycklig, som kan med en kvart timmes järnväg förflytta sig när som helst till denna bildervärld.

I centern till höger är världens största orkester, som vid Händels oratorier inrymt 3,500 sångare och

17,000 åhörare. Den bildar en ofantlig amfiteater, i midten af hvars periferi står en jätteorgel. Dess toner gå från den ljufvaste hviskning ända till domsbasunens dån, som kommer det stora palatset att darra i sina fogningar.

Ej långt därifrån är en rymlig, af vattenväxter och tusen simmande guldfiskar uppfylld damm, ur hvars midt reser sig ett högt vattensprutande konstverk af slipad kristall. Färgspelet af glasfasetterna och vattenstrålarna är beundransvärdt.

Mindre dammar, omgifna af lefvande växter, äro kringströdda i sidoflyglarna. Hvarje världsdel är skildt representerad med sina växter och sina (uppstoppade) djur. Indiens kungstiger lurar bland bamburören, Afrikas antiloper beta under dadelpalmerna, och Amerikas boa slingrar sig mellan de taggiga kaktussnåren. Här och där lifvas taflan af människogrupper af stenpapp i naturlig storlek: infödingarne i hvarje klimat och af hvarje ras. Där sitta de bjärt tatuerade indianerne i sin wigwam: där kämpar kaffern med sitt korta spjut emot bisonoxen; där lurar den ohygglige boshesmannen med pilen på bågsträngen; där lägrar sig en hord af kalmucker kring elden, sysselsatte att steka en hjort. I dammen nästintill smyger sig längs vattenytan den praktfulla Victoria regia, och längre bakom reser sig mammutträdets gigantiska stam mot den blåa glashimmelen.

Några steg, och vi förflytta oss från geografins område till historien och konsten. Tidehvarfven ha här sina »courts», sina gårdar, sina skilda, rymliga palatser, ornerade hvart och ett i sin egendomliga stil. Anblicken af tvenne kolossala, sittande tvillingfigurer, föreställande Ramses den store och troget kopierade efter originalerna i ett gammalt tempel, föra oss i den egyptiska

afdelningen mer än tretusen år tillbaka i tiden. De äro inga pygméer, dessa gamla faraoner; deras lilltå är ungefär så tjock som en boxares arm. Väggarna i dessa fornegyptiska salar äro betäckta dels med statyer, dels med sfinxer, dels med basreliefer och målningar, alla samvetsgrant kopierade i denna styfva stil, som utgjorde den första bildande konstens griffelritningar. Samma främmande intryck af längst förflutna tider och kulturstadier väntar oss i den assyriska afdelningen, hvars tunga (jag hade så när sagt engelska) ståt, aftäckt ur Ninives och Babylons åldriga ruiner, blifvit samlad här i karakteristiska afbildningar. Gamla testamentets gråa skräckbilder blicka emot oss, anförda af Bel i Babel.

Vi tycka i Finland, att Stockholm eller Lübeck ligga ett godt stycke borta, men när vi på återvägen från långa resor hamna i dessa städer, känna vi oss till vår förundran så godt som hemma. Samma intryck erfara vi, när ögat länge irrat bland den aflägsna forntidens vidunderliga, kantiga bilder och därifrån öfvergår till den klassiska antikens vackra, rundade konstverk. Vi känna oss nästan hemma i det gamla Athen och det gamla Pompeji. Inga planschverk, inga historiska arbeten förmå gifva oss en så åskådlig öfverblick, som här, af de skilda konstperioderna och af antikens företräden; det är mänsklighetens egen kulturhistoria vi skåda i bilder framför oss, och när vi hunnit till Grekeland, tycka vi oss efter långt och mödosamt famlande ändtligen andas ut i klarhet och harmoni.

Från dessa vackra grekiska och romerska förgårdar inträda vi längre fram i den byzantinska och därifrån i den västerländska, germaniska medeltiden, samlade med samma trohet i tre fristående gårdar om flera rum hvardera. Genast får allt omkring oss en annan stämning;

Vi känna tydligt den kristna romantikens varma ande fläkta emot oss: dessa murar, dessa bilder ha fått ett hjärta, och det klappar af kärlekens glöd. Hvad dessa antiker nu kännas svala, ja kyliga, därborta i all deras skönhet! Och huru förtroligt möta oss icke dessa götiska spetsbågar, dessa riddarerustningar och dessa dunkla, målade fönster med deras klumpiga helgonabilder! Guds moder med Kristusbarnet blickar så fridfullt och förtroligt emot oss ur klosternischen! Ja, här äro vi hemma, här är vår rot, fastän blommorna skjuta fram uti andra tidehvarf.

Men ännu väntar oss ett främmande möte: det är Alhambra med dess lejongård, dess praktfulla pelargångar och berömda springbrunnar. Här fattas endast gnäggandet af kung Boabdils stridshäst, den svarta moren som håller hans stigbygel, odaliskernas silfverstickade skor och klangen af en mandolin från myrtenbersåerna bakom seraljens murar.

Vi hasta därifrån, ty denna romantik är blott en svag reflex af den kristna: kärlekens ande bor icke däri, och profetens blodröda turban kastar skugga på murarna. Vi fly tillbaka till medeltiden och till renässansen. Det korta besöket på halfmånens område gaf oss ett klarare öga för de kristna folkens kultur: nu först begripa vi rätt huru djupt kristendomens anda har genomträngt all deras konst, allt deras lif — och likväl finnes det kristne som anse all konst för hedendom — likväl finnes det moderne hedningar, som anse kristendomen för ett öfvervunnet moment i mänskhetens utveckling!

Då höra vi helt nära oss röster och sorl. Är det Gottfrid af Bouillon, som fordrar af Alexander Comnenus fritt genomtåg till det heliga landet? Är det Abenceragernes krokiga svärd, som rassla i slidorna, eller är det

Jeanne d'Arc, som väpnar sig för att bestiga Orleans' murar? Nej — det är kyparen, som frambär en bricka chokolad till några damer i släp, krinoliner och eldröda schalar; det är fabrikanter från Lancashire, som språka med köpmän från City om bomullsmarknadens tillstånd; det är nittonde seklet i glasögon och svart bonjour, sysselsatt att blanda färgburkarna till *sin* samtidstafla, hvilken en dag skall, afbildad i *sin* kostym, begapas och beundras af ännu ofödda släkten i framtidens stora kristallpalatser . . .

---

8. En fantasimarknad.

Bland tusen andra föreningar för välgörande ändamål finnes i London en som kallar sig Royal Dramatic College och har till ändamål att understöda fattiga, sjuka och afsigkomna skådespelare. Detta sällskap, som står under drottningens beskydd och beskattar sina ledamöter med ett till tio pund årligen, anställer hvarje sommar i Juli månad en »fancy fair» eller fantasimarknad uti kristallpalatset.

Ej långt från palatsets medelpunkt är därinne en öppen plats, som man kunde kalla torget. Och på detta torg har man i dag den 19 Juli upprest aderton vackra tält af hvitt, ljusrödt och ljusblått siden, ornerade med blommor och flaggor. Trettiosex unga damer, två i hvarje tält och valda bland alla Londons bildade klasser — ladies med hertiglig krona och ladies med en pepparstrut i sin vapensköld — sälja åt den artiga publiken leksaker och småpjeser af alla möjliga slag, värda kanhända sex pence och sålda, om lyckan är god, för en guiné stycket.

I parentes: det vore lyckligt om alla lotterier och marknader för ett välgörande ändamål kunde ställas på en så enkel fot. Därtill behöfves icke blott god vilja, utan äfven någon uppfinningsförmåga. Här fanns till exempel en särskild butik, där en ung lady inkasserade högar af

guld och silfverstycken för små bref och broschyrer. Broschyrerna voro sådana som hade för dagens frågor, för toiletten eller för hushållet något särskildt intresse. Brefven innehöllo handskrifter eller också blotta namnteckningar af kända personer: statsmän, vetenskapsmän, sångerskor, artister, litteratörer. Jag vet ej på huru många små kort eller breflappar Charles Dickens till exempel eller Adeline Patti hade tecknat sitt namn för detta tillfälle, men troligen voro de icke få. En egen tidning, uppfylld af skämt och puffar, utkom naturligtvis också enkom för dagen.

En annan ung dam hade formlig tobakshandel. Pipor, pipskaft, cigarrmunstycken, stickdosor, prydligt inlagda snus- och cigarrpaketer, kort sagdt allt hvad som hör till en rättskaffens tobaksbutik, fanns här att tillgå, endast litet finare och mera parfymeradt än vanligt.

En tredje sålde fotografiporträtter, en fjärde bandrosor, en femte konfekt, och så vidare. Gråskäggige lorder, gamla gossar af den där durabla sorten som anses för pojkar vid femtio år och för stadgade män knappast vid sjuttio, kommo med händerna fulla af dockor och snurror, köpta hos miss Sara Nelson eller miss Agnes Burdett.

Ett tält var mer än andra belägradt af köpare, och det fordrades godt tålamod och starka armbågar för att slå sig igenom ända dit. I detta tält presiderade en ung dam, som icke längesedan förvred hufvudet på Helsingfors ungherrar (och många andra dessutom) och det var den älskvärda dansösen miss Lydia Thompson. Hennes små händer voro här i lika liflig rörelse och inkasserade minst en lika betydlig recett, som hennes små fötter på scenen. Miss Lydia är för närvarande den mest firade af alla Englands dansöser; i en af Oxfordstreets elegantaste

konstbutiker, där man sålde endast celebriteter och där allt var dubbelt dyrare än i andra butiker, hängde sju eller åtta porträtter af henne i olika kostymer bredvid hvarandra. Man sade att hennes rykte i öfrigt gått fritt från förtalet; hennes namn på programmet och hon själf i sitt tält stodo vid sidan af Londons och världens stoltaste aristokrati. Vore det icke alltför indiskret, ville jag fråga, om våra finska nåder skulle vid ett sådant tillfälle nedlåta sig till ett sällskap, af hvilket de engelska nåderna anse sig hedrade. Vi behöfva allt ännu europeiseras en smula och lära oss, att om nedlåtande kommer i fråga vid sådana fall, så är det talangen som gör börden, rangen och rikedomen den äran att sänka sig ned till dem.

Englands pärer betyda, som hvar man vet — och de själfva veta det minsann nog — mer än furstar i andra länder. Men så dryga äro väl få af dem, att de ej skulle anse sig smickrade af ett ord från Charles Kean, den där komedianten, som hvar afton uppträder för kreti och pleti i en af Londons mindre teatrar.

Under tiden fortfor orkestern däruppe i centern — en god orkester, men nästan för mycket mässing — att nummer efter nummer spela igenom sitt långa program, som växlade om med orgelmusik. Knappt hade musiken tystnat, innan ett oregerligt buller uppstod på ett slags veranda midtemot. Man kunde tro sig vara på en hästmarknad i Tavastehus, eller åtminstone utanför ett vandrande menageri vid Invalidesplanaderna i Paris. Fyra eller fem vidunderligt utstyrda komedianter — den gången uti den äkta gamla stilen — skreko med full hals alla på en gång, och trummade, för bättre effekt, af alla krafter på pukor, spjäll och — det såg nästan så ut — på hvarandras ryggar. Meningen med detta infernaliska oväsen var ingen annan än att locka så många åskådare som

möjligt till de två teatrarna, som spelte på denna sida turvis hvarannan timme hela eftermiddagen. Skådespelarne voro de mest omtyckta komiker från större delen af Londons teatrar, och inträdesafgiften, en à två shilling, tillföll naturligtvis det välgörande ändamålet.

Pjeserna voro sådana man kunde vänta af puffarna på verandan och påminte mycket om våra studenters stora spanska sorgespel för några år tillbaka i Pihlflyktska huset. Följande program kan gifva en ungefärlig föreställning om repertoiren den 19 Juli:

»I kungl. teatern uti kristallpalatset, stora ingången o. s. v. uppföres det Richardsonska dramat *Alfonso och Claudina, den sköna bruden, eller hat och förtviflan* (här följa åtta motton ur Shakespeare samt uppgift på direktörer, kapellmästare etc. samt alla medspelande). Personer: Konung Santjago; älskar Alfonsos maka Claudina och besluter att äga eller mörda henne; Alfonso, hans general; annars rädd af sig, fattar han mod af sin kärlek och hämndlystnad att trotsa konungen och nedlägga honom i en förfärlig strid; Huberto, konungens slaf, en illfundig rådgifvare; Esclavo, en annan slaf, råkar hädelsevis vara stum och duger därför till att utföra blodiga beskickningar; Claudina, Alfonsos maka, mycket tillgifven sin man och besluten att hellre dö än lida vanäran; samt slutligen: Claudinas ande, något musikalisk, men icke rätt passande för bengalisk eld. Resp. åskådare behagade märka följande scener: Månsken i Bologna! Mötet! Förklädningen! Lönndörren! Älskarne! Kyssen! Tyrannen! Trohetens belöning! Brefvet! Utrotningsfesten! Hat och förtviflan! Spöket! Hämnden! Den rysliga duellen! Upplösning! Inga kostnader skola sparas!» — För öfrigt bjöds på en lysande balett med mr Pantalon, mr Harlequin, miss Colombine,

författaren själf, mr Richardson, etc. etc. etc., och sist tillade affischen med dess kända blygsamhet, att emedan repertoiren, ej mindre än spelet, i så hög grad öfverträffade allas förväntan, gåfvos inga penningar tillbaka vid biljettluckan.

Spektaklet var verkligen pyramidaliskt och bifallet likaså. Tyrannen, älskaren och den sköna (något skäggiga) Claudina täflade med gigantiska gester om publikens ynnest. Hvarje anspelning begreps, hvarje riktigt tjock kvickhet slog an. Det var likväl en »half-kron-dag», således en finare publik än vanligt, uti kristallpalatset. Men de hiskliga gesterna och den sentimentala uppstyltningen på Londons större teatrar måste leda därhän: denna skönhet skulle nödvändigt få kopporna; detta konstmanér måste leda till parodin.

Ett stycke från teatrarna samlades åter en tät hop af åhörare kring tolf äkta afrikaner, svarta som synden, hvilka utförde deras nationaldanser, ackompanjerade af tambourdebasquer och ett ohyggligt tjutande, som skulle föreställa sång. Allt detta var karakteristiskt, men rått. Jag kan ej hjälpa, att ju de engelska folknöjena, de må sedan gifvas för en finare eller gröfre publik, ännu mycket påminna om Macaulays lifliga skildring af Londons nöjen under Carl II:s tider. Gyckelmakarnes butiker ha blifvit grannare, björndans och tjurhetsningar ersättas nu af andra nöjen — utsidan är putsad, men därinom finnes ännu en god dosis brutalitet.

En fotograf hade uppslagit sin butik uti en af sidoflyglarna och erbjöd i en hemlighetsfull affisch med höga bokstäfver ladies och gentlemen att beställa porträtter, ty han ville för en shilling stycket leverera ett i sekunden, allesamman af en oöfverträffelig likhet. Hugade spekulanter strömmade till, apparaten var i jämn verksamhet,

spekulanterne erhöllo inom otroligt kort tid så många mystiskt kuverterade små paketer de någonsin önskade. En humbug så god som en ann! Likheten var fullkomlig, ty paketerna innehöllo små speglar, värda en penny stycket; summa netto behållning för det goda ändamålet elfva pence för hvarje porträtt.

Det är omöjligt att uppräkna alla mer eller mindre uppfinningsrika medel, som användes för att rikta kungliga dramatiska föreningens gifmilda kassa. Omkring tjugutusen personer besökte den dagen kristallpalatset, och recetten uppgick troligen till åtta- eller tiotusen pund sterling.

Blondin uppträder här två gånger i veckan. Att han ej är en humbug, en fabel, en myt, därom kan hvar och en öfvertyga sig, som behagar, en onsdag till exempel, kontribuera sin shilling vid ingången till palatset. Än superar han på styfva linan i den svindlande höjden under glaskupolen; än promenerar han, med eller utan skottkärra, med eller utan säck öfver hufvudet, på en annan lina, utspänd högt öfver trädgården och vattenkonsterna. I början sköt han sin lilla dotter framför sig på skottkärran, men detta blef sedan, och med rätta, förbjudet. Blondin har undkommit Niagaras gap, men så länge går krukan, tills hon faller i backen.

Två gånger i veckan spela äfven de stora vattenkonsterna ute på planen. Färgspelet är i solsken af en öfverraskande praktfull effekt, men varar endast tjugu minuter.

Denna plan är storartad, liksom allt uti Sydenham. Sedd i sin helhet, utgör den en smakfullt ornerad bricka, på hvilken kristallpalatset står som en ofantlig jättekrokan, utan att skymmas af en enda kvist eller en enda annan byggnad i närheten. Rundtomkring flyter ett haf af solsken och fri luft. Så skall det vara:

Kristallen den fina
som solen månd' skina,
som stjärnorna blänka i skyn.

Ingen afundsjuk skugga grumlar denna anblick af ljus; ingen tung och missprydande skorsten utsänder sin sotiga rök öfver detta skära, klara och silfverskimrande molnpalats. Dess yttre och inre äro lika fulländadt sköna.

Hvad betyder litet nojs här och där, blott man har öga och öra för det vackra i lifvet? Kanske har du, som läser detta, någongång tidigt en sommarmorgon hört gässen kackla eller måsarna skria fjärran vid stranden af ett solbelyst haf. Hvad betyder väl detta lilla oväsen? Lyssna därpå, så länge dig lyster. Gå här till rostbiffen, som rullas in på skottkärror i restaurationerna; handla i de otaliga små butikerna, som befolka de öfre gallerierna, eller stanna uppmärksamt vid de tusen statyer och taflor, som möta vid hvarje steg i detta förtrollade slott. Välj efter lynne och smak, men lämna icke denna sköna byggnad, den enda och makalösaste uti sitt slag, utan att glädjas åt snillets ingifvelser, som lyckats förverkliga själfva barndomens drömmar; lämna den icke utan att prisa den störste mästaren, som dock byggt modellen, hvaraf detta är endast en svag, bräcklig kopia, hvilken i dag är och i morgon förgås, medan Hans verk varar från släkte till släkte evinnerligen.

HÅGKOMSTER.

1. Första morgonen i skolan.

Jag var elfva år gammal, när jag sändes till Uleåborgs skola, van att utan vantar och öfverplagg springa ute i skarpaste köld. Men jag hade uppvuxit tjuguåtta mil sydligare, och när jag skulle så långt norrut, försåg min mor mig med lammskinnsmössa, ullvantar och galoscher. Mössan behölls, men fick ej neddragas öfver öronen; vantarna höllos äfven till godo, men galoscherna blefvo ett så utmärkt föremål för kamraternes drift, att de redan andra dagen i skolan förpassades till en vrå, där de blefvo liggande för efterkommande, vekligare släkten.

Det var i slutet af Januari, och vintern, som dittills regerat med den milda spiran af tjugu grader, reste sig nu med ens i hela sitt högnordiska polarmajestät. Hur kallt det var kunde ingen säga, vi hade ingen sprittermometer, och kvicksilfret frös, så att det kunde hamras som tenn. Ingen brydde sig heller om att fråga; det var kallt, och kallt skulle det vara.

Första morgonen gick jag den långa vägen till skolan klockan mellan sex och sju, hvilket då ansågs för vekligt, ty skoltimmarna hade förut börjat klockan sex. Det var mörkt och alldeles lugnt. Stjärnhimmelen stod högblå och gnistrade klar öfver staden. De sista svaga strimmorna af ett norrsken, som flammat hela natten, spredo

ännu en helgongloria kring kyrkans torn. Jag hade ej utan fruktan betraktat det kvällen förut. Jag hade sett det kasta sina bleka, i rödt och grönt skimrande eldkvastar öfver hela den norra himmelen ända upp mot zenit, och jag inbillade mig, att jag tydligt hörde det spraka. Man hade sagt mig, att det sken tjugu mil öfver våra hufvuden. Det tillhörde en annan värld; jag tänkte på yttersta domen och undrade om detta oförklarliga sken skulle antända hela luftkretsen. Hade jag då hört talas om »magnetiska stormar», skulle jag kallat detta praktfulla natursceneri en elektrisk storm, ty med en så förfärande hastighet rusade ljusflammorna i mäktiga båglinier fram öfver himlahvalfvet, än förtätande sig i ett skimrande färgspel, än åter fladdrande bort, som fläktarna krusa en blank hafsyta.

Nu var färgspelet förbi och allt stjärnglans. Jag igenkände mina älsklingar Sirius, Aldebaran, Vega, Arcturus, Capella, Orions bälte, Karlavagnen. De blinkade så starkt, att det gjorde ondt i ögonen. Själfva den lilla ljussvaga polstjärnan tindrade klarare än jag någonsin sett henne. Hon var ju hemma här, hon stod ju nästan rätt öfver mitt hufvud.

Ofta förut hade jag beundrat stjärnhimmelen. Jag hade sett honom i Augusti och känt honom nästan varm; jag hade sett honom i Mars och funnit honom aningsfullt glad. Nu i högvintern syntes han mig i all sin skönhet sträng och kall. Dessa klara, tindrande stjärnor måste ju frysa så högt i det ändlösa blå. I Augusti och Mars hade jag sett Guds kärlek nedstråla från dem med tusende ögon; nu såg jag Guds allmakt och kände mig försvinnande liten i den stora skapelsen. Jag var så svag, så ensam inför dessa främmande världar; jag längtade till andra dödliga, svaga som jag, och med ett språng

stod jag bland mina kamrater i skolans förstuga. De stampade och stojade för att återfå blod i sina frusna händer och fötter. Rimfrost betäckte deras mössor och rockar. En af dem hälsade mig skrattande välkommen med ett slag i ansiktet af sin våta mössa. Jag besvarade hälsningen på samma obesvärade sätt, och bekantskapen var gjord.

Mitt klassrum i det gamla skolhuset var beläget i öfra våningen mot sydost med fri utsikt öfver staden och en bukt af hafvet ej långt därifrån. Vid frikvarten klockan åtta stannade jag förvånad vid fönstret. Hela himmelen brann af morgonrodnadens lågor. Horisonten var töcknig, och på denna mjuka, florslika fond dansade ljusalferna fram som ett regn af rosor. Öfre kanten af solskifvan höjde sig just nu öfver en gammal tall på stadens utmarker. Han stod trotsig och mörk, där hans krona var tätast, men hans kanter förgylldes, själfva hans skugga syntes kantad med rödt på den hvita snön. Hela landskapet skiftade i rödt och hvitt; röken från skorstenarna steg mot höjden i hvirflande purpurmoln. Hundrade fönsterrutor flammade upp i eld, tändes, brunno, slocknade, en efter annan. Men ack, klockan ringde, fristunden var till ända, och bort måste pilten från sin tids uppgående sol till det gamla Rom för två tusen år sedan.

Vi hade en timmes ledighet för vår frukost klockan 9—10; språngmarsch fram och tillbaka. När jag återvände, hade kölden tilltagit. Det sprakade i knutarna. Snön hade länge haft en klang af stål under vandrarens fot; nu var det mässingsklang. Rimfrost betäckte träd, hus, människor och djur. Från alla läppar steg andedräkten som en rök i den lugna morgonluften. Det var som de målade änglarna i min hembygds kyrka: från deras mun steg ett rökmoln, i hvilket alltid stod skrifvet

ett bibelspråk. Formännen på torget slogo så kraftigt kring sig med armarna, som det endast brukas i teatern för att uttrycka en Romeos förtviflan. Hästarnas andedräkt förvandlades kring deras näsborrar till drifvor, som oupphörligt smälte för att oupphörligt förnyas.

Nu sken likväl solen, hvitt på hvitt, ja så hvitt, att fält, gator och tak gnistrade af diamanter. Hon stod lågt, hon hade omkring sig en gård af töcken, men hon gaf lif och glädje åt vinterlandskapet. Jag såg ingen frysa; alla som jag mötte på gatan sågo muntra ut, som fisken i vattnet; alla ville begagna den korta dagen, men jag skulle förtala dem, om jag sade att de gjorde sig onödig brådska. Gud skapade ingen hast här i vår kalla nord.

Jag kände mig, jag som andra, hemmastadd i vår nordiska vinter, men jag hade ännu intet klart begrepp om alla hans egenheter. När jag vid hemkomsten fattade med min våta vante i dörrvredet till förstugan, stannade vanten fastfrusen på vredet. Vid det jag förtretad ryckte honom lös, råkade jag med två fingrar vidröra mässingen, och fingrarna gjorde detsamma som vanten. Det brände som glödande järn. Med en grimas af smärta stack jag den sårade handen i fickan och aktade mig väl att bli utskrattad för min dumhet. Jag inträdde med hurtigt mod och låtsade om intet, förrän någon anmärkte, att mina öron voro hvita som isbitar. Ja, jag hade ett par gånger känt som nålstygn i öronen, och nu kunde de afbrytas som pepparkakor. De gnedos flitigt med snö och blefvo röda igen, men sedan länge nästan för röda för att passera obemärkta. Vintern satt i dem, och någon näpst skulle jag få för min ärelystnad att vilja tåla allt.

---

2. Skolan.

Hon var skolan från biskop Gezelii tid för hundrafemtio år sedan, en skola för präster. Hon hade ingenting lärt och ingenting glömt. Latinet var a och o. Jag hatade Sjögrens lexikon, som min gudfar, rektor Sadelin, förärat mig till faddergåfva redan i vaggan. Cicero var en svår fisk att fjälla, men Virgilius var en hjältesaga. Vi kände trojanska kriget, vi öfvade oss i spjutkastning, Achilles stred med Hektor, men Hektor var förmer, han stupade för sitt land, och Eneas ärfde Trojas ära. Det underliga hände emellertid, att romarespråket, som så ofta varit vår förtviflan, slutligen växte in i oss och blef oss kärt, som vårt tredje modersmål. Skolan talade svenska, pojkarne finska, de lärde latin. Detta var ock det enda vi lärde i skolan. Vi fingo en dufning i grekiska, i hebreiska; de voro dock klassiska, men sådana bisaker som historia, geografi, matematik, naturlära och nyare språk stökades undan på mellantimmar. Schotts teologi stod något högre i rang än Luthers lilla katekes; men nya testamentet var en läxa i grekiskan, och att försumma söndagens predikan i kyrkan kostade handplaggor.

Hvilka romare blefvo nu af oss med detta skal af latin och denna i öfrigt så magra kärna? Präster kunde

vi icke alla blifva; men något blefvo ju de flesta af oss. Förklaringen ligger däri, att vi kommo från skolan oförtröttade med friska krafter att taga igen hvad vi där försummat. Vi hade haft god tid att hvila oss under bisakerna.

Utom skoltimmarna hade min far anbefallt mig privatlektioner: två timmar i veckan musik, två timmar teckning och två timmar ryska. Jag lydde, men med hemlig protest mot detta intrång i mina lagliga fritimmar. Lyckligast var jag, när jag ensam vid den brusande forsen fick betrakta laxarnas språng och solens nedgång i älfmynningen.

Regementet i skolan? Åja, det var sällan långt mellan handplaggorna, och de därtill behöfliga risen skulle vi själfva i tur medföra. En och annan extra undfägnad bjöds stundom till ombyte. Rektor roade sig skrattande att såga en förbrytare öfver nacken med sin knöliga käpp. Jag var en stilla, drömmande gosse, men kamraterne sörjde för min uppfostran till karl. De gycklade, de som andra, med misshagliga lärare, de lågo i fejd med gatpojkarne, krigade med skarpa snöbollar, rökte rotting, försågo hvarandra med binamn, men myteri uppstod ej under min tid i skolan.

En enda gång visade pojkarne en betänklig uppstudsighet. Vår nitiske lärare i ryska språket hade, oaktadt all möda, ej lyckats förmå oss att nöjaktigt uttala den enkla bokstafven schtscha. Hvarje försök blef en nysning. Magistern rasade; några fingo på tassen och nöso åter efter utståndet straff. Det var islossningstid. Då hände sig följande morgon vid daggryningen, att isen råkade i stockning vid Merikoski och älfvens vatten strömmade in öfver alla lägre delar af staden. Man rodde på gator och gårdar i båt. Språkläraren, magister

S., stod på sin kringflutna trappa och skulle till dagens lektion. Skolgossarne betraktade honom med skadeglädje ett stycke därifrån på det torra. Där förnummos redan misstänkta nysningar.

— Gossar — ropade magistern till dem — fort hit med en båt!

— Ptscha! Få vi lof från magisterns timme i morgon?

— Se så, inga dumheter nu! Hit med båten!

— Få vi lof nästa timme? Ptscha!

— Båten, gossar, båten!

— Ptscha! Få vi lof?

Magistern föll till bönboken:

— Kära gossar, varen nu engång förståndiga...

— Ptscha! Ptschi! Ptscha!

Det fanns ingen annan utväg. Slutligen gafs det önskade lofvet, båten kom, och dagens lektion var räddad, men morgondagens förlorad. Hvar gång sedan någon råkade nysa i klassen, vände magistern på hufvudet. Det måtte väl aldrig betyda schtscha?

---

3. En skolresa.

En vinter, när min gamla faster julat hos mina föräldrar, beslöts att hon skulle ledsaga mig tillbaka till skolan i Uleåborg. Det var en snölös, eländig barvinter, just en sådan som är de länders förtviflan, hvilka lefva som amfibier mellan söder och nord. Vi väntade i det längsta på snö; det blef frost, men fortfarande bar mark. Slutligen kunde resan ej längre uppskjutas.

Vi släpade oss mödosamt, mil efter mil, framåt, än på släde, än på skjutskärra, gästade alla prästgårdar på vägen och funno öfverallt välvilliga mostrar och kusiner på långt håll, men den väntade snön uteblef. Sista dagen före terminens början kommo vi till Karinkanta gästgifveri vid hafskusten i Limingo socken. Därifrån hade vi fyra och en half mil landsväg i sand och gyttja till staden, men reste vi rakt norrut öfver den tillfrusna hafsviken, hade vi endast två och en half mil. Nu blef öfverläggning. Klockan var två på eftermiddagen och klart solsken. Isen låg blank som en spegel, och vi borde på en så jämn väg vara i staden före mörkningen. Hvem ville skjutsa oss? Gästgifvaren anvisade oss en karl, som var villig och sade sig känna vägen. Karlen såg dum ut, och gästgifvaren skrattade. Hvarför skrattade han? Men på mina enträgna böner beslöt sig min faster för öfverresan på isen.

Alltså begåfvo vi oss ut på det hala. Jag glömmer icke den lifvande anblicken af detta oöfverskådliga, solbelysta isfält, som i ett okändt fjärran emot väster sträckte sig bort ända mot Sveriges kuster. Aldrig har en stackars resande med större belåtenhet lämnat skjutskärror och sandgropar för att stiga in i en bekväm järnvägskupé, än jag nu fann mig förflyttad från en olidelig väg till en klingande is. Det förvånade mig blott att min faster icke med samma nöje lämnade landbacken och gång efter annan upprepade frågan om skjutskarlen kände vägen. Ja, han kände den, fastän den icke var på något sätt utstakad, endast här och där visade lätta spår af hästhofvar. Han hade ju kört där sist i förrgår. Och därvid pekade han på en aflägsen, mörk, knappt skönjbar landstrimma vid horisonten framför oss. Dit gick vägen.

Godt. Jag fann detta lika obestridligt som han. Jag satt bredvid kusken och hade min fröjd att se häst och släde spegla sig i det blanka isfältet. Det var glas, och spegelbilderna trafvade fram vid vår sida. Här och där åkte vi öfver remnor, några smala som fingret, andra handsbreda, och genom några sågo vi det gröna hafsvattnet porla upp. Stundom hördes ett brakande, som kom min faster att haja till, men det var blott en ny, oskadlig remna, som brast. Jag hade sett laxarnas språng i Uleå älf; jag föreställde mig att här var deras rätta fädernehem och att de just nu simmade under isen i hundratal. Och jag sjöng alla mina visor för dem; kanske kunde de höra mig genom remnorna. Jag bad dem vara välkomna, feta och välsmakliga, till patan nästa midsommar.

Det gick raskt framåt till klockan inemot tre. Himlen var klar framför oss, och vi märkte icke att ett tungt,

mörkt snömoln steg upp i söder bakom oss, förrän flingorna begynte hvirfla kring släden. Där var han nu, den länge efterlängtade snön, men nu mycket olägligt för oss. Med molnet följde en blåst, som sopade framför sig denna hvirflande snö och snart blef så stark, att vi jagades fram som med fulla segel. Detta skulle endast ökat mitt nöje, om icke luften på samma gång betänkligt mörknat och den korta vinterdagen tagit ett oväntadt hastigt slut. Solen försvann, vi voro midt på hafsviken, intet tecken till land, intet spår af väg i begynnande drifvor. Mörkret föll öfver oss som en fäll; hvart skulle vi styra? Hade vi haft en kompass, skulle vi styrt mot nordpolen; hade vi haft en ren i redet, skulle han visat oss vägen med sin underbara instinkt att helst springa mot norr.

Jag begynte finna senare delen af resan mindre nöjsam än början; jag sjöng icke mer för laxarna och kröp under fällen. Nu var det min gamla fasters tur att intala mig mod. Vi hade land på tre sidor, någonstädes skulle vi komma till människoboningar.

Jag kände mig åter trygg och tänkte ej på den fjärde sidan, hvilken min faster låtsade glömma. Men just mot denna fjärde sida styrde vi nu. Vinden hade vid utresan blåst rätt sydlig, och kusken höll kurs efter vinden, men hade ej märkt, att denna i snöstormen drejat om till sydost, kanske ännu ett streck ostligare. Han var lugn, när han kände blåsten ständigt på ryggen.

När vi så hade åkt ett par timmar i mörkret utan tecken till land, började luften klarna. Snart borde vi ju se skogstoppar framför oss. Vi ansträngde våra ögon: intet land!

— Hör du något? sade min faster.

Jag lyssnade. Det förekom mig som hörde jag en stor skog susa för vinden.

— Vi måste ha landet nära, sade jag.

— Stanna! befallde min faster.

Skjutskarlen låtsade icke höra. Med äkta finsk envishet fortsatte han kursen, men nu fot för fot, antingen hästen var trött, eller karlen tvekade.

Det underliga, hemlighetsfulla suset tilltog i styrka, och vi urskilde nu, att det hördes rätt framför oss. Karlen måste också ha hört det, ty nu stannade han plötsligt, steg af, jämkade seldonen, tog sig med handen bakom örat och försökte den välbekanta utvägen att lugga fram en klar tanke ur ett dumt hufvud.

— Mutta ... mumlade han.

Någonting var på tok. Vi stego alla ur släden och hörde nu det underliga dånet närmare än någonsin. Nästan i samma ögonblick försvann det sista snömolnet, stjärnhimmelen klarnade öfver våra hufvuden, fullmånen trädde fram i hela sin glans och belyste en ändlöst vid horisont med det öppna hafvet rakt framför oss knappt tvåhundra alnar framför vår släde. Våg efter våg slog glittrande i månskenet med försilfrade toppar mot iskanten. Det var icke skogens sus, det var hafvets dån som varnat oss i vår säkra färd mot undergången.

Äfven skjutskarlen begrep nu att han kört mot väster och ämnat sig sommarvägen öfver till Sverige. Detta bar sig påtagligen icke. En egenhet hos finnen är att länge likgiltig trotsa faran och sedan bli rädd, när faran är öfverstånden. En annan egenhet är att länge gifva sig god tid och sedan fjäska. Vår skjutskarl kunde berömma sig af båda dessa nationaldygder. Han företog sig nu att bruka pisken och i flygande fart vända om åt det motsatta hållet. Vi hade således utsikt att i bästa fall, om hästen höll ut, hamna på natten vid samma strand, som vi lämnat klockan två eftermiddagen.

Vi gjorde oss fåfäng möda att reda karlens begrepp därhän, att han nu borde köra åt nordost, som var lätt att finna af stjärnorna, och ej åt sydost eller öster. Han körde på, han ansåg det under sin värdighet att taga råd af en gumma och en pojke. Lyckligtvis fann hästen denna dumhet gå för långt och begynte uppsäga kontraktet. Då höll vår körsven stilla och tycktes resignerad att här tillbringa natten. Angenäm utsikt!

Efter en halftimmes besinning tog karlen ändtligen reson och fortsatte färden i den riktning vi önskade. Isen hade efter snöfallet blifvit ojämn; vi hade vallar att genombryta. Vi måste också undvika strömdraget utanför älfvens mynning. Fot för fot gick färden eländigt enformigt. Mina ögon föllo ihop, jag förnam otydligt medarnas knarrning och slädens vaggning i drifvorna. Slutligen vaknade jag af att släden stannade. Vi befunno oss ännu i mörkret på isen, men vi sågo ett ljussken framför oss en half mil till vänster. Vi vände mot ljusskenet med risk att hamna i älfmynningen. Lyckligtvis kommo vi icke dit, men vi kommo i flödvatten.

Läsare, har du någonsin, under en färd i mörkret på isarna, sett vägen stängd af en okänd vattenyta? Dess djup vet ingen; det kan vara så grundt att det endast väter hästens hofvar, men det kan också vara djupt nog att begrafva häst och släde. Ingen känner alla de strömdrag, som gå vid hafskusterna. Akta dig för dessa försåtliga vatten, som sent tillfrysa och tidigt gå upp!

Hvad skulle vi göra? Vi hade intet val. Vår karl körde utan betänkande in i flödvattnet, där man såg stjärnorna glimma. Ännu var golf under vattnet, ett golf af is. Men golfvet sänkte sig, vattnet blef djupare och begynte intränga i släden.

— Vänd om! befallde åter min faster.

Karlen låtsade icke höra. Vi kände det kalla vattnet strömma in under fällen och kyla fötterna. Snart skulle hästen simma och släden flyta — om den flöt! Jag förenade mina böner med fasters. Jag berättade karlen att jag kunde simma, men det kunde icke min faster. När han förblef obeveklig, gjorde jag ett försök att maka mig ut på kusksätet, rycka tömmarna ur hans hand och vända tillbaka. Karlen behöll tömmarna och svarade med ett trumpet löje:

— Nog bli vi torra i staden!

Detta gjorde mig rasande. Jag skrek åt honom de värsta skällsord jag visste; jag slungade mot hans hufvud en tom flaska, i hvilken vi medfört mjölk för resprovianten. Flaskan träffade hans ludna hundskinnsmössa och föll i vattnet, utan att han ens tycktes märka det. I samma ögonblick gaf han hästen ett rapp; det trötta djuret ansträngde sina sista krafter; jag tror att vi ett par minuter verkligen flöto, men nästa ögonblick kände vi fast mark under medarna och befunno oss lyckligt på torra landet.

Ljusskenet kom från en bondgård en knapp fjärdedels mil söderom Uleåborg. Ändtligen voro vi på rätta vägen och kommo till staden klockan nio på aftonen. Jag hade föreställt mig att vi varit hela natten på väg.

Karlen fick en riksdaler öfver skjutspengarna för sitt nit att vilja köra oss ut i öppna hafvet. Folket i gården kände honom.

— Det var icke beskedligt, sade de, af Karinkanta gästgifvaren att skicka er ut med Tuhma Paavo; han har kört mer än en resande vilse.

Jag förstod nu, hvarför gästgifvaren skrattat. Nog duger Tuhma Paavo åt skolpojkarne!

Vid den glada, hjärtliga aftonmåltid, som väntade oss, tyckte jag mig åter höra det förfärande dystra bruset af ett haf som vi ej kunde se och som hvarje ögonblick kunde öppna sig under våra fötter. Lyckliga illusion, det var det sakta, vänliga sorlet af ett kokande teköк. Ännu i nattens drömmar tyckte jag mig åka på en smal strimma af is med hafvet på ena sidan och flödvattnet på den andra. Hvilket skulle jag välja, det stora djupet eller den eländiga döden i en förrädisk vak? Hellre hafvet, hellre förgås utan spår, än stelfrusen uppfiskas ur strandens gyttja. Jag påminner mig ännu denna dröm hvarje gång jag åker öfver ett stort isfält. Minnet däraf har icke mer något förskräckande; men den glada tid är också förbi, då jag sjöng för laxarna.

---

4. Ellidas saltlast.

Ellida var det stoltaste fregattskepp i finska flottan. Höga reste sig dess smäckra toppar mot den stormiga skyn; hvar rå var så smärt, hvar vant så fint gratiös; hennes bog var kopparbeklädd, som en amazon i harnesk; hennes snöhvita segel flögo som svanor med utspända vingar öfver de blå hafven. Hon såg ut som en sköldmö rustad till strid; en rad af hvita kanonportar utmed hennes svarta, buktiga sidor visade hotande sina tänder åt Tunis' korsarer i Medelhafvet. Men allt detta var koketteri, ett skämt för hennes vänner, en krigslist för fienden. Ellida var en flicka förklädd till soldat; handen hotande på värjfästet, krigaremössan trotsigt på sned, men skalken i ögat, gropen i kinden och ett litet klappande kvinnohjärta fördoldt bakom tapperhetens uniform.

Ty Ellidas bestämmelse var den fredliga handeln. Bakom hennes hvita styckeportar fanns icke en enda kanon, som på allvar kunnat splittra korsarens master. Längst i fören dolde sig blygsamt tvenne små skeppskanoner mellan trossar och kettingar, oskyldiga redskap för salut vid högtidliga tillfällen, såsom när hon, efter årslånga resor, inlopp i hemmets hamn och med flaggande master bjudit redarens familj på fikon och äkta madeira.

Men så lik var hennes tackling ett krigsskepps, att man i Gibraltar fordrat af henne örlogssalut och i Dardanellerna vägrade henne passage, innan hon legitimerat sina fredliga tänkesätt.

Ellida irrade vida omkring öfver hafven. Längst bort i Levanten, fjärran i tropikernas och passadernas vatten hämtade hon lika villigt hvete från Odessa och Smyrna, som bomull från Baltimore och kaffe från Rio. Hon var en stolt flicka på hafvet; man kallade henne rank, ty man hisnade för denna höga resning och detta smärta skrof af yppersta finska furu, som böjde sig för stormen, så att rårnas spetsar gjorde ränder i vågen. Men Ellida höll sjön, där mången annan tackade sin herre och skapare när han fick länsa undan i hamn. Jag minns henne sommaren 1835 i början af Juni i Qvarken. Det var den gladaste tid på sjön, ty natten var ljus som den klara dag, och från kuster och skärgårdar for öfver hafven en fläkt af vår. Det var en af Ellidas minsta resor; hon hade gått till Helsingfors med salt och gick nu därifrån uppåt till handelns idoga hamnar i Österbotten. Qvarken var stängd af glimmande is, på hvilken de grå själarna syntes i stora skaror masa sig i skenet af vårsolen. Sex dagar å rad var där en spegelblank stiltje på hafvet; den ene seglaren efter den andre kom söderifrån, hejdades af isen och låg med slappa segel helt stilla som änder med hufvudet gömdt under vingen. Slutligen voro där fyrtio segel af alla nationer, men finnar och svenskar mest; och slupar ilade med årornas takt från skepp till skepp. Kaptenerne gjorde hvarandra besök; den vigilante fransosen, den stolte engelsmannen, den väderbitne amerikanaren försmådde icke en toddy i finska kajutor och bjödo igen på grogg och likörer. Ändtligen blåste där upp en rask

sydväst, som friskade i och jagade vågen i skum mot de brakande isstyckena. Och de flesta af de fyrtio funno för rådligt att kryssa ännu ett dygn eller par, tilldess isen skingrat sig, men Ellida hade brådt, hon hade icke på tre år sett hemmets hamn och ville nu andas ut. Hon vågade hvad ingen vågade; hon klädde sina smäckra master i hvitt från topp till däck, tog fart och rusade i djärfvaste språng med sin kopparbog mot de trotsande ismassorna. Tre gånger måste hon backa igen, tre gånger sökte hon åter sin fiendes svagaste punkt och rusade framåt till storm. För hvarje gång tog hon stötar, som kommo alla fogningar att knaka och alla spiror att darra. Där voro tre studenter ombord; en af dem var helt ung; han hade med barnslig lust klättrat upp på bovenbramrån; för hvarje anfall och strid klappade hans hjärta af fröjd, och han reciterade för vind och vågor »Frithiof på hafvet» — det var den tiden Frithiofs saga ännu var det högsta och bästa man visste.

Som en mård han flög
uti masten opp
och där satt han hög
och såg ned från topp.

Se, då simmar för Ellida
hafshval, lik en lossnad ö,
och två leda hafstroll rida
på hans rygg i skummig sjö.
Hejd med pälsen snögad neder,
skapna'n lik den hvita björn;
Ham med vingar, dem han breder
viftande som stormens örn.

Nu, Ellida, gäller
visa, om du gömmer

hjältemod i järnfast,
buktig barm af ek.
Lyssna till min stämma,
är du gudars dotter,
upp, med kopparkölen
stånga trollad hval!

Och Ellida hör
på sin herres röst;
med ett språng hon kör
emot hvalens bröst...

Ah, det var en fröjd i den susande stormen där uppe i den höga toppen af stormasten, som under skeppets stötar och krängning beskref sina vida bågar i luften och stundom syntes nära att doppas i vågens skum! Och tredje gången bågnade isen och sänkte vid bogen sina hvita ytor, och den saltgröna vågen öfverspolade dem och slök dem, och allt som skeppet skred fram, blånade i dess kölvatten en gungande fåra af krossade isbitar, de höjde sig åter öfver vattenytan och hvitnade och slöto sig tillsamman och bildade, såsom det varit, ett fält af is, i hvars råkor själarnas grå hufvuden nyfiket tittade upp och åter försvunno. Men Ellida gick med seger igenom, vann öppen sjö och ankrade innan kort, med några skråmor i bogen, vid hembygdens kust.

Detta skepp, så stolt, så skönt och så djärft, det blef ändå så olyckligt till slut! Dess historia liknar dessa sköna och beklagansvärda kvinnor, som i höjden af sin glans sluta ett lif af segrar och kärlek i den plötsliga skuggan af en hastig död.

Det var byggdt af Österbottens skickligaste mästare och timmermän, af det yppersta virke, efter en ritning som ansågs utmärkt. År 1828 om våren gick det af

stapeln, hälsadt af flödande drufvin och flera hundrade åskådares hurrarop. Men redan då gaf en tillfällighet anledning till dystra spådomar. Allt var med stor omsorg förberedt, bädden klar, rännorna smorda med finaste såpa och ställningarna borttagna. Kilningen begynte, första, andra, tredje gången. Nu rörde sig det vackra skeppet långsamt och majestätiskt ned åt sin sluttande ban; hurrarop stego mot skyn, och alla hjärtan klappade... då stannade skeppet hastigt och oförklarligt midt i sin bana på bädden... och så förunderlig syntes denna händelse — den första som hände Ellidas byggmästare, hvilken byggt så många förut — att några påstodo en spik vara slagen under kölen af en illvillig hand. Det var likväl icke så. Efter fyra och tjugu timmars arbete, och sedan många fjärran gäster rest missnöjda bort, lossnade fartyget och flöt utan vidare ofärd stolt ut på vågen. Men folktron sade att skeppet spökade redan på varfvet, och icke utan möda förhyrdes dess första besättning.

Därefter seglade Ellida nio år, icke alltid med vinst, men alltid med lycka. Om våren 1837 blef skeppet, nyss förbyggdt, med särdeles omsorg utrustadt. Det fördes nu af sin fjärde skeppare, åtta och tjugu år gammal, rask, djärf, skicklig och sjövan alltifrån barnaår. Besättningen utgjordes af fjorton man, alla utvaldt folk, alla unge män — blott en eller två hade sett mer än trettiofem år, blott en hade, likt skepparen, kvarlämnat i hemmet en nygift maka. Aldrig hade ett så stolt skepp, aldrig en så rask besättning lämnat denna hamn. Ellida gick med plankor på Hull, därifrån till Sheels och därifrån med stenkol på Marseille, samtidigt och med samma last som ett fartyg från Vasa. Det var i slutet af Augusti, när nätterna blifva mörka. Båda

fartygen försvunno. Det rykte gick om Ellidas olyckskamrat, att en stormig natt hade en holländare påseglat ett okändt fartyg, som sjönk nästan i ögonblicket, men därförinnan hade en man sprungit upp på det sjunkande fartygets bogspröt och ropat på engelska: »Jag är kapten N. från Vasa; hälsa min hustru!» — och därpå begrofs han med skeppet i vågorna. Men om Ellidas öde hördes icke knäpp eller kny. Månader och år förgingo; redarne korresponderade på alla kända hamnar vid Kanalen och Spanska sjön. Förgäfves, intet spår; Ellida hade osedt, okändt, men icke obegråtet sjunkit i nattens mörker och hafvets djup med sin last af sten, och när året förgått, då ringde klockorna i fädernestaden för femton män på en gång, begrafna i blomman af sin ungdom i sjömannens stora gemensamma, brusande graf, den blå oceanen.

År 1830 i medlet af Juni — om jag minns rätt — gick Ellida med saltlast till Uleåborg. Priset för denna last — med eller utan afdrag — utgjorde elfvatusen riksdaler svenskt riksgälds, och dessa penningar skulle skickas kontant till rederiet. Men att rekommendera dem per post hade, efter en half procent, kostat femtiofem riksdaler i motsvarande ryskt mynt, och denna utgift ansåg sig kommisionären böra inbespara. Han såg sig därför om efter en resande, som ville åtaga sig att framföra penningarna.

Bland skolungdomen, som den tiden återvände till sina hemorter, var en stilla, drömmande gosse om tolf år, nära besläktad med Ellidas rederi. Honom anförtroddes den tjocka bunten af sedlar, somliga slitna och tummade, andra så rena och fina, som hade de nyss skådat dagens ljus. Hvar skulle nu pengarna säkrast förvaras? Kappsäcken, bunden bakpå kurirkärran, kunde så lätt råka ut för någon olycka. Då var den stadiga grå

vadmalsrocken med sina stora svarta knappar af horn ett säkrare gömställe. Fodret uppsprättades, och sedlarna lades därinnanför, men emedan bunten i sin helhet varit för tjock, breddes sedlarna ut öfver ena delen af vadmalets insida, och därpå syddes fodret åter igen, så att ingen kunde märka det.

Där for nu pilten, kringstoppad med skatter, bokstafligen omgifven af rikedomens håfvor, och likväl så tarflig i sin vadmalsrock, på sin rankiga kärra, dragen af egen häst och körd af hans fars torpare. Elfvatusen riksdaler, hvilken omätlig skatt i hans ögon! Man vet hvilken allmän respekt riksdalern åtnjöt, långt mer än den nära tre gånger drygare silfverrubeln i en senare tid. »Det skulle jag inte göra för hundra riksdaler» var ett uttryck, med hvilket man ville säga att hela världens skatter ej kunde locka en. Och nu elfvatusen! Pilten tänkte: hvad skulle jag göra med dem, om de vore mina? Jag skulle bygga mig ett slott af silfver och guld; där skulle alla fattiga få mat och alla förföljda en fristad; där skulle jag inrätta ett stort bibliotek af de skönaste sagoböcker, om sommaren en trädgård med de skönaste frukter, om vintern ett palats af is och strax därinvid en himmelshög kälkbacke. Där skulle finnas de skönaste stålblå skridskor, de smidigaste skidor, inlagda med pärlemor, de mest elastiska bollar, stickade af guldtråd, och sedan... ja hvem kan uppräkna alla de skatter, som detta slott skulle innehålla!

Emellertid sken sommarsolen het på den dammande vägen, brömsarna surrade rundtomkring, och gamla Brunte gjorde sig icke omak att skjuta för hård fart i middagsvärmen. Pilten fick alltför varmt i sin vadmalsrock, drog den af, hängde den bakom sig öfver schäskorgen och somnade.

Om någon timme vaknade han däraf att hästen stannade. Man hade kommit till en grind, och torparen befanns, också han, nickande i en behaglig slummer. Unge herrn reste sig upp i kärran. Utan att veta huru, hade han under sömnen påtagit kapprocken, som legat vid rockens sida. Han hade drömt en elak dröm; röfvare med långa skägg, förfärliga dolkar och plymer i mössan hade anfallit kärran och bortröfvat hans skatt, hans gyllne palats, hans skidor af pärlemor och bollar af guld. Han såg sig om efter rocken — och borta var den, verkligt och sannfärdigt borta! Han sprang ned, han genomsökte kärran, han sprang med hjärtat i halsgropen ett långt stycke tillbaka längs vägen. Ingen rock! Borta var hela Ellidas saltlast! Borta voro de elfvatusen — röfvade, plundrade, stulna, vare sig af skogarnas troll eller klyftornas Rinaldiner, ty att hans skatt kunde försvinna så simpelt som genom att glida ned öfver karmen af schäskorgen, det kunde pilten aldrig föreställa sig.

Där stod han nu handfallen. Han hade varit en något viktig man förut. Han hade på hvarje gästgifvargård, där man rastade, sett sig så betydelsefullt omkring, som om hela världen bort veta hvad för en karl han var och huru han vägde sina elfvatusen. Han hade tänkt: den där byn kunde jag köpa som den går och står, och han talade i sådana gåtor, att torparen Anders förundrade sig. Men nu kröp sanningen fram. Nu måste Anders få del af hans bekymmer. Det var ett märkvärdigt ögonblick! Anders förde handen i sin yfviga lugg; därpå tog han ur fickan en ny buss; därpå jämkade han selarna bättre på hästryggen; slutligen öppnade han sin mun, talade och sade:

— Jag tror att vi vända om.

Ja, hvad ville man göra, man vände om.

— Inte för det att jag ej kunde betala alltsamman när jag blir stor, sade pilten med hela barndomens naiva tro på lifvet. — Per Mannelin, som vi i skolan kalla Fridolin, har på en enda termin förtjenat sex riksdaler på knäckor. Jag kan göra sprättbågar så goda som någon ann med skifvor af halftorr en, och säljer jag dem, får jag tjugufyra skilling stycket.

Anders svarade ingenting, men begynte att räkna i hufvudet. Slutligen blef han färdig och sade:

— Tjugutvåtusen sprättbågar, det är mer än ett dagsverke det.

— Dessutom — fortfor den lille — vet jag en äng där en skatt är gömd; jag har sett drakelden brinna om midsommarnatten. Nej, ser du Anders, inte för det att jag ej kan betala det där, men det är ändå skam att komma hem utan det man skall ha med sig.

Så foro de ett godt stycke tillbaka och kommo till en gård. Där gick Anders in att fråga om någon sett till en grå rock.

— Nej, var svaret, men det är icke en kvart timme sedan en vandrande gesäll gick vägen här förbi. Han bar något på armen, som liknade grått vadmal.

Genast i fluxen satte man efter gesällen. Det dröjde ej länge, innan man hann honom.

— Riktigt, där bär han min rock!

Misstag. Det var ett bylte gamla kläder. Likväl blef gesällen antastad med frågor efter en grå rock.

— En rock? upprepade han. Helt nyss såg jag en käring gå inåt skogsvägen, bärande på armen en grå rock. Nådige herrar, förbarmen eder öfver en vandrande konstnär, och gifven honom en liten respenning.

Anders och pilten skyndade efter käringen och fingo henne fatt vid ett torp i skogen.

— Ser du, där bär hon min rock!

Misstag. Det var hennes gubbes grå kyrkrock, som hon hämtade hem från sockenskräddaren. Käringen antastades, liksom gesällen, och svarade förtretad:

— Den som mist något låter lysa efter det i kyrkan och ofredar inte hederligt folk.

— Vet du, Anders, sade pilten, det är ändå det klokaste vi kunna göra. Prostgården är inte långt härifrån; låt oss köra dit och lysa i kyrkan, att den som hittat en rock med elfvatusen riksdaler i fodret, skall vara god och lämna rocken till prosten.

— Får gå, sade Anders, och Brunte, som denna eftermiddag redan gripit sig an öfver höfvan, erhöll tydlig invit att ytterligare göra sitt bästa. Men att komma till prostgården var lättare sagdt än gjordt. Dit var ännu en god mil och därtill en knagglig sockenväg; nära en half mil kördes miste, och så kom man först på sena kvällen fram. Till all lycka var det en sådan årets tid, att alla människor voro vakna ännu; de resande mottogos vänligt, och Ellidas olycklige lastdragare begynte redan på trappan med rodnad och förlägenhet berätta sitt missöde, som väckte allmän bestörtning. Redan gaf prosten order åt tvenne af sina flinkaste karlar att rida ut på efterspaning, prostinnan grät af medlidande, de älskvärda mamsellerna gjorde så med, och alla sökte trösta den stackars gossen, då plötsligt, när man inkommit i salen och där pälsat af sig, den yngsta af flickorna utropade:

— Han har ju rocken på sig!

Stackars pilt, det blixtrade och svindlade för hans syn; han ville af blygsel sjunka till jorden. Rocken, som han halfva dagen efterletat på flera mils väg, rocken, för hvilken han antastat gummor, gesäller och prostar, Ellidas saltlast med ett ord — han bar den på sig!

Han hade, uppskrämd af sina drömmar, i sömnen dragit den på sig, tillknäppt kapprocken utanpå — och stod nu där som en narr, bedragen af de tolf årens lifliga fantasi. Nu fingo mamsellerna ny möda att torka hans flödande tårar, han stannade kvar öfver natten, omhuldad som eget barn, och reste följande morgon sin väg, med föresats att aldrig — åtminstone ej på många år — förråda sitt fruktlösa letande efter Ellidas saltlast.

Men pengarna förde han lyckligt fram och fick i belöning den oerhörda summan af tio riksdaler banko. Och tiden lärde honom, som mången annan, att binda fantasins vingar, när de flyga för långt utom verklighetens gräns... men icke att, som mången annan, klippa för alltid deras flygt...

---

5. Slump eller världsstyrelse?

Läsare, har du varit aderton år, blomstrande ung i hopp och kärlek, med en lång, ljus framtid framför dig i alla lyckans och ärelystnadens tjusande drömmar? Har du då tänkt dig denna glada framtid i ett ögonblick tillintetgjord och dig själf söndersliten i blödande trasor genom en oväntad, plötslig, våldsam död, en död utan ära och utan ändamål, en död för intet? Nej, du har ej tänkt dig något så upprörande; du har förjagat denna tanke, om den uppstått, som något så onaturligt och otroligt, att icke ens nattens elakaste dröm har vågat skrämma dig med en sådan spöksyn.

Sommaren 1836 hade universitetets vårtermin blifvit förlängd genom promotionen till midsommar, och vid samma tid kom en elittrupp af kungliga svenska teaterns artister att gästa Helsingfors med den beundrade Emelie Högqvist i spetsen. Min hemresa till Österbotten blef häraf ett par veckor fördröjd och skedde nu i slutet af Juni. Jag uppgjorde ressällskap med A., en redbar och skicklig jurist, sex år äldre än jag och som nu afslutat sina studier. Han var en trygg och fåordig flegmatiker, jägare, stark rökare och hade egen kärra, som var en afundad fördel vid studenternes resor. När jag kom med min kappsäck, stod hästen förspänd.

A. skulle flytta från Helsingfors och medförde alla sina tillhörigheter. I sista ögonblicket fann han en glömd kardus af omkring två skålpund poleradt engelskt krut, värderadt af jägare för sin ovanliga styrka. Hvar skulle han lägga denna raritet? Han hade två stora tobakspungar af sämsk, den ena vid hans högra sida fylld, den andra vid vänstra sidan tom. Han nedstoppade krutkardusen i den toma tobakspungen till vänster, och vi uppstego i kärran. A., som äldre och erfarnare, satt till höger och körde; jag till vänster, och krutkardusen emellan oss, där vi sutto trångt packade i den smala kärran. Märk denna situation!

Resan började behagligt och utan äfventyr. A. var en treflig reskamrat, han hade sett och upplefvat mer än jag; resans intryck lifvade hans fåordiga språklåda. Så hände sig, att vi en söndagseftermiddag klockan fem den 30 Juni 1836 åkte i sakta traf på Kangasala ås, rökande våra pipor. Det var en varm, herrlig sommardag; alla fjärdar skeno, alla sund glimmade, alla uddar och öar speglade sig i silfver, Roine till vänster och Vesijärvi till höger målade blått och guld mellan strändernas skuggor. Hänförd utropade jag:

— Se Neapel och sedan dö! Se Kangasala och sedan lefva!

— Nå, för sämre kunde man också dö! inföll min reskamrat.

I detsamma kände jag ett lätt os af någonting svedt.

— Här är eld någonstädes, sade jag.

Vi undersökte flyktigt våra kläder, i händelse glöd fallit ur piporna. Intet upptäcktes, men brandlukten fortfor.

Vi höllo stilla. Jag hoppade ur kärran och upptäckte nu till min häpnad, att en lätt rök uppsteg från A:s vänstra sida.

— Krutet! utropade jag.

Ja, det var tobakspungen med krutkardusen, som fattat eld. Förklaringen var enkel. Vid sidan af pungen fanns en ficka för elddon. A. hade, såsom då brukades före tändstickornas tid, flintat eld för att tända sin pipa och icke märkt att en gnista kvarblifvit i fnösket. Nu var hela denna sida af pungen i glöd.

— Se på den! sade A., tog pungen i handen och begynte spotta på den.

— Kasta den för sju tusan! ropade jag och sprang åt sidan.

— Nå nå, sade A. och fortfor att spotta, till dess glöden var släckt. Härefter kastade han pungen i diket.

Men nu ändtligen blef han rädd, och detta så grundligt, att vi först åkte trettio famnar från det farliga stället och sedan väntade i tjugu minuter att möjligen se pungen med dess innehåll explodera. När detta uteblef och vi ansågo oss ha väntat tillräckligt, grep A. en lång björkstake, som låg vid vägen, närmade sig försiktigt det farliga föremålet och vände det med staken ett par gånger rundt. Ingen explosion!

Nu vågade vi upptaga pungen och funno den genombränd, men släckt, på den sida där elddonen varit förvarade. Denne man med sitt orubbliga finska lugn hade godtgjort sitt oförlåtliga lättsinne att förvara elddon vid sidan af krut med sitt lika otroliga, nästan stupida mod att släcka en brinnande vulkan, som han höll i sin hand!

Resan gick vidare utan äfventyr. Vid ankomsten till mitt hem företogo vi oss att närmare undersöka den kardus, i hvilken krutet förvarades. Där vore tre omslag af vanligt groft papper. Det yttersta omslaget var på vänstra sidan *svartbrändt* och till hälften förkoladt. Det andra omslaget var *brunbrändt*, och på det innersta

tredje omslaget utvisade en *ljusgul* brandfläck, att glöden sannolikt behöft endast få sekunder för att nå krutet.

Hvilka dyrbara sekunder för tre människolif! Hade ej de kommit emellan, skulle, med detta starka, tätt mellan oss sammanpackade sprängämne, kärra, häst, resande och skjutspojken bakpå kärran slungats i oigenkännliga spillror kring branten af Kangasala ås. Några älskade ögon skulle ha gråtit, några enskilda förhållanden gestaltat sig annorlunda; tidningarna skulle ha haft en ny olyckshändelse att omtala och möjligen några barnsagor blifvit oskrifna, men snart skulle allt ha återtagit sin vanliga gång. Vågorna hade slagit tillsamman öfver några förgångna lif, såsom de oupphörligt sluka så många andra, och oceanens yta hade lika obegränsad utbredt sig mot det ändlösa fjärran.

Och likväl, var detta en slump, hvar var då världsstyrelsen? Voro än dessa förspillda lif huru betydelselösa som helst för sin tid, sitt folk och mänskligheten, hvem garanterar att icke en af deras efterkommande, om också i tjugonde led, varit behöflig för världsutvecklingen? Och låt vara, att icke ens denna möjlighet förelåg, hvem säger att icke dessa förgångna själfva behöft en vidare uppfostran af jordelifvet, för att nå sin utvecklings mått och verka den lifsgärning, som var dem förelagd? Intet enda lif försvinner spårlöst för sig eller sin omgifning. Själfva det dödfödda eller strax efter födelsen slocknade barnet kvarlämnar ett spår i föräldrarnas lif.

Det finns ingen slump, det finns blott en oändelig kedja af tilldragelser, hvilka, en hvar med sina orsaker och sina följder, sammanhänga, utbreda sig i tiden och alla ordnas efter en förutbestämd plan. Det som vi kalla slump är endast vår egen oförmåga att upptäcka

sambandet mellan det som varit, som är och som härefter skall följa. Alla dessa oöfverskådliga länkar bilda sammanlagda historien och lifvet. Hvad är där stort, hvad är där litet? Böj dig, förmätna människoande, med din blick för i dag, det glömda bakom dig och framför dig det okända, böj dig för den makt som omfattar allt och leder allt till bestämda ändamål!

6. Den första Porthansfesten 1839,

skildrad 1889.

De österbottniska festerna ha vanligen inledts med ett föredrag af allvarligare halt. Men för att inbespara en kort kvällstund, som icke räcker till allt, börja vi nu icke med ett föredrag, utan med en berättelse. Jag har hedrats med förtroendet att på denna minnesdag för vårt land, för vårt universitet och för österbottniska afdelningen — på den femtionde Porthansfesten, på det Porthanska minnets guldbröllop — vid den mans minne, hvilken redan hans närmaste eftervärld kallat »den oförgätlige» — framlägga några hågkomster från den första Porthansfesten. Jag skall söka motsvara denna önskan såsom en kär pligt, ty tidernas arf förpligtigar, och när min Gud har oförskyldt sparat mig så länge, att jag kan vittna om en af edra vackraste traditioner för andra släkten, är jag skyldig att göra det, om ock ofullkomligt. Jag vill icke upptaga för mycken tid. Det förgångna bör icke glömma att äfven det nuvarande, som står mellan minnet och hoppet, med sin rot i det förra, sin knopp i det senare, lefver sitt själfständiga lif och är berättigadt att gifva uttryck åt sina synpunkter, sina känslor. Det är endast om den första Porthansfesten och hvad därmed sammanhänger jag ber att få yttra några ord.

Den studentgeneration, i hvilken jag vuxit upp bland österbottningarne, var nära fäst vid sin brödrakrets inom afdelningen. Man beskyllde österbottningarne vid denna tid för lokalpatriotism, separatism, ärelystnad, anstolthet och en öfvermodig önskan att vilja gå i spetsen för den dåvarande studentkåren. Jag vill icke påstå att dessa beskyllningar voro alldeles obefogade, ty där fanns verkligen denna ärelystnad att vilja gå i det främsta ledet, och där funnos ju flera berömliga anor än i de flesta andra afdelningar. Men utan att vilja försvara det ungdomliga öfvermodet, som törhända ibland steg nog långt fram, så följde därmed det goda, att afdelningen blef mera solidarisk inom sig. Hvar och en kände sig förpligtigad att icke vara desse ärorike fäder ovärdig. Det var dock en klippa af minnen, på hvilka studenten hade sitt fäste. Däraf kom, att denna afdelning, kanske trängre än någon annan, slöt sig tillsamman. Det fanns visserligen då, som alltid, omväxlande tider af lifskraftig blomstring och tider af afmattning; men för österbottningarne särskildt var afdelningen en medborgerlig uppfostringsanstalt. Hon var det lilla fosterlandet vid den tid då det stora fosterlandet ännu icke kommit till klart medvetande i ynglingens hjärta. Inom afdelningen lärde sig en yngling att söka någonting annat än sina små, personliga, själfviska intressen. Han lärde att strida för det goda, att, där det behöfdes, försaka eller uppoffra sig för det allmänna, och äfven i senare tid, då fosterlandet trädde klarare och mäktigare fram i ungdomens håg, har icke afdelningsinstitutionen alldeles förlorat denna betydelse af en uppfostringsanstalt för medborgaren. Icke utan skäl kan man förmoda, att den student som i unga år visar sig likgiltig för sin afdelning och dess lifsfrågor,

han skall i mognade år visa sig likgiltig för sitt land och för hvarje högre mål i lifvet.

Jag kan ej nu gifva någon skildring af österbottningarnes tidigare öden före Porthansfesterna. Jag vill endast erinra därom, att enligt konsistorii beslut blef denna afdelning den 6 November 1837 klufven i två. Den tidens åsikter på höjderna ansågo ungdomen ej böra stiga för självständigt fram, ej trotsa på sin manstyrka; hellre fördelas i mindre och mera maktlösa korporationer. Afdelningen blef således klufven i en nordösterbottnisk och en sydösterbottnisk. Men det märkvärdiga inträffade, att oaktadt denna klyfning stodo de två hälfterna af det gamla brödraförbundet trofast tillsamman i sju års tid, intill dess de styrandes åsikter hade förändrats och konsistorium slutligen biföll båda afdelningarnas anhållan om en återförening våren 1844. Den första Porthansfesten inträffade nu under detta illegala förhållande, när den klufna afdelningen dock var en.

Höstterminen 1839 räknade nordösterbottniska afdelningen under sin inspektor professor Johan Jakob Tengström och under sin till namnet kvarstående, men i verkligheten frånvarande kurator, Johan Vilhelm Snellman trettiosex ledamöter. Den sydösterbottniska räknade under sin inspektor professor Gustaf Gabriel Hällström och sin nyvalde kurator Fredrik Cygnæus sextiofyra ledamöter, således båda tillsamman jämt hundra. Af dessa hundra varmblodiga, lifskraftiga, löftesrika unga män, som då firade första Porthansfesten, återstår nu, femtio år därefter, jag tror tolf eller fjorton grånade gubbar[1], hvilka, om de ock behållit en rest af sin ungdom och kunna glädjas åt ungdomens framsteg, likväl af sin ålder närmast

[1] Då närvarande. Kvar från 1839 återstå flera.

hänvisas att skåda tillbaka. Af dessa hundra ynglingar, som firade första Porthansfesten, hafva de flesta gått bort i det tysta med alla sina ungdomsdrömmar, sina stolta förhoppningar, sina sorger, sina fröjder, sina strider. Men de hafva icke alla gått bort utan att lämna ett spår efter sig i sin tid och sitt samhälle. Såsom vittnesbörd därom vill jag nämna några få namn.

Ur österbottniska studentkretsen hösten 1839 framgick det finska folkets förste häfdatecknare på finska språket Johan Fredrik *Cajan* — den förste professorn i samma språk, ordnaren af den finska myten och upptäckaren af det finska folkets vagga Mathias Alexander *Castrén* — den förste professorn i pedagogik Lars *Stenbäck*, skalden. Ur denna krets framgingo de två för sin tid och äfven för kommande tider så inflytelserike teologerne Carl Gustaf von *Essen,* kvarlefvande, och Anders Vilhelm *Ingman,* jämte en tredje, som ingrep i denna tids andliga rörelse, Jakob Henrik *Roos,* skalden. Ur denna krets framgick Carl Alexander *Alcenius,* den finska skolans förste häfdatecknare; den förste professorn i botanik såsom afskildt läroämne William *Nylander,* kvarlefvande såsom europeisk celebritet i Paris; den finska fjärilfaunans ordnare Johan Martin af *Tengström,* kvarlefvande och närvarande. Ur denna krets framgick Finlands, såsom jag tror, första infödda järnvägsbyggare Alfred *Wasastjerna.* Ur denna krets framgick den förste vetenskapligt utbildade veterinärläkaren i landet, Johan Alarik *Wegelius.* Ur denna krets framgick studentsångens då så allmänt älskade ledare före Pacius, kompositören Fredrik *Ehrström.* Jag har velat nämna endast banbrytare. Jag nämner icke ens de för kamratlifvet käraste namn, såsom Rudolf Israel Holsti, dialektikern, Lars Isak Ahlstubbe, studentkårens främste talare före Cygnæus,

icke ens så verksamma män som Gustaf Cannelin, Carl Helander och många, många andra.

Jag har anfört dessa få namn för att bevittna de krafter, som då mognade för en framtid. Bakom dem stodo stormännen. Här stod Johan Ludvig *Runeberg,* hvilken väl flyttat till Borgå, men då ännu, innan han tillhörde hela sitt land, slutligen hela norden och slutligen världen, fortfor att betrakta sig såsom österbottning. Där stod Johan Vilhelm *Snellman,* som hade klädt blodig skjorta för afdelningen, när han, under den kritiska tid som åtföljde klyfningen, afsade sig konsistorii förordnande att vara nordösterbottniska afdelningens kurator. Där stod Johan Jakob *Nervander,* hvilken tre dagar före samma klyfning hade i vredesmod afsagt sig kuratelet för österbottningarne och dock hängde vid dem med sitt varmaste hjärta. Där stod slutligen Fredrik *Cygnæus,* hvilken icke var född en af de våra, han var född tavastlänning. Hans bana hade gått i en annan riktning förut. Men när han fick en anställning i Helsingfors, dröjde det ej länge innan österbottningarne igenkände hos honom något storartadt, som kom oss att välja honom till vår kurator. Denna befattning behöll han för båda afdelningarna med konsistorii samtycke, ehuruväl Snellman stod kvar till namnet för den nordösterbottniska afdelningen.

Hittills hade nu alla afdelningar, mer eller mindre regelbundet, firat sina terminsfester, hvilka i en senare tid hafva blifvit årsfester. Så hände sig hösten 1836, att Lars Isak Ahlstubbe vid österbottniska afdelningens terminsfest höll ett föredrag om H. G. Porthan. Den store läraren låg, så att säga, i tidens luft. Hans minne, som i trettio år varit begrafvet i bibliotekernas damm, hade åter uppstått, i följd af besläktade riktningar vid

universitetet, finska litteratursällskapets stiftelse 1831 och Kalevalas framträdande 1835. Nu blef detta namn åter nämndt bland österbottningarne. Jag vet ej om Ahlstubbes föredrag lämnade spår efter sig, men det är visst, att redan 1838 om våren framkastade någon, jag vet icke hvem, inom österbottniska afdelningen det förslag, att man borde nästa år fira Porthans hundrade födelsedag. Måhända hade detta förslag stannat blott vid en önskan, därest icke Cygnæus adopterat det. Cygnæi specialitet var att gripa de tankar som lågo i tidens luft. Det var hans storhet, att i honom klappade samtidens hjärta. Han förstod, att stunden var kommen för Porthans minne, och framställde i September 1839 ett förslag att fira detta hundraåriga minne med en *allmän* studentfest. Förslaget gick från österbottningarne ut till de öfriga afdelningarna och vann enhälligt godkännande. Alla hade nämligen, utom det Porthanska minnet, också en annan anledning. De hade våren förut ingått med en anhållan till vicekansler att åter, efter fyra års paus, få fira en gemensam majfest, och denna hade blifvit afslagen. I det Porthanska minnet fanns ett nytt föreningsband, hvilket de voro glada att få återknyta.

Men den som var af annan mening, det var dåvarande vicekansler, generallöjtnanten och adjointen hos generalguvernören i Finland, Alexander Amatus Thesleff. Han var en i normala förhållanden godmodig och välmenande man, men lättskrämd, något häftig till lynnet och i synnerhet oförmögen att betrakta styrelsen af ett universitet under andra synpunkter än högsta maktens gunst eller ogunst. Så hade vi den tiden också byråkratins mest lysande period. Där saknades ej heller tjenstvilliga röster, hvilka intalade vicekansler, att studenternes friheter begynte gå för långt. Det vore tid att något

tilldraga tyglarna, och i synnerhet vore rektorn vid trivialskolan, magister Cygnæus, en ganska vådlig person. Följden blef, att icke allenast anhållan om gemensam Porthansfest blef afslagen, utan äfven Cygnæus uppkallad till vicekansler och förständigad att, därest han icke förhindrade denna Porthansfest, skulle det kosta honom hans docentur, som var i görningen, och hela hans framtid vid universitetet. När detta kom till österbottningarnes öron, var det att tända eld i blår. Där sammankallades i hast, lördagen den 19 Oktober 1839, ett talrikt besökt möte. Där fattades det enhälliga beslut, att afdelningen borde stå som en man bakom sin kurator. För hans ord ville de alla vara solidariska, och en förklaring borde afsändas till vicekansler, att icke kurator, utan afdelningen i sin helhet önskade fira en fest till Porthans minne. Följande morgon, söndagen den 20 Oktober, hade Castrén uppsatt ett protokollsutdrag öfver mötet dagen förut, och för att framlämna denna förklaring till vicekansler utsågs en deputation af aderton cives. Jag var en af desse aderton, och jag vet icke hvad som skulle hindra mig att nu, efter så många års förlopp, meddela tillgången vid denna deputation, utan att därför vilja nedsätta någon. De döda må hvila i ro.

Ej heller tillmäter jag denna tilldragelse någon vikt, men den är på sitt sätt karakteristisk och betecknande för den uppfattning, som då hystes på höjderna om studentlifvet och universitetets styrelse.

Vi gingo, dessa aderton, först till universitetets rektor, professor Nils Abraham Ursin, nyligen tillsatt (i September) och framställde för honom vår afsikt att gå till vicekansler. Rektors ställning var i själfva verket ömtålig, och dåvarande rektorn icke den man som ville riskera sin ställning. Han afrådde oss från att drifva saken till

sin spets. Vi borde icke framträda för vår förman med ett så rebelliskt papper, det kunde stå oss dyrt. Men de som icke lyssnade på detta faderliga råd, det var de aderton. De gingo oförskräckt fram direkte från rektor till vicekansler, fingo vänta en kvart på företräde, men fingo det slutligen. Vicekansler kom mycket vänligt emot oss — en kortvuxen, något korpulent, hvithårig gubbe med ovanligt uttryckslösa, nästan glasartade ögon — och frågade:

— Är det något hemligt? Hvem är talman?

Det hör till saken, att hans första språk hade varit tyskan, det andra ryskan; han uttryckte sig tämligen styft på svenska.

Castrén framträdde då och började sitt andragande:

— I anledning däraf, att studentkåren varit sinnad att fira Porthans minne med en fest...

Längre hann han icke, innan vicekansler, högröd af vrede, afbröt honom med lifliga gester.

— Jag skall säga herrarna, det går inte an att herrarna ställer till några fester och kalaser, hans majestät vill inte det. Herrarna kalasera med sina böcker. Och herrarna få inte här hålla några eklatanta kalaser och bespotta och begabba sina lärare.

Castrén vågade då anmärka:

— Ers excellens tillåter oss nämna, att vi icke kommit hit för att anhålla om någon fest, utan för att förklara, att Cygnæus icke är upphofsman till den ifrågavarande festen.

Vicekansler återtog:

— Men jag skall säga herrarna, jag känner Cygnæus mycket väl, han är en exalterad människa. Jag har länge misstänkt honom. Hans mor var också en sådan människa, och det är alltid fallet, att föräldrarnas egenskaper gå i arf till barnen.

Castrén försökte då utreda, att Cygnæus icke ens varit österbottningarnes kurator, när detta förslag till en Porthansfest framkastades.

— Nå, jag vet — återtog vicekansler litet lugnare — att herrarna alltid komma till mig som vänner; men säga herrarna också uppriktigt? Kan jag också tro, hvad herrarna försäkra om rektor Cygnæus?

— Ja, ropade alla med en röst.

— Nå nå, mina söta herrar, inte skall vi hålla några eklatanta kalaser och majfester. Hvad skall herrarna bry sig om Porthan? Han var ju en enskild människa; hvad ha vi med honom att göra?

Då åtog sig Castrén att gifva en liten lektion i litteraturhistoria och berättade att Porthan var en man, som först grundlagt den finska litteraturen och lämnat i arf vår forntid och våra häfder, hvarpå vicekansler inföll med den för oss förbluffande frågan:

— Nå, känner herrarna Porthan? Ha herrarna sett honom?

— Nej, vi ha af våra fäder hört hans namn och lärt oss att vörda det. Professor Porthan föddes för jämt hundra år sedan.

— Men, fortfor vicekansler, hvad skall herrarna då bry sig om honom? Då ha ju inte ens herrarnas pappor sett honom, utan deras pappor. Han lefde under andra förhållanden, och herrarna ha mycket mera eklatanta perioder att fira. Jag skall säga herrarna, att jag står på en högre punkt, och herrarna känner ej alla de principer jag har att följa. Herrarna gå alla hem till sig och göra som jag. Jag bjuder mina vänner till mig engång i veckan. Och då kunna ju herrarna bjuda fast tjugu buteljer champagne.

Då inföll Otto Simelius, som var en spjufver och kände vicekanslerns sparsamhet:

— Men det blir mycket dyrare att hålla kalas ensam.

— Nå men, var svaret, de som nu ställa till sådana kalaser, de ha väl råd till det. Det är annat med dem som måste tala väl med pappa och mamma för att få pengar till sådana eklatanta kalaser.

Längre kommo vi icke med denna vår anhållan och därmed slutade audiensen. Men det vanns likväl, att Cygnæus kort därefter blef docent utan något förhinder, ehuru han fortfarande stod något meriterad i tidens svarta bok. Den tillämnade allmänna studentfesten för Porthans minne förvandlades till en österbottnisk afdelningsfest. Vi gjorde hvad vi förmådde för att gifva den en allmännare betydelse. Samtliga konsistorii ledamöter voro inbjudna jämte de flesta yngre lärare, äfvensom tre studenter af hvarje mindre och fyra från hvarje större afdelning. Denna sed att inbjuda cives från öfriga afdelningar daterar sig icke egentligen från vår Porthansfest, ty åtminstone nyländingarne hade gjort en början; de hade dagen förut den 8 November firat en terminsfest, där också medlemmar från andra afdelningar voro inbjudne, och vid denna fest ihågkoms äfven Porthan, men festens hufvudperson var afgående kuratorn, vicebibliotekarien Sven Johan Backman.

Våra tillställare voro F. Snellman och F. Nylander. I det samma år nybyggda Kaisaniemi värdshus, som ännu är tämligen oförändradt, med undantag af verandorna, församlade sig den 9 November 1839 klockan sju på aftonen inemot tvåhundra värdar och gäster. Det var en församling föga olik nutidens; blott den skillnad mellan första och femtionde Porthansfesten, att deltagarne äro andra. Glanspunkten i denna fest var Cygnæi tal för

Porthans minne och hans för tillfället författade verser. Jag behöfver icke referera dessa, emedan såväl tal som verser ingå tryckta i Cygnæi samlade skrifter. F. Ehrström hade komponerat ny musik till verserna, som sjöngos jublande. Talet var ett varmt och högstämdt minne af den frejdade läraren. När man läser det tryckt, förekommer det snarare blekt och kallt. Cygnæus måste alltid höras för att förstås rätt. Hans hänförande makt öfver ungdomen låg i talets inre glöd, i stämmans utomordentliga böjlighet att kunna nyansera känslan i dess finaste skiftningar från vreden och föraktet ända till de mest rörande uttryck af beundran och kärlek. Det var hjärta och kraft i hvarje ord, därför tog det alla med storm. När man sedan läser detta tal i tryck, är det ungefär som om ett positiv skulle upprepa en hänförande sång af Ida Basilier-Magelssen. Sedan följde de vid studentfester vanliga talen och skålarna, men denna gång alla med en fjäder af stål. Äfven de som annars ej varit kände som talare uppträdde nu med oväntad kraft. Cygnæus talade till rektor, men icke om hans person, han talade om ett rektorsämbete, om nödvändigheten att ledaren för en intelligent ungdom måste förstå denna ungdom, om den skall förstå honom. Lars Stenbäck föreslog Runebergs skål; icke heller han talade om personen, icke ens om hans dikter. Han talade om den inre värld, som lefver i hvarje människas bröst och färgar sig olika. Ur denna värld framgå icke endast skaldens drömmar, utan ock medborgarens handlingar, hans uppfattning af lifvet.

Carl von Essen talade till de öfriga afdelningarna; äfven han tog det stort om universitetsbildningens syften, medel och vägar. Jag stod bland åhörarne, bredvid mig stod professor Laurell. Han hviskade till sin granne

professor Sundvall: »Den där säger oss, huru vi böra föreläsa». — Därefter talade Carl Helander för Snellman så frimodigt, att jag åter hörde en af de yngre konsistoriiledamöterne, professor Sjöman, halfhögt utbrista: »duktiga pojkar!» — När klockan slog tolf framträdde Lars Stenbäck med ett fylldt glas. »Mina herrar», sade han, »klockan är tolf, nu inträder en annan stor mans födelsedag: Martin Luthers». Medan han talade, afbröt han plötsligt sig själf. »Det var ej så man borde fira Luthers födelsedag»; hvarpå han sade: »eller så här», och så kastade han sitt odruckna, fyllda glas till golfvet. Följden blef ett komiskt missförstånd, som ingalunda var talarens mening. Åhörarne trodde detta vara ett eftertryckligt sätt att fira Luthers minne, så att de först tömde sina glas och sedan slogo dem till golfvet. Hela salen i Kaisaniemi var beströdd med glasskärfvor. Vid hvarje annat tillfälle skulle detta ha framkallat ett af dessa vilda dryckeslag, som beklagligen så ofta i denna tid förnedrade studentfesterna. Men en annan stämning tog öfverhand under denna dags mäktiga intryck. Glasskärfvorna undanröjdes, en talare uppträdde och föreslog Franzéns skål; en annan föreslog Lönnrots skål. Såsom genom en underbar omkastning klappade åter studenternes hjärta för allt hvad lifvet äger renast och högst.

Det var också då Cygnæus sade dessa ord, som vi kunna ihågkomma i dag:

— De som efter hundra år fira Porthansfesten, skola säga om oss, att den, hvilken, om också blott för ett ögonblick, har lefvat för det som lifvet äger ädlast och bäst, den har icke lefvat förgäfves.

Klockan två på natten begynte gästerne aftåga. Klockan fyra på morgonen var Kaisaniemi åter försänkt i mörker och tystnad, utan efterspel.

Stämningen hade varit så olik andra fester, att till och med de inom österbottniska afdelningen förut vid lifvade tillfällen brukliga, tämligen råa homeriska härskrien denna gång uteblefvo. Festen efterlämnade ett oförgätligt intryck hos alla närvarande. Den blef epokgörande för studentfesterna, den verkade förädlande och höjande framåt i tiden.

Österbottniska afdelningen har nu redan, under femtio år, firat fyrtiosju eller fyrtioåtta Porthansfester; jag har haft den glädjen att vara med om fyrtio. Men den första Porthansfesten var ett inlägg uti de stora frågor, som från denna tid begynte komma upp, såsom det snart visade sig vid jubelfesten 1840 och sedan vidare framåt. Där uppvaknade ett på nytt födt fosterland.

Jag har nu, om ock ofullkomligt, till österbottningarne framfört en hälsning från deras fäder den 9 November 1839. Jag sänder denna hälsning vidare femtio år framåt i tiden. Kommen ihåg det, österbottningar, ni som, måhända två bland tio, blifven besparade till den hundrade Porthansfesten, må ni då framföra det fyllda seklets arf från festerna 1839 och 1889 till den 9 November 1939!

---

7. Julen i kedjor.

Örat är en öppen port, många ljud gå där in, vibrera sin tid och förlora sig slutligen vid den ändlösa horisonten af medvetandet. En skön musik tränger långt, ett kärlekens ord än längre; missljuden förgå i regeln hastigt, men några hänga upp sig på hakar i bakgrunden och vilja ej vika. Har du en julkväll hört kedjor rassla?

En knapp half mil i sydost från Finlands hufvudstad resa sig ur hafvet mörka grå murar — grafmurar, eldsmurar, trotsmurar — hvilka åt sjösidan stänga för ovännen stadens portar. Det är Ehrensvärds skapelse, nordens Gibraltar, det i Finlands historia sorgligt ryktbara Sveaborg. Murarna minnas intet nederlag; de ha vuxit ur klippan. Obevekliga som tron, gäcka de fienders hot, vänners nyfikenhet, vårens grönska. Tre dagar och två nätter låg Europas fruktansvärdaste sjömakt, de förenade franska och engelska flottorna, i en halfcirkel utanför dessa grå murar och öfversållade dem med bomber om etthundratjugu skålpunds vigt under ett samtidigt eldregn af congreveska raketer. Allt som kunde förstöras — människolif, tegelpalatser, krutkamrar, arsenaler, torg, gator, blomsterrabatter — allt, utom Ehrensvärds graf, blef tillintetgjordt, men granitmurarna kvarstodo orörda, som hade de endast motstått sommarens hagelskur.

Flottorna drogo dädan, bulletinerna förkunnade en total ödeläggelse, och nästa år, när tegelgruset var bortröjdt, när lefvande varelser återfått tak öfver hufvudet, var allt som förut.

Det dystra och hotande intrycket af Sveaborgs murar förminskades icke däraf, att finska brottslingar där förvarades, intill dess att de för tjugu år sedan fingo en säker bostad i det nya stora cellfängelset utanför Helsingfors. Fångarne voro mest lifdömde, som inväntade transport till Sibirien, men äfven andra grofva förbrytare. Här hade jag sett den tiofaldige mördaren Johan Adamssons bleka ansikte bakom järngallret, där han satt lefvande inmurad i ensam cell, sedan han dömts till döden, men på schavotten *benådats* med lifstidsfängelse. Hvilken nåd! Efter 1825 har mången dödsdom blifvit afkunnad, men ingen verkställd i Finland.

En af mina promotionskamrater, August Cygnæus, var för femtio år sedan fångpredikant på Sveaborg. Han var en nitisk beskyddare af sina fångar och villfor gärna min begäran att engång få se dem. En julafton klockan fem infann han sig i staden och sade till mig:

— Isen bär; vill du se min församling fira jul?

Vi satte oss i släden. Den halfva milen öfver ensliga isar gick snabbt i tystnad. Mulen, stjärnlös himmel, ödemarksstämning, ingen jul i naturen, endast på afstånd enstaka ljus från människoboningar. De mörka murarna mottogo oss, gäster från lifvet, med grafvens lugn. Här en skyltvakt, där en matt oljelykta, skuggor af grå schineller, mörka fönster, en tarfligt belyst butik, ett os af stekt lök; intet tecken till glad högtid. Ryska julen firas tolf dagar senare än vår och anses som en bisak mot ryska påsken.

Fängelset var en stor tegelbyggnad af äldre konstruktion, långa korridorer och förgallrade fångrum, beräknade för två eller fyra invånare hvardera. Dörrarna stodo nu öppna mot den väl bevakade korridoren, som upplystes af oljelampor. Julen till ära brann ett talgljus i hvarje cell. Vi möttes af en varm luft, vädrad för tillfället, och dock obeskriflig. Frysa behöfde dessa uslingar icke.

De sutto fördelade, ensliga eller i små grupper, och skulle senare församlas till aftonmåltiden. Några spelade dam — ett tillåtet julnöje — andra sofvo, några läste en andelig bok eller sjöngo ur psalmboken, andra åter berättade halfhögt gamla tjufhistorier och belönades med ett undertryckt skratt. Än flera stirrade med en slö, frånvarande blick på det ovana ljusskenet och bevärdigade oss icke med någon uppmärksamhet. Hela antalet uppgick till öfver hundrade. Emedan de flesta buro handklofvar och några de farligaste ännu därtill fotbojor, uppstod vid hvarje rörelse ett döfvande rassel af kedjor. Några få gingo lösa, till belöning för godt uppförande. Mot renligheten var föga att anmärka; fängelset var skuradt, fångarne hade fått bada, några hade rakat sig. Desto mer förhöjdes blekheten i dessa än slappa, än förvildade, än sorgset resignerade ansikten af den rutiga fångdräkten.

— Är här helgfrid i min församling? frågade pastorn den axelbrede, kärfve uppsyningsmannen, som ledsagade oss.

— Flit är vårt nöje, svarade denne med sitt buttra smålöje. Han kände det ryska svaret på sådana frågor.

Men flit hade icke alltid varit dessa fångars nöje. Jag ihågkom från min ungdom huru de engång, när de kommenderades ut på sandsläpning, hade dödat bevak-

ningen, klädt sina anförare i soldaternes uniform och på ljusa dagen afmarscherat till skogarna norrut, föreställande en transport af fångar. Två veckor hade de huserat i skogsbygderna, innan de slutligen omringades af ett kompani militär på bron vid Kaivanto, norr om Tammerfors, och nödgades gifva sig, efter ett skarpt skjutande, med döde och sårade på hvardera sidan.

Vi gingo från grupp till grupp, växlande några ord med fångarne. Det lönade sig sällan att fråga om deras lefnadsöden. Finnens fåordighet hade icke blifvit vältaligare i fängelset. Vi hörde icke ens den vanliga försäkran att de kommit oskyldige hit. De förhärdade frågade oss begabbande om vi hitkommit för att frigifva dem. Andra misstrodde oss och ansågo mig ditsänd att utspionera dem. De flesta tego eller sågo till golfvet med enstafviga ord.

Min pastor kände sitt folk och presenterade några med en halfhög hviskning.

— Här är Ikonen, stortjufven, ändtligen öfverbevisad om tredje resans inbrott... Här är Kärkki för rån på landsvägen... Här är Piezza, den berömdaste rymmare i hela vårt land. Se på hans små händer; han skakar handklofvarna af sig som ullvantar; man måste fästa dem med kedjor vid lifbojan. Här är Mårtensson, dömd för sju resor mordbrand... Här är Sillman, för detta student...

— Magister! anmärkte fången grinande.

— Så mycket sämre, svarade pastorn, höjande rösten. — Ni bör tillägga: magister Sillman, som förfalskat sin fars testamente.

— Lögn och juristknep! inföll magistern.

— Här — fortfor pastorn, utan att bevärdiga honom med ett svar — här är Mustakangas, som af svartsjuka

strypte sin hustru ... Här Karkku, som förgiftat sin morfar ... Här Luumäki, som rånade en arkangelsk landthandlare och nedgräfde honom lefvande i en sandgrop ... Här är Sandberg, som skuffade biskop Tengström i Aura å ...

— Jag var fjorton år då, herr pastor! genmälde en lång, vacker, hvithårig gubbe, en af de få som befriats från handklofvarna.

— Det är sant, svarade pastorn vänligt. Berätta för oss huru Sandberg fick ett så olyckligt infall!

— Biskopen skilde mig från Åbo skola för att mina föräldrar stulit. Jag gick vid åstranden och tänkte det vore så godt att hoppa i strömmen. Biskopen råkade komma till strandbryggan, ensam spatserande, som hans vana var. Det var olyckligt, att han kom just då ... Jag visste ej hvad jag gjorde ...

— Men, sade jag, han räddades ju i en båt. Icke var det för ett barns okynne Sandberg blef straffad med lifstids fängelse?

— Ja och nej; det var en lång historia. Jag flydde till skogen, tiggde och svalt genom hela Finland. Kom till Torneå, kom till Sverige ... tog krigstjenst ... Efter sex år borta fick jag hemlängtan ... vandrade åter samma väg ... hade en riksdaler på fickan, ärlig arbetsförtjenst. Då var där vid vägen ett torp, där jag sex år förut stulit fyra brödkakor ... enda gången jag stulit i hela mitt lif. Jag lade min riksdaler om natten på hyllan i matboden. Kom till Åbo ... blef igenkänd ... gripen som lösdrifvare ... jag var då tjugu år gammal.

— Men icke kan Sandberg ha suttit alltsedan i fängelse?

— Det var femtio år vid sista allhelgona, sedan jag kom att höra till pastorns församling.

— Huru är detta möjligt? En lösdrifvare? Sitter ej Sandberg här för andra brott?

— Fråga fångjornalen! Jag vet intet annat än detta dumma pojkstreck, när jag var fjorton år gammal. Man är här... och man glöms!

— Men detta är ju omänskligt. Gud kan ej tillåta en så skriande orättvisa. Fängelsechefen och alla myndigheter kunna intyga Sandbergs goda uppförande. En ansökan till hans majestät kan ej möta afslag. Anförtro den åt mig!

— Jag tackar för gunstig benägenhet. De sade mig detsamma för tjugu år sedan. Men för hvad skall jag numera lefva utom Sveaborgs murar? Vänner och anförvanter, alla som fordom känt mig, äro längesedan döda. Här känna mig alla, här är mitt hem, här vill jag dö. Det är så, ser pastorn, att Gud uppfostrar oss olika, såsom vi bäst behöfva. Och detta behöfde jag för att tukta mitt obändiga lynne. Det är icke orättvisa, herr pastor, det är oförskyld nåd, ty hvad hade jag blifvit utan detta? Kanske en röfvare. Och sedan har Gud gifvit mig här ett verk att uträtta. Se på dessa uslingarne! Lagen kallar dem tjufvar, rånare, mördare, och jag säger icke att lagen har orätt. Men Gud, som rannsakar publikaner och syndare, vet hvad desse *nu äro,* likasom han vet hvad de *varit.* Något litet vet jag ju ock, som har varit så många år med dem, och jag säger herr pastorn, att bland många förhärdade och många vankelmodiga finnas äfven några, för hvilka himmelens änglar prisa Gud. När nu fångarne misshandlas eller befälet af snikenhet inknappar kosten, då välja de mig till sin talman. Jag skrifver till kommendanten eller prokuratorn: så och så är det. Ibland lyckas det, ibland får jag åter göra bekantskap med

handklofvarna, och de finnas törhända, som ville steka mig som en sill på spettet. Men lika orädder säger jag ut. Säg mig nu själf: hvarför skulle jag öfvergifva de enda, för hvilka jag ännu kan vara till gagn här i världen?

Han var vacker, den långe gubben, vid dessa frimodiga ord. Jag tryckte hans hand och sade till honom:

— Rätt så, gamle hedersman! Också för er skola änglarna prisa Gud.

Han betraktade mig förvånad; där kom något vått i hans ögonvrå!

— Hedersman? mumlade han. Hedersman! Det är första gången i mitt lif någon har kallat *mig* en hedersman.

Hans lif! Ett lif om sjuttio år, hvaraf sex i landsflykt och femtio i fängelse. Sandbergs historia är naken verklighet; han sände mig sedan sin egenhändigt skrifna självbiografi. Honom själf såg jag aldrig sedan. Han sades ha lefvat ännu en tid framåt, alltid samme orädde talman för dem, hvilka lagen dömt och evangelium förlåtit. Erbjuden friheten, fortfor han att kvarstanna där han trodde sig bäst behöfvas. När och hur han slöt, är obekant. Han försvann lika glömd som han lefvat.

Min pastor stannade kvar i fängelset för att vid aftonmåltiden hålla bön med fångarne och sjunga en julpsalm. Jag återvände, förföljd af kedjornas rassel, till det festsmyckade Helsingfors. Enligt gammal god sed är om julaftonen, som vid bröllop, intet upplyst fönster stängdt af gardiner. Glädjen därinne vill fritt stråla ut, vill delas af alla.

O dessa kedjor, dessa kedjor! Jag hamnade i en lycklig familj med många barn. Granen var tänd, klapparna inburos, tindrande små stjärnögon lyste af fröjd, öfverraskningar, skämt och högljudda glädjerop mötte

mig hvart jag såg. Och ändock såg jag dessa bleka gestalter i den rutiga fångdräkten, ändock hörde jag midt i glädjeropen kedjornas rassel. Lycklige, du som vill fira en ostörd julfröjd, gå ej förut till fängelsets mörker! Eller hellre — du som känner den sanna lyckan, du som vill dela din fröjd med lidande likar, gå du dit, gå just dit, där eländet är störst och kedjorna rassla kring kropp och själ, men gå ej, som jag, en åskådare blott, gå med hugsvalelse, gå med vederkvickande tröst, och när du *då* vänder tillbaka till barnen kring julgranen, *då* rasslar där ingen kedja mer!

---

8. Runeberg och Almqvist.

Den nu lefvande yngre generationen har troligen ingen aning om Carl Jonas Ludvig Almqvists stora inflytande på en tidigare generation under 1830- och 1840-talen. I Finland, såsom i Sverige, hade man tröttnat vid den klassiska litteraturen, som öfverlefvat sin tid, och var nu midt inne i den romantiska skolan med dess tyska och franska förebilder. Så länge svenska litteraturens stormän, Tegnér, Franzén, Geijer, Wallin, Atterbom, lefde och utsände nya skapelser, tilldrogo de sig mesta uppmärksamheten och agerade dämmare mot »den romantiska galenskapen», såsom folk af den äldre skolan behagade uttrycka sig. Men redan Atterbom, och än mer Stagnelius, pekade mot en nyromantik, som snart skulle växa alla föregångare öfver hufvudet och redan framträdde, stormodig och segerviss, med Victor Hugo och hans skola i Frankrike.

I Finland funnos vid denna tid hvarken politik eller andra allmänna frågor af nog betydenhet att uppröra samtiden. Däremot voro svensk och tysk litteratur redan rotfästa; allt som icke svärmade för teater och musik, hvartill man ju hade en början, kastade sitt intresse på skönlitteraturen. En ny roman, ett nytt poem voro tilldragelser af vikt, en recension var en dagfråga, litterär

polemik ett allmänt samtalsämne, Kalevala begapades som en spöksaga från forntiden, utan att förstås, och Runeberg behöfde tio år från sin första diktsamling, innan han för den stora allmänheten blef något mer än en magister som skref vers och ej hade råd att trycka sina böcker.

Då framträdde den dittills nästan okände Almqvist med Törnrosens bok, imperialformatet, med poesi, musik och prosa, bokformatet med Azuras Lazuli Tintomara. Han föll som från månen. Första intrycket var undran, det andra frågande ovisshet, det tredje beundran, som hos största delen af ungdomen snart blef hänförelse. Aldrig hade man läst något sådant. Stilens djärfhet och originalitet, innehållets mystiska poesi, där den skäraste romantik omväxlade med en lekande, stundom blodig satir, allt tjusade som någonting drömlikt. Man glömde att kritisera, man följde viljelös med denna bländande, gungande våg af »rosor, kyssar och döden». Såsom »Kom i skogen» då sjöngs eller »Arthurs jagt» deklamerades, hade aldrig dittills någon poesi blifvit sjungen eller deklamerad i Finland.

Visst funnos motståndare redan från början. Det var nyktert folk, som redan hyst vissa betänkligheter mot Runeberg och »Svartsjukans nätter». Äfven för Almqvists beundrare voro några sidor i Tintomara svårsmälta, och två blad i imperialtörnrosen limmades hop, innan man vågade lämna boken i unga fruntimmers händer. Men ännu voro dessa blad skönhetsfläckar. Ingen hade ännu upptäckt det fina giftet hos jagtslottets flicka, som störtades i forsen för att dö »i sin skönhets ögonblick» — en fras som Ibsen sedan plagierat i Hedda Gabler. Först senare kom »Det går an» att afkyla mången illusion och sprida förvirring i det Almqvistska lägrets täta leder.

Runeberg var en kritiskt anlagd personlighet och som sådan en auktoritet redan på 1830-talet. Man hade i friskt minne hans dräpande framfart mot Beskow, mot Dahlgren, mot Victor Hugo, ja, mot självfva Tegnér — »mina kritiska pojkstreck», som han i senare år benämnde dessa recensioner i Morgonbladet. Man var därför ej litet nyfiken att få höra hans omdöme om Almqvist och väntade sig en mördande kritik. Man bedrog sig. Han teg i början eller yttrade sig reserveradt. Det var först i »Ramido Marinesco» han igenkände en stor skald och en yrkesbroder. I Morgonbladet för den 28 April och 1 Maj 1837 har Runeberg kommenterat denna dikt på ett sätt som ej lämnar något tvifvel om hans beundran för Almqvist. Denna sin tolkning hade han förut meddelat Almqvist i bref, och därpå hade Almqvist svarat: »aldrig har jag anat, att allt detta fanns uti min Ramido, men det måtte väl vara så, då ni funnit det där.» — Huru länge Runebergs korrespondens med Almqvist fortfor, är mig obekant. Vänskapen fortfor, om också ej med odelad beundran för Almqvists senare brokiga skriftställeri. Runeberg var långt ifrån blind för missgreppen äfven i de dikter som mest anslogo honom. Jag hörde honom säga om »Signora Luna», hvilken han ställde mycket högt, att »maskineriet knarrar».

Sommaren 1851 företog Runeberg sin första och enda resa till Sverige, tillika hans enda utflykt utöfver Finlands gränser. Därtill funnos många anledningar, men en af dessa var utan tvifvel hans önskan att personligt sammanträffa med Almqvist. Ett olyckligt öde ville att hela Sverige, och snart äfven Finland, just då upprördes af det få dagar före Runebergs ankomst till Stockholm inträffade så kallade »Almqvistska dådet», hvars följder voro den olycklige skaldens landsflykt för alltid från sitt

fädernesland. Denna gåtfulla tilldragelse hör utan tvifvel till dem, hvilka Paulus kallar »satans djupheter» — hemlighetsfulla störingar i det rikast begåfvade själslif, där skiljemurarna mellan fantasi och verklighet, mellan ögonblickets åtrå och samvetets mått för det rätta bortfallit. Likaså visst är, att Almqvist föll på én skaldernes skötesynd, förblandningen af det naturligt sköna med det sedligt goda, hvilken långt förut hade framträdt uti hans dikter och som han själf kallade »ett himmelskt och ett jordiskt *tillika*». Icke få kännare af människohjärtat, och bland dem C. A. Wetterbergh, hafva ansett Almqvist juridiskt oskyldig och, sedd ur hans egen synpunkt, moraliskt otillräknelig. Vare därmed huru som helst, hans fall var en jättes. Allt det nesliga, låga, lumpna, som då skvallrades ut om honom kring land och rike, det var en stänk af dyn, där en klippa störtar från lutande brant i hafvet. Sveriges litteratur bevarar minnet af stora namn, men i fantasins kraft och snillets djärfhet intet större än C. J. L. Almqvists. Olyckan var att hans mått som människa icke motsvarade gåfvornas storhet; därför blef ett hugskott hans storhets graf.

Två ord af Runeberg bevittnade huru *han* uppfattade denna för honom så smärtsamma tilldragelse, hvilken fördystrade, sannolikt också förkortade hans i öfrigt så glada och lifvande resa till Sverige 1851.

Svensk vänskap, nya intryck och historiska minnen, allt skulle ha förenat sig att göra denna resa angenäm, om den ej tillika varit ett triumftåg. Han bars på armarna, han kom som obestridd arftagare till skaldekonstens lediga konungakrona, och en konung måste representera; detta var törnekronan. Såsom han flytt från så mången hyllning i eget land, såsom han sedan, 1857, när han stod som honorär teologie doktor på parnassen

i Helsingfors, önskade sig långt borta i ett sund vid Kroksnäs med sin bössa vid ögat och en skock änder framför sig, så flydde han äfven nu från talen i Upsala och gömde sig i Stockholm bakom den förtrogna kretsen af Mellin, Carlén och några få vänner, med hvilka han kunde språka fritt, utan att hålla tal. Hvilket icke hindrade honom att bevara det tacksammaste minne af svensk gästfrihet. Och bland dessa minnen förstod han särskildt att uppskatta det hjärtliga mötet med samma ridderlige von Beskow, hvars »Sveriges anor» han tjugu år förut så illa tilltygat. Från denna tid hängde alltid von Beskows porträtt öfver Runebergs skrifbord. När jag engång anmärkte dessa »glödande kol» för en gammal missgärning, svarade Runeberg med sitt blidaste skämt: »han är så beskedlig».

Den 24 Juli hade Runeberg, åtföljd af Duncker, en son till hjälten från 1808, återvändt öfver Vasa till Finland och mottagit en inbjudning från Jakobstad till en sommarfest i närheten af denna hans födelseort. Det var då stadens invånare öfverlämnade till honom som minnesgåfva hans faders forna fiskarestuga på Alholmen,[1] där skalden själf som gosse rott, seglat, fiskat och jagat i alla förtrogna vikar och sund. Gåfvan mottogs såsom ett kärt barndomsminne. Festen var i och omkring den löfprydda stugan och hade församlat gamla och unga, som täflade om att visa hedersgästen sin tillgifvenhet. Allt var sång, hjärtlighet, glädje, grönska och strålande vattenspeglar i den herrliga sommarkvällen. Där upptäcktes

[1] Ett medeltidsminne i Satakunta, en ria där folksägnen berättar att den helige Henrik predikat för hedningarne, har i vår tid blifvit kringbyggd med sten. En nitisk beundrare af Runeberg föreslog 1851, att denna hans stuga på Alholmen också skulle kringbyggas med sten!

än en grånad fiskare, än en gammal sjöman, än ett kvarlefvande original af dessa egendomliga småstadsborgare, hvilka Runeberg särskildt favoriserade och med hvilka han nu fick utbyta minnen från pojkåren. Hans förkärlek för dessa forna pojkstreck och skolhistorier, hvilka han kunde berätta som ingen annan, förenade sig nu med alla lifvande intryck af barndomens luft och detta natursceneri, som han besjungit i »Svanen». Han var glad, språksam och förtrolig med alla. För Jakobstad, som för honom själf, blef denna kväll, eller rättare denna natt, oförgätlig.

Ty när Runeberg var helt sig själf, funnos så hvardagliga ting som tid och urtaflor ej mera till. Han hade genomvakat mången natt med studenter, kadetter och vildfrämmande ryska köpmän; huru skulle han nu ihågkomma hvilans timmar! Han fortfor att samla omkring sig en tät krets af lyssnande åhörare, ofta afbrytande sig själf med skämt och frågor till de bekanta från barndomsåren. Men fanns för honom tiden ej till, så fanns den för åhörarne. Småningom, ogärna, men under trötthetens tyngd, begynte kretsen att glesna. När solen gick upp, var den manstark ännu, men när hon stod rätt i öster återstodo blott tjugu eller trettio, och när hon lidit till klockan nio på morgonen kvarstodo endast fyra och en half. Den halfve var den siste af värdarne, hvilken somnat på gräsmattan. De fyra voro Runeberg, hans svåger borgmästaren Tengström, Duncker och undertecknad, som på en vänlig vink skyndat hit från Nykarleby.

— Nu kan det vara tid, sade Tengström, att gå till frukosten hemma hos mig.

Förslaget antogs. Den halfve ficks med möda på fötterna, och den nära en half mil långa landvägen till staden anträddes till fots. Vi gingo stundom tysta, stundom ännu i lifligt samspråk om minnena från den

svenska resan. Af grannlagenhet för Runeberg hade intet ord på hela kvällen och natten blifvit yttradt om Almqvist. Nu, när en tystnad uppstod och jag gick på skogsvägen vid Runebergs sida, vågade jag detta ord, som hela tiden bränt mig på tungan.

— Och Almqvist! sade jag.

Han teg; ingen afbröt denna vältaliga tystnad. Slutligen grep han mig hårdt i armen och svarade med en röst, som darrade af rörelse:

— Ser du, *när vår Herre spelar en vacker visa, frågar han ej efter, om han väljer en sprucken fiol.*

Jag behöfde ingen förklaring. Med eller utan skuld inför människor, spruckna fioler äro vi alla inför den eviga harmonin.

På hösten samma år besökte jag Runeberg i Borgå. Hans välbekanta hemtrefliga rum, desamma som nu oförändrade vårdas för eftervärlden, voro sig lika med sina taflor och blommor. När jag inträdde i det smala mellanrummet mellan hans två öfriga, det med räfskinnen och det med fågelbrädet, stannade jag framför Almqvists väl träffade och lika välbekanta bröstbild i olja, målad af Mazér, tror jag, uti naturlig storlek.

— Han hänger kvar, anmärkte jag.

— Hvad menar du? frågade Runeberg.

— Jag har vändt min Almqvist mot väggen.

— Vänd honom rät igen! var det korta svaret.

Vid hemkomsten dröjde jag ej att följa vinken. Än i dag hänger min Almqvist i fotografi rät på min vägg, såsom Runebergs Almqvist hänger på hans. Ingen vet huru vi själfva engång skola hänga i Guds mottagningsrum. Hvarför skulle vi döma vackra visor?

*

Jag tillägger en liten episod, som ej stod i något samband med Almqvist, men väl med festen vid Runebergs stuga den 24 Juli 1851.

På eftermiddagen samma dag blef det bekant i Nykarleby, att Runeberg skulle passera staden på hemväg till södra Finland och Borgå. Mer behöfdes ej för att i hast samla den lilla stadens ungdom på bron öfver älfven för att där sända skalden en afskedshälsning. Han kom ganska riktigt klockan sju på aftonen i sin enkla kurirkärra med Duncker vid sin sida. »Vårt land» uppstämdes, alla näsdukar viftade, ett regn af blommor öfverhöljde kärran och bron. Runeberg hälsade vänligt, utan att stanna, och var försvunnen.

Fem minuter därefter kommo några ekipager med herrar från staden i sporrsträck öfver bron. »Till Jutas!» lydde signalen. Jag sprang upp till en af de åkande, och snart hade vi upphunnit de resande på det genom Döbeln och Fänrik Stål så bekanta Jutas gästgifveri invid slagfältet, en knapp half mil söder om staden.

Man spände då skjutshästen för de resandes kärra. De själfva voro i gästrummet och påtagligen icke roade af ett nytt uppehåll efter sin genomvakade natt. Men när känner patriotismen, i synnerhet den vid glaset, förskoning för sina offer? Herrarne från Nykarleby hade medfört en korg champagne och beredt sig att värdigt fira slaget vid Jutas, denna gång med ett sjöslag.

Runebergs blick mulnade, men han var gentleman nog att tålmodigt åhöra ett tal i tullförvaltarestil till ära för Döbeln och adresseradt till det odödliga minnets odödlige sångare.

Skålen tömdes, talaren väntade blygsamt ett svar.

— Jag tackar herrarne, sade Runeberg, tog sin hatt och gick emot dörren.

— Men ett glas ännu, ett enda för Jutas! Vi äro på Jutas!

— Jag tackar, nej. Hästen är förspänd.

— Finns det då ingenting, som kan förmå vår ärade gäst att skänka oss ännu några minuter?... Jo, det finns ett! utropade talaren, triumferande öfver sitt lyckliga infall. — Mina herrar, jag har den äran att föreslå en skål för professorskan Runebergs välgång!

Runeberg smålog, sköt brickan ifrån sig, bugade kort och svarade:

— Farväl, mina herrar. Den som vill min hustru väl skall icke supa ihjäl hennes man.

I nästa ögonblick rullade kurirkärran bort mot ett annat nära beläget slagfält, tre mil därifrån, det vid Oravais.

Af det tillämnade stora sjöslaget vid Jutas vardt den gången intet. Ett varaktigare minne, ett stort klippstycke af grofhuggen granit med Döbelns porträttmedaljong i brons, står nu vid sidan af fältet, där han banade väg för den slagna finska härens sista återtåg mot den snöiga norden.

9. Runebergs ord till Björneborgarnes marsch.

Dikter som tända och värma samtiden ha sin historia. De äro molnbildningar i tidens luft och laddas med dess elektricitet.

1808 års krig har numera blifvit en myt i Finland och delvis, ehuru mindre intensivt, äfven i Sverige. Alla känna Runebergs och Fänrik Ståls betydande andel i legenderna från »våra segrars, våra sorgers och vår äras gyllne tid».

Men icke alla ihågkomma, att mellan verkligheten och myten ligger en människoålder af nykter prosa. Finland utgick ur 1808 års kris som en lifsfarligt sårad krigare, hvilken man bedöfvat med kloroform för att bespara honom smärtan af en operation. Den sårade tillsades ligga orörligt stilla och blott vegetera. Han fick icke tänka, icke ens drömma; hans lif hängde på en skör tråd, och han nödgades viljelös underkasta sig kirurgens obevekliga dom.

Den milde Alexander I väckte den sårade ur hans första dödlika dvala. Han fick vända sig i sin bädd, röra händer och fötter, tänka, hoppas, men för sitt lif icke drömma. Drömmar gå tillbaka till det förflutna, och det förflutna skulle nu vara dödt. Så kom en konvalescensens tid, när den sårade tänkte på en stärkande diet och

på att inreda sitt hus för en ny husbonde. Allt var förståndig verklighet; i dess bikupa låg poesin som en död fjäril. Franzén flydde och tog med sig Finlands kantele.

Runeberg har genomlefvat detta tidskifte af lifdömda traditioner och utan framtid. Fjorton år yngre, har jag, hans lärjunge, genomlefvat skiftets senare period och kan bevittna dess intryck. Det fanns inga halfgudar då från 1808, det fanns tappre krigare, som man kunde akta och ära, men icke tillbedja. De voro människor, liksom vi, och hade sina svagheter, liksom vi. Den som hört Döbeln svära (han kunde det, han!), hört Adlercreutz ryta vid mönstringen, sett Kulneff vid bålen — och min mor var, sjuttonårig, med på en af de baler, där Kulneff drack en Jakobstadsflickas skål ur hennes egen sko — eller sett Otto von Fieandt, Törne, von Schantz, Falander, Malm, Duncker och andra hungriga vid ett välförsedt bord, som Sandels' bord (när de hade ett sådant, hvilket visst icke alltid bjöds dem), den förstår huru Runeberg kunnat återgifva dem så mänskligt sanna i deras smådrag, på samma gång han återgaf dem i deras storhet. I min barndom hade redan de fleste af dem gått i vinterkvarter under grästufvan, som engång drack deras blod, men deras samtid kvarlefde och var ända till bräddarna uppfylld af deras oförbleknade minne.

Den sårade hade tillfrisknat, traditionen var icke mera lifdömd, drömmen icke mera förbjuden: Lönnrot och Runeberg kunde upptaga den glömda kantele. Mytbildningen hade redan begynt med »Den gamle knekten» och »Molnets broder», när Kalevala plötsligt kom med en hel fornvärld af gudagestalter. Men alla dessa lågo för långt tillbaka i tiden, och Finland behöfde hjältar, som katolikerne behöfva helgon. Man begynte se sig om efter närmare hjältevirke och fann 1808.

1840-talet blef detta århundrades vårmånad i Finland. Då fick, med nya tankar och nya drömmar, äfven den nya myten gestalt. Dess första fulltoniga slag på lyran var Vårt land, som den 13 Maj 1848 blef folksång. I denna dikt ligga redan Fänrik Ståls sägner *in nuce*.

Jag behöfver ej upprepa den kända tillkomsten af dessa stolta sägner och den entusiasm de framkallade. De äro speglar, som samlade alla spridda solstrålar af fosterlandskärleken och återkastade dem på en redan förbigången punkt i tiden. Genom dem lyftes 1808 års krigare på en piedestal för eftervärlden, högre, ljusare, skönare än deras samtid sett dem på nära håll. Skaldekonsten må behålla sin rätt att idealisera och historien sin rätt att korrigera. Det är endast realismen som gör sig löjlig med att gråmåla sin förmenta verklighet, som är intet annat än betraktarens egna grå glasögon.

Mellan första cykeln af Fänrik Ståls sägner 1848 och den andra 1860 ligger en paus af tolf år, till större delen upptagen af Runebergs psalmer. Björneborgarnes marsch ingår i senare cykeln såsom den andra i ordningen, men är, så vidt jag vet, den, hvilken af alla sägnerna skrifvits sist. Marschen var känd länge förut och kallades en tid Napoleons marsch. Dess historia hör icke hit. I Finland blef den på nytt populär 1858, då björneborgarnes minne upplifvades med halfsekelminnet af 1808. Runeberg hade lika litet glömt marschen, som han glömt björneborgarne; vid dess toner hade han burits i triumf på studenternes skuldror. Men ord till den hade han ej tänkt på att skrifva. Där voro två hakar: den ena att marschens rytm var en af de krångligaste att inpassa i ett textunderlag för sång, och den andra att Runeberg ej skref text till färdig musik. Hans

poesi var för mycket sig själf för att nedlåta sig till att uppassa musiken som tjenstepiga.

Sannolikt hade dessa sköna, ljungande, trotsiga ord, som nu hänföra oss i Björneborgska marschens toner, aldrig blifvit skrifna utan den i sig själf obetydliga tillfällighet, som jag nu går att omtala.

Våren 1859 tillbragte Runeberg några dagar hos anförvanter i Helsingfors. Det var tjugutvå år sedan han flyttat från Helsingfors till Borgå. På samma gång som hans rykte växte, hade hans personlighet blifvit okänd för de flesta uti den finska hufvudstaden. Hans ständiga fara och ständiga fruktan vid de sällsynta besöken där var att kringbäras i triumf vid enkom för hans skull improviserade fester, eller att begapas af nyfikna i större sällskapskretsar. Besöken i Helsingfors skedde därför vanligen under strängt inkognito, som stundom misslyckades, och endast några gamla vänner fingo se honom hos sig.

En sådan gammal vän var professor L. Han kände Runebergs ankomst och bad honom skänka sig en förtrogen aftonstund hemma i L:s familj.

— Tack, sade Runeberg, jag skall komma, men med villkor att du ej ringer ihop folk.

— Frukta ingenting, svarade L. Vi skola endast bli några få, du skall vara som hemma.

L:s löfte var troligen uppriktigt menadt, men han hade glömt sin unga, nygifta fru, en af skaldens beundrarinnor, som ingalunda var sinnad att låta ett så rart tillfälle gå sig ur händerna utan effekt. Hon »ringde ihop» allt hvad ringas kunde, och då husets umgänge var både förnämligt och talrikt, befanns, klockan före åtta på den bestämda aftonen, hela den rymliga salen fullradad med nåder och råder, alla i festlig skrud och

spänd förväntan att presenteras eller få växla ett ord med den ryktbare gästen. Han lät vänta på sig, och under denna väntan var han naturligtvis allas samtalsämne.

— Han skref en vers i min minnesbok för trettio år sedan, berättade en gammal rådinna.

— Jag har i dag mitt album med mig, tillade hennes unga dotter.

— Jag har hans fotografi af Philipsen, inföll en tredje. Vi få se om den liknar.

— Knutsson har målat honom i blus, anmärkte en fjärde, och den missklär honom förskräckligt.

— Jag kan hans Sveaborg utantill, fastän det aldrig blifvit tryckt, bedyrade en femte.

— Sch, där är han!

Och allas blickar riktades mot ingången.

In trädde skalden i sin långa svarta prästkaftan, som kom hans högresta gestalt att synas ännu resligare. En hastig blick på det talrika sällskapet, en styf bugning, några vänliga ord till den krusande värdinnan, och Runeberg var med värden försvunnen i herrarnes rum till höger om salen.

Där förblef han. Nåderna syntes besvikna, ungdomen kände sig friare, när det högtidliga ögonblicket var öfverståndet.

— Han kommer igen, sade värdinnan tröstande. Han tycker om sång; vi få höra herr P. och mamsell D. sjunga vid pianot.

Herr P. och mamsell D. — fröknar voro, den tiden, rara — sjöngo verkligen vid pianot och sjöngo förtjusande, men den som ej kom igen, det var Runeberg. Han fortfor, den känslolöse, att vara begrafven därinne i herrarnes tobaksrök. Själf rökte han ej, han snusade; det var den tidens rökfria krut.

Värdinnan, som bjudit sina gäster på Runeberg, förlorade slutligen tålamodet och lät inkalla sin man från den ointagliga rökborgen.

— Men försök då att få honom ut i salongen, bad hon bevekligt. Tänk ut någon list! Säg, att fru B. (den af alla, icke minst af Runeberg, beundrade skönheten) har något att säga honom!

Professor L. gick, men återvände snart med en betänklig höjning på axlarna.

— Det är omöjligt, förklarade han. Nu berätta de skolhistorier därinne, och det är, som du vet, Runebergs specialitet.

Kvällen gick. Den olyckliga värdinnan led nya förödmjukelser, ty efter hand smög sig den ena efter den andra af salongens återstående kavaljerer bort till rökrummet för att öka trängseln i den ring, som alltid omgaf Runeberg när han talade. Men ännu återstod ett hopp. En dubbelkvartett af studentsångare hade lofvat infinna sig efter sångmötets slut och kom verkligen klockan half elfva.

— Nu få vi se honom, försäkrade professorskan.

Kraftig och frisk ljöd sången från unga läppar. Det var Upsalasångerna: »Dåne, liksom åskan, bröder!» — »Stå stark, du ljusets riddarvakt!» — »Sjungom studentens lyckliga dar», omväxlande med finska sångerna »Tuoll' on mun kultani», arrangerad med brummkör, jägarekören från Kung Carls jakt, Suomis sång och andra. Det är möjligt att Runeberg satt i ett sidorum, men han var och förblef osynlig. Äfven detta hopp syntes sviket.

Då uppstämde sångarne Björneborgska marschen. Jag hade året förut skrifvit dess första ord till en konsert för veteranerne, ord som numera lyckligtvis äro glömda

för Fänrik Ståls ord och som besjöngo björneborgarnes minne:

Skuggor från de flydda dar,
stån upp ur tidens natt, och skyllren än med rostiga musköter!

Då stod Runeberg i dörren till salen. Han hade icke hört denna marsch sjungas förr.

Jag stod i hans närhet.

— Har du skrifvit orden? frågade han.

— Ja.

— Hvarför låter du icke björneborgarne sjunga själfva?

— Det kan endast Fänriken, svarade jag, träffad af anmärkningens riktighet.

Han förblef åter stum. Några ögonblick därefter, när värdinnan ville försäkra sig om sitt byte, var han ånyo försvunnen och lät icke ens Vårt land, hvilket sångarne sist uppstämde honom till ära, locka sig ut ur sin oåtkomliga fristad i rökborgen.

Det sista hoppet var nu supén. Den var gemensam, där kunde han icke uteblifva.

— Hvar är Runeberg? frågade värdinnan sin man, när herrarne troppade in i matsalen klockan tolf, men utan den väntade.

— Han skall resa i morgon bittida och bad mig framföra sin tacksamma hälsning, blef det förkrossande svaret.

— Försvunnen utan afsked, för att han skall resa i morgon! Han, som kan vaka till klockan sju på morgonen med en student, en kadett eller en rysk köpman hemma hos sig!

— Ja, hvad kunde jag göra? Sådan är han. Jag ber dig, Eugenie, ring aldrig ihop folk, om du en annan gång vill se Runeberg hos oss!

— Ringa! upprepade den unga professorskan förtrytsamt. — Vill man vara ett torn, så skall man också tåla att höra klockorna ringa.

*

Icke långt därefter dånade i festsalar och gröna parker Björneborgarnes marsch med Runebergs ord. Och nu sjöngo de själfva. Nu var det ej mera kropplösa »skuggor från de flydda dar», som defilerade bleka i minnets månsken. Nu hörde och såg man dessa trotsiga leder trampa i marschtakt genom drifvorna, såsom Edelfelt målat dem; nu förstod man hvad en krigare känner, när »en storm är lös, det ljungar eld och fältkanonens åska rullar»; nu sjöngo sig dessa blödande och dock så lifskraftiga ord in i många misströstande hjärtan, bärande med sig den öfvertygelsen, att »än finns en flik af Finlands gamla färger kvar».

Innehåll:

Svenska vyer 1843:

Till Mademoiselle Marie ** 3
1. Öfver hafvet 5
2. På Mälarstranden 9
3. Mosebacke 12
4. Djurgården 17
5. Ögonkast på konstens område 22

Söderom Östersjön 1856:

Första serien 29
1. Från nord till söder 31
2. På Östersjön 33
3. Lübeck 36
4. Hamburg 38
5. Fäktaren från Ravenna 44
6. Nordtyskland 49
7. Berlin 52
8. Berlins freskomålningar 55
9. Robert och Bertram 59
10. Dresden 61
11. Sixtinska madonnan 65
12. Sachsiska Schweiz 69

Andra serien 73
13. Leipzig, Fredrik II och Napoleon I 74
14. Frankfurt och Wiesbaden 78

15. Düsseldorf och de finske målarne 80
16. Köln och dess domkyrka 84
17. Rhen 88
18. Koblenz och Ehrenbreitstein 91
19. Belgien 94
20. De fyra statyerna i belgiska deputeradekammarens palats 97
21. Brüsselspetsarna 100
22. Gottfrid af Bouillon och 1830 års grafvar 104
23 Frankrikes sol 109
24. Paris uti rosenfärg 114
25. Mörten i ett haf 120
26. Huru bildningen blir ett folks egendom 124
27. Notre Dame 130
28. Pantheon och Madeleine 136
29. Napoleons graf 138
30. Napoleon III 143
31. Paris uti högtidsdräkt 151
32. Folkfesterna den 15 Juni 1856 159
33. En émeute vid Pont des Invalides 174
34. Jardin des plantes och kungstigern 179
35. Den moderna operan 183
36. Baletten »Korsaren» 190

Tredje serien 197
37. Teaterns frånsida 198
38. Teatern sådan den bör vara 205
39. Scener från scenen 213
40. Slutord om teatern 223
41. Ärkeängelen Mikael 232
42. Saint Cloud, Versailles, Trianon 239
43. Myntet. Père Lachaise 245
44. Afsked från Paris 250
45. Köpenhamn 257

London-Bref 1862:

1. Ankomsten 271
2. Ett kritiskt ögonblick 274
3. Expositionen 278
4. Finland vid expositionen 289
5. Londons gator 297
6. London om natten 310
7. Kristallpalatset i Sydenham 317
8. En fantasimarknad 324

Hågkomster:

1. Första morgonen i skolan 333
2. Skolan 337
3. En skolresa 340
4. Ellidas saltlast 347
5. Slump eller världsstyrelse? 358
6. Den första Porthansfesten 1839 363
7. Julen i kedjor 376
8. Runeberg och Almqvist 384
9. Runebergs ord till Björneborgarnes marsch . . . 393
